

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

**ადილების დამკვიდრება
ჩრდილოეთ კავკასიასა
და
აფხაზეთ-სამეგრელოში
(XV-XVII სს.)**

თბილისი 2019

აბაზები, აფსუები, ჩერქეზები, ყაზარდოელები, საკუთრივ ადიღები (და სხვა ხალხები) ქმნიან ერთობას რომელსაც ზოგადად „ადიღებს“ ანდა ადიღე-ჩერქეზებს უწოდებენ. ენობრივად ერთიანდებიან ე.წ. აფხაზურ-ადიღურ ენათა ჯგუფში, რომელსაც სინო-კავკასიურ ენათა ოჯახს მიაკუთვნებენ. სტაროსტინის კვლევების თანხმად აფხაზურ-ადიღური ენები ჩინურ (სინურ)-ტიბეტურ ენათა მაკროოჯახის წევრები არიან. **ამჟამად** აღიარებული საისტორიო თვალსაზრისით ადიღე-ჩერქეზული ტომები წარმოადგენდნენ დასავლეთ საქართველოს მკვიდრ, ავტოქტონ, თავდაპირველ მოსახლეობას ათასწლეულების წინ, და, თითქოსდა, მხოლოდ მათ შემდგომ მივიდნენ დასავლეთ საქართველოში ქართველთა ტომები. **ამ თეორიის** ერთგვარი გაგრძელებაა მეორე ასევე გავრცელებული თეორია, რომლის მიხედვით ჩრდილო კავკასიაში ადიღური ტომები შევიდნენ დასავლეთ საქართველოდან. **ჩვენი** კვლევით კი ადიღური ტომები კავკასიაში მხოლოდ მე-15 საუკუნის დასაწყისიდან გამოჩნდნენ და ისინი ჩრდილო კავკასიაში შევიდნენ არა შავიზღვისპირეთიდან, არამედ, ციმბირ-ალტაის რეგიონიდან ოქროს ურდოს ცნობილ სარდალ ედიგეის წინამძღოლობით (ნოღაელთა მსგავსად). მეთაურის სახელის („ედიგეის“) მიხედვით ამ სინურენოვან ხალხსა და მის მიერ ასიმილირებულ კავკასიელთა ჯგუფებს ეწოდათ „ადიღეველები“. **ოქროს ურდოს** სარდალ ედიგეის მიერ შემოყვანილი სინურენოვან მეომართა დაჯგუფება ჩრდილო კავკასიის დაპყრობის შემდეგ გადაიქცა პოლიტიკურ ელიტად, რომლის ხელშიც მოექცა სამმართველო, სასამართლო და ადმინისტრაციული ხელისუფლება. მათ დაინაწილეს ჩრდილო კავკასიის ოლქები და მოახდინეს ენობრივ-მენტალური ასიმილაცია დაპყრობილი ეთნოსებისა, მაგალითად, მათ მიერ აბაზების ანუ ობეზების ქვეყნის დაპყრობის შემდეგ, მკვიდრი მოსახლეობა დაბალ, დამორჩილებულ და ასიმილირებულ ფენად იქცა, შედეგად, დამორჩილებულ აბაზების ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა ახალი შემეცნების ხალხი, მათაც „აბაზები“ ეწოდათ მიწაწყლის სახელის მიხედვით. შესაბამისად სხვაა „ძველი აბაზები“ ანუ მე-15 საუკუნემდელი მოსახლეობა და სხვაა „ახალი აბაზები“. ასევე მოხდა ყველგან ჩრდილო კავკასიაში, მათ შორის აფხაზეთში. **ამას**, სხვა ფაქტებთან ერთად, მიუთითებს ადიღე-ჩერქეზებისა და სხვა ჩრდილოკავკასიური ეთნოსების სინურენოვნება. **სინურენოვანი** ხალხები ამჟამადც ცხოვრობენ დასავლეთ ციმბირში. ერთერთი ამ სინურენოვანი ჯგუფის (ულუსის) მეთაური იყო ოქროს ურდოს სარდალი ედიგეი. ნაშრომში განხილულია ამ სინურენოვანი ხალხის მოძრაობა ციმბირიდან კავკასიისაკენ. ადიღეველები გაბატონდნენ ჩრდილო კავკასიაში, გაძლერდნენ და მე-16 საუკუნის შემდეგ გადმოლახეს კავკასიის ქედი. ისინი დამკვიდრდნენ აფხაზეთში და აფხაზეთში ცხოვრების გამო ეწოდათ აფხაზები. მათ, ასევე, მე-17 საუკუნეში, გადალახეს იმჟამდ სამეგრელოს საზღვარი მდ. კოდორზე და რამდენიმე ათეულ წალიწადში დაიპყრეს სამეგრელოს ნაწილი კოდორიდან ენგურამდე. ადიღების ძირითადი გაპლოჯგუფი G2a იგივეა რაც ქართველებისა, ეს ნიშნავს, რომ ედიგეის მიერ შემოყვანილ მეომართა პოლიტიკური ელიტა მცირერიცხოვანი იყო და მათ მიერ მკვიდრი ხალხების ასიმილირება მოხდა მხოლოდ ენობრივად და მენტალურად, გენომი კი იგივე დარჩა.

ნაშრომში ნაჩვენებია, რომ შეუძლებელია G2a გალოჯგუფის მატარებელი ოსები იყვნენ მემკვიდრეები R1a გაპლოჯგუფის მქონე სკვით-ალანებისა

ნაშრომში ასევე ნაჩვენებია, რომ 1080 - იანი წლების შემდეგ კონსტანტინოპლის საპატრიარქოს ალანის ეპარქიის ადგილსმყოფელი იყო არა ჩრდილო კავკასიის მთიანეთი აფხაზეთის საზღვართან, არამედ დონისპირეთის სტეპები ყირიმთან ახლოს.

წიგნში, ასევე განხილულია სხვა მრავალი საინტერესო საკითხი.

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

ადიღების დამკვიდრება

ჩრდილოეთ კავკასიასა და აფხაზეთ-სამეგრელოში (XV-XVII სს.)

შესავალი

ჩვენი კვლევა აჩვენებს, რომ ჩრდილოკავკასიის ამჟამინდელი ეთნოსები ჩამოყალიბდნენ მათი კავკასიელი წინაპრების ასიმილაციის შემდეგ სტეპებიდან შემოსულ სინურენოვან, ირანულ და თურქულენოვან მომთაბარეთა ჯგუფებში, თემურ ლენგის შემოსევათა შემდეგ.

ჩვენს წყაროებად გამოყენებულია ქართული, თურქული, არაბული და სხვა წყაროები (ქართლის ცხოვრება, ვახუშტი, თეიმურაზ ბატონიშვილი, ევლია ჩელები, აბულფედა, ირხანის ისტორია, დერბენდ-ნამე და სხვა უამრავი უცხოელი ავტორი), გამოყენებულია უხვი ლიტერატურა ამ თემაზე, ასევე საინტერნეტო მასალა და გენეტიკური გამოკვლევები.

ნაშრომი წარმოადგენს სიახლეს, რადგანაც ამჟამად გაბატონებული, მაგრამ ჩვენი აზრით, არასწორი, თეორიით მიიჩნევა, რომ ადიღე-ჩერქეზული ტომები (მათ შორის აფსუები) არაინ დასავლეთ საქართველოს თავდაპირველი მოსახლეობა, და მხოლოდ შემდგომ გამოჩნდნენ აქ სვანური და მეგრული ტომები, ხოლო არაბობის შემდგომ ე.წ. “ქართის“ ტომები.

ეს არასწორი თეორია, საინფორმაციო ომისას თავიანთ სასარგებლოდ გამოიყენეს აფხაზმა სეპარატისტებმა XX საუკუნის ბოლოს, ამ თეორიას ასევე იყენებდნენ ტერორისტები თავის გამართლების მიზნით ქართველთა ეთნიკური წმენდისას აფხაზეთში 1992-1993 წლებში. თავის მხრივ ეს არასწორი თეორია ხელფებს უბორკავს ქართველ მეცნიერებსა და მოღვაწეებს დასავლეთ საქართველოს წარსულის კვლევისას.

თეორია, რომ ადიღე-ჩერქეზები დასავლეთ საქართველოს თავდაპირველი მოსახლეობაა, ხოლო ქართველები შემდეგ მოსულები, ახლაც აქტიურია.

ეს არასწორი საისტორიო თეორია ჩამოყალიბდა რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოს სახელმწიფოს გაუქმების XIX და XX საუკუნეებში. სამწუხაროდ, ამ არასწორი თეორიის სათავეებთან იდგნენ ასევე თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის კორიფეები. მართალია პავლე ინგოროყვამ თავისი შესანიშნავი კვლევით დაასაბუთა, რომ არასწორია ნ. ჯანაშიასა და სხვათა თეორია ადიღე-ჩერქეზული ტომების დასავლეთ საქართველოში თავდაპირველი მოსახლეობის შესახებ, მაგრამ ის არ იქნა გაზიარებული.

ეს მეცნიერები არ შეხებიან ადილე ხალხის ჩამოყალიბების საკითხს. ეს კი მნიშვნელოვანია, რადგანაც კარგად ხსნის, რომ ადილე-ჩერქეზები არ იყო დასავლეთ საქართველოს თავდაპირველი მოსახლეობა.

საჭიროა ძიება ჭეშმარიტებისა.

როგორც ნაბრძანებია „სცანით ჭეშმარიტი და ჭეშმარიტება განგათავისუფლებთ თქვენ“, ჩვენთვის უმთავრესია მეცნიერული კეთილსინდისიერებით სიმართლის ძიება.

მით უფრო, რომ ძველი ქართული წყაროები, რომელიც იგნორირებული იყო მე-19 და მე-20 საუკუნეებში, მართლდებიან ჭეშმარიტების ძიების შუქით.

ჩვენი ნაშრომი სიახლეა იმით, რომ ჩვენი კვლევით ადილეური ცნობიერების სინურენოვანი ხალხები არ ცხოვრობდნენ კავკასიაში მე-15 საუკუნემდე.

მხოლოდ ოქროს ურდოს სარდალ „ედიგის“ მიერ ციმბირიდან კავკასიის დასაპყრობად შემოყვანილ სინურენოვან ზედაფენასა და შემდგომ მის მიერ ასიმილირებულ ქვედაფენას (კავკასიელ ხალხებს) ეწოდათ „ადილელები“ მე-15 საუკუნის დასაწყისიდან.

ჩრდილო კავკასიის ადგილობრივი ეთნოსები საქართველოს გენეტიკური გაპლოჯგუფის (G2, J2) მქონე ეთნოსები იყვნენ, ისინი სასტიკად დაამრცხა თემურლენგმა, ამის შემდეგ, მალევე, ისინი საბოლოოდ დაიმორჩილეს “ედიგის” მიერ შემოყვანილი სინურენოვანი ულუსის ტომებმა.

ედიგის ტომებმა, მე-15 საუკუნის დასაწყისიდან, მოახდინეს ჩრდილო კავკასიური ეთნოსების ასიმილაცია, რის შედეგადაც ჩამოყალიბდა ჩრდილო კავკასიის ყველაზე მრავალრიცხოვანი “ადილე” ხალხები და სხვა ხალხები.

გენეტიკური გაპლოჯგუფის შეცვალა ასიმილატორებმა ვერ მოახერხეს, რადგანაც ქვედა ფენასთან შედარებით მცირერიცხოვანები იყვნენ, მაგრამ, მიუხედავად მცირერიცხოვნებისა, კარგად შეკავშირებულმა და ორგანიზებულმა მეომრებმა მოახდინეს ქვედა მრავალრიცხოვანი ფენის ცნობიერების, სარწმუნოებრივი ორიენტაციის, ადათ წესებისა და ტრადიციების შეცვლა, ამის შედეგად ისინი ჩამოყალიბდნენ თანამედროვე ხალხებად ძველი G და J გაპლოჯგუფებით.

ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხების ასიმილაციის შემდეგ, თანდათანობით, სინურენოვან მეზრძოლთა ჯგუფებმა (დაახლოებით მე-16 საუკუნისათვის) გადმოლახეს კავკასიის ქედი, დაიპყრეს აფხაზეთი და მე-17 საუკუნისათვის სამეგრელოს ნაწილი (კელასურ-კოდორიდან ვიდრე ენგურამდე) და მოახდინეს მკვიდრი მოსახლეობის ასიმილაცია.

ჩრდილოეთ კავკასიის დასავლეთი ნაწილის გარდა სინურენოვანი ზედაფენა გამოჩნდა ასევე კავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილში.

გამარჯვებული სინურენოვანი და სხვა მეომართა ჯგუფები ამავე ეპოქაში, (თემურ-ლენგის ლაშქრობიდან ვიდრე შაჰ-აბასამდე), შევიდნენ დაღესტანში, დაიმორჩილეს ეთნოსები და მოახდინეს მათი ასიმილირება ენობრივად, ხოლო, გენეტიკურად თითქმის უცვლელი დარჩა მათ მიერ ენობრივად ასიმილირებული დაღესტნური და ჩეჩნურ-ინგუშური ეთნოჯგუფების წინაპრები.

სიახლეა ასევე კვლევა ამჟამინდელი ირანულენოვანი ხალხის (ოსების) წინაპრების კავკასიაში დამკვიდრების საკითხისა.

მონღოლებამდე კავკასიელი ალანები და ე.წ. „ძველი ოსები“ აბულფედას ცნობით არა ირანულენოვანი, არამედ თურქულენოვანი ხალხები იყვნენ, ისინი მონღოლებს მტრობდნენ და მონღოლებმა გაანადგურეს კიდეც ისინი, მხოლოდ ამის შემდეგ, გამოჩნდნენ ირანულენოვანი ტომები (ე.წ. „ახალი ოსები“) კავკასიაში, ისინი განსხვავებით ძველი ალანებისა და ოსებისაგან მონღოლების მოკავშირეები და ერთგული დამხმარეები იყვნენ.

ახალი ანუ თანამედროვე ირანულენოვანი ოსების წინაპრები, განსხვავებით თურქულენოვანი ძველი ალან-ოსებისაგან, კავკასიაში მხოლოდ მონღოლებისა და თემურ-ლენგის შემდგომ გამოჩნდნენ.

როგორც ითქვა, იქამდე, ანუ მონღოლებამდე, კავკასიაში მცხოვრები ოსები და ალანები წარმოადგენდნენ თურქულენოვან ხალხებს, როგორც ქართლის ცხოვრების, ისე აბულფედას ცნობებით.

„ქართლის ცხოვრება“ ძველ ოსებს „ხაზარების“ ანუ თურქულენოვანი ხალხის შთამომავლად მიიჩნევდა (იხ. ჩემის საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში), ხოლო აბულფედა მათ (ალანებსა და ოსებს) ორ სხვადასხვა ერთმანეთის მეზობელ თურქულენოვან ხალხებად მიიჩნევდა.

თურქულენოვანი ოსები და ალანები სასტიკად ებრძოდნენ მონღოლებს და ისინი მონღოლებმა ამოწყვიტეს კიდეც, ხოლო შემდეგ (მონღოლებისა და თემურ ლენგის ეპოქაში) მათ მიწა-წყალზე გამოჩნდნენ შუა აზიის მხრიდან შემოყვანილი ირანულენოვანი ტომები.

ირანულენოვანი ტომები მონღოლების და თემურ ლენგის მოკავშირეები იყვნენ, ამიტომ თავდაპირველად მათ თავიანთ მოკავშირეებს (ამ ირანულენოვან ტომებს) ჩააბარეს „ძველი ოსეთის“ უკვე გაუკაცრიელებული მიწაწყალი (შემდეგდროინდელი ჩერქეზეთი).

ძველი ოსეთის გაუკაცრიელება გამოიწვია იმან, რომ მონღოლებმა ამოწყვიტეს და აქედან განდევნეს თურქულენოვანი ალანები და ოსები, მათ გაუკაცრიელებულ მიწაწყალზე ირანულენოვანი ტომები ჩაასახლეს, ეს ირანულენოვანი ტომები დამპყრობლებმა როგორც ითქვა, ყაზახეთ - შუა აზიის მხრიდან შემოიყვანეს კასპიის ზღვის ჩრდილოეთის გზით. ამ ტერიტორიის (ანუ ძველი ოსეთის) ფლობის გამო ირანულენოვან ტომებს ქართველებმა „ოსები“ უწოდეს.

შემდეგში მათ, ამ ირანულენოვან ოსებს, ვითარცა მოკავშირე ტომებს, ერთგულების ჯილდოდ დაახლოებით მე-16 საუკუნისათვის, სამართავად გადაეცა დვალეთი და დიგორი, იქამდე დასახლებული დვალეებითა და სვანებით. მათ (დვალეებსა და დიგორელ სვანებს) G2 ანუ ქართული გენეტიკური გაპლოჯგუფი ჰქონდათ.

დვალეთისა და დიგორში შემოსულმა ირანულენოვანმა ოსებმა, ვითარცა გაბატონებულმა ზედაფენამ, თანდათან შეძლო ასიმილირება ადგილობრივი, კავკასიელი დვალეებისა და დიგორელებისა ენობრივად და შემეცნებით, მაგრამ გენეტიკა იგივე დარჩა. ვახუშტიც ამავეს მიუთითებდა, დვალეთში მისი დროისათვის ზედაფენა ოსები იყვნენ, ხოლო ქვედაფენა დვალეები, რომელთაც ოსებისაგან განსხვავებული ენა ჰქონდათ მე-18 ს. დასაწყისშიც კი.

გაოსებულებს (ანუ ოსებს) აქვთ ე. წ. „საქართველოს გენი“ G2, მაშინ, როცა სკვითებისა და ალანების გენი იყო R1a.

ფაქტი, რომ ოსებს არა აქვთ სკვითურ-ალანური გაპლოჯგუფი R1a, და აქვთ ქართული G2, ნიშნავს, რომ ოსები გენეტიკურად არ არიან ალანები, და არიან ასიმილირებული ქართველები (დვალეები, სვანები, ქართლები).

ანუ თეორია რომ ამჟამინდელი ოსები არიან ალანთა შთამომავლები არასწორია, არ დასტურდება გენეტიკური მონაცემებით.

როგორც აღინიშნა, ალანებისა და სკვითების გენეტიკა - გაპლოჯგუფი იყო R1a, მაშინ როცა ამჟამინდელ ოსებს აქვთ ქართული გაპლოჯგუფი G2. ეს იმას ნიშნავს, რომ როგორც ვახუშტი მიუთითებდა ოსი ირონები არიან მენტალობით ასიმილირებული ქართული გენის (G2) მქონე დვალეები, ხოლო ოსი დიგორები არიან ასევე ქართული გენის (G2) მქონე ასიმილირებული სვანები,

ალანური გენი R1a ოსებს უმნიშვნელოდ აქვთ, მაშასადამე ენობრივი და შემეცნებითი ასიმილირების შემდეგაც ადგილობრივი ქართველების (დვალეებისა და დიგორელების) გენი (ჰაპლოჯგუფი) G2 უცვლელი დარჩა, რადგანაც ასიმილატორი მმართველი ზედაფენა ძალზე მცირერიცხოვანი იყო.

გენეტიკური კვლევა მიუთითებს, რომ იგივე ითქმის ყარაჩაელებისა და ბალყარელების წინაპრების შესახებაც, მსგავსადვე, ჩრდილოკავკასიის სვანეთსა და ბასიანში (ამჟამინდელ ყარაჩაისა და ბალყარეთში), მე-16 საუკუნისათვის, ყირიმის ხანის ნებით შევიდნენ დონელი თათრები (ანუ თურქულენოვანი მოსახლეობა).

ჩრდილოკავკასიის სვანეთი (ამჟამინდელი ყარაჩაი და ბალყარეთი) „საქართველოს გაპლოჯგუფ“ G2 -ის მქონე ხალხით იყო და ახლაც არის დასახლებული, თუმცა ენობრივ-სარწმუნოებრივი ასიმილირების შემდეგ აქაურთა შემეცნება შეიცვალა., აქაც თურქულენოვანმა ზედაფენამ შეძლო ასიმილირება მკვიდრებისა, თუმცა გაპლოჯგუფი ძირითადად იგივე დარჩა.

ნაშრომში სხვა საკითხებიც განიხილება სიახლის კუთხით.

მნიშვნელოვანია ადილე ხალხების ენობრივი კუთვნილების საკითხი.

ადილე ხალხები ძირითადად ჩრდილოეთ კავკასიაში ცხოვრობდნენ. ისინი ენობრივად განეკუთვნებიან ე. წ. სინოკავკასიურ ენათა ოჯახს.

ს.ა. სტაროსტინის მოსაზრებით, ჩრდილოკავკასიური ენები (აფხაზურ-ადილური და ნახურ-დაღესტნური) ერთროულად გენეტიკურად უკავშირდებიან ენისეურს და სინო-ტიბეტურს.

სინურ ანუ ჩინურ-ტიბეტურ ენათა მაკროოჯახში შედიან კავკასიისაგან ძლიერ დაშორებულ ისეთ ხალხთა ენები, როგორცაა ჩინელები, ტიბეტელები, ბირმელები და სხვანი, ამიტომაც ჩრდილოკავკასიაში მის გავრცელებას თავისი ახსნა უნდა მოეძებნოს.

მიიჩნევა, რომ სინური (ჩინური) ფუძეების მატარებელი ხალხი ძველი წელთაღიგებვის ათასწლეულებში მცირე აზიიდან შევიდა კავკასიაში, მისი ნაწილი აქ დარჩა, ხოლო უმეტესობა (ამ ენათა მატარებელები) ქრისტეშობამდე ათასწლეულებით ადრე კავკასიიდან წავიდა და დასახლდა არა მხოლოდ ჩინეთსა და ინდოჩინეთში, ამერიკაშიც კი გადავიდა ბერინგის ყელით.

<https://www.google.com/search?q=%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%BE-%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F+%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F&oq=%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%BE-%D0%BA%D0%B0%D0%B2&aqs=chrome.4.0j69i57j0l4.45183j0j9&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

ესაა სტაროსტინისა და მისი მიმდევრების ჰიპოთეზა. მისი, ვითარცა თეორიის, მხოლოდ ნაწილობრივი გაზიარება შეიძლება, რადგანაც სხვას მიუთითებს გენეტიკური მაჩვენებლები.

გენეტიკურად ჩრდილო კავკასიელებს (მათ შორის ადილეელებს, დაღესტნელებს და ჩეჩნებს) აქვთ არა ჩინურ-ტიბეტური გენები, არამედ იგივე რაც ქართველ ხალხს - ესაა გაპლოჯგუფი (გაპლოტიპი) - **G2a და გაპლოჯგუფი (გაპლოტიპი) J2.**

მსოფლიოში მხოლოდ საქართველოსა და მის ყოფილ ისტორიულ ნაწილებშია დაფიქსირებული გაპლოტიპი G2a დიდი პროცენტული შემადგენლობით, ხოლო J2 - ის მატარებელი ყველაზე უძველესი ადამიანის ნაშთი საქართველშია აღმოჩენილი, ამიტომ, მათ (ამ გაპლოჯგუფებს) პირობითად ვუწოდოთ „საქართველოს გენი“.

როგორც აღინიშნა გაპლოჯგუფი G2a დიდი პროცენტული შემადგენლობით აქვს ადილე ახლხს - 54%, ანუ გენეტიკური მაჩვენებლებით ის ქართველთა უახლოესი მონათესავეა.

ამის გამო ისმის კითხვა, გენეტიკურად ქართველთა მონათესავე ხალხი ენობრივად რატომ არის სინურ-ტიბეტურ ენათა ოჯახში შემავალი?

როგორც ითქვა, გენეტიკური მაჩვენებლების მიხედვით ადილები კავკასიურ-ქართველურ ოჯახში შემავალი ხალხია, რაც უფლებას გვაძლევს გამოვთქვათ

მოსაზრება, რომ ქართული გენების მქონე ჩრდილოკავკასიის მოსახლეობის ენობრივი ასიმილაცია მოხდა ისტორიის გარკვეულ ეტაპზე.

იგივე მოსაზრება უფრო ადრე გამოთქვა პროფ. ჩუხუამ. ანუ ქართული გენის (ანუ საქართველოს გენის - **G2a, J2**) მატარებელი ჩრდილოკავკასიის მოსახლეობა ენობრივად ასიმილირდა რომელიღაც სინურენოვანი ხალხის მიერ რომელიღაც საუკუნეში.

დასმულ კითხვას პასუხობს ჩვენი კვლევა, რომლის მიხედვით ჩრდილო კავკასიის „ქართული გენის“ („საქართველოს გენის“ G2, J2) მქონე ეთნოჯგუფების ასიმილირება მოხდა კავკასიაში ოქროს ურდოს სარდლის ედიგის მიერ შემოყვანილ სინურ (ენისეური) ენათა ჯგუფის მატარებელთა მიერ (თემურლენგის შემოსევათა შემდეგ).

ჩვენი კვლევის მიხედვით, ადიღები ის ქართველურ -კავკასიური ეთნოსია, რომლის ასიმილაციაც მოახდინა მე-15 საუკუნის შემდეგ ენისეურენოვანმა, ანუ სინო ტიბეტურ ენათა ოჯახში შემავალმა მომთაბარე მეომართა ჯგუფმა (ურდომ, ულუსმა), რომელიც კავკასიაში საომრად შემოიყვანა ოქროს ურდოს ცნობილმა სარდალმა ედიგემ.

კავკასიაში შემოსულ ურდოს და მის მიერ ასიმილირებულ ხალხებს ზოგადი სახელი ეწოდა დიდი წინამძღვრის „ედიგის“ სახელის მიხედვით - ისინი იწოდნენ „ადიღებად“.

ედიგის ურდოს მიერ ადგილობრივ კავკასიელთა დამარცხების შემდეგ ჩრდილო კავკასიის პოლიტიკური მმართველობის სათავეში აღმოჩნდა სინურენოვანი პოლიტიკური ელიტა, გამარჯვებული მეომრების ჯგუფი, დვრიტა რომელიც თავისი ძალაუფლების მეშვეობით ენობრივად და ადათ ჩვევებით ახდენდა დაპყრობილი მოსახლეობის ასიმილირებას. სავარაუდოდ ამ შემოსული ჯგუფის გენეტიკა იყო გაპლოჯგუფი R1a (группа R1a, ის აღმოაჩნდა ჩერქეზების 20 %-ს, ყარაჩაელების 27%, და ბალყარელების 26 %-ს. у черкесов (20 %^[6]), у карачаевцев (27,5 %), у балкарцев (26 %), ხოლო, დამხვედური ადგილობრივი მოსახლეობა ატარებდა ძირითადად გაპლოჯგუფი G2 -ს, ამიტომაც მისი კონცენტრაცია დიდია ადიღებში (группа G2. ჩრდილოკავკასიის მიმდებარე ქართულ მხარეებში ამ გაპლოჯგუფის კონცენტრაცია მაღალია, სვანებში 90%, შაფსულეებში 86%, ადიღებში 54 %, აფხაზებში 47%, ყაბარდოელებში 38 %, დანარჩენ ქართველებში 37 %, ოსებში 70%).

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%9A%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0

ედიგის მიერ ჩრდილოკავკასიაში გაბატონებული პოლიტიკური ელიტა წარმოადგენდა პრივილეგირებულ ფენას, ჯგუფს, რომელსაც ჰქონდა ხელმძღვანელი პოზიციები სამმართველო სტრუქტურებში. სინურენოვანი პოლიტიკური ელიტა

თავისი ძალაუფლების გამოყენებით უშუალოდ იღებდა ყელაზე მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებს ჩრდილოკავკასიის დაპყრობილ ტერიტორიებზე მცხოვრებთა, ახლა უკვე დატყვევებულ-დამორჩილებულთა (გაპლოჯგუფ G2-ის) მატარებელთა მიმართ.

ამ პოლიტიკური ელიტის სინურენოვნება გამოიწვია იმან, რომ თვით ედიგეი იყო სინურენოვანი, წარმოშობით ენისეისპირეთიდან და მისი ულუსისის სამმართველო სტრუქტურაც ენისეისპირელებისაგან შედგებოდა.

სინურენოვან მეომართა ფენა, ვითარცა ახლა უკვე ჩრდილოკავკასიაში ბრძოლის შედეგად გამარჯვებული პოლიტიკური ელიტა, სრულიად ფლობდა ძალაუფლებას და წარმოადგენდა აქაურ ე.წ. უმაღლეს კლასს.

ჩრდილოკავკასიის სინურენოვან ელიტპოლიტიკურ ელიტაში შემავალ პირებს გააჩნდათ უმაღლესი-პოლიტიკური ძალაუფლება სახელმწიფო და იდეოლოგიურ ინსტიტუტებში. ისინი, როგორც წესი, ამუშავებენ თავიანთი დაქვემდებარების ქვეშ მყოფი ინსტიტუტების მოქმედების სახელმძღვანელო სტრატეგიას.

მათ ხელში იყო საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ძალაუფლება.

ამის შედეგად ჩრდილოკავკასიის დაპყრობილ ტერიტორიებზე ჩამოყალიბებული ეთნოსების ენებიც სინურენოვანი გახდა, პოლიტიკური ელიტის ენის შესაბამისი, ცხადია ეს ენები ჩამოყალიბდა ადგილობრივი ენებისა და მმართველი კლასის სინური ენის ურთიერთალრევის შედეგად.

ამის გამო ჩრდილო კავკასიურ ენებს მკვლევარების ერთი ნაწილი უწოდებს სინო-კავკასიურ ენებს, ხოლო მეორე ნაწილი იბერიულ-კავკასიურ ენებს, თუმცა გენეტიკა მოსახლეობისა ამჟღავნებს მათ ადგილობრივ-იბერიულ წარმომავლობას.

იგივე ითქმის ამავე ეპოქაში (ანუ თემურ-ლეგ-თოხტამიშ-ედიგეის მმართველობის წლებში) ჩრდილოკავკასიაში გამოჩენილი ირანულენოვანი ტომების მიამართაც.

ჩრდილოკავკასიაში თემურ ლენგის შემდგომ გამოჩენილ ირანულენოვან ტომებს, რომელთაც სამომთაბაროდ აირჩიეს ე.წ. „ძველი ოსეთის“ ტერიტორია, ქართველებმა „ოსები“ უწოდეს, რადგანაც ისინი მომთაბარეობდნენ ძველი ოსეთის ტერიტორიაზე, რომელსაც ვახუშტის ცნობით - საბოლოოდ, „ჩერქეზი“ ეწოდა.

ამ ტერიტორიაზე იქამდე (მონღოლებამდე) მომთაბარე „ძველი ოსები“, ანუ მონღოლებამდელი ოს-ალანები, როგორც წყაროები (აბულფედა, ალ-დიმაშკი, ქართლის ცხოვრება) მიუთითებს) - თურქულენოვანი ხალხი იყო, ისინი სასტიკად ეპრძოდნენ მონღოლებს, და მონღოლებმა ეს ალანები ამოწყვიტეს კიდეც, ხოლო ახალი ოსები მონღოლებთან მეგობრობდნენ ანუ ერთად ეპრძოდნენ მონღოლების სამიზნეებს, მონღოლთა გვერდით იდგნენ, ასე რომ სულ სხვა ხალხი იყო ძველი მონღოლებამდელი ოსები, და სულ სხვაა ახალი ოსები.

„ახალი ოსები“, ანუ ძველი ოსეთის ტერიტორიაზე დასახლებული ირანულენოვანი ჯგუფი, როგორც ითქვა, მონღოლებს არ ებრძოდა, პირიქით ისინი მეგობრობდნენ მონღოლებთან. მონღოლების ერთგვარი თანმხლები, გარკვეულწილად პარაზიტული ჯგუფი იყო, რომელთაც ევალეობდათ მონღოლთა მიერ დამარცხებული ხალხის საბოლოო დამორჩილება, განეიტრალება და მათი ტერიტორიის საბოლოო ათვისება.

ე.წ. „ახალი ოსები“ მოკავშირეობდნენ ოქროს ურდოს მმართველებთან, ამ ერთგულების ნიშნად მათ სამართავად მიიღეს ისტორიული დვალეთი, ქართულ-კავკასიური ტომის დვალეების ოლქი და იქამდე სვანებით (შემდეგი „რაჭველებით“) დასახლებული მისი მომიჯნავე ოლქი დიგორი, ასევე, ჩანს, ოლქ ბასიანის ერთ ნაწილი.

დვალეების, დიგორელებისა და დანარჩენი ქართველების გენეტიკა ერთიდაიგივე იყო და არის ამჟამადაც, მხოლოდ დიგორელები და დვალეები გაოსდნენ იმით რომ შეიცვალა მათი ეთნოცნობიერება და ენა, ხოლო გენეტიკა იგივე დარჩათ - გაპლოჯგუფი G2.

დვალეთი იყო საქართველოს ნაწილი, ქართულენოვანი საეკლესიო მოღვაწეების ქვეყანა, იქამდე დასახლებული ძველი ქრისტიანი დვალეებით, ქართული ეკლესიის ერთგული მრევლით, რომელნიც, როგორც ითქვა, ატარებდნენ გაპლოჯგუფ G2 -ს. დვალეთში და დიგორში გაბატონებული ოსები წარმოადგენდა ძალზე მცირერიცხოვან პოლიტიკური ელიტას, მართალია რაოდენობრივად მცირეს, მაგრამ მჭიდროდ შეკავშირებულ მეომართა გუნდს.

დვალეთში და დიგორში გაბატონების შემდეგ, ოსების პოლიტიკურმა ელიტამ, ედიგეის ურდოს მსგავსად, შეძლო დვალეებისა და დიგორელების სრული დამორჩილება, შეცვალეს დვალეებისა და დიგორელების ენა, ისინი ენობივი ასიმილირების შედეგად ჩამოყალიბდნენ თანამედროვე ოს ხალხად, მაგრამ გენეტიკა უცვლელი - კვლავ ქართული დარჩა - G2. (შესაბამისად ადგილებზე ჩამოყალიბდა ოსური ენის სხვადასხვა დიალექტი, დიგორული და ირონული).

იგივე ითქმის დაღესტანსა და ჩეჩნეთ- ინგუშეთზე, რომელის ძველი მოსახლეობა ატარებდა ასევე ქართულ გაპლოჯგუფ **J2 -ს. აქ სარწმუნოებრივი ნიშნით შემოსულმა მმართველმა ფენამ, რომელიც ასევე სინურენოვანი იყო, შეძლო, ედიგეის ულუსის მსგავსად, თავისი ენის გავრცელება სხვადასხვა ოლქში სხვადასხვა პროცენტითა და სხვადასხვა სახით.**

თეიმურაზ ბატონიშვილი მიუთითებდა ძველად აქაური მოსახლეობის ეთნიკურ ქართულობასა და ქართულენოვნებას, რასაც წყაროთა და ხალხურ დადმოცემათა გარდა, მატერიალური არტეფაქტებიც ადასტურებს.

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D1%8D%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B0

როგორც ითქვა, ამჟამად საყოველთაოდაა აღიარებული არასწორი მტკიცება, რომ სინურენოვანი ადილები დასავლეთ საქართველოს თავდაპირველი მოსახლეობაა, საიდანაც მათი ნაწილი თემურლენგის შემდეგ გადასახლდა ჩრდილოეთ კავკასიაში. სამწუხაროდ, ეს არასწორი თეორია შეიმუშავეს ქართველმა ისტორიკოსებმა მე-20 საუკუნის შუა წლებში და ამით ფაქტიურად საფუძველი დაუდეს ე.წ. „აფხაზურ“ სეპარატიზმს.

ჩვენი კვლევა განსხვავებულია -

ჩვენი კვლევით, როგორც ითქვა, ჩრდილო კავკასიის ქართული გენეტიკის მოსახლეობა სინურენოვანი გახდა მხოლოდ მე-15 საუკუნის დასაწყისიდან, იმის შემდეგ რაც მათი ასიმილირება მოახდინა ჩრდილო კავკასიაში გაბატონებულმა სინურენოვანმა (სარდალ ედიგის) ულუსმა, მის მიერ ასიმილირებულ ხალხებსაც „ადილელები“ ეწოდა წინამძღვრის სახელის „ედიგის“ მიხედვით.

როგორც ითქვა ჩრდილო კავკასიის მოსახლეობის ასიმილირება დაიწყო 15 საუკუნის დასაწყისიდან.

სინო-კავკასიური ენათა ჯგუფი იშვიათია და ატარებს მხოლოდ ადილეური ხალხის ტომები, ჩეჩნეთ-ინგუშეთ-დაღესტნის და ენისეის ტომები, ასევე ჩინელები-ტიბეტელები და ჩრდილოამერიკელი ინდიელები.

როგორც რამდენჯერმე აღინიშნა, ამ იშვიათი ენათა ჯგუფის მატარებლები, ნოღაელთა მსგავსად, ციმბირიდან ჩრდილო კავკასიაში უნდა ჩასახლებულიყო ხალხთა იმ გადაადგილების დროს, რომელიც ხდებოდა ოქროს ურდოში თემურლენგის, თოხტამიშისა და ედიგის ლაშქრობათა ეპოქაში, ეს მომტაბარეები მიგრირდნენ ენისეიდან და დასავლეთ ციმბირიდან - ჩრდილო კავკასიის რეგიონში.

ამჟამად ენისეურ ენებს უსაფუძვლოდ აკავშირებენ, მკვდარ, ნაკლებად შესწავლილ ენებთან - შუმერულთან, ხეთურ-ურარტულთან, ეს დაკავშირება ისევე ჰიპოთეზურია,

ხოლო ადილეველთა და დასავლეთ-ციმბირულ ენათა ახლო ნათესაობას საფუძლად უდევს ენობრივი მონაცემები - ენისეის აუზისა და ადილეური ტომების ერთ ენათა ჯგუფში ყოფნა.

საბოლოოდ, თემურ ლენგის, თოხტამიშისა და ედიგის ჩრდილო კავკასიაში ბრძოლების შედეგად, სრულად შეიცვალა ჩრდილო კავკასიის ეთნიკური სახე, (მაგრამ არა გენეტიკა), ძველ ხალხებს ჩამოუყალიბდათ ახალ ეთნოშემეცნება, ჩამოყალიბდნენ ახლი ხალხები ძველი გენით და ახალი ეთნოშემეცნებით, სინურენოვანი ელფერით, ევლია ჩელებიც მიუთითებდა მის დროს ჩრდილოეთ კავკასიაში მონღოლური და ჩინური ენების ჯგუფების გავრცელების შესახებ.

კავკასიური ეთნო ჯგუფების ასიმილაციის შედეგად ჩამოყალიბდა ხალხები კავკასიური ადგილობრივი G2a ან J2 გაპლოჯგუფით, თუმცა კი ენობრივად სინურენოვანი. ესენი ყვნენ ადილეს, დაღესტნისა და ჩეჩნეთ ინგუშეთის XVI-XVIII

სს.-ში ჩამოყალიბებული ეთნოსები, „საქართველოს გენის“ (G2a და J2) მატარებლები, რომელთა ასიმილაციაც სინურენოვანი მმართველი ზედაფენის მიერ მიმდინარეობდა მე-15 საუკუნიდან, რამაც ჩამოაყალიბა აღნიშნული ეთნოსები.

ჩრდილო კავკასიის სრულად ათვისებისა და დიდ ხალხად ჩამოყალიბების შემდეგ ადიღე-ჩერქეზებმა მე-16 საუკუნისათვის შეძლეს კავკასიის ქედის გადმოლახვა, მათ თავდაპირველად დაიჭირეს აფხაზთა მცირე სამთავრო, აქ გაბატონების შემდეგ (ისევე როგორც ჩრდილოეთ კავკასიაში) წარმოიქმნა მოსახლეობის ორი ფენა, მმართველი ფენა მეომარ-დამპყრობლებისა და მათი ქვეშევრდომი-დამორჩილებული ადგილობრივებისა (თუმცა ძველი აფხაზების თავადებმა ნომინალური პრივილეგიები შეინარჩუნეს), ქვეყნის სახელის (აფხაზეთი) მიხედვით მის მპყრობელ ადიღებს (აფსუებს) - თვითვე ეწოდათ აფხაზები, გამლიერების შემდეგ, მე-17 საუკუნისათვის, აქედან მათ შეუტის სამეგრელოს, რომლის დასაცავადაც ლევან მეორე დადიანმა ააგო ე. წ. აფხაზეთის დიდი კედელი დრანდელი, მოქველი და ბედიელი ეპისკოპოსების თანამონაწილეობით (სინამდვილეში კი ეს კედელი ანუ ციხე-სიმაგრეთა სისტემა, სამეგრელოს სამთავროს ამ „აფხაზთაგან“ დასაცავი დიდი ზღუდე იყო), რომელიც გადალახეს ახლა უკვე „აფხაზებად“ წოდებულმა ადიღე-ჩერქეზ-აფსუებმა და დაიპყრეს სამეგრელოს დიდი ნაწილი კელასურიდან (კლისურიდან) ენგურამდე.

თავი 1

წყაროები და ლიტერატურა კავკასიელთა გენეტიკის, წარმოშობისა და სოციალური სისტემების შესახებ

კავკასიის გენეტიკური ისტორია

Генетическая история Кавказа

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%9A%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0

13,3 ათასი წინ, პალეოლითის ეპოქაში საქართველოს გამოქვაბულ საწურბლიაში მცხოვრებს აღმოაჩნდა Y-ქრომოსომული გაპლოჯგუფი J და მიტოხონდრალური გაპლოჯგუფი K3.

9,529–9,895 ათასი წლის წინ, მეზეოლითურ ეპოქაში, დასავლეთ საქართველოს კარსტულ ქვაბულ კოტიას კლდის მცხოვრებს არმოაჩნდა Y-ქრომოსომული გაპლოჯგუფი J2 და მიტოხონდრალური გაპლოჯგუფი H13c

დაახლოებით 7000 წლის წინ კავკასიის ქედის ჩრდილოეთი ფერდებზე დასახლდნენ სამხრეთ კავკასიიდან გამოსულები. ამის შემდეგ მოსახლეობა იქ გენეტიკურად ერთგვაროვანი იყო, ვიდრე დაახლოებით ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრამდე (საოცარია, მაგრამ იმავეს (რომ ამხრეთკავკასიელები დასახლდნენ ჩრდილო კავკასიში) აღნიშნავს თეიმურაზ ბაგრატიონი და საერთოდ ქართლის ცხოვრება).

გაპლოჯგუფი J2

კავკასიის ხალხების ერთ ნაწილს აქვს გაპლოჯგუფი J2

ინგუშებში ის აღწევს - 88 %^[6] (სუბკლადი J2a1b)

ჩეჩნები - 57 %,

აფხაზები - 10 %

აზერბაიჯანელები 31 %,

ქართველები 27 %^[6]-29 %^[6]

სომხები - 22 %^[6].

გაპლოჯგუფი J1

გაპლოჯგუფი J1 აქვთ უმეტესად დაღესტნის ხალხებს

ჩამალალები 66% (Чамалалы (66 %^[6]),

ბაგულალები 21% (Багулалы (21 %),

ანდიელები 37 % (Андийцы (37 %),

დარგინელები 84 % (даргинцы (84 %^[6]),

ტაბასარანლები 50 % (табасараны (50 %^[7]) и

ლეკები 43 % (лезгины (43 %^[6]).

ასევე აქვთ -

კუმიკებს 21%

აზერბაიჯანლებს 11%

სომხებს 10 %

გაპლოჯგუფი G2

G2

კავკასიაში მეტად გავრცელებულია გაპლოჯგუფი G2, რომელიც აქ აღწევს ყველაზე მეტ კონცენტრაციას

სვანები - 90 %

შაჰსულები - 86 %

ოსები - 70 %

ადილები - 54 %

აფხაზები - 47 %

ყაზარდოელები - 38 %

ქართველები (დანარჩენი) - 37 %

თერგის კაზაკები - 19 %

კავკასიელების მესამედი ატარებს ამ გაპლოჯგუფს

ცნობილია, რომ ნეოლითის ეპოქაში ეს გაპლოჯგუფი G2 ფართოდ იყო წარმოდგენილი ევროპის მიწათმოქმედ მოსახლეობაში (ოტცი)

ამ გაპლოჯგუფ G2 -ის მატარებელთა ერთობა კოლხეთიდან განივრცო რკინის საუკუნის ეპოქაში (ყოზანის კულტურა)

ეს გაპლოჯგუფი G2 იყოფა სუბკლად G2a3 -ად, რომელიც გავრცელებულია ადილე-აფხაზ ხალხებში და დასავლეთ საქართველოში და G2a1 - ოსებში, ქართველებსა და აფხაზებში.

გაპლოჯგუფი R1a

გაპლოჯგუფი R1a

ჩერქეზები - 20 %

ყარაჩაელები - 27,5 %,

ბალყარები - 26 %.

ოსებში - უმცირესი კონცენტრაციაა (მიუხედავად იმისა რომ ოსები სკვიტების შთამომავლებად მიიჩნევა, სკვიტების გაპლოჯგუფი R1a)

აზერბაიჯანლები - 7 %

ქართველები - 9 %

გაპლოჯგუფი R1b

ბალყარელები ნარევი წარმომობის ხალხია, მაგრამ მათში „თურქული“ გენის გამოყოფა გაძნელებულია.

R1a გაპლოჯგუფი ევროპაში „კელტურად“ ითვლება.

თურქულ კუმიკებში - 20 %

ნოღაელებში - 18 %

ტაბასარანელებში - 40%,

სომხებში - 25 % -30 %,

ასევე ლეკებში, ლაკებში და ავარებში

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%9A%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0

რას გვიამბობს დნმ - გენელოგია კავკასიელთა შესახებ (20.09.2013)

პროფესორი ანატოლი კლიოსოვი

Что говорит ДНК-генеалогия о кавказцах – 2. Опубликовано 20.09.2013

საერთო წინაპარი სუბჯგუფისა G2a1-P18 ჩრდილო-დასავლეთ და ცენტრალურ კავკასიაში ცხოვრობდა დაახლოებით 5000 წლის წინ და ის არის საერთო წინაპარი ქართველებისა, ოსებისა (ირონელებისა და დიგორელებისა), შაპსულებისა, ჩერქეზებისა (ადილები) და აფხაზებისა. ყველა ისინი - ძმებია, ერთი და იმავე გვარისა (ა.კლიოსოვი).

კავკასიაში დომინირებს სამი გაპლოჯგუფი – G2a, J2 და J1

G2a - თითქმის ერთი მესამედია მთელი კავკასიის მოსახლეობისა,

გაპლოჯგუფი J2 და J1 - მეოთხედამდე, ესაა თითქმის 80% მამაკაცებისა.

საქართველოში FTDNA პროექტის მიხედვით გაპლოჯგუფების გადანაწილება განსხვავდება სხვა ხალხებისაგან

ქართველებში გაპლოჯგუფები:

ქართველებში

G გაპლოჯგუფი არის 37 %,

გაპლოჯგუფი J2 არის 29 %,

გაპლოჯგუფი R1b არის 9 %,

გაპლოჯგუფი R1a არის 7 %,

გაპლოჯგუფი L არის 6 %,

გაპლოჯგუფი J1 არის 4%,

გაპლოჯგუფი E1b არის 4 %,

გაპლოჯგუფები I, Q, T ჯამურად შეადგენს 4 %-ს.

კავკასიაში გაპლოჯგუფი G გამოვლენილია ძირითადად G2a სუბკლადით (სუბჯგუფით), კერძოდ კი G2a1a1 და G2a3b1,

ჩრდილო- დასავლეთ და ცენტრალურ კავკასიაში შესწავლილ ექვსი პოპულაციიდან პირველ ადგილზე რაოდენობრივად არის გაპლოჯგუფი G2a (G2a1a1-P18 и G2a3b1-P303).

G2a1a1 -ესენი ძირითადად არიან ქართველები და ოსები (როგორც დიგორელები-55%, ისე ირონელები-72 %)

A G2a3b1 – ესაა ძირითადად, აფხაზები (24%), ჩერქეზები (38%), შაფსულები (86%), ქართველები (12%).

ქართველებში გაპლოჯგუფი G2a მთელი მამაკაცური მოსახლეობის 36 %-ია. აქედან ორი მესამედი წარმოადგენს G2a1a1.

ყველა ამ ხალხს აქვს ორივე სუბკლადის გადაკვეთა У всех этих народностей есть пересечения по обоим субкладам – 1% пересечения у шапсугов, 2% у иронцев, 5% у дигорцев, 14% у черкесов, половина у абхазов, треть у грузин.

მაგრამ ჯიში (ნათესაობა) მაინც ყველა ხალხს ერთი აქვს G2a

Но род все равно один – это род G2a, древностью 20 тысяч лет. В той или иной степени переплетаются только племена (в ДНК-генеалогии – субклады) этого большого рода.

კავკასიის ყველა ეს ხალხი ერთი ჯიშისაა, ერთი თესლია, ერთი გვარია

შაპსულები G2a- 87% (აქედან G2a1-1% და G2a3-86%)

ჩერქეზები G2a-52% (აქედან G2a1-14% და G2a3-38%)

აფხაზები G2a-51% (აქედან G2a1-27% და G2a3-24%)

ქართველები G2a-36% (აქედან,G2a1-23% და G2a3-12%)

ოსი დიგორელები G2a-60% (აქედან,G2a1-55%და G2a3-5%)

ოსი ირონები G2a-74% (აქედან,G2a1-74%და G2a3-2%)

	G2a		
Шапсуги	87%	1% G2a1	86% G2a3
Черкесы	52%	14% G2a1	38% G2a3
Абхазы	51%	27% G2a1	24% G2a3
Грузины	36%	23% G2a1	12% G2a3
Осетины-дигорцы	60%	55% G2a1	5% G2a3
Осетины – иронцы	74%	72% G2a1	2% G2a3

მიღებულია, რომ G2a ჩამოყალიბდა 20 ათასი წლის წინ.

სავარაუდოდ, G2 გვარი (სანათესაო) ჩამოყალიბდა მესოპოტამია - წინა აზიაში, აქედან მიგრაციული გზით მოხვდა ცენტრალურ ევროპაში.

საერთოდ პალეოარქეოლოგები ყველგან ევროპაში პოულობენ ძველ გალოჯგუფ G2a, მაგალითად, საფრანგეთის სამხრეთში 5000 წლის წინანდელი დათარიღებით. გერმანიაში, 6000 წლის წინ.

„ყინულის კაცი ეტცი“ ალპებში მოკლული ავსტრია-იტალიის საზღვარზე 4550 წლის წინ ატარებდა გაპლოჯგუფ G2a -ს.

არის ვარაუდი, რომ ევოპაში G2a - ჰაპლოჯგუფის მატარებელი მამაკაცები მთლიანდ ამოხოცეს იქ შესულმა R1b ჰაპლოჯგუფის მატარებელმა ე.წ. ერბინებმა III ათასწლეულში ძველი წელთაღრიცხვისა. ამ დევნის გამო G2a გადაადგილდა მცირე აზიაში, აქედან მესოპოტამიაში და შემდეგ კავკასიაში.

ჰაკლოტიპების ხის გამოკვლევა აჩვენებს, რომ საერთო წინაპარი სუბჯგუფისა G2a1-P18 ჩრდილო-დასავლეთ და ცენტრალურ კავკასიაში ცხოვრობდა დაახლოებით 5000 წლის წინ და ის არის საერთო წინაპარი ქართველებისა, ოსებისა (ირონელებისა და დიგორელებისა), შაპსულებისა, ადიღებისა (ადიღები) და აფხაზებისა. ყველა ისინი-მმეზია, ერთი და იმავე გვარისა, თუმცა ყველას თავისი ხვდრი ჰქონდა. გაპლოტიპი საერთო წინაპრისა თითქმის 5000 წლოვანი სიძველისაა.

ქვეჯგუფის G1a1a1-P18 ქართული განშტებები აჩვენებს, რომ მათი საერთო წინაპარი ცხოვრობდა 3525 წლის წინ.

ქვეჯგუფის G2a3b1 წინაპარი გაპლოტიპის ასაკი საქარველოში 3025±375 წელია.

ქვეჯგუფ G2a1a და G2a3b გაპლოტიპებს საერთო წინაპარი ითვლის 7000 წელს. ეს არის G2a ჯგუფის საერთო წინაპრის კავკასიაში ცხოვრების დრო.

ბოლო G2 ჯგუფის საერთო წინაპარი ცხოვრობდა 20 000 წლის წინ, კიდევ უფრო ადრე დაახლოებით 50 000 წლის წინ ცხოვრობდა - საერთო წინაპარი G.

G2a ქვეჯგუფი შემდგომში დანაწევრდა უფრო ახალგაზრდა ტოტებად, მაგრამ ისინი არ იყოფიან ჩამოთვლილი ეთნოსების მიხედვით, ყველანი რჩებიან ძმებად ერთ გვარში.

მხოლოდ ერთ შტო 450±175 წლის ასაკისა მიეკუთვნება ოსებს, ესაა ერთი განშტოება ძირითად, მადომინირებელი ტოტისა, რომელიც არის 85% G2a გაპლოჯგუფის ყველა გაპლოტიპებისა. ამ მადომინირებელი ტოტის ასაკია 1675±380 წელი, ანუ მე-4 საუკუნე ჩვენი ერისა - პლიუს-მინუს ოთხი საუკუნე.

Субклад G2a впоследствии разошелся на более молодые ветви, но они не разделяются по перечисленным этносам, все остаются братьями по роду. Лишь в одной ветви, возрастом всего 450±175 лет, находятся только осетины – дигорцы и иронцы. Это – дочерняя ветвь основной, доминирующей ветви, в которой 85% от всех гаплотипов гаплогруппы G2a. Возраст этой доминирующей ветви – 1675±380 лет, то есть IV век нашей эры плюс-минус четыре века. На первый взгляд, это аланские времена. Но штука в том, что эта доминирующая ветвь произошла от древней ветви с возрастом 4-5 тысяч лет, когда никаких аланов не было. У этой древней ветви – своя история, **ее гаплогруппа G2a вряд ли имеет отношение к аланам-скифам-сакам, гаплогруппа которых была, скорее всего, R1a.**

ერთი შეხედვით, ეს ალანური დროა, მაგრამ სახუმარო ისაა, რომ ეს მადომინირებელი ტოტი წარმოიშვა ძველი ტოტიდან, რომლის ასაკი 4-5 ათასი წელია, როდესაც არავიტარი ალანები არ არსებობდა. ამ ძველ ტოტშია მთელი ისტორია, მის გაპლოჯგუფს **G2a საეჭვოა, რომ რაიმე კავშირი ჰქონოდა ალან-სკვით-საკებთან, რომელთა გაპლოჯგუფი უნდა ყოფილიყო R1a.**

ამასთანავე G2a განტოტების ფესვები იძებნება ესპანეთსა და საფრანგეთში., სადაც გათხრების შედეგად ნაპოვნი გაპლოტიპი G2a, როგორც აღნიშნული იყო, თარიღდება 7000 წლით.

целый ряд ветвей северо-западного и центрального Кавказа берёт свои истоки в начале, середине и конце I тыс. до нашей эры.

Это – упомянутые выше три ветви грузин, с возрастом 2425±270 лет назад (субклад **G2a1a1**), 2175±340 лет назад (**G2a1a1**), 3025±375 лет назад (**G2a3b1**).

მთელი რიგი განტოტებები ჩრდილო-დასავლეთ და ცენტრალური კავკასიისა თავისი სათავეს იღებს ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 1 ათასწლწულში.

Примерно такой же возраст имеют ветви черкесов, дигорцев, иронцев (2500±490 лет), а также абхазов, черкесов, дигорцев и иронцев (2500±430 лет до общего предка).

დაახლოებით ასეთივე ასაკი აქვთ ჩექეზების, დიგორელების, ირონელების (2500±490 წელი), და ასევე აფხაზების ტოტები.

Большинство этих расходящихся ветвей продолжают род G2a-P18 на Кавказе, который появился там между 4 и 5 тысячами лет назад. **То, что эти ветви продолжаютя у осетин с тех давних времен, показывает, что никаких пришедших со стороны аланов там нет,**

во всяком случае, в заметных количествах. **Ясно и то, что осетины в отношении их доминирующей гаплогруппы ничем не отличаются от своих кавказских соседей.**

უმეტესობა ამ განშტოებებისა კავკასიაში აგრძელებენ G2a-P18 -ის გვარს, რომელიც იქ გამოჩნდა მე-4 და მე-5 ათასწლეულებს შორის, მაგრამ ის, რომ ეს შტოები გრძელდება ოსებში ამ უძველესი დროდან, ეს აჩვენებს, რომ არავიტარი გვერდიდან მოსული ალანები იქ არ არიან.

Поэтому легенды, что именно осетины происходят от аланов, не имеют под собой никаких серьезных оснований.

ამიტომ ლეგენდებს, რომ ოსები წარმოიშვნენ ალანებისაგან, არ გააჩნიათ არავითარი სერიოზული საფუძველი - წერს კლიოსოვი.

На самом деле об этом говорят данные и антропологии, и лингвистики, согласно которым несмотря на индоевропейский (в целом) язык осетин, который мог принадлежать и аланам, и скифам, и ариям, у них отчетливо проявляется (и в языке, и в краниологии) «местный субстрат», позволяющий относить осетин к автохтонному (то есть сугубо местному, исконному, коренному) типу, а не к пришельцам типа алан.

სინამდვილეში ამის შესახებ მიუთითებს მონაცემები ანთროპოლოგიისა და ლინგვისტიკისა, რომელთა მიხედვით მიუხედავად ოსების ინდოევროპული ენისა, რომელიც ასევე შეიძლება ჰქონოდათ როგორც ალანებს, ისე სკვითებსა და არიელებს, მათსი გამოხატულად ვლინდება (როგორც ენობრივად, ისე კრანოლოგიასი) „ადგილობრივი სუბსტრატი“, ეს ნებას იძლევა ოსები მივაკუთნოთ ავტოქტონ, ადგილობრივ, მკვიდრ) ტიპს, და არა შემოსულიალანების ტიპს.

наиболее распространенным среди них, как и ожидалось, оказался опять субклад **G2a1-P18.**

ოსებს შორის განვრცობილია ქვეჯგუფი **G2a1-P18.** საქართველოში, როგორც მაღლაა აღწერილი - გაპლოჯგუფ G2a-ში სამი-მეოთხედი გაპლოტიპებისა არის ამავე ჯგუფის **G2a1-P18.**

В Грузии, как описано выше – в гаплогруппе G2a на три четверти гаплотипы той же группы G2a1-P18.

общий предок субклада G2a жил примерно 12400 лет назад (Клёсов, 2011).

საერთო წინაპარი სუბჯგუფ G2a -ისა ცხოვრობდა დაახლოებით 12400 წლის წინ, რადგანაც, ამ დიდი წარსულიდან G გვარი აგრძელებს დაყოფას სუბჯგუფებად და შტოებად ვიდრე დღევანდელ დრომდე, აქ ალანებისათვის ადგილი არ რჩება, თუ არ დავუშვებთ, რომ ალანებს ასევე გააჩნდათ გაპლოჯგუფი G2a, და ყველაზე უფრო G2a1a1.

Опять, поскольку с тех давних пор род G продолжает расходиться на субклады и ветви вплоть до настоящего времени, **аланам там места нет, если только не принять, что аланы тоже имели гаплогруппу G2a, и, скорее всего, G2a1a1.**

Но тогда вряд ли можно относить аланов к скифам, потому что по всем имеющимся данным скифы имели гаплогруппу R1a, хотя данных пока недостаточно для окончательного заключения. В любом случае, тогда придется признать, что аланы – предки значительной части кавказских народностей, а вовсе не только осетин. В общем, аланская гипотеза нуждается в значительно более глубокой и комплексной проверке.

მაგრამ ამ შემთხვევაში ალანებს ვერ მივაკუთვნებთ სკვიტებს,, რადგანაც, ყველა არსებული მონაცემით სკვიტებს გააჩნდათ გაპლოჯგუფი R1a.

ნებისმიერ შემთხვევაში თუკი ალანების გაპლოჯგუფი არის G2a, მაშინ ალანები გამოდიან კავკასიის ხალხების დიდი ნაწილის წინაპრები, და არა მხოლოდ ოსებისა. საერთოდ, ალანურ ჰიპოთეზას ესაჭიროება შემოწმება.

J2 გაპლოჯგუფის ისტორია ჩრდილო-დასავლეთ და ცენტრალურ კავკასიაში.

История гаплогруппы J2 на северо-западном и центральном Кавказе

Гаплогруппа J2 – это, в основном, восточно-кавказская группа.

გაპლოჯგუფი J2 - ესაა, ძირითადად, აღმოსავლურ-კავკასიური ჯგუფი.

На западе и в центре Кавказа на нее приходится не больше трети (абхазы) или пятой части (грузины, осетины-иронцы и черкесы), от общей численности мужского населения:

დასავლეთსა და კავკასიის ცენტრში მასზე მოდის ერთ მესამედზე არაუმეტესი (აფხაზები) და მეხუთედი ნაწილი (ქართველები, ოსი-ირონები, და ჩერქეზები), მამაკაცთა საერთო რაოდენობისა.

J2 გაპლოჯგუფი აფხაზებშია 35%,ქართველებში 29%,ოსი-ირონები-18%, ჩერქეზები - 17 %,ოსი-დიგორელები -12 %,შაფსლები-6%.

На приведённом ранее дереве гаплотипов видно, что гаплогруппа J2a расходится на западном и центральном Кавказе на две почти одинаковые по размеру ветви – это J2a и J2a1b-M67.

გაპლოჯგუფი **J2 დასავლეთ და ცენტრალურ კავკასიასი იყოფა ორ ტოტად -ესენია J2a და J2a1b-M67.**

Одна ветвь группы J2a состоит из гаплотипов осетин-иронцев и дигорцев, шапсугов и абхазов. Как видно, здесь опять перемешаны разные этносы. И понятно, почему – ветвь настолько древняя, что этих этносов тогда, в древности, не было. Возраст ветви J2 по 19 маркерам (109 мутаций на 18 гаплотипов) – 5250 ± 730 лет до общего предка.

J2a -ს ატარებს რამდენიმე კავკასიური ეთნოსი, ეს გაპლოჯგუფი იმდენად ძველია, რომ იმ დროს ეს ეთნოსები არა არსებობდნენ, მისი ასაკია - 5250 ± 730 .

სუბჯგუფი (სუბკლადი) J2a1b-M67 დასავლეთ და ცენტრალურ კავკასიაში

Субклад J2a1b-M67 на западном и центральном Кавказе.

J2a1b-M67 ჩერქეზებშია 7%, აფხაზებში 10%, ოს ირონებში- 11%, დიგორელებს- ნაკლებია, მისი ასაკია 2800 ± 390 წელი და 3350 ± 550 .

საერთო წინაპარი ორივე განტოტებისა ცხოვრობდა 6200 წლის წინ, ჩანს, ესენია შთამომავლები ძველი კავკასიური არქეოლოგიური კულტურისა, პირველ რიგში- მაიკოპური კულტურისა.

Этот субклад представлен весьма умеренно на западном и центральном Кавказе – 7% у черкесов, 10% у абхазов и 11% у осетин-иронцев (у дигорцев его намного меньше). Все они составляют две ветви на дереве гаплотипов, с возрастом 2800 ± 390 лет и 3350 ± 550 лет, что примерно одинаково в пределах погрешности расчетов. Общий предок обеих ветвей жил примерно 6200 лет назад. Похоже, что это потомки древних кавказских археологических культур, в первую очередь – **майкопской культуры.**

(მე- ე.ი. მაიკოპის კულტურა ქართულია)

Помимо рассмотренных выше, остальные гаплогруппы представлены на северо-западном и центральном Кавказе в относительно небольших количествах: ცენტრალურ და ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში დანარჩენი გაპლოჯგუფების განაწილება ასეთია:

R1a-ქართველები 7%, აფხაზები-12%, ჩერქეზები 22%, ოსები-1%.

R1b-ქართველები-9%, აფხაზები14%, ოსი-დგორელები-17%, ოსი -ირონები 3%.

J1 -ქართველები-4%,აფხაზები-0 %, ჩერქეზები-2%, ოსი-დიგორები-4%, ოსი-იონები 1%.

Q - ქართველები-2%, აფხაზები 0%,ჩერქეზები-0%, ოსი-დიგორი- 4 %,ოსი-ირონები - 1%.

	R1a	R1b	J1	Q
Абхазы	12%	14%	0	0
Черкесы	22%	5%	2%	0
Шапсуги	3%	0	0	0
Грузины	7%	9%	4%	2%
Осетины-дигорцы	1%	17%	4%	4%
Осетины-иронцы	0.4%	3%	1%	1%

Из этих минорных групп особый интерес представляет гаплогруппа J1, которую обычно связывают с евреями (что неверно), а также арийская (по происхождению) гаплогруппа R1a и древняя прототюркская гаплогруппа R1b, которая пришла со стороны Центральной Азии, прошла через Кавказ и Ближний Восток (оставив там довольно много потомков), и пришла в Европу, где в настоящее время составляет примерно 60% мужчин западной и центральной европейской части, и почти всех мужчин Британских островов.

R1b მიიჩნევა ძველწინათურქულ გაპლოჯგუფად, რომელიც ცენტრალური აზიდან კავკასიის გავლით შევიდა ახლო აღმოსავლეთში და მივიდა ევროპაში, სადაც ამჟამად შეადგენს კაცების დაახლოებით 60%-ს დასავლეთ და ცენტრალურ ევროპაში და ტიტქმის ყველა მამაკაცს ბრიტანეთის კუნძულებისა. ქართველებში 9 %-ია.

Гаплогруппа J1 в Грузии. Этой гаплогруппы в Грузии всего около 4%.

გაპლოჯგუფი J1 საქართველოში 4% -ია. ესაა ძველი ახლოაღმოსავლური გაპლოჯგუფი, რომელიც ღრმა წარსულში ჰქონდათ ბედუინებს და ახლაც აქვთ, უძველეს ხანაში ერთი ნაწილი მიგრირდა კავკასიაში, მეორე მესოპტამიაში, მიგან დაახლოებით 4000 წლის წინ წარმოიშვა ებრაელები. საელთო წინაპარი არაბებისა და ებრაელებისა ცხოვრობდა 4000 წლის წინ. მაგრამ გაპლოჯგუფ J1 კავასიელი წინაპრები ცხოვრობდნენ გაცილებით ადრე.

Гаплогруппа J1 – древняя ближневосточная гаплогруппа, которую в глубокой древности имели бедуины, и продолжают иметь сейчас. В незапамятные времена часть носителей гаплогруппы J1 мигрировала на Кавказ, другая часть осталась в Месопотамии, и из неё примерно 4000 лет назад образовались евреи – и по ветви гаплогруппы, и по религии. Как показано в ранней работе (Klyosov, 2010), общий предок еврейской и арабской ветви

гаплогруппы J1 жил 4000 лет назад. Но кавказские предки гаплогруппы J1 ушли на Кавказ значительно раньше

носителей гаплогруппы R1b, из Центральной Азии по территории северного Казахстана до Средней Волги, и в своей значительной части повернул на юг, прошел через Кавказ в Месопотамию, и далее повернул на запад в Европу, пройдя туда несколькими путями. До Европы субклад L23 почти не дошел, в Европе его единицы процентов, на Кавказе – почти все. В своей миграции субклад L23 разошелся по нескольким ветвям в интервале 4200-4600 лет назад, общий предок всех ветвей датируется примерно 6200 лет назад.

R1b-L23 გაპლოჯგუფის მატარებლები ცენტრალური აზიიდან ჩრდილო ყაზახეთისა და კავკასიის გავლით შვიდა მესოპოტამიაში, ქედან კი დასავლეთის გზით სვლიდა ევროპაში. სუბკლადი L23 ევროპამდე ვერ მივიდა, ხოლო კავკასიაში ყველაა. ყველა განტოტების საერთო წინაპარი თარიღდება 6200 წლის წინ.

Гаплогруппы I и Q в Грузии. Эти гаплогруппы единичны, что характерно для случайных примесей. Обычно после тысяч лет нормального роста населения даже единичные гаплотипы развиваются в большие ветви. С гаплотипами I и Q этого не произошло, и мы даже не знаем, когда их предки попали в Грузию. Может, и совсем недавно. Минорная ветвь гаплогруппы I является, скорее всего, ветвью субклада I2, поскольку для одного гаплотипа этой ветви был определен именно этот субклад. Но странность в том, что гаплотипы этой ветви очень непохожи ни на I2, ни на I1, они очень разнотипны, и по сути ветвь не составляют. Не исключено, что это потомки какого-то очень древнего предка гаплогруппы I, и сохранились только на Кавказе. По численности их в Грузии всего примерно 3.8% от мужского населения.

გაპლოჯგუფები I და Q საქართველოში.

Q - გაპლოჯგუფი საქართველოში 2%-ზე ნაკლებია, აქვს შუა აზიური წარმოშობა, ამ გაპლოჯგუფის მატარებლების ნაწილი დაახლოებით 30-40 ატასი წლის წინ წავიდა ამერიკასი, გახდნენ ამერიკელი ინდიელები. ეს გაპლოჯგუფი სსაძლოა საქართველოში შემოიტანეს ჰუნებმა ან სხვა მომტაბარებმა. , которая имеет центрально-азиатское происхождение, и носители этой гаплогруппы примерно 30-40 тысяч лет назад в своей части ушли в Америку и стали американскими индейцами. Возможно, эта гаплогруппа попала в Грузию вместе с гуннами или другими кочевниками.

წინასწარი შეფასებით, რომ ორი გაპლოტიპი ეკუთვნის შტოს, რომლის ასაკი საქართველოში 1025 წელია, კიდევ ორი სხვა გაპლოტიპის ასაკი 750 წელია.

მაგრამ საერთო წინაპარი ორივე სტოის ცხოვრობდა დაახლოებით 11 ათასი წელია.

Примерная оценка показывает, что два гаплотипа относятся к ветви, возраст которой в Грузии примерно 1025 лет, еще два гаплотипа – к ветви возрастом примерно 725 лет. Но эти ветви разделяют более 20 тысяч лет, так что общий предок обеих ветвей жил примерно 11 тысяч лет назад. Ясно, что эти гаплотипы попали в Грузию разными путями.

Анатолий А. Клёсов,

профессор, доктор химических наук

<http://pereformat.ru/2013/09/west-kavkaz-dna/>

=====

ჩემი დასკვნა -

ე.ი. მოხდა ასიმილაცია დვალეებისა ანუ ქართველებისა ძალზე უმნიშვნელო რაოდენობის Q ჯგუფის მატარებელი შუაზიურ-ალტაური ირანულენოვანი ჯგუფის მიერ

გაპლოჯგუფი Q — Y- ქრომოსომიანი გაპლოჯგუფი

[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BF%D0%B0_Q_\(Y-%D0%94%D0%9D%D0%9A\)#%D0%9A%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BF%D0%B0_Q_(Y-%D0%94%D0%9D%D0%9A)#%D0%9A%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7)

გავრცელებულია ციმბირის ზოგიერთ ხალხში, ასევე მკვიდრ ამერიკელ ხალხებში და გარკვეულწილად მთელ აზიაში.

არის აზრი, რომ ამ გაპლოჯგუფის მატარებელი იყო ციმბირული წარმოშობის ჰუნები. ის გვხვდება სამხრეთ შვედეთში, ებრაელ-აშკენაზთა შორის, ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ზოგიერთ ოლქში, ასევე ტვერის

გაპლოჯგუფი Q1ის დაყოფა სუბჯგუფებად მოხდა ციმბირში დაახლოებით 15 ათასი წლის წინ ბოლო გამყინვარებამდე. ამერიკამდე მიაღწია ორმა სუბჯგუფმა. დიფერენციაცია Q-M242 გაპლოჯგუფისა სუბჯგუფებად მოხდა ცენტრალურ აზიაში და სამხრეთ ციმბირში.

ეთნოგრაფიულ ჯგუფთა შორის ეს გაპლოჯგუფი გვხვდება ყაზახი ხალხის ჯგუფში (კანგლები, კანგიუი) - 48 %-67,5 %

ასევე კულან-ყივჩაღთა შორის -46 %.

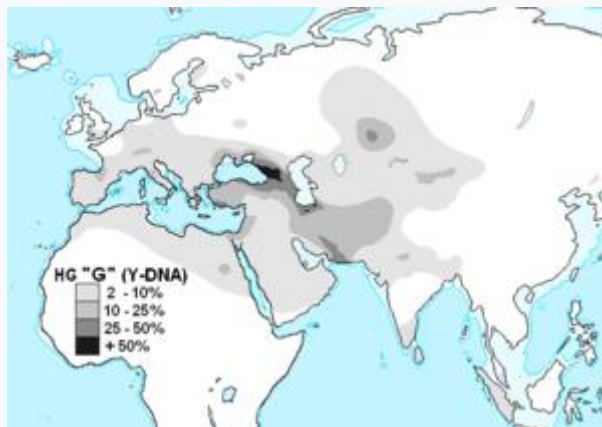
კავკასიაში Q გაპლოჯგუფი გვხვდება ჩეჩნების თოხუმ ნოხჩმახკოიში, ასევე გორდალაში, ენგერეში, ეგიშბატთა, დიშნებსა და შუონთა შორის

[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BF%D0%B0_Q_\(Y-%D0%94%D0%9D%D0%9A\)#%D0%9A%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BF%D0%B0_Q_(Y-%D0%94%D0%9D%D0%9A)#%D0%9A%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7)

გაბლოჯგუფი G Гаплогруппа G (Y-ДНК)

[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BF%D0%B0_G_\(Y-%D0%94%D0%9D%D0%9A\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BF%D0%B0_G_(Y-%D0%94%D0%9D%D0%9A))

Гаплогруппа G

გაბლოჯგუფი G (Y-დნმ)

გამოჩენის დრო -30 ათასი წლის წინ

გამოჩენის ადგილი - ახლო აღმოსავლეთი ან შუა აღმოსავლეთი

წინაპარი ჯგუფი F

უახლოესი მონატესავე ჯგუფი H, მაკროჯგუფი I J K

სუბჯგუფები (სუბკლადი) G1, G2

მუტაცია-
მარკერები

L116/PF2955/S284, L154/PF3139, L204/PF2825, L240,
L269/PF3135, L402, L519, L520/PF2892, L521/PF2899,
L522/PF3011, L523/PF3027, L605/PF3023,
L769/CTS11294/PF3104, L770, L836, L837, L1258,
M201/PF2957, P257/PF2950/U6,
Page94/PF3137/PR4099/U17, PF2952/S314/U2, PF2956/U3,
PF2958/U7, U12, U20, U21, U23, PF3134/U33

გაბლოჯგუფი G უმეტესად გავრცელებულია დასავლეთ კავკასიაში და შეიძლება ითქვას, რომ მისი გავრცელების არეალი, როგორც ეს რუკიდანაც ჩანს, თანხვედბა შუასაუკუნეთა საქართველოს საზღვრებს, ანუ ის გავრცელებულია თანამედროვე

საქართველოში და ისტორიული საქართველოს იმ ნაწილებში, რომელნიც შუა საუკუნეებში საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდნენ, ესენია ჩრდილოეთ ოსეთის დვალეთი და დიგორი, მისი მომიჯნავე ისტორიული ზასიანი ყარაჩაი და ბალყარეთი, ჩერქეზეთი, ცხადია აფხაზეთი და სამხრეთ ოსეთი. აქ ამჟამადც ცხორობენ G გაპლოჯგუფის მატარებელი ხალხები (ქართველები, აფხაზები, ოსები, ადიღე-ჩერქეზები, ყარაჩაელები და ბალყარელები),

ამ უკანასკნელთა (ძველი აფხაზების, დვალეების, ძველი ჩერქეზების, ძველი ჩრდილოკავკასიელი სვანების), ასიმილირება მოხდა მე-15 საუკუნის შემდეგ ჩრდილოკავკასიაში შესული სინურ, ირანულ და თურქულენოვან მომთაბარეთა მიერ, მათ ამის შედეგად ჩამოუყალიბდათ ქართველებისაგან განსხვავებული, ადგილობრივი თვითშემეცნება, მაგრამ გენეტიკურად ყველანი ისინი ქართველებთან ერთად ერთი გენის მატარებლები, ანუ ერთი ეთნოსია, ერთი ხალხია ანუ ერთი წინაპრის შტამომავლები არიან, რომელიც 26700 წლის წინ ცხოვრობდა, მეცნიერთა კვლევით Последний общий предок современных носителей гаплогруппы G жил 26 700 лет назад (даты определены по снипам компанией YFull^[1]).

გაპლოჯგუფი G ზომიერად გვხვდება სამხრეთ ევროპაში და სამხრეთ-დასავლეთ აზიაში. ცხადია ის უნდა გვხვდებოდეს და გვხვდება კიდევ საქართველოს მომიჯნავე თურქეთსა, სომხეთსა და აზერბაიჯანში, რადგანაც ეს ტერიტორიები შუა საუკუნეებში საქართველოს შემადგენლობაში შედიოდა და დასახლებული იყო კიდევ ქართველი ანუ ამ გაპლოჯგუფის მატარებელი ძირითადი ხალხით,

საქართველოს მომიჯნავე მხარეებში ძირითადად ეს გაპლოჯგუფია გავრცელებული, თუმცა მიგრაციამ მისი პროცენტული ოდენობა შეამცირა.

ეს გაპლოჯგუფი გავრცელებულია ასევე კასპიის ზღვისპირა ირანში, რომელსაც ოდესღაც ვრკანი ანუ გურგანი ერქვა, ქართველებსა და ამ რეგიონის ხალხს ერნაირი ეთნოსახელები და ერთი გენეტიკა ჰქონდათ.

გაპლოჯგუფი G -ს გამოჩენის დროს, დაახლოებით 30 ათასი წლის წინ (ზემო პალეოლითი, ბოლო მყინვარული მაქსიმუმი), ყველა ადამიანი იყო მონადირე-შემგროვებელი, რომელნიც ცხოვრობდნენ უმეტეს წილად მცირე მომთაბარე ანდა ნახევრადმომთაბარე ტომების სახით. Во времена появления гаплогруппы G — около 30 тысяч лет назад (верхний палеолит, последний ледниковый максимум) — все люди были охотниками-собирателями, жившими в большинстве случаев небольшими кочевыми или полукочевыми племенами.

Палеогенетика[править | править код]

Список палео-днк с субкладом G У обитателя иранской пещеры Везмех (en:Wezmeh), жившего 7455—7082 лет до н. э., определена субклада G2b (FGC7335)[2]. Субклада G2a2 была обнаружена у экземпляров из турецких местонахождений Varçın и Fikirtepe (ок. 6500—6200 лет до н. э., неолит)[3] и в старчево-кришской культуре(ок. 5600 лет до н. э.)[4]. У найденного на севере Греции (ном Козани) неолитического фермера Kleitos 10, жившего 4230–3995 лет до н. э., определили субкладу G2a2a1a2-L91*[5].

სუბკლადი G2a1b2-PF3146 აღმოაჩნდა მუმია ეცის Эци, რომლის ასაკი შეადგენს დაახლოებით 5300 წელს.

სუბკლადი G2b დაუდგინდა მტკვარ-არაქსის კულტურის (4500 წელი დღემდე) წარმომადგენელს. ეს იმას ნისნავს რომ მტკვარ არაქსის კულტურა ქართველთა წინაპრების შემოქმედება იყო

გაპლოჯგუფი G1 (Y-ДНК)

გამოჩნდა 26,5 ათასი წლის წინ, მაკროჯგუფ G -საგან. ბოლო საერთო წინაპარი გაპლოჯგუფ G-1- ის მატარებლებისა ცხოვრობდა 19 400 წლის წინ.

გაპლოჯგუფი G2 (Y-ДНК)

გამოჩნდა 26,5 ათასი წლის წინ მაკროჯგუფ G -საგან. ბოლო საერთო წინაპარი გაპლოჯგუფ . G-2 - ის მატარებლებისა ცხოვრობდა 20 600 წლის წინ.

გაპლოჯგუფი G, სუბჯგუფი (სუბკლადი) G2 ფართოდაა გავრცელებული კავკასიის ზოგიერთ პოპულაციაში. ძალზე გავრცელებულია ქართველებში ზოგადად 40 % - მდე, დასავლეთ საქართველოს მთიანეთში და ისტორიული საქართველოს ნაწილებში, 70 % და მეტი- სვანებში, ადიღებში, აფხაზებში, ოსებში, ყარაჩაელელებსა და ბალყარელებში.

ევროპაში გაპლოჯგუფი G იშვიათად გვხვდება (5% -ზე ნაკლები მთლიანად მთელ კონტინენტზე G2b).

G2a აქვს ევროპის ხმელთაშუაზღვისპირეთის ქვეყნების მოსახლეობას 5-იდან 10%-მდე

მაგრამ იშვიათია ჩრდილოეთ ევროპაში.

ერთადერთი რაიონები ევროპაში, სადაც G აჭარბებს მოსახლეობის 10% -ს, ესაა კანტაბრია და ტიროლი - იტალიის სამხრეთი და ცენტრი, სარდინია, თესალია (ცენტრალურ საბერძნეთში) და კრეტა- ყველგან მთიანი და შედარებით იზოლირებული ოლქები.

აზიის ქვეყნებში გაპლოჯგუფი G 10-20 %-იანი სიხშირით გვხვდება ირანის სპარსელებში, პუმტუნთა და კალაშთა შორის. ასევე გვხვდება თურქებსა და სომხებში 11% სიხშირით. ირანის არაბებებსა და ქურთებს შორის დაახლოებით 10 % სიხშირით, უზბეკებში 8,6 % სიხშირით.

გაპლოჯგუფის სხვადასხვა სახეობის დიდი თავმოყრაა ლივანში (ფინიკია), ძალიან დიდი გაპლოჯგუფი G1a2 ყაზახეთის არგინთა შორის (დაახლოებით 80 %).

Начало формы

[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BF%D0%B0_G_\(Y-%D0%94%D0%9D%D0%9A\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BF%D0%B0_G_(Y-%D0%94%D0%9D%D0%9A))

არგინები

გაპლოჯგუფი G1a2 ყაზახეთის არგინთა შორის დაახლოებით 80 %-ია. генофонд предков аргинов маркирует Y-гаплогруппа G1 (67 % аргинов являются носителями гаплотипов, входящих в гаплогруппу G1-M285)

ყაზახეთში მცხოვრები არგინთა ჯგუფის სახელის ეტიმოლოგია (არგ- ფუძე- ძირით), იდენტურია ქართველთა ეთნოჯგუფების სახელებისა (არგ- არგვეთი, ეგრისი, მეგრელი, გურული, გეორგიენ, გურჯ და სხვა), სადაც ფუძე-ძირია არგ, რგ,

და მსგავსი, როგორც ჩანს არგინები ერთი მოწყვეტილი ნაწილია ქართველთა წინაპრებისა, რომელთა სახელი რგ ან გრ ფუძე-ძირისა იყო, მათ გაპლოჯგუფებიც ერთნაირი აქვთ.

ვ. მილერი ჩრდილო კავკასიის ხალხების სტეპური წარმოშობის შესახებ

ვ. მილერი, რუსეთის იმპერიაში გამოჩენილი მეცნიერი, ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორიის მკვლევარი, სახელგანთქმული თავისი აკადემიური კვლევებით, თავის ცნობილ ნაშრომებში ხშირად იმეორებდა, რომ ჩრდილო კავკასიის ხალხები თავდაპირველად იყვნენ აღმოსავლეთის სტეპების მომთაბარე (ნომადი) ტომები, რომელნიც შემდგომში დამკვიდრდნენ ჩრდილო კავკასიაში.

Всеволод Фёдорович Миллер (7 (19) апреля 1848, Москва - 5 (18) ноября 1913, Санкт-Петербург) — русский учёный, фольклорист, этнограф, языковед и археолог. Член-корреспондент Петербургской академии наук (с декабря 1898). Известен как один из организаторов востоковедческого образования в России.

ვ. მილერი წერს – „საუკუნეთა მანძილზე შემოსევებმა, განსაკუთრებით თემურ ლენგის ლაშქრობამ მთლიანად შეცვალა ჩრდილო კავკასიის ეთნიკური სახე, აქ თითქმის მთლიანად გაქრა ძველი მოსახლეობა, ჩრდილო კავკასიის ამჟამინდელი ყველა ხალხი აქ ჩასახლებულია შუა აზიიდან და ციმბირიდან. ამჟამინდელ ჩრდილო კავკასიელ ხალხთა სტეპებში მომთაბარე წინაპრებმა გადალახეს ურალი, ვოლგა, დონი და დაუსრულებელი ტალღების სახით დამკვიდრდნენ ჩრდილო კავკასიაში. ხალხთა გადასახლების ჩვეული გზა მიემართებოდა აღმოსავლეთიდან დასავლეთის მიმართულებით სამხრეთ რუსეთის სტეპებისაკენ, და უფრო იქითაც კი, ევროპის ქვეყნებისაკენ. მომთაბარეები ამ მუდმივი გადაადგილების დროს ეჯახებოდნენ სხვა წინწაწეულ ტომებს და ებრძოდნენ მათ, გამარჯვებულ ტომებს ახლა უკვე აზიიდან მოსული სხვა ტომი ებრძოდა, შედარებით დასუსტებული ტომი იძულებული იყო ეძებნა თავშესაფარი, ჩვეული გზიდან მოშორებით - ჩრდილოეთში ან სამხრეთში. ისინი, რომელნიც თავშესაფარს სამხრეთში ეძებდნენ, მიემართებოდნენ შავი და კასპიის ზღვებისა და კავკასიის მთებისაკენ. აქ მათ ხვდებოდა ადგილობრივი, ანდა მათზე ადრე შემოსული სტეპების ტომები, თავის მხრივ, ისინი, ხალხთა ახალი ტალღით შევიწროებულები ცდილობდნენ თავი კავკასიის მთებისათვის შეეფარებინათ. სტეპების ხალხები კავკასიის მთებსა და ხევებში ერთმანეთსა და ადგილობრივებს განუწყვეტლივ ებრძოდნენ. სტეპებიდან მთებში შერევილ ხალხებს უჭირდათ შეგუება მთის პირობებთან, რადგანაც სტეპების ცხოვრების პირობებს შეგუებულებს უჭირდათ მთის პირობების გადატანა. მთებში შემოსულები ებრძოდნენ მთის ბუნებასა და მთიელ „ტუზემცებს“, თუ ამ ბრძოლაში გაიმარჯვებდა, ის უკვე მთიელი ხდებოდა, მას უკვე ახალი სამშობლო ჰქონდა, მოპოვებული ბრძოლით.

ყველა ვერ უძლებდა ამ ბრძოლას, სტეპებიდან შემოსული ტომის რიცხოვნობა მცირდებოდა, მაგრამ გადარჩენილები ერთი-ორი თაობის შემდეგ უკვე მკვიდრი მთიელი ხდებოდა.

საბოლოოდ, მომთაბარე სტეპების მცხოვრები ტომები იძულებით შეეგუენ მთაში ცხოვრების ახალ პირობებს და მთიელებად იქცნენ. (კავკასიაში მათ სამხრეთ რუსეთის ველებიდან მოსულებს ანუ მარტივად „რუსებს“ უწოდებდნენ. ამის მაგალითია, ის რომ ჩერქეზები და ავარიელები თავიანთ ტავს ზოგჯერ „რუსებს“ უწოდებდნენ, ეს საკიხი განხილულია ქვემოთ)

უნდა ვიფიქროთ – განაგრძობს მილერი – კავკასიის მთებში მცხოვრები პატარა ხალხები წარმოადგენენ ნაშთს ერთ დროს სტეპებში მცხოვრები დიდი ხალხებისა, რომელნიც ძველი ისტორიკოსებისათვის, შესაძლოა, სხვა სახელითაა <http://www.nasledie-rus.ru/podshivka/9714.php>

მილერი წერს - «Перейдя Урал, Волгу, Дон, эти народы бесконечной вереницей двигались в южнорусские степи и стремились далее на запад в средние и южные страны Европы. При взаимном столкновении, побежденные племена, теснимые новыми „насельниками“ из Азии, должны были искать убежища в стороне от обычного пути народов, — на севере или на юге от него. Те из них, которые искали такого убежища на юге, неминуемо были оттесняемы к берегам Черного и Азовского морей или к Кавказским горам. Теснимый отовсюду народ искал убежища в горных ущельях, причем и здесь боролся с друг ими народами, раньше его загнанными из степи в горы. Не трудно представить себе, как могли влиять новые условия жизни на народы, загнанные из плоскости в горы. Если народ был способен выдержать борьбу с природой и туземцами, он завоевывал себе новую родину; но, во всяком случае, изменившиеся условия жизни и постоянная борьба с течением времени сокращали его численность. Степняк-номад нелегко привыкает к горам: только необходимость заставляет его освоиться с ними и только через несколько поколений вырабатывается из него тип горца.

Можно думать, что все современные мелкие народцы, доживающие свой век в ущельях Кавказского хребта, представляют скудные остатки более крупных народов, некогда бродивших в степях, и быть может, известных древним и средневековым историкам и географам под иными именами». Миллер В.Ф. Осетинские этюды. М., 1881 «СТЕНА ОБИТЕЛИ СВЯТОЙ И БАШЕН СТРАННЫЕ ВЕРШИНЫ». ХРИСТИАНСКИЕ ХРАМЫ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА. Записки реставратора

<http://www.nasledie-rus.ru/podshivka/9714.php>

მილერს მიაჩნდა, რომ კავკასიის ალანები, ასევე ადიღები, დაღესტნელები და ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხი კავკასიის მთებში შევიდნენ სტეპებიდან, ანუ შუა აზიის, ურალის, ვოლგისა და დონისპირეთის დაბლობებიდან კავკასიის მთებში.

მილერის ეს აზრი უარყოფილი იქნა საბჭოთა პოქაში, სადაც წამოაყენეს თეორია სსრკ ყველა ხალხის აბორიგენობის შესახებ, განსხვავებული აზრი იდევნებოდა, როგორც არამარქსისტულ-ლენინური. მაგალითად, 1988 წელს დაბეჭდილი ოფიციალური თვალთახედვით გამოცემული რუსული წიგნი „ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორია“ მარქსისტულ-ლენინური მეთოდით დაწერილი არ ეთანხმება მილერის აზრს – „История народов Северного Кавказа с древнейших времен до-конца XVIII в.- М.: Наука, 1988.-Книга представляет собой первую в советской исторической

науке попытку обобщающего освещения истории северокавказских народов с древнейших времен до конца XVIII в. Труд опирается на марксистско-ленинскую методологию“.

საბჭოთა სისტემის რღვევამ კვლავ გააცოცხლა მილერის თვალსაზრისი ჩრდილო კავკასიის ხალხთა შესახებ.

ადილე ხალხის წარმოშობის შესახებ წყაროთა ანალიზით შეიძლება გამოითქვას ვარაუდი მათი წინაპრების ტიუმენ-ენისეის ოლქიდან ჩრდილო კავკასიაში დამკვიდრების შესახებ ოქროს ურდოს პერიოდში,

მამტკიცებელი წყაროების განხილვამდე უნდა ითქვას, რომ იგივე გზა ურალ-დასავლეთ ციმბირიდან გაიარა ნოღაელმა ხალხმა, რომელთა წინაპრებიც თავდაპირველად სახლობდა დასავლეთ ციმბირის რეგიონში, სადაც სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნებიც გააჩნდა ოქროს ურდოს ფარგლებში, შემდეგ კი დამკვიდრდნენ ჩრდილო კავკასიაში.

ადილეველთა შესახებ უნდა ითქვას, რომ მათი სატომო სახელი ადიგე, დაკავშირებული უნდა იყოს ოქროს ურდოს სარდლის სახელთან – „ედიგე“, რომელიც ვითარცა მთავარი ემირი და მმართველი ოქროს ურდოსი, მრავალი წელი დევნიდა თოხთამიშს, ოქროს ურდოს ხანს. მისი ტახტიდან გადაყენების შემდეგ დაეუფლა მის პირად საკუთრებას – სამკვიდრებელს ტიუმენში ანუ გაბატონდა თოხთამიშის ხალხზე (ულუსზე) ტიუმენ-დასავლეთ ენისეის ოლქში, ამ ულუსს ამის შემდეგ ედიგეის ულუსი დაერქვა.

ამჟამადაც ამ ოლქში (ტიუმენ – ენისეი), ცხოვრობს ენობრივად ადილეველთა თანამონათესავე, ე. წ. სინო-კავკასიური ენის მატარებელი ხალხი.

ევლია ჩელებისა და არაბული წყაროების ცნობები

ჩრდილო კავკასიაში ქართული ენისა და ქართული სოციალური

სისტემების გავრცელების შესახებ

მე-19 ს. რუსეთის იმპერიის დიდ გერბზე გამოსახული იყო გერბები იმ პოლიტიკური ერთეულებისა, რომელნიც რუსეთის იმპერიაში იყვნენ შეყვანილნი. მათ შორის საქართველოს სამეფოს გერბი.

რუსეთის იმპერიის დიდ გერბზე მოცემული საქართველოს სამეფოს გერბი ხუთ ნაწილადაა დაყოფილი. პირველ ნაწილი ეძღვნება ივერიის გერბს, აქ ივერიის ქვეშ მოიაზრება დასავლეთ საქართველო, რადანაც რუსეთის ხელმწიფეებთან გაგზავნილ საბუთებში დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები თავიანთ თავს უწოდებდნენ „ივერიის მეფე-მთავრებს“, მეორე ნაწილშია „ქართლ-კახეთის სამეფოს გერბი“, მესამე ნაწილშია „ყაზარდოს მიწების გერბი“, მეოთხე ნაწილშია „არმენიის გერბი“, ხოლო საქართველოს გერბის მეხუთე, ე.წ. ბოლო ნაწილში მოქცეულია „ჩერქეზი და მთის თავდების“ გერბი.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, საქართველოს სამეფო რუსეთის იმპერიის დიდი გერბის მიხედვით შედგებოდა ხუთი ნაწილისაგან, ესენი დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოსთან იყვნენ ყაზარდო, ჩერქეზეთი, ჩრდილო კავკასიის მთიანეთ და არმენია. შეიძლება ითქვას, რომ ეს გერბი გამოსახავს იმ რეალურ მიწა-წყალს, რომელსაც მოიცავდა საქართველოს სამეფო თავისი ძლიერების საუკუნეებში.

ჩვენთვის ახალი წყაროები ადასტურებს ამ ფაქტს, მაგალითად, როგორც აღინიშნა, ევლია ჩელები, მე-17 ს. თურქი მოგზაური, თავის წიგნში აღნიშნავს, რომ ჩერქეზეთის მნიშვნელოვან ნაწილში (ყაზარდოში) უმთავრეს სამხედრო ძალას წარმოადგენდა - „12 ათასი აზნაური“, ასევე ამ ქვეყანაში ყველაზე მეტად გავრცელებული ენა იყო ქართული ენა.

ჩერქეზეთში ევლია ჩელები მოიხსენიებს „12 000 აზნაურს“, აზნაური კი ქართული „ფეოდალური“ ტიტულია.

ისმის კითხვა, რას ნიშნავს ეს? ნუთუ მართლა მართავდა ჩერქეზეთის ერთ ნაწილს 12 000 ქართულენოვანი „აზნაური“, როგორც ჩელები უწოდებს მათ?

ეს ნიშნავს, რომ ჩელებისათვის წარსულში ჩერქეზეთი წარმოადგენდა ქართული სოციალური ანუ სახელმწიფოებრივი სივრცის ნაწილს და ამ სივრციდან გასვლის შემდეგაც იქაურ დიდკაცობას შეუნარჩუნდა ძველი ტიტული - „აზნაური“.

ეს დასტურდება, იმ ფაქტითაც, რომ მათი ძირითადი ენა იყო ქართული, ანუ ევლიას დროს ისინი ახალი გასულები იყვნენ ქართული სოციალურ-კულტურული სივრციდან და ჯერ კიდევ ჰქონდათ შენარჩუნებული ძველი ტიტულები, ასევე ცოდნა ქართული ენისა.

ევლია ჩელები წერს- „...Все дороги ведут к горе Эльбрус. Эта местность является пограничной областью Таустана.Эта страна и представляет собой изначальное Дагестанское падишахство, которое называют Таусултан. **..Языки их — грузинский и черкесский. Их армия состоит из двенадцати тысяч азнауров**, вооруженных двумя тысячами ружей. И все они мусульмане [98] шафиитского толка. Но вместе с тем **они считаются черкесским племенем**. Во все времена они поддерживали **связь с грузинским народом**, и потому **особенности их говоров свидетельствуют о связях с языками грузинским**, персидским и кумыкским...Эта река начинается с не покрытых снегом вершин **Грузинских гор** и впадает в реку Терек... **Описание древних городов и великого города земли Дагестанской, то есть описание древнего города Ирак-и Дадриан... население Ирак-и Дадриан составляли люди грузинского происхождения. Это были люди сильные и храбрые, они не покорились Тимур-хану. Поэтому Тимур-хан осадил Ирак-и Дадриан. Обратив за семь дней и ночей этот город с его семью крепостями в руины, он убил бахистанского султана, который был там падишахом“** (ЭВЛИЯ ЧЕЛЕБИ, КНИГА ПУТЕШЕСТВИЙ, СЕЙАХАТНАМЕ, ЗЕМЛИ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА, ПОВОЛЖЬЯ И ПОДОНЬЯ, III, [ПУТЬ ЧЕРЕЗ ЗЕМЛИ БОЛЬШОЙ И МАЛОЙ КАБАРДЫ], ПОДРОБНОЕ ОПИСАНИЕ ОБШИРНОЙ СТРАНЫ ДРЕВНЕГО НАРОДА КАБАРТАЙ 1).<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ანუ ევლია ჩელები წერს -

„იალბუზი არის სასაზღვრო ზონა დაღესტნის საფადიშახოსი, რომელსაც ეწოდება „ტაუსულტანი“ (ტაუსტანი), მათი ენებია ქართული და ჩერქეზული, მისი არმია შედგება 12 000 (თორმეტი ათასი) „აზნაურისაგან“, ისინი ყველანი მუსულმანებია, ყველა ერთად ჩერქეზების ტომის წევრებად ითვლებიან. ყველა დროში, მუდამ, მათ კავშირი ჰქონდათ ქართველ ხალხთან, და ამიტომ მათი ლაპარაკის თავისებურება მოწმობს ქართულ ენასთან მათ კავშირს, ასევე სპარსულთან და კუმუკურთან. აქაური მდინარე გამოედინება საქართველოს თოვლიანი მთებიდან და უერთდება თერგს. ძველი ქალაქებისა და დაღესტნის ძველი ქალაქის ირაკ-ი-დადიანის აწერილობა ასეთია: ირაკ-ი-დადიანის მოსახლეობას წარმოადგენდა ქართული წარმოშობის ადამიანები, ისინი იყვნენ უშიშარნი და ძლიერები, არ დაემორჩილნენ თემურ-ხანს. ამიტომ თემურ-ხანმა ალყა შემოარტყა ირაკ-ი-დადიანს, და ეს ქალაქი 7 დღის მანძილზე თავისი 7 ციხე-სიმაგრით, ნანგრევებად გადააქცია. მოკლა იქაური

ბახისტანის სულთანი, რომელიც იქ ფადიშახი იყო“(ЭВЛИЯ ЧЕЛЕБИ, КНИГА ПУТЕШЕСТВИЙ, СЕЙАХАТНАМЕ, ЗЕМЛИ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА, ПОВОЛЖЬЯ И ПОДОНЬЯ, III, [ПУТЬ ЧЕРЕЗ ЗЕМЛИ БОЛЬШОЙ И МАЛОЙ КАБАРДЫ], ПОДРОБНОЕ ОПИСАНИЕ ОБШИРНОЙ СТРАНЫ ДРЕВНЕГО НАРОДА КАБАРТАЙ 1).

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ევლიას მიერ ქართული სოციალური ტერმინის, „აზნაურის“ გამოყენება, მიუთითებს, რომ ამ საჯარისო ნაწილის ოფიცრებს ნამდვილად ერქვათ სახელი „აზნაური“. მათ მიერ ქართული ენის ფლობა (ქართულ ენას ამ ქვეყნის ენათა ჩამონათვალში ევლია პირველ ადგილზე აყენებს) მიუთითებს, რომ ჩვენი ზემოთ მოყვანილი მოსაზრება სიმართლეა, კერძოდ, რომ თემურ-ლენგის შემოსევამდე ჩრდილოეთ კავკასიის უპირველესი და ყველაზე მეტად განვრცობილი ენა იყო ქართული ენა და მოსახლეობასაც გააჩნდა ქართული თვითშემეცნება.

თემურ ლენგის შემდეგ მალევე ოქროს ურდოს მხედართმთავრ ედიგეის დროს ჩრდილო კავკასიაში ადიღური ტომების გაბატონებისა და ისლამის გავრცელების შემდეგ ვითარება კარდინალურად შეიცვალა, კერძოდ კი ჩრდილო კავკასიის ადგილობრივმა ქართულენოვანმა დიდებულებმა და ხალხმა მიიღო ისლამი და ასიმილირდა ადიღეელებში, თუმცა კი ერთ ხანს მათ კიდევ სცოდნიათ ქართული ენა და, ევლიას ცნობით, იყენებდნენ კიდევ მას. ამასთანავე, შეუნარჩუნებიათ ტრადიციული სოციალური წყობა ანუ, „აზნაურობა“ ძველებურადვე შეადგენდა ამ ქვეყნის სამხედრო წყობის საფუძველს.

ევლია ჩელების სხვა ცნობებიც სრულ საფუძველს იძლევიან ვიფიქროთ, რომ ქართული ენა არა მხოლოდ ჩერქეზეთის ნაწილში, რამედ ჩრდილო კავკასიის ქალქებსა და დაღესტანშიც იყო გავრცელებული.

ამას მიუთითებს ევლია ჩელების ცნობა ჩრდილო კავკასიის ყველაზე დიდ ქალაქ დედიაკოვსა (ირაკ-ი-დადიანსა), ასევე, მის ოლქსა და დაღესტანში ქართული ენის გავრცელების შესახებ. ამ უკანასკნელს ადასტურებს სხვა არაბულენოვანი წყაროებიც, ესენია, ირხანის ისტორია და დერბენდ ნამე.

ევლია ჩელების ცნობით ჩრდილო კავკასიის უდიდესი ქალაქი დედიაკოვი (ტეტიაკოვი), დასახლებული იყო „ქართული წარმომავლობის ხალხით“, რომელნიც ქალქის აღებისას დახოცა თემურ-ლენგმა. ამ ქალაქის ქართული წარმომავლობის მოსახლეობა გმირულად 7 დღის მანძილზე იცავდა ქალაქს.

ის ამის შესახებ წერს და კიდევ ერთხელ გავიმეორეთ მის ნათქვამს -

„в очень древние времена столицей падишахов Дагестана был именно указанный город. ..Ирак-и Дадян. ..он стал столицей Хулагу-хана, ...В конце концов он сделался столицей дагестанских падишахов. .. во время похода, совершенного Тимур-ханом ...**население**

Ирак-и Дадриан составляли люди грузинского происхождения. Это были люди сильные и храбрые, они не покорились Тимур-хану. Поэтому Тимур-хан осадил Ирак-и Дадриан. Обратив за семь дней и ночей этот город с его семью крепостями в руины, он убил бахистанского султана, который был там падишахом. /778/ В настоящее время город находится под властью таустанского султана. ..в городе было двести тысяч владельцев домов неопишущей красоты. Там сохранились ..христианские монастыри и лавки, где торговали сдой и тканями...Но Ирак-и Дадриан лежит в развалинах,

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ამ ჟამად არასწორად აღინიშნება, რომ ჩრდილო კავკასიის უდიდესი ქალაქი ირაკ-ი-დადიანი ანუ დედაიკოვო, თითქოსდა იყო „ალანური ქალაქი“, მაშინ როცა ევლია ქალქს „ქართული წარმოშობის ხალხით დასახლებულად“ მიიჩნევდა, რომელთაც ამ ქალაქში ჰქონდათ 200 000 ქვის სახლი და შესანიშნავი ქრისტიანული მონასტრები და სავაჭრო ნაგებობები.

ამჟამად ვიკიპედიაში არასწორად იწერება თითქოსდა დედაიკოვო ანუ ირაკ-ი-დადიანი დასახლებული იყო ბერძნებით და ქაშაგებით, მაშინ როცა ევლიას პირდაპირი ცნობით ეს ქალაქი „ქართული წარმოშობის ხალხით“ იყო დასახლებული. **население Ирак-и Дадриан составляли люди грузинского происхождения** შესაბამისად არასწორია ვიკიპედიის უმართებულო ცნობა, თითქოსდა ის ალანური ქალაქი იყო, რადგანაც ევლია ჩელების ცნობით ის ქართველებით იყო დასახლებული.

ვიკიპედია არასწორად წერს - Тетяков, Деяков — средневековый (X—XIV) аланский город на Северном Кавказе. Также в городе проживали греки и косоги...Эвлиа Челеби называет Татартуп «Ирак-и Дадрианом», это название, возможно, состоит в связи с именем «Деяков».

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%B4%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2>

საინტერნეტო სივრცისაგან განსხვავებით, სულ სხვა ფაქტს აღწერს საიმედო წყარო - ევლია ჩელების აღნიშნული თხზულება.

ევლიას ცნობით დედაიკოვის ანუ „ირაკ-ი-დადიანის“ ოლქში და საეროდ მის მომიჯნავე ქვეყნებში, მათ შორის დაღესტანში, საერთოდ არ იხმარებოდა არც ალანური და არც ოსური ენები, მაგრამ აქ ქართული ენა ჯერ კიდევ იყო გავრცელებული, სხვა ენებთან ერთად, ამასთან დაკავშირებით ევლია წერს -

В настоящее время в этих странах чаще всего встречаются такие языки: монгольский и похожие на него языки, кайтакский, кумыкский, легзи-лезганский, чагатайский, грузинский и подобные им. Надписи, встретившиеся нам на могилах, большей частью были сделаны на вышеперечисленных языках.

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ევლია წერს - „ამჟამინდელ დროს ამ ქვეყნებში გვხვდება შემდეგი ენები: მონღოლური და მისი მსგავსი ენები, ჩინური, კუმიკური, ლეზგური, ჩაგატაური, ქართული და მათი მსგავსნი, წარწერები, რომელნიც გვხვდება მათ საფლავებზე, უმეტეს წილად გაკეთებული იყო ზემოჩამოთვლილ ენებზე“

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ევლიას მიერ ნახსენები „ჩინური ენა“ ჩრდილო კავკასიაში გავრცელებული ესაა ენისეური ენები, მათ გარდა სხვა ასევე შემოსული ტნოსების - მონღოლების კუმიკური, ჩაგატაური და სხვა, მაგრამ ჩრდილო კავკასიის ადგილობრივი ენებიდან ევლია ჩელები ასახელებს მხოლოდ ქართულსა და ლეზგურს. ია აქაურ ენათა ცამონათვალში საერთოდ არ მოიხსენიებს ალანურ ანდა ოსურ ენას. ევლია მიუთითებს რომ საფლავების წარწერებიც ამ ენებზეა გაკეთებული, მათ შორის ქართულზეც. ქართულენოვანი წარწერები შემდგომში მიზანმიმართულად იქნა განადგურებული სხვადასხვა ტეორიები, მათ შორის ცანს ალანური ტეორიის მიმდევრების მიერაც.

ევლიას ქალაქი დედიაკოვო - „ირაკ-ი-დადიანი“ საერთოდ დაღესტნური სახელმწიფოს მთავარ ქალაქად მიაჩნია. ჩელების ცნობით დაღესტნის ენები დედიაკოვოს რაიონში და სხვაგან ამ მხარეებში სხვა ენებთან ერთად ქართული.

ერთი სიტყვით, ევლია ჩელები ადასტურებს თეიმურაზ ბატონიშვილის მიერ მოცემულ ცნობას, რომ თემურლენგის შემოსევამდე ჩრდილოკავკასიელებმა იცოდნენ ქართული ენა. ამას ასევე ადასტურებს იქაური ეპიგრაფიკული ძეგლები.

აღსანიშნავია, რომ არაბული წყაროც (ირხანის ისტორია) დაღესტანში იცნობს ქართულ სოციალურ ტერმინებს „აზნაური“ და „თავადი“. წყარო ახსენებს დაღესტნის მმართველ ქრისტიან „თავადილებს“ (თავადებსა) და „აზნაურილებს“ (აზნაურებს), რომელნიც მედგრად ებრძოდნენ დაღესტანში შეჭრილ უცხოელებს, მაგრამ დამარცხდნენ.

აქედანაც ჩანს, რომ ჩრდილოეთ კავკასიაში განვცობილი იყო არა მხოლოდ ქართული ენა, არამედ ქართული ეკლესიასთან ერთად ქართული სოციალური წყობა, ქართული სახელმწიფოებრიობა. შესაბამისად, ჩრდილოეთ კავკასიაში თემურ-ლენგი ქართული სახელმწიფოს წინააღმდეგ იბრძოდა, რადგანაც მისთვის დაღესტანი ქართული სახელმწიფო სისტემის ნაწილი იყო.

თეიმურაზ ბატონიშვილის ცნობით, დაღესტანში თემურ-ლენგს აუკრძალავს მოხმარება ქართული ენისა და დამწერლობისა, ალბათ, ასევე იქცეოდა მთელს ჩრდილოეთ კავკასიაში.

ასე, რომ თეიმურაზ ბატონიშვილის ცნობას ჩრდილოეთ კავკასიაში ქართული ენის განვცობის შესახებ ადასტურებს ევლია ჩელები, ნაწილობრივ „ირხანის ისტორია“ და

„დერბენდ ნამე“, მატერიალური კულტურის უამრავ ნაშთებთან ერთად, რომლებზეც ქართული წარწერებია.

არაბულ წყაროში, რომელსაც „ირხანის ისტორია“ ეწოდება, დასტურდება, რომ დაღესტანში ცხოვრობდნენ ქართველებიც, ისინი ქრისტიანები იყვნენ და მედგრად ებრძოდნენ დაღესტანში შეჭრილ დამპყრობლებს, რომელნიც ავრცელებდნენ მუსულმანობას.

აქურთა ბრძოლას მეთაურობდნენ, როგორც წყაროშია ნათქვამი თავადები და აზნაურები - таватийал и арнахурал (Б – таватил и азнахурал; В — таватийал и азнахурал; Г – таватийал и азнаурал

ამ ხელნაწერის ერთ ვარიანტში მათ „თავადილ და არნახურალ“ ეწოდება, მეორეში „თავდილ და აზნახურალ“, ხოლო მესამეში „თავადილ და აზნაურალ“, როგორც სამართლიანად აღნიშნავს თავის კვლევაში მაგომედოვი. ისინი ნამდვილი წმიდა მოწამეები არიან.

ეს წყარო გვაწვდის ცნობას, რომ ციხე-ქალაქ ხირკასის „თავადაზნაურებმა“, სიკვდილის მუქარის მიუხედავად არ მიიღეს მუსულმანება, პირიქით სათავეში ჩაუდგნენ ქრისტიანთა მოწამეობრივ ბრძოლას მომხვდურთა წინააღმდეგ, ისინი ორი თვე შეუწყვეტლივ ებრძოდნენ რიცხვმრავალ მტერს და ბოლოს მოწამეობრივად აღესრულნენ.

ირხანის ისტორია წერს-

ИСТОРИЯ ИРХАНА

http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/VI/Dag_chron/Ist_Irchan/text.htm

„Жители Хадара — неверные, смутьяны, чистые русы (Б, В — урусы); жители Андала ¹⁸ были иудеями, [жители] области Хид (Б, В — Хидал.) ¹⁹ были грузины, области Чаххал ²⁰ — христиане, Авар — все чистые русы, жители Цудакара ²¹ были иудеями и так далее. Жители Ирхана [по своей вере посередине] между мусульманами, неверующими и коптами (Б — ал-хабашин (букв.: «эфиопами»)), религия их — смешанная.

„ხადარის მცხოვრებნი-ურწმუნოები არიან, მოჯანყენი, ნამდვილი რუსები, ანდალალის მცხოვრებნი იყვნენ იუდეველები, ხიდის (ხიდალის) ოლქის მცხოვრებნი იყვნენ ქართველები, ჩახალის ოლქისა -ქრისტიანები, ავარები - ყველა სუფთა რუსია, ირხანის მცხოვრებთა რელიგია-შერეულია“

После завоевания Дербенда, Табасарана и Хайдака мусульманские войска дошли до Анджэ (Г — Анди.) ...до Бахли Хадара, хотя здесь скопились неверующие из Авара и из других мест

დერბენდის, ტაბასარანისა და ხაიდაკის ალების შემდეგ მუსულმანთა ჯარი მივიდა ანდამდე (ანჯემდე), ხადარამდე, მაგრამ აქ მოგროვდნენ ურწმუნოები ავარიდან და სხვა ადგილებიდან.

Мусульмане окружили [неверующих], напали на них ...падал мертвым, и погибло из них **семь тысяч семьсот тридцать четыре** человека. В тот же день мусульмане захватили Хадар, ...Затем состоялось сражение в Хиркасе (**Б, В — Хиркис.**)²², продолжавшееся целую неделю.

მუსულმანებმა ალყა შემოარტყეს ურწმუნოებს, თავს დაესხნენ მათ, დახოცეს და იქ მაილუპა 7734 კაცი. იმავე დღეს მუსულმანებმა აიღეს **ხადარი**... შემდეგ დაიწყო ბრძოლები **ხირკასში**, რომელიც ერთი კვირა გაგრძელდა.

Селение было взято, но оставался [не занятым] один квартал в верхней части селения, где укрылись их раисы и эмиры — **таватийал и арнахурал (Б — таватил и азнахурал; В — таватийал и азнахурал; Г — таватийал и азнаурал.** Здесь, «видимо, тавады и азнауры — грузинские феодальные титулы» (*Магомедов. Дагестан, с. 207*)).

ეს სოფელი ადებულ იქნა, მაგრამ აუღებელი დარჩა ერთი კვარტალი სოფლის ზემო ნაწილში, სადაც მათი რაისები და ემირები - „თავადიილები და აზნაურალები“ - (ხელნაწერის „გ“ ნუსხა) გამაგრდნენ

Мусульмане в течение двух месяцев не могли овладеть этим укрепленным кварталом. [Наконец] он был взят с помощью всевышнего Аллаха, господина миров. **Мусульмане убили всех, кого там застали, за исключением тех, кто принял ислам.**

მუსულმანებმა მთელი ორი თვე ვერ შეძლეს ამ გამაგრებული კვარტალის დაუფლება. ბოლოს ის ადებულ იქნა. მუსულმანებმა ყველა დახოცეს მათ გარდა ვინც ისლამი მიიღო.

Жители Ирхана, поняв тщетность сопротивления мусульманам, убили своих **эмиров и раисов**, приняли ислам и послали своих представителей, добиваясь покровительства мусульман, в ущелье Бухнаб. **Султан же их бежал** из Ирхана в область Килбах ирხანის მცხოვრებლებმა, როცა იგრძნეს მუსულმანებთან ბრძოლის უშედეგობა, დახოცეს თავიანთი ემირები და რაისები (ანუ თავადაზნაურები), მიიღეს ისლამი, ხოლო მათი სულთანის აგიქცა ირხანიდან კილბახის ხეობაში. **ИСТОРИЯ ИРХАНА**
http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/VI/Dag_chron/Ist_Irchan/text.htm.
http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/VI/Dag_chron/Ist_Irchan/text.htm..
http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/VI/Dag_chron/Ist_Irchan/text.htmПодробнее:

<http://cyclowiki.org/wiki/%D0%98%D1%80%D1%85%D0%B0%D0%BD>.*აქედან ჩანს, რომ ხადარის მცხოვრებნი რუსებად მიიჩნევა, ისინი არ არიან მუსულმანები, ანდალალის მცხოვრებნი-იუდეველებად, ხიდის (ხიდალის) მცხოვრებნი - ქართველებია, ჩახალის ოლქის მცხოვრებნი-ქრისტიანებია, ავარები-სუფთა რუსებად იწოდებიან, ირხანის მცხოვრებნი-შერეულ სარწმუნოებანი არიან. აქ ჩამოთვლილია დადესტნის ოლქები, სოფლები და ქალაქები - ხადარი, ანდალალი, ხიდი (ხიდალი),*

ჩახალი, ავარი, ირხანი, დერბენდი, ტაბასარანი, ხაიდაკი, ანდი (ანჯი), ხირკასი. აქედან ხადარისა და ავარის მცხოვრებნი „რუსებად“ იწოდებიან, ანდალაღელები-„იუდეველებად“, ხიდის (ხიდალის) მცხოვრებნი -„ქართველებად“, ჩახალის ოლქის მცხოვრებნი - „ქრისტიანებად“.

იგულისხმება, რომ იმ დროისათვის დერბენდი, ტაბასარანი, ხაიდაკი, ხადარი და ხირკასი არ იყო მუსულმანური, რადგანაც მუსულმანთა ჯარს მათი აღება დასჭირდა. ხირკასში მუსულმანთა ჯარის წინააღმდეგ იბრძოდნენ „თავადები და აზნაურები“, ანუ ის (ხირკასი) ქართული პოლიტიკური ერთეული იყო, ასევე ქართული პოლიტიკური ერთეული უნდა ყოფილიყო ირხანიც, რომლის შერეული სარწმუნოების მოსახლეობამ მუსლიმთა ჯარის უძლევლობის დანახვის შემდეგ, დახოცა თავისი „ემირები და რაისები“, იქვე კი, წყაროს სხვა ადგილას, ამ ემირებსა და რაისებს „თავადები და აზნაურები“ („თავადიალები და აზნაურალები“) ეწოდებათ, მაშასადამე ხირკასიც ქართული სოციალური სისტემის მიხედვით იმართებოდა, შესაბამისად, ის ქართული პოლიტიკური ერთეული იყო. ამავე ქართულ პოლიტიკურ ტერმინთა რიგშია ავარიის მმართველის სახელი „ნუცალი“ (ანუ ქართული სიტყვა „ნაცვალი“), ნუცალი ანუ ნაცვალი ან კახეთის მეფის ნაცვალი იყო დაღესტანში, ანდა კახეთის სამეფოს მაჭის ერისთავისა.

ჩვენი მოსაზრებით, არაბული წყარო „ირხანის ისტორია“ შედგენილი უნდა იყოს თემურ ლენგის ლაშქრობათა შემდეგ, რაც ჩრდილო კავკასიაში ოქროს ურდოს მთავარსარდალმა ედიგემ ჩამოასახლა თავისი ენისეური ურდო.

ამას უნდა მიუთითებდეს ამ წყაროში ნახმარი ტერმინი „რუსი“, ამ წყაროს მიხედვით, მაგალითად, ხადარისა და ავარის მცხოვრებნი „რუსებად“ მიიჩნევიან, უფრო მეტიც, ავარის მცხოვრებნი „სუფთა რუსებად“ იწოდებიან.

ისმის კითხვა, რატომ უნდა მიეჩნია ამ წყაროს შემდგენელს დაღესტნის თითქმის ცენტრში მდებარე ავარია და მის გარდა სხვა სოფელი „რუსებით“ დასახლებულად?

ჩვენი პასუხი, ვფიქრობ ხსნის ამ რთულ საკითხს.

ჩემი მოსაზრებით, ედიგის მიერ ჩამოყვანილი ციმბირული ულუსის ხალხს რომელნიც კავკასიაში შევიდნენ რუსეთიდან, სამხრეთ რუსეთის სტეპების გავლით, კავკასიის ზოგიერთ რეგიონში, გარკვეული ხნის შემდეგ, უწოდეს „რუსები“, მათი ტერიტორიული წარმომავლობის მისანიშნებლებად.

ამას მიუთითებს ის ფაქტიც, რომ არა მხოლოდ დაღესტანის ზოგიერთი ოლქის მცხოვრებთ, ადიღე-ჩერეზებსაც ზოგჯერ „რუსებს“ უწოდებდნენ.

რატომ უწოდეს ედიგის ხალხს რუსები?

საქმე ისაა, რომ ედიგეიმ კავკასიაში თავისი ხალხი ციმბირიდან შემოიყვანა სამხრეთ რუსეთის სტეპების გავლით. შესაბამისად ის ხალხი რომელიც სამხრეთ რუსეთის სტეპებიდან გამოჩნდნენ კავკასიაში, კავკასიელებისათვის „რუსები“ იყვნენ.

როდის შევიდნენ ედიგეის ე.წ. „რუსები“ ანუ სინო-ენისეური ენის მატარებელი დამპყრობელი მეომრების რაზმები დაღესტანში?

ჩანს, დაღესტანში სინურენოვან მეზრძოლ მეომართა რაზმები გამარჯვებული ზედაფენის სახით გამოჩნდნენ ედიგეის გარდაცვალების შემდეგ, მე-15 საუკუნის ბოლოს ანდა მე-16 საუკუნის დასაწყისში, მათ შემლეს ავარიაში გაბატონება და მმართველ, თუმცა მცირერიცხოვან ფენად ჩამოყალიბება, ამის შედეგად, დაბალი ფენა, ანუ ადგილობრივი კავკასიური მოსახლეობა, ენობრივად ასიმილირდა, ანუ შემოსულთა სინურენოვანმა ელემენტმა ღრმად შეაღწია ადგილობრივ მეტყველებაში, შესაბამისად ჩამოყალიბდა ადგილობრივი ახალი ენა სინურ-ენისეური ელფერილობისა, ასეთ ენას ევლია ჩელები უწოდებდა „ჩინურს“. თუმცა ის იქვე მოიხსენებდა „ლეზგინების“ ენას. ამ ენათა ჯგუფს ამჟამად ე.წ. სინო-კავკასიურ ანუ ჩინურ-კავკასიურ ენათა ჯგუფს მიაკუთვნებენ.

ევლია ჩელები წერს დაღესტან-ჩეჩნეთის მომცველი ვრცელი რეგიონის ენათა შესახებ -В настоящее время в этих странах чаще всего встречаются такие языки: монгольский и похожие на него языки, кайтакский, кумыкский, легзи-лезганский, чагатайский, грузинский и подобные им

ჩანს მის დროს ეს ორი ენა, ანუ შემოსულების „სინურ - ჩინური“ და ადგილობრივების ძველი ლეკური ენა, ჯერ კიდევ თანაარსებობდა.

ძველი ლეკური ენა იბერიულ-კავკასიური უნდა ყოფილიყო, ხოლო ახალი ლეკური ენა სინურ-კავკასიურია.

არა მხოლოდ ახალი ლეკური ენა, არამედ აღნიშნულ ენათა ჯგუფების სხვადასხვა ხარისხის ურთიერთშერევით უნდა ჩამოყალიბებულიყო ჩრდილო კავკასიელთა, მათ შორის დაღესტნელთა ამჟამინდელი ენები.

როგორც ევლია ჩელები ისე „ირხანის ისტორია“ გვაწვდის ცნობებს დაღესტანში ქართული ენისა და ქართველების ცხოვრების შესახებ, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული.

ანდალალი „იუდეველთა“ სოფლად მიიჩნევა ამ ისტორიის მიერ, ეს უნდა ნიშნავდეს, რომ, ჩანს, ანდალალი ხელახლა დასახლდა ყოფილი ხაზარეთის იმ სტეპების მოსახლეობით, რომელსაც „იუდეველებს“ უწოდებდნენ ყოფილ ხაზარეთში ამ სარწმუნოების გავრცელების გამო.

მაშასადამე ანდალელების იმჟამინდელი მოსახლეობა დაღესტანში შემოვიდა ოქროს ურდოს პერიოდში, ყოფილი იუდაური ხაზარეთის სტეპებიდან.

როგორც სამხრეთ რუსეთის ისე ყოფილი ხაზარეთის სტეპებიდან მთებში ასული ხალხი არ იყო მუსულმანი, მათი გამუსულმანება მოხდა შემდეგში, რაც აღწერილია ირხანის ისტორიაში, მათ გარდა დაღესტანში ცხოვრობდა ასევე მოსახლეობა, რომელთაც ეწოდებოდათ „ქრისტიანები“, ისინი უფრო მრავალნი იყვნენ, მათთან ომი მუსულმანებს გაუჭირდათ, ამ წყაროში ქართველები და ქრისტიანები ერთად იხსენიებიან, მაგალითად ხირკასის ქრისტიანული ციხე-ქალაქის ციტადელის დაცვას მეთაურობნენ „თავადები და აზნაურები“ ანუ ქართული სოციალური ზედაფენა. მათთან ომი გამწვანდა და ორი თვე დასჭირდა.

როგორც ზემოთაღნიშნულიდან გამოჩნდა, ევლია ჩელები და ირხანის ისტორია მიუთითებენ, რომ ჩრდილო კავკასიაში, ჩერქეზეთსა და დაღესტანში საკმაოდ გავრცელებული იყო ქართული ენა და ქართული სოციალური სისტემები თემურ ლენგის ლაშქრობიდან რამდენიმე საუკუნის შემდეგაც კი.

თავი 2

თეორიები ჩრდილო კავკასიელი ეთნოსების შესახებ

თეორიები adiRe xalxis warmoSobის შესახებ

ტერმინ „ადილები“ ქვეშ მოიაზრება ე.წ. აფხაზურ-ადილურ ენათა ოჯახში შემავალი ხალხები, ესენია საკუთრივ ადილები, ჩერქეზები, აფხაზეთის აფსუები, ყაბარდოელები და სხვა. მიჩნეულია, რომ დიფერენციაციამდე ეს იყო ერთიანი ეთნიკური ჯგუფი, რომელიც შემდგომში სხვადასხვა შტოებად დაიყო.

ადილე ხალხის წარმოშობის შესახებ არსებობს ორი თეორია,

პირველია ამჟამად აღიარებული, ოფიციალური, მაგრამ ჩვენი კვლევით არასწორი თეორია, რომლის მიხედვით ადილე ხალხის ფესვები უნდა ვეძიოთ ძველი წელთაღრიცხვის ათასწლეულებში ანატოლიასა და შავიზღვისპირეთში, დავუკავშიროთ ხათებსა და სხვა ძველ ხალხებს. ამ თეორიის მიხედვით ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისში ადილე-ჩერქეზები დასავლეთ საქართველოს მკვიდრი მოსახლეობა იყო, რომელთაც დააარსეს „აფხაზთა სამეფოს“ სახელით ცნობილი სახელმწიფო, აქედან მათი ნაწილი თემურ-ლენგის შემოსევების შემდეგ გადასახლდა გაუკაცრიელებულ ჩრდილო კავკასიაში. თითქოსდა იქამდე ისინი სახვადასხვა სახელებით (კერკეტები, ჯიქები, ქაშაგები, მეოტები, სინდები, შემდეგში აფხაზები და სხვა) იხსენიებოდნენ.

მეორე განსხვავებული თეორია ადილე ხალხის ჩამოყალიბების შესახებ გადმოცემულია ჩვენს წიგნში „საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში“ (2018), რომლის მიხედვითაც ადილეთა სინურენოვანი ტომები ოქროს ურდოს ხანაში მომთაბარებოდნენ ენისეისპირეთის ვრცელ არეალზე ულუსის სახით, რომლსაც მეთაურობდა ოქროს ურდოს დიდი მხედართმთავარი ედიგეი, და მან ენისეისპირეთიდან ჩრდილო კავკასიაში ჩამოასახლა თავისი ულუსი ხან შატბეკის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

ეს თეორია, ადილე ხალხის შესახებ, ჩამოყალიბდა 21-ეს საუკუნის 10-იან წლებში მის შემდეგ, რაც აღმოჩნდა, რომ ე.წ. აფხაზურ-ადილური ენები განეკუთვნებიან ენისეურ-სინურ-ტიბეტურ ენათა მაკროოჯახს.

ამ მეორე თეორიის მიხედვით, როგორც აღინიშნა, ადილე ხალხის ფესვები უნდა ვეძიოთ არა მცირე აზიაში ძველი წელთაღრიცხვის ათასწლეულებში, არამედ ოქროს ურდოს სახელმწიფოს ერთერთ რეგიონში, კერძოდ კი ალტაი-ციმბირ-ენისეისპირეთში (ახლი წელთაღრიცხვის მე-15 საუკუნეში). ადილე ხალხის ფესვები უნდა დავუკავშიროთ ციმბირის სინო-ტიბეტური ენათა ჯგუფის ტომებს, რომელნიც ამ არეალზე მომთაბარებდნენ ერთიანი ულუსის სახით.

როგორც ქვემოთაა განხილული, დასვლეთ ციმბირის სინურენოვანი ულუსი (სინურენოვან მომთაბარეთა ურდო) წარმოადგენდა თავდაპირველად ოქროს ურდოს ხანის, თოხთამიშის, საკუთრებას, შემდეგში კი ოქროს ურდოს დიდი მხედართმთავრის ედიგეის პირად საკუთრებას.

ედიგეის თავისი საკუთარი ციმბირული ულუსი დასჭირდა ოქროს ურდოს ხან შადიბეკთან დიდი ბრძოლების დროს, მან თავის მეომარტა ციმბირული ულუსი გამოიყენა მაშინ როცა შადიბეკმა თავი შეაფარა ჩრდილოეთ კავკასიას.

მხედართმთავარმა ედიგეიმ ხანი შადიბეკი ტახტიდან ცამოაგდო, მაგრამ ხანმა არ აღიარა თავისი დამარხება, გაიქცა ოქროს ურდოს სამხრეთ რეგიონში, კერძოდ კი ჩრდილოეთ კავკასიაში და აქ ადგილობრივი მოსახლეობის მხარდაჭერით გაძლერდა. კავკასიაში შადიბეკი იმდენად გაძლიერდა, რომ იქ მონეტაც კი გამოუშვა ოქროს ურდოს ხანის სახელით. შადიბეკის კავკასიაში გაძლიერების მიზეზი იყო ის, რომ მას მხარს უჭერდა ადგილობრივი კავკასიელი მოსახლეობა და ასევე საქართველოს სახელმწიფო.

ხან შადიბეკამდე კავკასიის ხალხი და საქართველოს სახელმწიფო მხარს უჭერდა ასევე ედიგეისთან მეზობლ ხან თოხთამიშს.

ასე, რომ ფაქტიურდ ორი ხანის, თოხთამიშისა და შადიბეკის დროს კავკასიის ხალხები ებრძოდნენ ედიგეის, რამაც ჩანს მას კარდინალური გადაწყვეტილების მიღება აიძულა, ამ მიზეზის გამო, ანუ კავკასიელი ხალხების საბოლოო დასამარცხებლად უნდა შემოეყვანა ედიგეის საკუთარი სანდო ციმბირის ულუსი ჩრდილო კავკასიაში და მისი აქ გაბატონება.

როგორც ედიგეისთან მეზობლ ხან თოხთამიშს, ასევე კანონიერ ხან შადიბეკს ოქროს ურდოს მეომარტა შორის მხარდამჭერები ჰყავდა, ამიტომაც ასეთ მეომრებს ედიგეი არ ენდობოდა. მისთვის გაცილებით სანდო იყო საკუთარი, ციმბირული ულუსი (ურდო).

ჩანს ედიგეი იძულებული გახდა ოქროს ურდოს სახელმწიფოს მეორე ნაწილიდან, დასვლეთ ციმბირიდან კავკასიაში შემოეყვანა თავისი სინურენოვანი ულუსი და მისი დახმარებით ჩრდილო კავკასია შემოიმტკიცა.

ედიგეიმ ციმბირული სინურენოვანი ულუსი გააბატონა ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხზე, ამის შედეგად მოხდა სინურენოვან ტომებში ადგილობრივი კავკასიური ტომების ასიმილაცია, ჩამოყალიბდა ახალი ჩრდილოკავკასიური ენები ორმაგი ბუნებისა, ერთი მხრივ სინურენოვანი, მეორე მხრივ კი კავკასიური ბუნებისა, საფუძველი ჩაეყარა ე. წ. სინო-კავკასიურ ენებს.

მართალია მოხდა ადგილობრივი კავკასიური ტომების ასიმილაცია სინურენოვან შემოსულებში, მაგრამ ჩრდილო კავკასიელთა გენეტიკა არ შეცვლილა, ის ისეთივე დარჩა როგორც იყო იქამდე, და გააჩნდა ასევე ქართველ ხალხს - **G2a, J2**.

შემოსულების გაბატონებისა და მათ მიერ ადგილობრივების ენობრივი ასიმილაციის შემდეგ, ჩრდილოკავკასიელთა გენეტიკა არ შეიცვალა რადგანაც ადგილობრივ ჩრდილო კავკასიელებზე გაბატონდა მათთან შედარებით ძალზე მცირერიცხოვანი, მაგრამ ძალზე ორგანიზებულ მეომართა ჯგუფები, სავრაუდოდ მატარებელნი Q - გაპლოჯგუფისა. ამ გაპლოჯგუფის დაბალი პროცენტები ნაპოვნია კიდევ კავკასიის ქვეყნებში.

<http://wap.alanla.forum24.ru/?1-0-90-00000276-000-60-0>

მაგალიტად ალანები და სკვითები ა. კლიოსოვისა და ვ. ალექსეევის მიხედვით ატარებდნენ **R1a** გაპლოჯგუფს, ხოლო ოსებში ეს გაპლოჯგუფი საერთოდ არა არის აღმოჩენილი, ისინი ატარებენ გაპლოჯგუფ G2a, ეს გაპლოჯგუფი G2a ტიპიურია ქართველებისათვის, მას საქართველოს მოსახლეობის მესამედი ატარებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ოსები არიან არა სკვით-სარმატ-ალანების შთამომავლები, არამედ ასიმილირებული ქართველებისა, კერძოდ კი დვალეებისა. დაპყრობილ დვალეთში თემურ-ლენგის შემდეგ გაბატონდა შუა აზიიდან შემოსული ირანულენოვანი მეომრების ორგანიზებული ჯგუფი, რომელთაც ქართველებმა ოსები უწოდეს. ისინი დვალეთში შევიდნენ ისტორიული ოსეთიდან - რომელიც ჩერქეზეთის მეზობლად მდებარეობდა. აღნიშნული ირანულენოვანი ტომები მიგრირებდნენ შუა აზიიდან ჯერ ჩერქეზეთის მოსაზღვრე ოსეთში, აქედან კი დვალეთში, სადაც იქცნენ მმართველ ზედა ფენად და შემდეგ გაცილებით მრავალრიცხოვანი დვალეების ასიმილაცია, თუმცა მათი ქართული გენის შეცვალა ვერ შეძლეს.

მსგავსადვე, მოხდა ჩრდილო კავკასიის სვანეტსიც, სადაც შესულმა მცირერიცხოვანმა თურქულენოვანმა ზედაფენამ, მართალია სვანებს ენა შეუცვალა და ისინი თურქულენოვან ბალყარელებად და ყარაჩაელებად გადააქცია, მაგრამ გენი ვერ შეუცვალა, ყარაჩაელ-ბალყარელთა გენია G2a, ტიპიური ქართველებისათვის.

იგივე ითქმის ადიღების ქართული გენის G2a - ის შესახებაც, ადგილობრივი მკვიდრების გენი ვერ შეცვალა შემოსულმა შესაძლო **R1a** ან Q გაპლოჯგუფის მატარებელმა ორგანიზებულმა, მაგრამ შედარებით მცირერიცხოვანმა ეთნოსმა, რომელიც კავკასიაში შევიდა ალტაი-ენისეი-ბაიკალის ოლქიდან.

Аланы и скифы по мнению А.А.Клёсова и В.П.Алексеева

аланы – ираноязычное племя скифо-сарматского происхождения. То есть по всем признакам они должны были бы иметь основную гаплогруппу R1a,

но этой гаплогруппы у осетин практически нет, ни у дигорцев, ни у иронцев.

У осетин доминирует гаплогруппа G2a – от двух третей (дигорцы) до трех четвертей (иронцы), а эта гаплогруппа к скифам и аланам никак не вписывается, ...

Либо аланы – это не потомки скифов-сарматов, либо осетины – не потомки аланов, ...

гаплогруппа G2a у осетин –...В Грузии почти на треть – та же гаплогруппа G2a1a1 -P18, что и в Осетии.

По-видимому, **на тюркский язык перешла часть сванов, которые и составили местную основу как карачаевского, так и балкарского этногенеза.** Типичность балкарцев и карачаевцев как носителей кавказского комплекса признаков и отсутствие в их антропологическом составе какой-либо инородной примеси и здесь говорят о малочисленности тюркских мигрантов, переселившихся в ущелья из степных районов».[/quote]

Яндекс.Директ

<http://wap.alanla.forum24.ru/?1-0-90-00000276-000-60-0>

თეორია თემურ ლენგის შემოსევათა შემდეგ

ჩრდილო კავკასიის ახალი ეთნოჯგუფების ჩამოყალიბის შესახებ

(კავკასიელების ასიმილირება სინურენოვანი პოლიტიკური ელიტის მიერ)

ოქროს ურდოს უძლეველმა სარდალმა, ხანების წინააღმდეგ მეომარმა ედიგემ, როგორც ითქვა, თავისი საკუთარი ულუსი ენისეიპირეთიდან ჩამოასახლა ჩრდილო კავკასიაში ხან შადიბეკის წინააღმდეგ ბრძოლისა და ასევე დნესპირეთში ლაშქრობისას, მე-15 საუკუნის დასაწყისში.

წინამძღოლის სახელის მიხედვით ედიგის ულუსის ხალხს ადიღეველები ეწოდა.

ასიმილირების შემდეგ, სახელი „ადილეველები“ ასევე ეწოდა ჩრდილო კავკასიის იმ ადგილობრივ ხალხებს, რომელთა ასიმილირებაც შეძლო ენისეისპირეთიდან ჩრდილო კავკასიაში ჩამოსახლებულმა ედიგეის ულუსმა.

ჩრდილო ყაზახეთისა და სამხრეთ რუსეთის სტეპების გავლით ისინი, როგორც აღინიშნა, ოქროს ურდოს ხანაში, თოხთამიშის შემდეგ, ჩამოსახლდნენ ალტაი-ციმბირიდან ჩრდილო კავკასიაში და მოახდინეს აქაური ხალხების ასიმილაცია.

ედიგეის ულუსის ხალხი თავის მხრივ მრავალენოვანი იყო, ძირითადად სინურენოვანი.

სინო-ტიბეტური ენის მატარებელი ამ ტომების ნაშთები სხვადასხვა ხალხების სახით დღემდე ცხოვრობენ ენისეისპირეთში. მე-15 საუკუნის დასაწყისში მათი განსახლების არეალი გაცილებით ფართო იყო, აღწევდნენ თითქმის ბაიკალამდე და ალტაიმდე.

ჩრდილო კავკასიაში ჩამოსახლებული ადიღების სხვადასხვა ტომებს სახელები ეწოდათ მათ მიერ ასიმილირებული ადგილობრივი (კავკასიური) ხალხების სახელების მიხედვით, მაგალითად, როდესაც ადიღეთა რომელიღაც ტომმა მოახდინა ჩრდილო კავკასიაში იქამდე მცხოვრები ხალხის „აბაზების“ ასიმილაცია, მკვიდრი ანუ „ძველი აბაზების“ მპყრობელ ადიღებს თვით უწოდეს სახელი „აბაზები“, შესაბამისად სულ სხვა ხალხი იყო „ძველი აბაზები“ და მათგან სრულებით განსხვავდებოდა (ენითა თუ კულტურით) „ახალი აბაზები“. „ძველი აბაზები“ კავკასიურენოვანი ხალხი იყო, „ახალი აბაზები“ კი სინურენოვანი. ასევე, როდესაც ადიღეველებმა (აფსუებმა) შეძლეს „ძველი აფხაზეთის“ დაპყრობა და მოახდინეს „ძველი აფხაზების“ ასიმილაცია, ამის შემდეგ, ქვეყნის სახელის მიხედვით უკვე აფხაზეთში დამკვიდრებულ ადიღებს (ანუ აფსუებს) ეწოდათ სახელი „აფხაზები“, ანუ სულ სხვა ხალხი იყო „ძველი აფხაზები“ და სხვა „ახალი აფხაზები“. მსგავსადვე უნდა მომხდარიყო ადიღების მიერ ჩერქეზების ასიმილაცია (თუკი ადიღების შემოსვლამდე ჩრდილო კავკასიაში ნამდვილად ცხოვრობდნენ ჩერქეზები). ასიმილირების შედეგად ჩამოყალიბებულ ამ ხალხს უკვე ერთდროულად ერქვა ორი სახელი - ადიღე და ჩერქეზი. საფიქრებელი, რომ „ძველი ჩერქეზები“ თურქულენოვანი ხალხი იყო, ხოლო ასიმილაციის შემდეგ ჩამოყალიბებული „ადიღე-ჩერქეზები“ სინურენოვანია.

როგორც ითქვა, ჩვენი მოსაზრებით, ადიღეთა წინაპარი ტომები ალტაი-ციმბირიდან ჩამოსახლდნენ ჩრდილო კავკასიაში, ამასთან დაკავშირებით შეიძლება დაისვას კითხვა, შესაძლებელი იყო თუ არა ხალხთა მიგრაცია ციმბირიდან ჩრდილო კავკასიაში?

დიახ, ასეთი მიგრაცია არა თუ შესაძლებელი იყო, არამედ იქამდე და შემდგომშიც მრავალჯერ განხორციელდა. მაგალითად ნოღაელი ხალხი ამავე, ოქროს ურდოს ეპოქაში მიგრირდა ალტაი-ციმბირიდან ჩრდილო კავკასიაში მე-15 საუკუნის შემდეგ,

უფრო ადრე, ამავე ალტაი ციმბირიდან მიგრირდა ყივჩაღი ხალხი მე-11 საუკუნეში ჩრდილო კავკასიასა და სამხრეთ რუსეთის ველებზე. სხვა უამავი მომთაბარე ტომის გზა ევროპისაკენ ჩრდილო კავკასიაზე გადიოდა.

საერთოდ, ალტაი-ციმბირი იყო კავკასიისა და ევროპისაკენ გადაადგილებული მრავალი ხალხის ბუდე, ჰუნებისა, ალანებისა და სხვა მრავლი ტომისა.

ციმბირიდან ჩრდილო კავკასიაში ჩამოსახლებულ ნოღაის ურდოს ხალხს სახელი ეწოდა მათი წინამძღვრის სახელის - „ნოღაის“ მიხედვით.

ასევე, სავარაუდოდ, სინო-ტიბეტური ენის მატარებელ ადიღეველებს სახელი ეწოდათ მათი ულუსის მეპატრონის ოქროს ურდოს მხედართმთავრის ედიგეის იგივე „ადიღეს“ (ანუ ადიგეი, ედიგეის) სახელის მიხედვით

ედიგეი იყო ოქროს ურდოს უძლეველი მხედართმთავარი, რომელიც ებრძოდა ოქროს ურდოს კანონიერ ხანს თოხთამიშს, რომელიც ტახტიდან ჩამოაგდო, მის შემდეგ მან მრავალი ხანი აიყვანა ტახტზე და შემდეგ გაანადგურა. თოხთამიშ ხანის განადგურების შემდეგ ახლა უკვე ედიგეი დაეპატრონა თოხთამიშის ციმბირულ ულუსს.

ციმბირული წარმოშობის ოქროს ურდოს ხან თოხთამიშს დასავლეთ ციმბირში, ენისეის ოლქში ყავდა საკუთარი მომთაბარეთა ულუსი, რომელსაც სახელმწიფოში პირადი გავლენის გასაძლიერებლად იყენებდა.

თოხთამიშ ხანის დამარცხების შემდეგ ამ ციმბირული ულუსის სრულუფლებიანი მეპატრონე გახდა ედიგეი, რომელსაც ამ ულუსს იყენებდა ოქროს ურდოს სხვა ხანებთან ბრძოლის დროს. კერძოდ, როგორც აღინიშნა, ეს ულუსი მან გამოიყენა ჩრდილო კავკასიაში ტახტიდან ჩამოგდებულ კანონიერი ხანის შადიბეკის დევნისას.

როგორც აღინიშნა, ეს ულუსი სარგებლობდა ედიგეის დიდი ნდობით, რადგანაც წარმოადგენდა ედიგეის პირად საკუთრებას. იქამდე ეს ულუსი მომთაბარეობდა ენისეის მარცხენა სანაპიროზე. ამჟამადაც, როგორც ითქვა, ენისეის ნაპირზე დარჩენილია ამ სინურ-ტიბეტურ ენათა ოჯახში შემავალი რამდენიმე ტომი, მათ შორის უფრო ცნობილია ხალხი - „კეტი“, თითქმის ინდოევროპული რასისა, სინურ-ტიბეტურ ენათა ოჯახში შემავალი.

ხან შადიბეკის დევნისას ჩრდილო კავკასიაში შემოსულმა აღნიშნულმა ედიგეის ციმბირულმა ულუსმა შეძლო მთელი ჩრდილო კავკასიის გაკონტროლება, ედიგეიმ ის გააბატონა აქაურ ყველა ხალხზე, არქეოლოგიური მასალიდან ჩანს, რომ ადგილობრივ ტომებს სასტიკად ებრძოდა ეს შემოსული ულუსი. ამას ადასტურებს მე-15 საუკუნის დასწყისში ჩრდილო კავკასიაში სასტიკ ბრძოლებში დახოცილთა ნაშტები, საფლავების არქეოლოგიური შესაწავლა და სხვა ნაშთები.

მე-16 საუკუნის დასაწყისამდე არსად ისტორიაში არ მოიხსენებოდა სახელი „ადიგე“, მხოლოდ ამ საუკუნის შემდეგ გამოჩნდა პირველი ცნობა ამ სახელის მოხსენიებით, ეს მიუთითებს, რომ ეს ხალხი ისტორიის ასპარეზზე გამოჩნდა ამ ეპოქაში, კერძოდ კი მე-15 საუკუნის დასაწყისში, როცა ოქროს ურდოს რეალურად მართავდა ცნობილი მდედარმტავარი ედიგეი.

რუსული დამოწმებული ცნობით „თვითსახელწოდება „ადიგე“ პირველად მოიხსენიება გენუელმა მოგზაურმა ჯ. ინტერიანომ თავის 1502 წელს ვენეციაში დაბეჭდილ წიგნში. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D1%8B%D0%B3%D0%B8>

Точное происхождение этнонима «адыг (адыге, адыгэ)» пока не установлено. Самым древним упоминанием в истории данного самоназвания в независимых источниках является книга генуэзского путешественника Дж. Интериано, изданная в Венеции в 1502 году, в которой он сообщал[39]:

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D1%8B%D0%B3%D0%B8>

აღსანიშნავია რომ ოქროს ურდოს მთავარსარდალმა ედიგეიმდე სულ ცოტა ხნით ადრე ჩრდილო კავკასიელი ხალხები სასტიკად გაანადგურა თემურლენგმა, ამ ხალხების გადარჩენილი ნაშთები ადვილად დაუმორჩილა ედიგეიმ თავის ციმბირულ ულუსს.

დამორჩილებული ხალხები ჩრდილო კავკასიაში გადაიქცა დამორჩილებულ, სრულიად უუფლებო ფენად, რომეზეც ბატონობდა ედიგეის შედარებით მცირერიცხოვანი მაგრამ ორგანიზებული ხალხი. საბოლოოდ მოხდა მომხდურებისა და ადგილობრივი მოსახლეობის შერწყმა, ჩამოყალიბდა მრავალი ახალი ეთნოსი, სხვადასხვა ადგილობრივი ეთნოჯგუფების ედიგეის ულუსის ეთნოსებში შერევის შედეგად, სადაც ადგილობრივები მკაცრად იკავებდნენ დამორჩილებულ-უუფლებოთა ფენას, რომელზეც მკაცრად ბატონობდა შემოსულთა ფენა, ამასთანავე ქვედა ფენა რაოდენობრივად მრავალრიცხოვანი იყო, ხოლო მაღალი ფენა მცირერიცხოვანი, ორგანიზებული მეომრები.

საბოლოოდ ასეთი ასიმილაციის შედეგად ჩამოყალიბდა ადგილობრივი გენოტიპის, მაგრამ სინო-ციმბირული ენისა და კულტურის (ადათ-ჩვევების) მქონე ეთნოსები XV-XVIII საუკუნეებში. ამ ახალი ხალხების ზოგადი სახელი ედიგეის სახელის მიხედვით „ადიგე“ გახდა.

როგორც აღინიშნა, ამავე ეპოქის ნოღაის ხალხს სახელი ეწოდა მათი ბელადის ნოღაის სახელის მიხედვით, ასევე ედიგეის ციმბირული ულუსის ჩრდილო კავკასიაში დამკვიდრებისა და გაბატონების შემდეგ აქაური ხალხების უმეტესობას ედიგეის სახელის მიხედვით -ადიგე, ადიღე ხალხი ეწოდა.

ზემოთ უკვე აღინიშნა, რომ ადიღები დაყოფილი იყო სხვადასხვა ეთნოჯგუფებად. ამის მიზეზი ადგილობრივი მოსახლეობის ძველი სახელების ანარეკლი უნდა ყოფილიყო. ასე მაგალითად, როგორც აღინიშნა, ჩრდილო კავკასიაში როდესაც ედიგეის ციმბირულმა ულუსმა დაიპყრო ტერიტორია „ჩერქეზეთის“ სახელის მქონე, და, მოახდინა ადგილობრივი მოსახლეობის, ანუ „ძველი ჩერქეზების“ ასიმილაცია, შემდეგ უკვე თვით მათ, ქვეყნის სახელის მიხედვით, ეწოდათ „ჩერქეზები“, მსგავსადვე, როდესაც, მაგალითად, მათ დაიპყრეს ჩრდილო კავკასიაში აბაზების ქვეყანა და მოახდინეს ადგილობრივი ძველი აბაზების, დამარცხებული უუფლებო ქვედა ფენის ასიმილაცია (ენითა და ადათებით) ასიმილაციის შედეგად ჩამოყალიბებულ ახალ ეთნოსს უკვე თვითვე ეწოდა (ამ ქვეყნის სახელის მიხედვით) - „აბაზები“.

რუსების კავკასიაში გაბატონებამდე, ჯერ ჯიდევ არ იყო დასრულებული შემოსულ ხალხებში ადგილობრივი კავკასიელების ასიმილირება და მე-18 საუკუნესა და მე-19-ის დასაწყისში ჯერ კიდევ არსებობდა ახალ ეთნოსებში ქვედა ფენების განსხვავებული ენები, კერძოდ, უბიხებსა და ოსებში.

მაგალითად, XIX ს. დასაწყისში, უბიხების დაბალ ფენას ჯერ კიდევ გააჩნდა საკუთარი ენა, მაშინ, როცა უბიხების მთელი საზოგადოება ჩერქეზულად მეტყველებდა, ასევე, ირანულენოვანმა ოსებმა, რომელნიც დვალეთში დაახლოებით მე-16 საუკუნისათვის გაბატონდნენ, მე-18 საუკუნისთვისაც კი ვერ შეძლეს დვალეების საბოლოო ასიმილაცია, რადგანაც მე-18 ს. დასაწყისში, ვახუშტის ცნობით ჯერ კიდევ არსებობდა დვალური ენა, ოსებში დვალეები XVIII ს. ბოლოსა და XIX ს. დასაწყისში ასიმილირდნენ (მათაც „ოსები“ ეწოდათ) და ამ დროისათვის ისინი მასიურად შემოდდიოდნენ შიდა ქართლის მთიანეთში ლტოლვილების სახით.

როგორც ითქვა მე-19 ს. დასაწყისის კი მკვიდრი უბიხების საბოლოო ასიმილირება ვერ მოასწრეს უბიხების ქვეყანაში გაბატონებულმა ჩერქეზებმა, რასაც მიუთითებს უბიხებში წლების მანძილზე მცხოვრები ენათმეცნიერ ლიულიეს ცნობა, რომ მოსახლეობის ქვედა ფენა სულ სხვა ენაზე მეტყველებდა, ხოლო ზედა გაბატონებული ჩერქეზულად (იხ. ქვემოთ).

ლიულიესთან დაკავშირებით რუსული ცნობა წერს Некоторые исследователи, в частности, известный этнограф, лингвист, кавказовед Л. Я. Люлье, в совершенстве знавший черкесский язык , считал, что **«Убыхи говорят особым языком, не имеющим сходства ни с черкесским, ни с абхазским».**[24] Однако большинство убыхов говорило на абадзехском диалекте черкесского (адыгского) языка. Многие авторы XIX столетия отмечали, что, находясь среди убыхов, даже не слышали их языка ввиду «всеобщего употребления черкесского».

Этноним «черкэсы» и топоним Черкесия, начиная с XIII века применяется для обозначения адыгского народа и его страны на Северном Кавказе

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D1%8B%D0%B3%D0%B8>

მიიჩნევა, რომ ეთნონიმი „ჩერქეზი“ პირველად გამოიყენეს იტალიელმა (გენუელმა) ვაჭრებმა და მოგზაურებმა. მე-15 საუკუნეში კავკასიაში მცხოვრებმა გენუელმა გიორგი ინტერიანო თავის მოგონებებში „ჩერქეზებად სახელდებული ზიკების ცხოვრება“ წერდა - „ისინი ზიხებად იწოდებიან ბერძნულ და ლათინურ ენებზე, თათრები და თურქები მათ ჩერქეზებს უწოდებდნენ, ხოლო თავიანთ ენაზე მათ ადილები ეწოდებათ“

Живший на Кавказе в XV в. генуэзец Георгий Интериано в своих воспоминаниях «Жизнь зиков, именуемых черкасами» писал, что «зихами» зовутся они на греческом и латинском языках, татары и турки зовут их «черкасами», и на их собственном наречии они называются «адыги»[29]

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D1%8B%D0%B3%D0%B8>

მე-13, მე-14 საუკუნეების მიჯნაზე, რუსულ მატრიანეებში „კასაგების“ ადგილას ჩნდება ახალი ეგზოეთნონიმი „ჩერკასი“ ანდა „კაზაკი“. На рубеже XIII и XIV столетий в русских летописях вместо «касогов» постепенно появляется новый экзоэтноним «черкесы»[35]. При этом их также иногда называли турецким именем «казаки»[26].

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D1%8B%D0%B3%D0%B8>

რუსულ ენაში ფორმა ჩერკასი შეიცვალა ჩერკესით მე-19 ს.-ში.

მე-15 სუკუნედან ეგზოეთნონიმი ჩერქეზი ეწოდებოდა ადილებს. ამჟამადაც ყველა ადილების აღსანიშნავად გამოიყენება სიტყვა ჩერქეზი.

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D1%8B%D0%B3%D0%B8>

როგორც აღინიშნა, ადილების ეთნოგენეზის შესახებ ზემოაღნიშნული ე.წ. „პირველი თეორია“ გვამღევს არასწორ ცნობას, თითქოსდა მათი კულტურა დასტურდება „მაიკოპის კულტურის“, „დოლმენების კულტურის“, „მეოტების კულტურის“ ძეგლებით. თითქოსდა ადილების წინაპრები იყვნენ ჯიქები (ზიხები), მეოტები, კერკეტები და ა.შ. ისტორიაში შევიდნენ ჩვენს ერამდე მე-6 საუკუნედან. ამის შემდეგ ეს თეორია ადილების შესახებ აღარ იძლევა რაიმე ცნობას ვიდრე მე-14 საუკუნემდე. სრულიად უსაფუძვლო, საექვო ეტიმოლოგიით ამტკიცებენ ადილებისა და ძველი ანტიკური ტომების იგივეობას, ერთერთ მტკიცებად მიიჩნევა ბროკგაუზისა და ეფრონის ენციკლოპედიაში მოყვანილი ფრაზა, რომ ბერძენი ისტორიკოსების მიერ აღწერილი კერკეტები სწორედ ჩერქეზებს განეკუთვნება, ისმის კითხვა, რატომ არიან კერკეტები ჩერქეზები? მხოლოდ სიტყვებს ეტიმოლოგიური მიმსგავსების გამო. სხვა საფუძველი არ არსებობს. В частности, в Энциклопедии Брокгауза и Ефрона писалось Уже у греческих историков встречается название керкет, которое относят именно к черкесам. Греки их называли также зюхой (у Арриана).

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D1%8B%D0%B3%D0%B8>

რუსი მკვლევარი წერს, რომ „მე-14 საუკუნეში, ოქროს ურდოში თოხტამიშისა და თემურლენგის სამხედრო შეტაკებების დროს ჩერქეზები დადგნენ თოხტამიშის მხარეს. ამის გამო როცა თოხტამიში განაადგურა თემურ ლენგმა, მან დასაჯა ჩერქეზებიც. როგორც სპარსი ისტორიკოსი ნიზამ ად-დინშამი აღნიშნავს თემურ ლენგის მიერ გაგზავნილმა ჯარმა გააუკაცრიელა და გამარცხა მთელი ოლქი აზოვიდან იალბუზამდე“. В XIV веке, в период военного соперничества в Золотой Орде между Тохтамышем и Тамерланом, черкесы выступили на стороне Тохтамыша. Однако, выбор оказался неудачным. **Тамерлан разгромил Тохтамыша и отомстил черкесам. Как отмечал персидский историк Низам ад-Дин Шами, посланные Тамерланом войска опустошили и ограбили всю область от Азова до Эльбруса[50].**

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D1%8B%D0%B3%D0%B8>

მაშასადამე, თუ კი თემურ ლენგმა სრულიად გააუკაცრიელა ჩრდილო კავკასია აზოვიდან იალბუზამდე, და მოსპო ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრები ჩერქეზი (ადილე) ხალხი, როგორ გადაიქცა ამავე ეპოქაშივე ეს (ადილე-ჩერქეზი) ხალხი ჩრდილო კავკასიაში აბსოლუტურ დომინანტ, ყველაზე მრავალრიცხოვან ხალხად ?

ნიზამ ად დინშამის ცნობის პარალელურად, გვაქვს ჩვენი თანამედროვე ავტორის უამრავი მტკიცება, რომ სწორედ თემურ-ლენგის შემდეგ აღმოჩნდა ჩრდილო კავკასია ადილე ხალხის ხელში, სწორედ თემურ=ლენგ-თოხტამიშ ედიგეის ეპოქაში ადილები დადაიქცნენ ჩრდილო კავკასიის ყველაზე დიდ, უძლეველ, მრავალრიცხოვან და დომინანტ ხალხად, ამავე დროს კი წყარო მიუთითებს, რომ თემურ ლენგმა ჩრდილო კავკასია გააუკაცრიელა აზოვიდან იალბუზამდე, ისმის კითხვა, მაშ როგორღა აღორძინდა ასეთი სისწრაფიტთ ამავე ეპოქაშივე, თანაც ამავე არეალზე ყველაზე უძლეველი ადილე ხალხი?

თეორია შავიზღვისპირეთიდან ჩრდილოეთ კავკასიაში

ადილების ჩასახლების შესახებ

ამჟამინდელი გაბატონებული თეორიით, ადილები თემურის შემდეგ აფხაზეთის შავიზღვისპირეთიდან ჩასახლდნენ გაუკაცრიელებულ ჩრდილო კავკასიაში, ეს მოსაზრება არ ეთანადება ისტორიკოს ნიზამ ად-დინშამის (**Низам ад-Дин Шами ნიზამ ად შამი**) ცნობას, რომელიც აღნიშნავს, რომ „თემურ ლენგის მიერ გაგზავნილმა ჯარმა ამოწყობა, გააუკაცრიელა და გაძარცვა მთელი ოლქი აზოვიდან იალბუზამდე“ ანუ თემრმა მოსპო აქ მკვიდრი ჩერქეზი ხალხი.

ამ ცნობას უპირსპირდება თეორია, რომლის მიხედვითაც თემურ ლენგის შემდეგ უმაღვე მთელი ჩრდილო კავკასია აღმოჩნდა ჩერქეზების ხელში, მართლაც აქ ადილეველები ყველაზე დიდ დ მძლავრ ხალხად გადაიქცნენ შავი ზღვიდან თითქმის კასპიის ზღვამდე.

ამ ცნობასთან დაკავშირებით ისმის სამართლიანი კითხვა, თუკი თემურმა ჩერქეზი ხალხი ამოწყობა, უმაღვე როგორ აღმოჩნდა უკვე ამოწყვეტილი ჩერქეზების ანუ ადილების ხელში მთელი ჩრდილო კავკასია თემურ ლენგის შემდეგ, როგორ გახდა ადილე ხალხი აქ რაოდენობრივად უმრავლესობა, ასევე როგორ გახდა ეს განადგურებული ხალხი აქ მმართველი ზედა ფენა?

ისტორიკოსი ნიზამ ად-დინშამი წერს - В XIV веке, в период военного соперничества в Золотой Орде между Тохтамышем и Тамерланом, черкесы выступили на стороне Тохтамыша. Однако, выбор оказался неудачным. **Тамерлан разгромил Тохтамыша и отомстил черкесам. Как отмечал персидский историк Низам ад-Дин Шами, посланные Тамерланом войска опустошили и ограбили всю область от Азова до Эльбруса[50].**

ეს ცნობები ნიშნავს იმას, რომ „ძველი ჩერქეზების“ გადარჩენილი ნაშტები სრულად დაიმორჩილა სარდალ ედიგის მიერ შემოყვანილმა მეზობლ მეომართა ჯგუფმა, მოახდინა მათი ენობრივ-მენტალური ასიმილაცია, რის შედეგადაც ის გადაიქცა იმ ხალხად, რომელსაც ჩვენ „ახალ ჩერქეზებს“ ვუწოდებთ, ახალი ჩერქეზები იყო ედიგის მიერ ჩამოსახლებული სინრენოვანი პოლიტიკური ელიტის, გამარჯვებულ მეომართა, მიერ ასიმილირებული ის ხალხი, რომელთაც გამრავლების შედეგად შეძლეს გაუკაცრიელებულ ოლქ „ჩერქეზეთის“ შევსება და მმართველი სინურენოვანი ზედაფენის მიერ ერთ ეთნოსად ფორმირება, და შემდეგ მათ ქვეყანა „ჩერქეზეთის“ სახელის მიხედვით ეწოდათ ჩერქეზები.

ჩვენი კვლევით, როდესაც თემურ ლენგმა გააუკაცრიელა ჩრდილო კავკასია, იქ დარჩენილი ხალხების ნარჩენები ადვილად დაამარცხა თოხთამიშის მტერმა მთავარსარდალმა ადიგეიმ მის მიერ ციმბირიდან შემოყვანილი ულუსის მიერ.

მანვე გააბატონა თავისი ულუსი მთელ ჩრდილო კავკასიაში. როგორც ითქვა, გაბატონებლმა ადიღებმა მოახდინეს ადგილობრივი ხალხების ასიმილაცია, მიისაკუთრეს მათი სახელები და შესბამისად სხვადასვა ტომებად ფორმირდნენ.

რუსულ-ადიღური სამხედრო კავშირი

მე-15 საუკუნის ბოლოდან რუსები დაინტერესდნენ დასავლეთ კავკასიის ყველაზე ძლიერი და მძლავრი ეთნოსის - ადიღების მხარდაჭერით.

1552 წელს ადიღებმა რუსებთან ერთად აიღეს ყაზანი, ამავე წელს, ასევე 1555 და 1557 წლებში ადიღების ზოგიერთმა ტომმა (ჟანეველებმა, ბესლანელებმა, ყაბარდოელებმა, აბაზებმა) ელჩები გააგზავნა რუსეთში, ითხოვეს ივანე მეოთხისაგან მფარველობა. ეს კავშირი რუსეთს ესაჭიროებოდა ყირიმის ხანთან ომისას.

1556 წელს ადიღებმა და რუსებმა ერთდროულად შეუტეს თურქულ ეთნოსფეროს, კერძოდ ადიღებმა შეუტეს ყირიმს, რუსებმა ასტრახანს.

რუსი მეფის მხარდაჭერით ადიღებმა 1556 წელს გაბედული სამხედრო ოპერაციები ჩაატარეს ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში, შედეგად, დაპყრობილ იქნა ოსმალურ-თათრული სამხედრო ბაზები თემრიუკი და ტამანი. „ 1556 წელს დაიწყო მოსკოვის არმიის ლაშქრობა ქვემო დნეპრსა და ქვემო დონზე, მალე ისინი ადებულ იქნა ჩერქეზების და კაზაკების მიერ“

1561 წელს ივან გროზნიმ შეერთო ცნობილი ყაბარდოელი თავადის ტემრიუკ იდაროვის ქალიშვილი. მოსკოვში ნათლობის შემდეგ ის გახდა დედოფალი მარია.

ეს იყო დიპლომატიური სვლა, რათა რუსეთს მშვიდობიანი გზით ემოქმედა კავკასიაში განვითარებულ მოვლენებზე. პრორუსულად განწყობილი ტემრიუკ იდაროვის ვაჟი უკვე ემსახურებოდა ივან გროზნის, ხოლო ქალიშვილი მასზე იყო გათხოვილი.

რუსული სამხედრო რაზმების მიერ ჩრდილოკავკასიის სვანური 150 სოფლის აოხრება

ტემრიუკი ცდილობდა ადიღების გაერთიანებას, მაგრამ წარუმატებლად. უფრო მეტიც, მან საშველად მოუხმო რუსულ ჯარს ანტიმოსკოვურად განწყობილებთან საბრძოლველად.

ორჯერ, 1562-1563 და 1565-1566 წლებში, რუსული ძალები გაემგზავრნენ ყაბარდოში.

ამ დროს ეს რუსული ძალები თავს დაესხნენ ასევე ჩრდილო კავკასიის სვანებს, რომელნიც ჩანს იმჟამად რომელიღაც ერთერთ ადიღურ ჯგუფს უჭერდნენ მხარს, რომელიც არ აპირებდა დამორჩილებოდა ტემრიუკ იდაროვს. როგორც რუსული მატთანე წერს, ტემრიუკ-რუსების ჯარებმა მოსპეს 150 სვანური სოფელი ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში.

1569 წელს მარია ტემრიუკოვნა გარდაიცვალა, 1570 წელს კი თვითონ ყირიმის ხანი დევლათ-გირეი თავს დაესხა ტემრიუკს.

ყუბანის მარცხენა სანაპიროსთან ბრძოლისას ტემრიუკი სასიკვდილოდ დაიჭრა, ხოლო მისი ორი შვილი ტყვედ ჩავარდა.

1570 - იან წლებში ყირიმელებმა და ოსმალებმა აღადგინეს თავიანთი გავლენა რეგიონში. რუსები აქედან გამევეებულ იქნენ თითოქმის 100 წლის განმავლობაში.

ყუბანელი თათრების ჩასახლება ჩრდილოეთ კავკასიის სვანეთში (ყარჩაისა და ბალყარეთში)

რუსებისა და ადიღების დამარცხების შემდეგ, თავისი პოზიციის განსამტკიცებლად, 1570 -იანი წლებიდან ყირიმის ხანმა ჩრდილო კავკასიაში თანამედროვე სვანეთის ჩრდილოეთით ჩამოსახლა თურქულენოვანი ტომები, რომელნიც ახლა ყარაჩაელებისა და ბალყარელების სახელითაა ცნობილი. ისინი უნდა ყოფილიყვნენ ერთი ნაწილი მდ. ყუბანზე მომტაბარე თურქულენოვანი ტომებისა, რომელნიც ცნობილი იყო სახელით „ყუბანელი თათრები“ (*Кубанские татары* (также *кубанские ногайцы, кубанцы, ногайские татары*)). ამ რიცხოვრივად მცირერიცხოვანმა თურქულენოვან მეომართა ჯგუფმა, ყირიმის ხანის მხარდაჭერით, შეძლო მათთან შედარებით გაცილებით მრავალრიცხოვანი ჩრდილო კავკასიის სვანური მოსახლეობის დამორჩილება. თურქულენოვანმა მეომრებმა თანდათანობით დაიპყრეს ისედაც დაუძღვრებული ჩრდილო კავკასიის სვანეთი (ჩრდილოკავკასიის სვანეთის დაუძღვრების ძირითად მიზეზი იყო თურქების შემოსევამდე რამდენიმე წლით ადრე 150 სვანური სოფლის განადგურება ადიღებისა და რუსი მეთოფეების მიერ), ყირიმის ხანის მიერ შემოგზავნილმა თურქულენოვანმა მეომრებმა მოახდინეს მკვიდრი სვანური მოსახლეობის ასიმილირება, გენეტიკურად სვანური წარმოშობის ყარაჩაელებისა და ბალყარელების ჯგუფს აქვს ქართული გენეტიკა G2, (მთელი ყარაჩაულ-ბალყარული მოსახლეობის 30-40 %), თათრული წარმოშობის ყარაჩაელებსა და ბალყარელებს აქვთ ყუბანელი ტათრების ძირითადი გენეტიკა R1a1a. (самые высокие уровни, обнаруженные до сих пор в регионе, по-видимому, относятся к носителям карачаево-балкарского языка, среди которых примерно четверть мужчин находятся в гаплогруппе R1a1a.

[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BF%D0%B0_R1a_\(Y-%D0%94%D0%9D%D0%9A\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BF%D0%B0_R1a_(Y-%D0%94%D0%9D%D0%9A))

კიდევ ერთხელ უნდა ითქვას, რომ იმჟამად სვანეთი შედგებოდა ორი ნაწილისაგან, ერთი, სამხრეთი ნაწილი კავკასიის ქედის სამხრეთით, მეორე კი ჩრდილოეთით, რომელსაც ამჟამად ყარააი და ბალყარეთი ეწოდება.

1570 -იანი წლების შემდეგ, რაც ყირიმელმა ხანებმა ჩრდილო კავკასიაში შეზღუდეს ჩერქეზების ბატონობა იქ მდებარე სვანეთის მდგომარეობა კიდევ უფრო გართულდა. მათ გამოუჩნდათ ახალი ბატონი, თუკი იქამდე ისინი ემორჩილებოდნენ ადიღეველებს, ახლა უკვე ყირიმის ხანის ჩრდილო კავკასიაში გამარჯვების შემდეგ, რაც მან ადიღები დაამარცხა, თათრები ანუ თურქული მოდგმის ხალხები გადაიქცნენ მათი ქვეყნის მეპატრონედ.

რუსები გავიდნენ ჩრდილო კავკასიიდან, მაგრამ გამაგრდნენ თერგზე

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D1%8B%D0%B3%D0%B8>

როგორც აღინიშნა, ჩრდილო კავკასიაში ყირიმელი თათრების ბატონობისას, ანუ 1570 -იანი წლების შემდეგ. ყირიმის მხრიდან აქ დასასახლებლად შემოყვანილ იქნა თურქულენოვანი, ყირიმელთა ერთგული ტომები, რომელთაც ახლა ჩვენ ვიცნობთ ყარაჩაელებისა და ბალყარელების სახელით. ისინი ებრძოდნენ ჩრდილო კავკასიის სვანებს და მათ აძევებდნენ თავიანთი მიწა წყლიდან.

ეს პროცესი, ანუ შემოსული ტომების მიერ ქრისტიანი სვანების უმოწყალო დევნა, კარგადაა არწერილი და დაფიქსირებული სვანურ პოეზიაში.

ყოფილ სვანურ მიწა-წყალზე გაბატონდნენ ყირიმული ძალები, ახლა მათ დაიწყეს ადგილობრივი მოსახლეობის, კერძოდ სვანების ასიმილაცია, საბოლოოდ ჩამოყალიბდა სვანური გენოტიპის მქონე, მაგრამ თურქულ ენოვანი და თურქული წეს-ჩვეულებების მქონე მოსახლეობა ყარაჩაი-ბალყარელები. ამ ხალხში მრავალ ადამიანს ჯერ კიდევ ახსოვს თავიანთი სვანური წარმომავლობა და ზოგიერთ ოჯახს ახსოვს თავიანთი ძველი სვანური გვარებიც კი.

საერთოდ, ჩრდილო კავკასიის სვანების მიმართ უნდა ითქვას, რომ ისინი უკვე 15 საუკუნის დასაწყისიდანვე ებრძოდნენ შემოჭრილ ადიღებს, თუმცა თავდაპირველად მათთან მეზობლური ურთიერთობაც ჰქონდათ, ხოლო მე-16 საუკუნეში მათ ქვეყანაში შევიდა და დასხლდა თურქული ტომები

თურქულენოვანი ტომების გაბატონებამდ, ჩრდილო კავკასიის სვანეთში ჩერქეზების ბატონობისას, სხვადასხვა ფორმით გრძელდებოდა ურთიერთობა ადიღებსა და სვანებს შორის.

ადილებთან თითქმის 200-300 წლოვან ურთიერთობას, XV-XVIII საუკუნეებში, უკვალოდ არ ჩაუვლია, ჩრდილო კავკასიელი სვანების ენაში შევიდა მრავალი ადილური სიტყვა, ენას მნიშვნელოვნად დაეტყო ადილური ენის გავლენა.

ენობრივად მსგავსი იყო ვითარება ადილების მიერ დაპყრობილ სამეგრელოში, ანუ ცხუმ-კოდორიდან ენგურამდე, აქაური მოსახლეობის ანუ აქაური მეგრელების მეტყველებას მნიშვნელოვნად დაეტყო ადილურის გავლენა, აქაურ მეგრულში შევიდა მრავალი ადილური სიტყვა და ფორმა. XVII-XVIII საუკუნეებში 1 ეთნოწმენდის შემდეგ, რაც ადილების (აფსუების) მიერ მეგრელების დიდი ნაწილი გაძევებულ იქნა კოდორ - ენგურის ოლქიდან, და ისინი ჩასახლდნენ თავისუფალ სამეგრელოში (ენგურიდან ცხენისწყლამდე), მეგრულის უკვე არსებული ფორმები აქაც განივრცო.

თავი 3

სინურ-ტიბეტური მაკროოჯახის წრის ენები

ჩრდილოეთ კავკასიაში

ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ენებისა და სინურ-ტიბეტური (ენისეური) ენების ნათესაობა

ოქროს ურდოს ენისეური წარმოშობის მხედართავარმა ედიგეიმ თავისი სინურ-ტიბეტურენოვანი ულუსი (ურდო) მე-15 ს. დასაწყისში ჩამოიყვანა ჩრდილოეთ კავკასიაში ოქროს ურდოს ხან შადიბეკის წინააღმდეგ საბრძოლველად (ტახტიდან ჩამოგდების შემდეგ ხანმა შადიბეკმა თავი შეაფარა ჩრდილოეთ კავკასიას, ამ ბრძოლის დროს ედიგეი, ჩანს უფრო ენდობოდა თვის ენისეურ ულუსს. ოქროს ურდოს ზოგიერთ ულუსს შადიბეკი კანონიერ ხანად მიაჩნდა, ამიტომ ედიგეისათვის ისინი ნაკლებ სანდონი იყვნენ).

კავკასიაში ჩამოსახლების შემდეგ ედიგეის ულუსი, რომელსაც წინამძღვრის სახელის მიხედვით „ადილეველები“ ეწოდა, გაბატონდა ჩრდილო კავკასიაში, მან მოახდინა ადგილობრივი ხალხების ასიმილაცია. ჩრდილოკავკასიური ხალხების ენისეურენოვან ადილეველებში ასიმილაციის შედეგად ჩამოყალიბდა ჩრდილოკავკასიის ახალი ხალხები თავიანთი ენებით, რომელნიც ენობრივად ენისეის ოჯახთა ენასთან გაჩნდა ერთობა.

ცხადიაა გაბატონებული ზედაფენა მცირე რიცხოვანი, მაგრამ კარგად ორგანიზებული მეომრების კასტას წარმოადგენდა, ხოლო ქვედა ფენა ადგილობრივი სუბსტრატი, მათთან შედარებით მრავალრიცხოვანი, მაგრამ დალლილ, დამორჩილებული და სასტიკად დამარცხებული ჯერ თემურ ლენგთან, შემდეგ კი ედიგეისთან ომებით. ისინი იქამდე მხარს უჭერდნენ ოქროს ურდოს ხან თოხთამიშს, რომელსაც სასტიკად ებრძოდა ედიგეი, სემდეგ კი მხარს უჭერდნენ ოქროს ურდოს ასევე კანონიერ ხანს შადიბეკს, რომელსაც ასევე ებრძოდა ედიგეი თავისი ულუსით, საბოლოოდ ეს დამარცხებულ-დამორჩილებულ ადგილობრივ კავკასიელთა ფენა ასიმილირებულ იქნა გამარჯვებული ენისეის ულუსის მიერ ენობრივად და

კულტურულად, ამ ასიმილაციის შედეგად ჩამოყალიბდა ახალი კავკასიური ხალხები, გენეტიკურად ადგილობრივ კავკასიური G₁J გაპლოჯგუფით, მაგრამ სინურ-ენისეისპირული ენობრივ ოჯახთან კუთვნილებით.

ლინგვისტებმა ამჟამადაც არსებული ენისეური ენები შეადარეს სხვადასხვა ჩრდილო კავკასიურ ენებს, ნახო-დაღესტნურსა და აფხაზურ-ადიღეურს. შედეგების გაანალიზების შემდეგ ს.სტაროსტინმა წამოაყენა თავისი თავლსაზრისი, რომლის მიხედვით ენისეური ენები გენეტიკურადაა დაკავშირებული ნახურ-დაღესტნურ ენებთან. თავის მხრივ კი ენისეური ენა სინო-ტიბეტურ ენათა ოჯახში შედის.

ამის შედეგად შეიქმნა ჰიპოთეზა სინო-კავკასიური ენების მაკროოჯახის შესახებ.

ამ ჰიპოთეზით ჩრდილო კავკასიური (აფხაზურ-ადიღეური და ნახურ-დაღესტნური), ენისეური და ჩინურ-ტიბეტური ენათა ერთიან დიდ ოჯახს ქმნიან.

მეცნიერების ნაწილი მას (ენათა სინო-კავკასიურ ოჯახს) არასწორად აკავშირებს მაიკოპის არქეოლოგიურ კულტურასთან, რაც შეცდომად მიგვაჩნია.

ისინი ამტკიცებენ, რომ ჩრდილო კავკასიურ პრაენაში რეკონსტრუირდება მეტალის საერთო სახელი და საერთო მეტალურგიული ტერმინები, რაც თითქოსდა მიუთითებს ჩრდილო კავკასიის ხალხთა საერთო სინურენოვანი წინაპრების „განვითარებული მეტალურგიული“ კულტურის შესახებ.

რადგანაც მაიკოპის კულტურაში დასტურდება „განვითარებული მეტალურგის“ არსებობა, ეს მიიჩნევა პირდაპირ მტკიცებად იმისა, რომ ისაა კულტურა ჩრდილო კავკასიელი სინურენოვანი ხალხებისა.

ჩვენი განსხვავებული აზრთ, ეს ლექსიკური მარაგი (ანუ საერთო სამეტალურგიო ტერმინოლოგია) სტეპებიდან შემოსულმა ადიღეთა ენისეურენოვანმა წინაპრებმა მიიღეს იმ სუბსტრატისაგან, ანუ იმ ადგილობრივი კავკასიელი ხალხებისაგან, რომელთა ასიმილაციაც მოახდინეს მათ კავკასიაში დამკვიდრების შემდეგ მე-15 ს. დასაწყისიდან.

ერთი სიტყვით, საერთო სამეტალურგიო ტერმინოლოგია მათ მიიღეს კავკასიის ძველი მკვიდრებისაგან, რომელნიც თავის მხრივ საერთო ქართველურ-იბერიული წარმოშობის ეთნოჯგუფები იყვნენ (როგორც ამას გენეტიკური კვლევები აჩვენებს), რომელთა ასიმილაციაც მოახდინეს მე-15 საუკუნის შემდეგ.

გენეტიკური კვლევებიდან ჩანს, რომ ამჟამად კი აფხაზურ-ადიღურ და ასევე ნახურ დაღესტნურ ხალხებს აქვთ იგივე გენეტიკური გაპლოჯგუფი, რაც დამახასიათებელია ქართველი ხალხისათვის, ესაა იშვიათი გაპლოჯგუფი G და J.

ეს ნიშნავს, იმას, რომ ის ეთნო სუბსტრატი რომელიც კავკასიაში დახვდა შემოსულ ედიგეის ულუსის ხალხს (შემდგომ ადიღეელებს) იყო ქართული G და J -ს მატარებელი.

ცხადია, შემოსულებს ადგილზე დახვდათ რაოდენობრივად მათზე მრავალრიცხოვანი ეთნოსები, რომელთა ასიმილირება შეძლო შედარებით მცირერიცხოვანმა, მაგრამ ორგანიზებულმა ადიგეის მეომრებმა. ამის გამო, მართალია ასიმილირებული ეთნოსები გახდნენ უკვე სინურენოვნი ხალხები, მაგრამ მათი ქართული წარმომავლობის გენეტიკური საერთო სურათი არ შეცვლილა.

როგორც ითქვა ესაა ქართველთა და ჩრდილოკავკასიელთა G და J საერთო გაპლოჯგუფი.

მაშასადამე, ჩვენ ე.წ. სინო- კავკასიური ენების ოჯახის წარმოშობას ვაკავშირებთ თემურ-ლენგ-თოხტამიშ-ადიგეის შემდგომ პერიოდეს, მე-15-მე-18 საუკუნეებს, მაშინ, როცა ამჟამად, ოფიციალურად, სინო-კავკასიური მაკროოჯახის ჩამოყალიბების დროს აკავშირებენ ქრისტემდელ ათასწლეულებს, რაც არასწორია.

როგორც აღინიშნა, მაიკოპური კულტურის მეტალურგიული განვითარების მაღალი დონე ხელოვნურადაა დაკავშირებული სინურ-კავკასიური ენათა ჯგუფის ხალხებთან.

ცნობილია, რომ ჩრდილო კავკასიური სინურენოვანი ოჯახი შედგება აფხაზურ-ადიღური და ნახურ-დაღესტნური განშტოებებისაგან.

როგორც აღინიშნა, მე-15 ს.- ში ედიგეის მიერ შემოყვანილ ციმბირულ ულუსს ადგილზე (ჩრდილო კავკასიაში შვი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე) დახვდათ ე.წ. იბერიულ-კავკასიური (ქართველურენოვანი) ეთნოჯგუფების სუბსტრატი, რომელთა ასიმილირება მათ შეძლეს XV-XVIII საუკუნეებში.

ამ პერიოდში ევლია ელები საგანგებოდ მიუთითებს, რომ ჩრდილო კავკასიაში მე-17 საუკუნეშიც კი ქართული ენა ჯერ კიდევ იყო მნიშვნელოვანი, მაგალითათ, მისი სიტყვით იალბუზიდან-დაღესტნამდე გადაშლი ტაუსულტანის ჩერქეზულ ქვეყანას

(ყაბარდოს) მართავდა 12000 ქართულენოვანი აზნაური. ტერმინს „აზნაური“ ევლია ჩელები თვითონვე ახსენებს, მიუთითებს ჩერქეზთა ამ ქვეყანაში ქართული ენის სხვა ენებთან ერთად განვრცობის შესახებ.

ასიმილაციის XV –XVIII საუკუნეებში, როგორც მკვიდრი იბერიულ-კავკასიურ-ქართველური, ისე მომხდური სინურენოვანი ენისეის ულუსის ხალხი (ადილეველები) შედგებოდა მრავალი ტომისა და ეთნოჯგუფისაგან, მათმა ურთიერთშერწყმამ ჩრდილო კავკასიაში დაბადა მრავალი ახალი ე.წ. სინურენოვანი ხალხი. მათ ამჟამად უწოდებენ სინო-კავკასიურ ხალხებს.

ამ ეპოქაში, სამხრეთ ციმბირიდან ჩამოსული ადილეველების გარდა ჩრდილო კავკასიაში შემოვიდა ასევე მეორე შედარებით ნაკლებდომინანტი ხალხი, რომელთაც ქართველები ოსებს უწოდებდნენ. მარტალია მონღოლების შემოსევამდეც ჩრდილო კავკასიაში ცხოვრობდნენ ოსები და ასევე ალანები, მაგრამ მათ თანადროული არაბული წყარო თურქულენვან ხალხებად მიიჩნევდა, რომელნიც გაწყვიტა მონღოლთა შემოსევებმა, ხოლო თემურ ლენგის შემდეგ ცრდილო კავკასიასი გამოჩენილი ირანულენოვანი ტომები, ასევე ოსებად წოდებულნი- იყვნენ არა მონღოლების მტრები, არამედ, პირიქით მონღოლების მოკავშირეები.

საერთოდ, როგორც ენისეის ურდოს ტომები, ისე ამ ახალი ოსების წინაპრები იყვნენ აზიის მომთაბარე ხალხები, მათ ჩინელები თავიანთ ქვეშევრომებად მიიჩნევდნენ, ოსები მათ ქრონიკებშიც იხსენიება სადღაც შუა აზიაში, ხოლო ადილეველების ენისეურენოვანი ტომები საერთოდ ჩინურ-ტიბეტურ ენათა ოჯახის წევრები იყვნენ.

азиатские кочевники не подозревали, что Китай считает их своими подданными.^[52]

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D1%8B%D0%B3%D0%B8>

მილერის გამოკვლევითაც ოსები ჩრდილო კავკასიაში შემოვიდნენ შუა აზიიდან.

ოქროს ურდოს ეპოქაში შუა აზიიდან შემოსული ოსები და იქამდე კავკასიაში მცხოვრები ალან-ოსები, როგორც ითქვა, სხვადასხავ წარმოშობის, სხვადასხავა ენოვანი ხალხები იყვნენ.

თემურლენგამდელი და თოხთამიშამდელი ცნობილი ალანები და ოსები თურქულენოვანი ხალხი იყო აბულფედას ცნობით, უკეთესი წყარო მათი ენოვნების

შესახებ არ არსებობს. ხოლო, ე.წ. „ზელენჯუკის ფირფიტა“ და იოანე ცეცეს არაპირაპირი ე.წ. ალანური ფრაზა ძალზე საკამათოა.

როგორც ითქვა, ძველი ალან-ოსები სასტიკად ებრძოდნენ მონღოლებს და თემურ-ლენგის ეპოქაში ისინი ჩანს უკვე განადგურებულნი იყვნენ, მაგრამ ოქროს ურდოს ხანაში ჩრდილო კავკასიაში შუა აზიიდან შემოსული სულ სხვა წარმოშობის, ირანულენოვანი ტომები („ოსები“) ადიღეველებთან ერთად ჩრდილო კავკასიაში გაბატონდნენ.

შუა აზიიდან თემურ ლენგის შემდეგ შემოსული ირანულენოვან ოსებს არაფერი აკავშირებდათ იქამდე კავკასიაში ცნობილ ოს-ალანებთან, შუა აზიური სტეპების ოსებს მომთაბარული ცხოვრების ტრადიციები გააჩნდათ, ხოლო მონღოლებამდელი ოსები შედარებით კულტუროსანი ხალხი იყო.

შუა აზიიდან შემოსული ირანულენოვან ხალხს, საფიქრებელია კავკასიაში უწოდეს ოსები, რადგანაც ისინი თავდაპირველად ძველი ალან-ოსების ტერიტორიებზე დასახლდნენ, ეს მიწა-წყალი ოსეთის სახელით იყო ცნობილი.

მე-15 საუკუნის შემდეგ შემოსული ირანულენოვანი ტომები ოქროს ურდოს მმართველების მოკავშირეები იყვნენ და ებრძოდნენ ჩრდილო კავკასიის ქართველურ ხალხებს, რომელნიც თოხტამიშს უჭერდნენ მხარს, შესაბამისად, ისინი ადგილობრივ ეთნოჯგუფებზე გააბატონეს. კერძოდ კი დვალეებზე გაბატონებულმა მცირერიცხოვანმა, მაგრამ კარგად ორგანიზებულმა ოსმა მეომრებმა, მარტალია მოახდინეს დვალეების ენობრივი ასიმილაცია, მარამ ამ ასიმილაციის სდეგად ჩამოყალიბებულ ოსებს იგივე გენეტიკა, იგივე გაპლოჯგუფი გააჩნდა, რაც ქართველებს (G). ეს იმასაც მიუთითებს, რომ დვალური ეთნოსუბსტრატი გენეტიკურად ქართული გაპლოჯგუფის მატარებელი იყო. დვალეების ასიმილაციის სდეგად მხოლოდ მათი ენა სეიცვალა ვახუშტი აღნიშნავს რომ დვალური ენა ჯერ კიდევ არასებობდა მე-18 საუკუნეში და დანარჩენ ქართველებს დვალეები ერთერთ მთიურ ქართულ ჯგუფად მიაჩნდათ, რომელტა ჩამოსახლებაც მუდმივად ხდებოდა საქართველოს ბარში.

ქართული ენათმეცნიერება მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან ამტკიცებს, რომ ჩრდილო კავკასიის ის ენები, რომელთაც ამჟამად სტაროსტინის ცნობილი ჰიპოთეზს თანახმად

მიაკუთვნებენ სინურ-ტიბეტურ ენათა ოჯახს, სინამდვილეში განეკუთვნებიან იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახს.

ისმის კითხვა, შეიძლება თუ არა ამ ორი თვალსაზრისის ურთიერშეჯერება?

სინამდვილეში ჩრდილო კავკასიური ენები იბერიულ-კავკასიურნი არიან თუ სინო-კავკასიური?

ამ ორი თვალსაზრისის ურთიერთშეჯერება, იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, თუკი მივიჩნევთ რომ ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ენები წარმოიქმნა XV-XVIII საუკუნეებში ორი წრის ხალხთა ჯგუფების ურთიერთშერწყმით, კერძოდ, როდესაც სინურენოვანმა ციმბირულმა ადიგეის ულუსმა დაიმორჩილა ჩრდილო კავკასიის იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახში შემავალი ეთნოსები, ასიმილაციის შედეგად სინურენოვნება ზედაპირზე ამოტივტივდა, ხოლო წიაღისეული შრეები კვლავ იბერიულ-კავკასიური ბუნებისა დარჩა.

ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ ჩრდილოკავკასიური ენები ორშრეოვანია, ის ერდროულად არის სინური და ამავე დროს არის იბერიულ კავკასიური.

ამჟამად არის მტკიცება, თითქოსდა ჩრდილო კავკასიის სინურენოვან ხალხებს ქრისტეშობამდე გააჩნდათ განვითარებული მეტალურგია, რომელიც შეიძლება დავუკავშუროთ მაიკოპის არქეოლოგიურ კულურას.

მაიკოპურ კულტურას მიიჩნევენ მსოფლიოში ბრინჯაოს კულტურის აკვნად. თვლიან, რომ ძველი წელთაღრიცხვის მე-5 ათასწლეულის ბოლოს მეტალურგიის მთავარი კერა იყო ბალკანეთი, რამაც გაგრძელება მიგრაციის შედეგად ჰპოვა მაიკოპურ არქეოლოგიურ კულტურაში. მიიჩნევა, რომ მაიკოპის კულტურის ხალხი ყოფილა ბრინჯაოს მსოფლიო პირველი შემოქმედი. თავის მხრივ, მაიკოპის კულტურის ხალხს გენეტიკურად უავშირებენ შუმერულ კულტურასთან..

როგორც ითქვა, მაიკოპურ კულტურასთან აკავშირებენ ნახურ-დაღესტნურ და აფხაზურ-ადიღურ პრაენის მატარებელი ეთნოსს.

მიაჩნიათ, რომ შუმერები მეტალურგიის ექსპორტირებას ახდენდნენ ჩრდილოკავკასიიდან. ეს მიიჩნევა მაიკოპის კულტურის ექსპორტად.

საბოლოოდ, ჩრდილო კავკასიის სინურ ენათა ოჯახის ხალხებს აკავშირებენ მაიკოპის კულტურასთან, ასევე ხატებთან და შუმერებთან, რაც სრულებით დაუსაბუთებელი, მხოლოდ ვარაუდებზე დამყარებული თეორიაა, თუმცა კი ის საყოველთაოდ აღიარებულია, სინამდვილეში ჩრდილოკავკასიელი ეთნოსები მხოლოდ მე-15 საუკუნის შემდგომგახდნენ სინურენოვანები ასიმილაციის შედეგად, ჩრდილო კავკასიაში ციმბირული ულუსის გაბატონების შემდეგ (ამ ულუსის მიერ ასიმილირებულ კავკასიის ხალხებს ადიღეველები ეწოდათ, ედიგეის, ულუსის წინამძღოლის ედიგეის სახელის მიხედვით).

ამჟამად, სინო-კავკასიურ ენათა მაკრო ოჯახში შეყავთ ბასკური ენა, დენე-ენისეური ენები, სინო-ტიბეტური, შუმერული, ხურიტულ-ურარტული, ბურუშების ენა და ზოგი სხვა ენები.

ყველა ეს მოსაზრება არის სპეკულაცია და ისტორიის ფაქტების იგნორირება.

სინამდვილეში, როგორც ითქვა, ე. წ. სინო-კავკასიური ენები მხოლოდ მე-15 საუკუნეში შემდეგ ჩამოყალიბდნენ, რაც ოქროს ურდოს მხედართმთავარმა ედიგეიმ თავისი ენისეური ულუსი ჩამოიყვანა და გააბატონა ჩრდილო კავკასიაში,

ჩრდილო კავკასიაში სინურ-ენისეური ენების გავრცელებას არა ქრისტეშობამდე ათასწლეულების, არამედ მხოლოდ 500-600 წლის ისტორია აქვს

ჩრდილო კავკასიაში სინურ-ტიბეტური წრის ენები გავრცელდა სულ რაღაც 500-600 წლის წინ, მე-15 საუკუნის შემდეგ და არა ძველი წელთაღრიცხვის ათასწლეულებში.

როგორც ითქვა, ეს იყო შედეგი ურალ-ენისეი-ალტაი-ბაიკალისპირეთიდან ხალხთა მიგრაციისა ოქროს ურდოს ხანაში მხედართმთავრ ედიგეის შემდეგ და არა ძველი წელთაღრიცხვის ათასწლეულებში.

სინო-კავკასიური ენები

(დენე კავკასიური)

Сино-кавказские языки

სინო-კავკასიური (დენე-კავკასიური) ენები – ჰიპოთეტური მაკროოჯახი, წარმოადგინა ს. სტაროსტინმა 1980-იან წლებში. ამ სახელწოდებაში ერთიანდება ენათა რამდენიმე ოჯახი და იზოლირებული ენები ევრაზიისა და ჩრდილო ამერიკისა. ეს თეორია მართალია პოპულარულია, თუმცა აეჭვებს ზოგიერთ ლინგვისტის მიერ. მიიჩნევა, რომ სინო-კავკასიური ენების მატარებელთა პროსამშობლო იყო ირანის ზაგროსი (https://ru.wikipedia.org/wiki/Сино-кавказские_языки).

ჩვენი კვლევით, კავკასიაში სინური (ადილეური) ენები შემოსულია არა უძველეს ეპოქაში, არამედ არც თუ დიდი ხნის წინ – თემურლენგის შემდეგ, თოხთამიშთან ოქროს ურდოს დიდი მმართველის ედიგეის ეპოქაში.

ეს ენები კავკასიაში შემოიტანა ოქროს ურდოს სახელმწიფოს აღმოსავლეთი ნაწილიდან (ჩრდილო ყაზახეთ–დასავლეთ ციმბირიდან) ადიგეის ულუსმა, დაახლოებით, 1400-იანი წლებისათვის, როდესაც ოქროს ურდოს მმართველი (ემირი) იბრძოდა კიევის მიმართულებით და დნეპრისპირეთში (1416 წელს).

როგორც ჩანს, დასავლეთ ციმბირ-ენისეიდან მან თავისი ურდო ჩაიყვანა ჩრდილო კავკასიაში-დონისპირეთში, საიდანაც ეს ურდო გავრცელდა მთელ ჩრდილო კავკასიაში და დაიმორჩილა ადგილობრივი ტომები და, გაბატონდა შავ-აზოვ ზღვებისპირეთიდან ვიდრე კასპიის ზღვამდე – ადილეველთა (ადიგე, ედიგე) სახელით, მათი სახელი ეწოდათ ბელადის ედიგეის სახელის მიხედვით, აღსანიშნავია, რომ იგივე გზა ციმბირიდან კავკასიამდე გაიარა ნოღაელთა ურდომ, რომელიც ასევე ედიგეის დაარსებული იყო, მათზე ადრე კი იგივე გზა ციმბირიდან კავკასიისაკენ გაიარა ყივჩაღთა ურდომ მე-11 საუკუნეში.

ოქროს ურდოს ემირი ედიგეი თვითონ იყო დასავლეთ ციმბირიდან, ასევე დასავლეთ ციმბირიდან იყო მისი მტერი თოხთამიში, აქ, ამ რეგიონში უმთავრეს ქონებას წარმოადგენდა იქაური ულუსი (ურდო). თოხთამიშის დამარცხების შემდეგ ეს დასავლეთ ციმბირული ურდო გადავიდა გამარჯვებულის – ედიგეის ხელში.

მას შემდეგ, რაც ედიგეი დაეპატრონა დასავლეთ ციმბირის ულუსს, ის „ედიგეის ურდოდ“ იწოდა, და გამოიყენებოდა მეპატრონის მიერ შესაბამის ბრძოლებში მთელი ოქროს ურდოს ტერიტორიაზე.

საბოლოოდ, როგორც ფაქტები აჩვენებს, ედიგეის ხალხს (ულუსს) საბრძოლო ანდა სამომთაბარეო არენად განესაზღვრა ჩრდილო კავკასია, მხოლოდ ტემურ-ლენგის ეპოქის შემდეგ მოიპოვება ისტორიაში ცნობები ჩრდილო კავკასიის სინურენოვნი ტომების არსებობის შესახებ. შესაბამისად, როგორც ფაქტები აჩვენებს, კავკასიაში სინო-ენისეური ენები გავრცელდა არა ზაგროსის მთიანეთიდან უხსოვარ დროს, არამედ დაახლოებით მე-15 ს. დასწყისში ციმბირ-ენისეისპირეთიდან ედიგეს ულუსის (ურდოს) კავკასიაში დაფუძნების შემდეგ.

1947 წელს კავკასიოლოგმა ლინგვისტმა ნ. იაკოვლევმა დაადგინა, რომ ჩუკოტკურ ენას აქვს ზოგიერთი საერთო მახასიათებელი კავკასიურ-ადიღურ ენასთან, 1968 წელს ა. დულზონმა დაადგინა, რომ ციმბირული, კეტური ენა ეთანადება კავკასიურ-ჩერქეზულ ენას, ამერიკელ ინდიელთა ენებს, ასევე ბასკურსა და ბურუმულს.

სავარაუდოა, რომ ჩინო-ტიბეტური ენები მოიცავდა ასევე ციმბირის ვრცელ რეგიონს, საიდანაც ბერენგის სრუტით შეაღწია ჩრდილო ამერიკაში, ციმბირული ტომების გადასახლებისას, ხოლო რაც შეეხება ჩრდილო კავკასიას, აქ ეს ენები უნდა შემოეტანა ედიგეს ულუსს (ურდოს) კავკასიაში ჩასახლების შემდეგ. საჭაერო დასაფლავების წესები დამახასიათებელია ამ ენათა მატარებლებისათვის.

ჰიპოთეზას მრავალი მოწინააღმდეგე ჰყავს.

სინო-ტიბეტური ენები (ადრე ეწოდებოდა ჩინურ-ტიბეტური) ენები - უმსხვილესი ენათა ოჯახია, გავრცელებული აღმოსავლეთ, სამხრეთ-აღმოსავლეთ და სამხრეთ აზიაში, ჩანს, ადრე გავრცელებული იყო ციმბირში, საიდანაც სავარაუდოდ, გავრცელდა ჩრდილო კავკასიაში. ამ ოჯახში შედის 300-მდე ენა. ამ ენებით 1,2 მილიარდი კაცი ლაარაკობს.

ჩინო-ტიბეტური ოჯახი იყოფა ორ ქვეოჯახად – ჩინურად (სინიტურად) და ტიბეტურ-ბირმულად.

ჩინურ ენათა ოჯახი იყოფა ენებად (ტრადიციულად უწოდებენ დიალექტებს), მათ რიცხვშია - დუნგანული და ბაის ენა.

ზემოთ აღნიშნული თეორიის მიხედვით სინო-ტიბეტური ენები შედიან სინო-კავკასიურ მაკროოჯახში, რადგანაც ივარაუდება, რომ ის კავკასიიდან გავრცელდა ჩინეთის მიმართულებით, ჩვენი თეორიით პირიქით, ისინი გავრცელდნენ აღმოსავლეთიდან დასავლეთის მიმართულებით, ანუ ხალხთა დიდი გადასახლებების ვექტორის მიმართულების შესაბამისად ციმბირიდან კავკასიაში, ამ მიმართულებით საუკუკუნეთა მანძილზე მოძრაობდნენ ჰუნები, ალანები, ხაზარები, ყივჩაღები, მონღოლები და სხვანი. ტრადიციული გზა – ალტაი-ყაზახეთ-ციმბირიდან დასავლეთისაკენ გაიარა ადიღეს სინურენოვანმა ურდომ. ეს, ფაქტების მიხედვით, მოხდა, მონღოლურ დაპყრობათა ეპოქაში, ოქროს ურდოს მმართველის ედიგეს ურდოს ციმბირიდან კავკასიაში ჩასახლების შემდეგ (მე-14 ს-ის ბოლო, მე-15 ს-ის დასაწყისში). ამ დროს, სინო-ენისეური ენები გავრცელდა ჩრდილო კავკასიაში, შესაბამისად, სინო-კავკასიური ენები უნდა ჩაითვალოს ჩინო-ტიბეტურ ენათა ოჯახის ნაწილად.

ენისეური ენების გეოგრაფიული განვრცობა მე-17 ს-ში ძალზე დიდი იყო, ხოლო მე-20 ს-ის ბოლოს ძალზე შემცირებული, აქედან ჩანს, რომ სამი საუკუნის მანძილზე ენისეური ენების განვრცობის არეალი მკვეთრად შემცირდა, შესაბამისად, მისი არეალი მე-14 ს-ში უფრო დიდი იქნებოდა.

ენისეური ენები – ენათა ოჯახი – გავრცელებულია ცენტრალურ ციმბირში მდ. ენისეის გასწვრივ. მოღწეული მასალების მიხედვით, ეთნოგრაფები მიიჩნევენ რომ, ესინი გავრცელებული იყო ასევე ალტაისა და ჩრდილო ყაზახეთში.

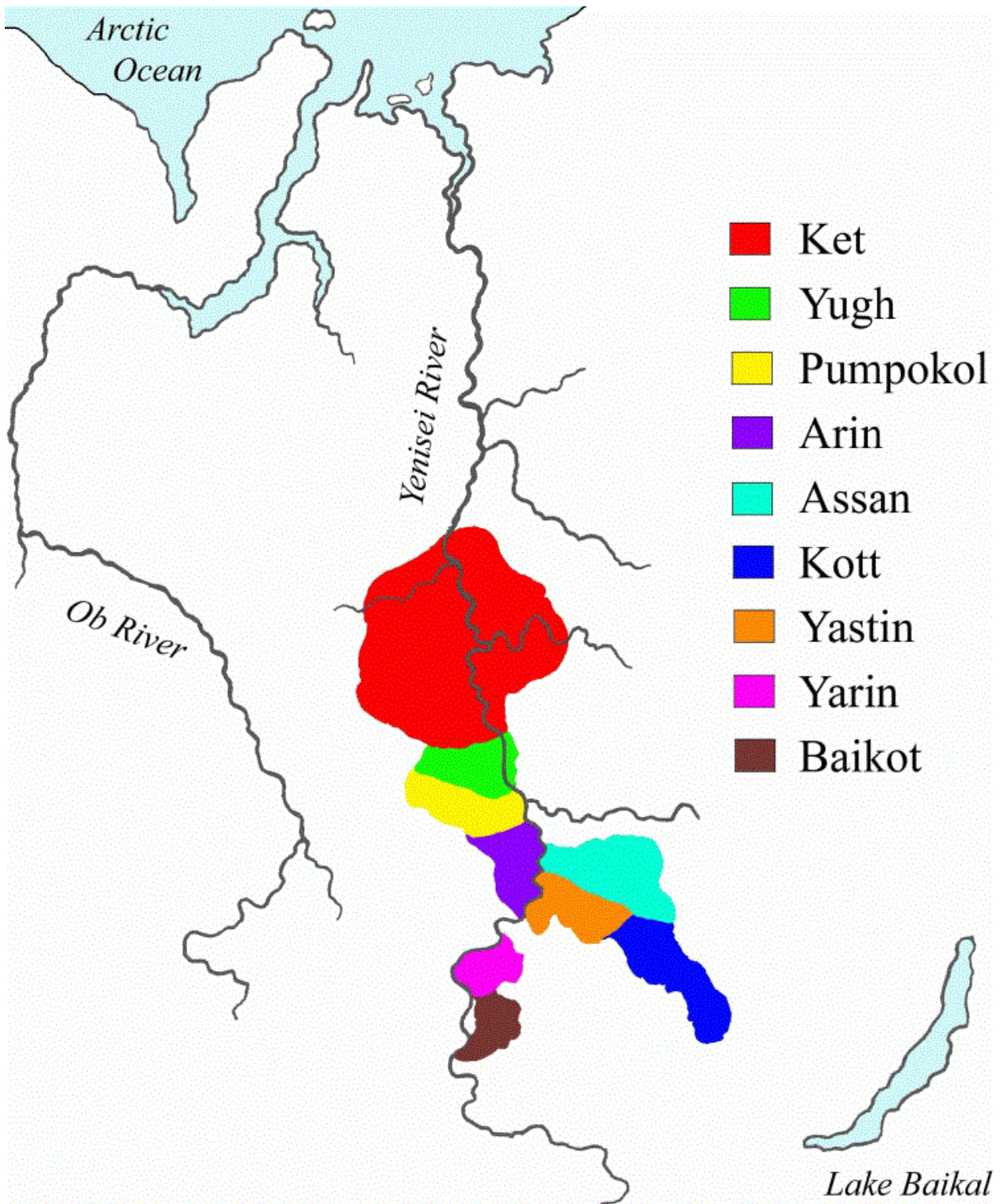
ენისეური ეროვნებებია _ არინები, ასსანები, კეტები, კოტტები, ჰუმპოკოლები და იუგები.

ამ ოჯახიდან მხოლოდ ორი ენა შემორჩა მე-20 საუკუნისათვის _ კეტური და იუგური (ესეც გაქრა საუკუნის ბოლოს). ამ ოჯახს კიდევ სხვა მრავალი გამქრალი ტომის ენა ეკუთვნოდა.

ლინგვისტები ამ ენებს ადარებდნენ სხვა მრავალ ენას (ბასკურს, ბურუშულს, კეჩუას (ამერიკელი ინდიელები) და სხვა). პერსპექტიულად ითვლება ს.ა. სტაროსტინის მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც ენისეური ენები გენეტიკურად დაკავშირებულია როგორც სინო-ტიბეტურთან, ასევე ნახურ-დაღესტნურ ენებთან. (точка зрения С. А. Старостина, по которой енисейские языки генетически связаны как с сино-тибетскими, так и с нахско-дагестанскими языками[1]).). სეიდლება

2008 წელს წარმოდგენილ ჰიპოთეზისეულ ენებს აქვთ ნათესაური კავშირი ჩრდილოამერიკულ „ნა-დენეს“ ოჯახთან (ამერიკელ ინდიელთა სინო-ტიბეტურ ენათა ოჯახთან). რაც დაკავშირებულია ტომების მოძრაობასთან ციმბირიდან ამერიკასა და აზიას შორის ბერინგის სრუტის გავლით ალიასკაზე. https://ru.wikipedia.org/wiki/Енисейские_языки

ხოლო შემდგომში, საუკუნეტა შემდეგ. მონღოლურ ეპოქაში, ტომების აღმოსავლეთიდან-დასავლეთის მიმართულებით გადაადგილების დროს, ენისეური ენები უნდა შესულიყო ჩრდილო კავკასიაში, კერძოდ კი, ოქროს ურდოს ციმბირული წარმოშობის სარდალ, ცნობილ ედიგეის ეს ურდო, ვითარცა საკუთარი სამხედრო-საბრძოლო ძალა, უნდა ჩაეყვანა დასავლეთ-ციმბირ ენისეიდან ჩრდილო კავკასიაში დაახლოებით მე-15 საუკუნის დასაწყისში, აქ ედიგეის ურდო (ხალხი) გაბატონდა და ამ ურდოს მეთაურის სახელის, ედიგეს სახელის, მიხედვით ეწოდათ ადიღეველები.

დენე კავკასიური ენების განვრცობა მდ. ენისეის აუზში (ს.სტაროსტინის რუკა)
<http://pereformat.ru/2014/05/arbins-2/>

ამ ენათა ტოპონიმიკის ანალიზი აჩვენებს, რომ მითი ყოფა-ცხოვრების ტერიტორია იყო საიანი და ჩრდილო-აღმოსავლეთი ყაზახეთი. შეიძლება აქედან გადმოასახლა მათი ნაწილი ოქროს ურდოს დიდმა მმართველმა ადიღემ კავკასიაში.
<http://pereformat.ru/2014/05/arbins-2/>

ენისეური ენების კლასიფიკაცია

და მათი დაკავშირება ჩრდილოკავკასიურ ენებთან

ს.ა. სტაროსტინის მოსაზრებით, ენისეური ენები გენეტიკურად ერთოვლად უკავშირდებიან ჩრდილოკავკასიურს (აფხაზურ-ადიღურს და ნახურ-დაღესტურს) და სინო-ტიბეტურს.

ჩრდილო კავკასიური ენებისა და ენისეური ენების ლინგვისტური კავშირის აღმოჩენის შემდეგ წამოყენებული იქნა ჰიპოთეზა რომ ენისეური ენები ასევე ენათესავენ ჩრდილო ამერიკის ინდიელთა ენებს (ნა-დენე).

ენისეური ენათა ოჯახისა და ჩრდილოამერიკულ (ნა-დენე) ენათა შედარების შემდეგ გაირკვა, რომ მიგრაცია ციმბირიდან ჩრდილოეთ ამერიკაში მოხდა ბერინგის გავლით ძველი წელთაღრიცხვის პირველყოფილი ტომების საუკუნეებში, მაგრამ სულ სხვა ეპოქაში, ათასწლეულების შემდეგ, ახალი წელთაღრიცხვის მე-15 საუკუნის დასაწყისიდან, გავრცელდა ენისეური ენები კავკასიაში, კერძოდ კი ოქროს ურდოს ხანაში, ედიგეის დროს.

ენისეური ენების კლასიფიკაცია ასეთია: ასანო-კოტური ჯგუფში შემავალი: ასანური და კოტური, არინო-პუმპოკოლური ჯგუფის ჯგუფში შემავალი: არინული, პუმპოკოლური. ჩრდილოენისური: კეტურ-იუგური ჯგუფი.ენათა ამ ჯგუფებდან რუსეთის იმპერიაში უკვე მკვდარ ენებად იქცა ყველა ჩამოთვლილი ენა კეტურის გარდა.
https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BD%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B8

კეტური ენა არის ბოლო ცოცხალი წარმომადგენელი ენისეურ ენათა ოჯახისა. სხვა მონატესავე ენები პუმპოლური, არინული, ასანური -გაქრნენ ჯერ კიდევ XVIII _ XIX საუკუნეებში.

როგორც ითქვა, არსებობს ჰიპოთეზები იმის შესახებ, რომ ენისეური ენები შორეულად ენათესავენ ადიღე-აფხაზურ, ნახურ (ჩეჩნურსა და ინგუშურს) და სინო-ტიბეტურ (ჩინური,ტიბეტური) ენებს.

ჩვენი მოსაზრებით ძველწერიცხვის ათასწლეულებში, ჯერ კიდევ ბერინგის გადასასვლის არსებობისას, სინო-ტიბეტური ენების ოჯახი მოიცავდა ტიბეტსა და ციმბირს, ჩინეთთან და ბირმასთან ერთად, აქედან ამ ენათა მატარებლები გაასახლდნენ აღმოსავლეთით - ჩრდილოეთ ამერიკაში, მაგრამ დასავლეთის მიმართულებით - ჩრდილო კავკასიაში ამ ენათა მატარებლები ჩამოსახლდნენ სულ სხვა დროს, სულ სხვა ეპოქაში, სულ რაღაც 500-600 წლის წინ, ოქროს ურდოს ხანაში, მხედართმთავარ ედიგეის დროს და მისი სავარაუდო წინამძღოლობით, ამიტომაც თავისი ბელადის სახელის მიხედვით მათ უწოდეს ადილეველები.

ამ ენისეური ენის მატარებლებმა შეძლეს ჩრდილო კავკასიის იმ ხალხების საბოლოო დამორჩილება, რომელნიც ისედაც ძალზე დამცრობილნი იყვნენ თემურ-ლენგის შემდეგ, ასევე მათ შეძლეს ჩეჩნეთ-დაღესტნის მკვიდრი ეთნოსების ასიმილირება. ადილეველებმა ასევე მე-17 საუკუნის შემდეგ შეძლეს აფხაზეთის მკვიდრი მოსახლეობის ასიმილირება.

აღსანიშნავია, რომ როგორც ჩერქეზებს <https://www.youtube.com/watch?v=1drybxWyUow>, ისე ავარიის ხანებს, სურაკატს და სხვებს, ზოგიერთ წრეში და წყაროში „რუსებს“ უწოდებენ, ეს იმით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული, რომ შემოსული გაბატონებული ზედა სინურენოვანი ფენა ციმბირ-ალტაის მხრიდან მე-15 საუკუნეში შემოვიდა სამხრეთ რუსეთის სტეპების გავლით, შესაბამისად მათ „რუსებად“ მიიჩნევდნენ.

В родословной аварских нуцалов в исторической хронике Мухаммеда Рафи «Тарихи Дагестан»...: «*Султаны Авара, которые из рода султанов урус... Опять же «урус» с аварского можно перевести как «русский»*^[7]. Писарь **Имама Шамиля Хаджи Али Нахибаши** из с. Чох, указывал, что **хунзахские правители — это пришельцы с Севера из племени «руссов»**.

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%82> | ავარიის ე.წ. „რუსი ხანები“ (ანუ სინამდვილეში სტეპებიდან მთებში შემოსული დამპყრობლების მეზრძოლი ფენის მეტაურები) არა მე-11 საუკუნის, არამედ მე-15 საუკუნის შემდგომი დროის პირები უნდა ყოფილიყვნენ, მე-12-14 საუკუნეებში ავარია საქართველოს ნაწილს შეადგენდა ქრისტიანული მოსახლეობით და თავისი ხუნძახის საკატალიკოსოთი. ამ დროს აქ საქართველოს მეფის ანდა ერისთავთა ნაცვლები ე.წ. ნუცალები ქრისტიანები იყვნენ, შესაბამისად, მუსულმანი ხანები მათ

ადგილზე შემდგომ დასხდნენ (არ არსებობდნენ), ისინი მხოლოდ თემურის შემდეგ გამოჩნდნენ, ედიგის ეპოქაში კი საბოლოოდ გაბატონდნენ.

ტოხთამიშისა და ედიგის შემდეგ ჩამოყალიბდა სინურენოვან ენათა ოჯახში შემავალი ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ენები, რომელნიც გაერთიანებულნი არიან აფხაზურ-ადიღურ და ნახურ-დაღესტნურ ენათა ოჯახებში.

საერთო ჩრდილოკავკასიური სუბსტრატი, რომელიც ადგილზე დახვდა ადიგის ენისეური ულუსის ხალხს, იყო ჩრდილო კავკასიის მკვიდრი იბერიულ-კავკასიური ხალხები, რომელთა ასიმილირებაც სინურენოვანთა მიერ მოხდა XV-XVIII საუკუნეებში, ამას მიუთითებს გენეტიკური მონაცემების ანალიზი. **общий предок субклада G2a1-P18 на северо-западном и центральном Кавказе жил 4875±500 лет назад, и это один и тот же общий предок у грузин, осетин (дигорцев и иронцев), шапсугов и черкесов (адыги), абхазцев. Все они – братья, один и тот же род, хотя доля его у всех разная. Гаплотип общего предка почти 5-тысячелетней давности (Анатолий А. Клёсов <http://pereformat.ru/2013/09/west-kavkaz-dna/>).**

აკლიოსოვის გამოკვლევის თანახმად ქართველებს, ოსებს (დიგორელებს და ირონელებს) და თანამედროვე ადიღე-ჩერქეზებს ერთნაირი გენეტიკური მონაცემები აქვთ, ამიტომ ისინი ამ მკვლევარის სიტყვით ერთი ხალხის განშოებები არიან, ამსვე წერდა საუკუნით ადრე ტეიმურაზ ბატონიშვილი, როდესაც ის სამეფო არქივში დაცულ წყაროებზე დაყრდნობით ამტკიცებდა, რომ მთელ კავკასიას მოიცავდა ერთი ქართველი ხალხი, და მის წიაღში ჩამოყალიბდა ამჟამინდელი ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხი სხვადასხვა ფაქტორების ზემოქმედებით, ამასვე, ანუ ერთიან გენეტიკას, ადასტურებს გენეტიკური, ყველზე ტანამედროვე მონაცემები. დაღესტნისა და ცეჩნეთ ინგუშეთის ხალხებსაც იგივე გენეტიკური მონაცემები აქვთ რაც ქართველებს (ეს საკითხი ქვემოთაა მოცემული). ყოველივე ეს, ანუ ჩრდილო კავკასიელთა ქართული გენეტიკა მიუთითებს, რომ ჩრდილო კავკასიაში შემოვიდა ედიგის დიდი ძალა, რომელმაც დაიმორჩილა მკვიდრი მოსახლეობა უსასტიკესი მეთოდები, შემდეგ კი ადგილობრივი მოსახლეობის ცალკეულ ჯგუფებს მეტაურებად დაუნიშნა მცირერიცხოვანი მმართველ ზედა ფენა, გამარჯვების შემდეგ ამ მომთაბარე ულუსის დიდი ნაწილი კავკასიიდან სულ სხვა რეგიონში გადაადგილდა, ხოლო დამორჩილებილი ტოჯგუფების სამართავსად დარჩა მხოლოდ მცირე რაოდენობა ენისეურენოვანი ხალხისა, რომელიც ზედა, მმართველ ფენად გადაიქცა. ამის შედეგად, ანუ მრავალრიცხოვანი ადგილობრივებისა და

მცირერიცხოვანი ზედაფენის ურთირთიმარტების სედეგად, ადილობრივებმა აითვისეს ზედა ფენის მოთხოვნით ახალი ადათ-წეს-ჩვეულებები და მოსულტა და ადგილობრივთა ენების ურთიერზემოქმედების შედეგად გამოყალიბდა ახალი ეთნოჯგუფები თავისი ენებითა და დიალექტებით.

ამ მიზეზის გამო ჰიპოთეზათა ტანახმად, ჩრდილო კავკასიური ენები (ახაზურ-ადილეური და ნახურ-დაღესტნური), რომელთაც ახლა უწოდებენ სინო-კავკასიურს შორეულად ენათესავებიან ენისეურ ენებს, და სინო-ტიბეტურ ენებს, ამასთანავე ამჟღავნებენ იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახთან კავშირს.

აღსანიშნავია, რომ იქამდე ქართულ სოციალურ სისტემაში მყოფი მთის მოსახლეობა ცდილობდა ბატონყმური სისტემისაგან გატავისუფლებას და ნებაყოფილობით უერთდებოდა შემოსულთა ძალებს.

მაგალითად, დაღესტნის გამუსულმნების შემდეგ, კახეთის გლეხობა გადადიოდა ლეკების მხარეს, რატა ქართული სოციალური სისტემისაგან ანუ ბატონყმობისაგან გათავისუფლებულიყო. ამას მიუთითებს ნ. ბერძენიშვილი, უფრო ადრე კი ამასვე მიუთითებდნენ კახეთის მმართველები ვახტანგ მეექვსის მიმართ გაგზავნილ წერილებში.

მსგავსადვე, ასევე, ქართლის გლეხობა მასიურად გადადიოდა ოსურ მხარეს ბატონყმური სისტემისაგან თავის არიდების მიზნით, მათთვის „ოსობა“ ნიშნავდა ბატონყმობისაგან გათავისუფლებას. ამ მიზეზის გამო სამხრეთ ოსეთის მოსახლეობის გენეტიკა აბსოლიტურად იდენტურია ქართულტან, რასაც კლიოსოვიც მიუთითებს (იხ. ქვემოთ).

მსგავსი სურათი იყო აფხაზეთშიც.

აფხაზეთში, მაგალითად, ქართველთა ე.წ. გააფხაზების პროცესი ამჟამადაც მიმდინარეობს, მეგრელები განსაკუთრებით აფხაზეთში ქართველტა ეთნოწმენდის (1993 წლის) შემდეგ მასიურად ჩაეწერნენ აფხაზებად, ისინი იქცნენ აფხაზური საზოგადოების ნაწილად, მაგრამ მათ სიკვდილის შიშით, აუცილებლად უნდა დაფარონ თავიანთ მეგრელობა, ანუ დამალონ მეგრული ენის ცოდნა. ამიტომ, მეგრული ენა მათთვის გადაიქცა ძალზე დაფარულ, დამალულ, მხოლოდ ოჯახის წევრთა მიერ ჩურჩულთ სალაპარაკო ენად, ხოლო, მათი საზოგადო, გამოსაჩენი სამეტყველო ენა გახდა აფხაზური და რუსული, საკუთარი, მეგრული კი, დასავიწყებელი, დაფარული, დამდაბლებილი და დამალული.

ჩრდილო კავკასიაში, მსგავსი პროცესები უფრო ადრეც მიმდინარეობდა, რაც დააფიქსირა ცნობილმა ენეთმეცნიერმა ლიულიემ, რომელიც ჩერქეზეთში ცხოვრობდა და სრულყოფილად ფლობდა ჩერქეზულს, როგრც აღინიშნა, მისი ცნობით უბიხების (ჯიქების) ქვედა ფენა დამულად, დაფარულად მოიხმარდა საკუთარ ენას, ხოლო საზოგადოებაში ჩერქეზულად მეტყველებდა, უბიხები იმდენად ფარვდნენ საკუთარ ენას, რომ ეს ფაქტი ბევრს შეუმჩნეველი დარჩა.

მსგავსადვე, ახლა მეგრულია დამალული გააფხაზეზულ მეგრელებში, იგულისხმება გუდაუთის, სოხუმ-ოჩამჩირის რაიონების მეგრული გვარის მქონე აფხაზები. ესაა, ეთნიკური ქართველები (მეგრელები), რომელტაც მეგრული გვარები ჯერ კიდევ შენარჩუნებული აქვთ. ამიტომაც, ცხადია გენეტიკურად ასეთი „აფხაზები“ იგივე ქართველები არიან, რასაც უახლოესი გენეტიკური კვლევებიც აჩვენებს.

შეიძლება დარწმუნებით ითქვას, რომ ე.წ. „მოსკოვის სკოლის მეცნიერები“ მონახავენ რაიმე მეთოდს, რათა ეს ქართული გენეტიკური ფაქტები გააუკუღმართონ, კერძოდ, რათა არ გამოჩნდეს ქართველთა, ოსთა, აფხაზთა, ინგუშთა, ჩეჩენთა, დაღესტნელთა, და ჩერქეზთა გენეტიკური ერთიანობა.

საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ ერთი გენეტიკის მქონე კავკასიელ ხალხებში ენისეური ენობრივი დანაშრევეები გაჩნდა ოქროს ურდოს ხანაში, იმის შემდეგ, რაც ედიგეიმ ენიესურ ულუსს დააპყრობინა ჩრდილო კავკასია, და აქ ცალკულ რეგიონებში ადგილობრივ კავკასიურ მოსახლეობას მმართველ ზედა ფენად დაუყენა სინურენოვანი ჯგუფები.

ენისეის მოსახლეობის ანთროპოლოგია

ენისეის სინურ-ტიბეტურ ენოვანი მოსახლეობა შედგებოდა სხვადასვა ხალხებისაგან, რომელნიც განფენილნი იყვნენ სამხრეთ ციმბირის უზარმაზარ ტერიტორიაზე. ამ ენისეურენოვანი ხალხების ერთი ნაწილი ოქროს ურდოს ცნობილმა მხედართმთავარმა ედიგეიმ ჩამიყვანა და გააბატონა ჩრდილო კავკასიასი, სადაც მათ მოახდინეს მათთან შედარებით მრავალრიცხოვანი, მაგრამ თემურ ლენგის მიერ დამარცხებული ადგილობრივი, კავკასიელი ხალხების ასიმილაცია შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე.

რუსეთის იმპერიაში ეს ენისეური ხალხები ძირითადად გარუსდნენ, ამ ხალხებიდან მრავალი ხალხი გაქრა ისტორიის ასპარეზიდან მე-18 საუკუნის შემდეგ, მათგან გადარჩა მხოლოდ ხალხი „კეტები“.

ზოგიერთი მოსაზრებით, თანამედროვე კეტების წინაპრები ფორმირდნენ, ობი-ენისეის შუამდინარეთის სამხრეთში, სამხრეთ ციმბირის ევროპოიდებისა და ძველი მონგოლოიდების შერევის შედეგად.

კეტების წინაპრები სავარაუდოდ ცხოვრობდნენ სამხრეთ ციმბირის ტერიტორიაზე ე.წ. ენისეურენოვან სხვა ხალხებთან, არინებთან, ასანებთან, იარეველებთან, ბახტიელებთან, კოტებთან ერთად.

ენისეის სინურენოვანი ხალხები, კეტები და სხვები მე-17 საუკუნის შემდეგ მიგრირდნენ ჩრდილოეთის მიმართულებით რუსების ზეწოლის შედეგად.

ოქროს ურდოს ხანაში ისინი (ენისეის სინურენოვანი ხალხები), განსახლებული იყვნენ გაცილებით უფრო სამხრეთით, საიდანაც მიგრირდნენ კავკასიაში.

იმ დროს სინო-ტიბეტური ოჯახი გაცილებით უფრო დიდ ტერიტორიაზე იყო განფენილი, ამას მიუთითებს ჰიმალაიში ბურუშასული ენათა ჯგუფის არსება.

როგორც ცნობილია, სინო-ტიბეტური შედგება ორი განშტოებისაგან ესაა სინური ანუ ჩინური ენა და ტიბეტურ-ბირმული.

ამჟამად მიღებული თეორიით სინო-კავკასიური, ენისეური და ნა-დენე (ჩრდილოამერიკული) ენები მონათესავენი არიან. ჩრდილო ამერიკაში კანადასა და აშშ-ში (ნა-დენე) ესკიმოსები და ინდიელები შედგება 40 ენისაგან. ენისეური და ნა-დენე ერთი ძირისაგან წარმომდგარნი მონათესავე ენების ჯგუფია.

ამჟამად გაბატონებულია არასწორი თერია, რომლის მიხედვით ე.წ. სინო-კავკასიური ენების მაკროოჯახი წარმოიქმნა 15 ათასი წლის წინ მესოპოტამიაში, შეგდებ ის დაიშალა ნა-დენე და ჩინურ-ტიბეტურად. ერთი წავიდა ჩინეთისაკენ, მეორე ამერიკისაკენ, მე-8 ათასწლეულში კი ის დაიშალა ბასკურ-ჩრდილო-კავკასიურად და მას გამოეყო ენისეური.

ამ სრულებით არასწორი თეორიით სურთ ახსნან კავშირი ენისეურ ენებსა და კავკასიურ ენათა შორის.

სინამდვილეში, ახსნა გაცილებით მარტივია,

როგორც ითქვა, მხოლოდ ახალ წელთაღრიცხვის 15 საუკუნის შემდეგ გამოჩნდა ჩრდილო კავკასიაში ენისურენოვანი ხალხების ჯგუფები. მათ მოახდინეს თემურ-ლენგის მიერ სასტიკად დამარცხებული ადგილობრივი G2 და J2 გაპლოჯგუფის მქონე

ტომების ასიმილირება ენითა და ეთნოშემეცნებით, ამიტომ აქაურ ხალხთა ენები ენათესავება სინურ-ენისეურს. აქედან გამომდინარე, სრულიად არასწორია ე.წ. სინო-კავკასიური ენების დაკავშირება შუმერულთან ურარტულთან, ხატურთან და სხვა მესოპოტამიურ-ანატოლიურ ენებთან.

აფხაზურ-ადიღური ენები
(„დასავლურკავკასიური“ ენები)
«Абхазо-адымгские языки (Западнокавказские языки)

საყოველთაოდ აღიარებული თვალსაზრისი ე.წ. აფხაზურ-ადიღურ ენებთან დაკავშირებით არ არსებობს.

მიღებული აზრით, ისაა ერთ-ერთი ჯგუფი ჩრდილოკავკასიური ენებისა, რომელშიც შედის ადიღური და აფხაზურ-აბაზინური განშტოებები და უბიხური ენა.

მკვლევარ-მეცნიერთა ერთგვარი დაბნევა გამოიწვია იმ ფაქტმა, რომ აფხაზურ-ადიღურ ენებს მრავალი საერთო მახასიათებელი აქვთ ისეთ დაშორებულ ენათა ჯგუფთან, როგორცაა სინურ ენათა ოჯახი, რომელსაც განეკუთვნება ჩინურ-ტიბეტურ ენათა გარდა ენისეის აუზის ენათა ერთი ჯგუფი და ჩრდილოამერიკის ინდიელთა ზოგიერთი ენა.

ს.სტაროსტინისა და მისი მიმდევრების (ა.კასიანისა და სხვ.) შრომებზე დაყრდნობით შემუშავდა თვალსაზრისი, რომ უძველესი ხატური ენა ასევე განეკუთვნება სინურ ენათა ჯგუფს, რომელშიც ერთიანდებოდა ე.წ. პროტოსინო-კავკასიური ენები, ანუ სინო-აფხაზურ-ადიღური ენები, თითქოსდა ეს ენათა ჯგუფი მოიცავდა კავკასიას, საიდანაც შემდგომ გავრცელდა მსოფლიოს მრავალ რეგიონში, მათ შორის ტიბეტში, ენისეიზე, ჩინეთსა და ამერიკაშიც. ეს თვალსაზრისი საკმაოდ პოპულარულია.

ჩვენ არ ვიზიარებთ თეორიას კავკასიიდან ჩინეთ-ტიბეტში ენეთა განვრცობის შესახებ, ჩვენი მოსაზრება მარტივად ხსნის საკითხს, თუ რა მიზეზის გამო უკავშირდება სინური ენები ადიღურს.

ადიღეთა ენა აღმოსავლეთიდან კავკასიაში მხოლოდ მონღოლთა ეპოქაში და შემდგომ გავრცელდა, რადგანაც ტრადიციულად, ტომები მოძრაობდნენ მონღოლეთ-ციმბირიდან-კავკასია -ევროპისაკენ. საერთოდაც, ეს მომთაბარე ტომები ალტაი-ყაზახეთ-ციმბირის რეგიონიდან მუდამ მოძრაობდნენ კავკასია-ევროპის მიმართულებით.

მაგალითად, ქრისტეშობამდე 500–400 წლით ადრე, სამხრეთ ციმბირსა, ალტაისა და ჩრდილო ყაზახეთში ჩამოყალიბდა ტომთა კავშირი, რომელთაც შემდგომ ჰუნები ეწოდათ. ახალი წელთაღრიცხვის მე-3, მე-4 საუკუნეებში ჰუნების უზარმაზარი მასა ციმბირ-ალტაიდან დაიძრა კვკასიის მიმართულებით. მათ გაიარეს ათასობით

კილომეტრი ციმბირ–ურალის სტეპებიდან ჩრდილოკავკასია–აზოვისპირეთისაკენ, გადალახეს ქერჩის სრუტე, დაამარცხეს ბოსფორის ქალაქების მცველები და 376 წელს აღმოჩნდნენ რომის კედლებთან. დაიწყეს დასავლეთ ევროპოს დაპყრობა. და ეს გრძელდებოდა საუკუნე, ატილას დროსაც მე–5 საუკუნის შუა წლებშიც. მალევე, ჰუნები ისევ ციმბირიდან წამოსულმა სხვა ტომებმა შეცვალეს – ესნი იყვნენ როგორც თურქულენოვანი, ისე სხვაენოვანი და ტომები. <https://www.elim.kz/article/326/>

ჩრდილო ყაზახეთ–დასავლეთ ციმბირის რეგიონიდან ჩრდილო კავკასიაში მე–10 საუკუნის შემდეგაც გადმოსახლდნენ სხვადასხვა ხალხები, მაგალითად ყივჩაღები და ნოღაელები, მესაბამისად, ამ ფონზე, სრულიად ჩვეულებრივია მოსაზრება, რომ ამავე რეგიონიდან ჩრდილო კავკასიაში ჩასახლდა ასევე ადიღეთა სინურენოვანი ხალხი.

ჩრდილო ყაზახეთ ციმბირის დაკავშირება კავკასიასთან მოხდა ოქროს ურდოს ეპოქაშიც იმავე პროცესის – ხალხთა გადასახლების შედეგად.

დასავლეთ ციმბირში, რომელიც ოქროს ურდოს საზღვრებში შედიოდა, მომთაბარებოდნენ სინურენოვანი ტომები, რომელნიც თავდაპირველად თავიანთ პატრონს – ხან თოხთამიშს ექვემდებარებდნენ, მისი დამარცხების შემდეგ კი ტემნიკ ადიგეის ულუსში შევიდნენ.

როგორც ითქვა, თოხთამიშის სიკვდილის შემდეგ ოქროს ურდოს ტახტზე ასული ახალი ხანი შადიბეკი ტახტიდან ჩამოაგდო ადიგეიმ, სახელმწიფოს რეალურმა მმართველმა. ტახტიდან ჩამოგდებული ხანი კავკასიაში გაიქცა და დერბენდში გამაგრდა. მას მხარსდერბენდელების გარდა უჭერდა ადგილობრივი მოსახლეობა. ამიტომაც, ჩრდილო კავკასიისა და საერთოდ, ოქროს ურდოს სამხრეთი ტერიტორიების განსამტკიცებლად, ჩანს ტემნიკმა ედიგეიმ ჩრდილო კავკასიაში შამოიყვანა თავისი ულუსი დასავლეთ ციმბირიდან, ანუ სინურენოვანი ტომები, რომელთაც ადგილზე ადიგეის ხალხი ანუ ადიღეელები ეწოდა.

ოქროს ურდოს დიდმა სარდალმა ადიგეიმ თავისი ულუსი ჩამოიყვანა და გააბატონა ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხზე.

საქმე ისაა რომ იქამდე, დამარცხებათა მიუხედავად, ჩრდილო კავკასიის ხალხები მრავალი წლის მანძილზე მხარს უჭერდნენ ადიგეისთან მეზრძოლ თოხთამიშს, შემდეგ კი მხარში დაუდგნენ კვლავ თოხთამიშთან მეზრძოლ ოქროს ურდოს ახალ ხანს, და თავშესაფარიც კი მისცეს მას.

ჩრდილო კავკასიელები აშკარად მტრობდნენ და ებრძოდნენ ადიგეის, მათი განეიტრალება ადიგეიმ თავის ულუსს დაავალა, რომელიც ჩამოიყვანა დასავლეთ ციმბირიდან. მალევე, დასავლეთ ციმბირიდან ჩრდილო კავკასიაში ჩამოვიდა ასევე, ადიგეისთან დაკავშირებული ნოღაის ტომი, კიდევ უფრო ადრე კი დასავლეთ ციმბირ–ალტაიდან კავკასიაში ჩამოვიდნენ ყივჩაღები.

В 1400 году Едигей организовал государственный переворот, убив Тимур-Кутлуга и возведя в ханское достоинство его младшего брата Шадибека; Однако вскоре между темником Едигеем и Шадибеком разгорелась борьба. Победителем из неё вышел Едигей, а Шадибек бежал в Дербент, где и умер. Новым ханом стал сын Шадибека Пулад.

Едигей прочно держал власть в Орде

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B4%D0%B8%D0%B3%D0%B5%D0%B9>

თითქმის რვა წელი ებრძდა ჩრდილო კავკასიასი ედიგეი ოქროს ურდოს კანონიერ ხან შადიბეკს, რომელსაც მხარს ადგილობრივი მოსახლეობა უჭერდა. ამის გამო ედიგეიმ დასავლეთ ციმბირიდან კავკასიელებთან საბრძოლველად ჩამოიყვანა თავისი ულუსი, და გაამრჯვებინა მათ. ეს ულუსი იწოდა ადიღე ხალხად, ის მე-15 საუკუნედან ჰეგემონად იქცა ჩრდილო კავკასიაში და გავრცელდა შავიზღვისპირეთისაკენ, მე-16 საუკუნეში ადიღე ხალხმა აითვისა ყუბანისპირეთი, შეაღწია მის სათავეებში და დაიძრა აფხაზეთისაკენ, მე-17 საუკუნეში დაიპყრო სამეგრელოს მნიშვნელოვანი ნაწილი კოდორიდან ენგურამდე.

სინურენოვანი ტომები, ენისეისა და დასვლეთ ციმბირიდან ჩამოსვლის შემდეგ, ჩრდილო კავკასიაში დომინანტ ხალხად იქცა, მათ აქ მრავალი თურქულენოვანი (ძველი ჩერქეზები) და კავკასიურენოვანი (ძველი აბაზები, ძველი უბიხები, ძველი აფხაზები და სხვა) ტომი დაამარცხეს, ამოხოცეს ან დაიმორჩილეს, მოახდინეს მათი სრული ასიმილაცია და მიისაკუთრეს მათი სახელები, ანუ ძველი ადგილობრივი ტომების სახელწოდებები მათზე გადმოვიდა. უნდა დავასკვნათ, რომ სინურენოვანი ტომები კავკასიაში გაჩნდნენ მე-14 ს. ბოლოსა და მე-15 სუკუნის დასწყისში თავდაპირველად, თოხთმიშისა და ედიგეის ბრძოლათა ეპოქაში, შემდეგ ედიგეისა და ხან შადიბეკის ბრძოლებისას, ბოლოს კი (1416 წლის შემდეგ) ედიგეის დნესტრისპირეთში ლაშქრობისას.

სულ სხვაა ამჟამად ფართოდ ცნობილი ჰიპოთეზა:

სტაროსტინისა და სხვათა თვალსაზრისით, ჩვენს ერამდე მე-11 ათასწლეულში პროტო სინო-კავკასიური ენა დაიშალა პროტოაფხაზურ-ადიღეურ-სინო-ტიბეტურად და ხატურ ენებად (ეს აზრი ძალზე საეჭვოა, რადგანაც, საეკლესიო თვალსაზრისით, კაცობრიობა 8-9 ათასი წლის წინ შეიქმნა).

სინო-კავკასიური პროტოენის გაყოფის შედეგად წარმოიქმნა ენათა ახალი ორი დიდი ჯგუფი: სინო-ტიბეტურ-ჩრდილოამერიკული (ინდიელების ენები _ „ნა-დენე“) პროტო ენა და ჩრდილოკავკასიურ-ბასკური და ენისეურ-ბურუმული პროტო ენა http://sinref.ru/000_uchebniki/02750_lingvistika/003_abhazo_adigeiskie_jaziki/002.htm

(В результате этого распада образовались две большие ветви: прото-язык Сино-Тибето-На-Дене и прото-язык Сев.-Кавказско-Баскский и Енисейско-Буршаски).

აქედან ჩანს, რომ ჩრდილოკავკასიურ და ენისეურ ენებს ენათა ერთ ჯგუფში ათავსებენ, მეორე ჯგუფია სინო-ტიბეტურ-ჩრდილოამერიკული.

ამის შემდეგ, ქრისტეშობამდე მე-9 ათასწლეულში _ ამ თვალსაზრისით, ჩრდილოკავკასიურ-ენისეურ-ბასკურ-ბურუმული ენა ორ ჯგუფად გაყოფილა ჩრდილოკავკასიურ-ბასკურად და ენისეურ-ბურუმულად.

კასიანი და სხვანი აახლოებს ხატურ ენას პროტოენისეურ-ბურუმულ ენასთან. მათივე აზრით, პროტო ჩრდილო-კავკასიურ-ბასკური ენა ჩვენს წელთაღრიცხვამდე მე-7 საუკუნეში ორ ტოტად გაყოფილა _ ბასკურ და ჩრდილოკავკასიურ განშტოებებად, ხოლო ქრისტეშობამდე 3800 წელს ჩრდილოკავკასიური ენობრივი

ერთობა დაშლილა პროტოდასავლურკავკასიურ და პროტოაღმოსავლურკავკასიურ ენებად.

თავის მხრივ, ჩვენს ერამდე 640 წელს პროტოდასავლურკავკასიური ენა დაყოფილა აფხაზურ-აბაზინურ, უბიხურ და ადიღეურ ტოტებად.

ს. სტაროსტინის ჰიპოტეზის მიხედვით, ერთ პერიოდში ჩვენს ერამდე მე-2 ათასწლეულში ხატურ ენასთან არსებობდა ცალკე პროტოდასავლურკავკასიური ენა, რომელმაც საფუძველი დაუდო ყველა აფხაზურ-ადიღეურ ენას.

ეს ჰიპოთეტიური მაკროოჯახი აერთიანებს ევრაზიისა და ამერიკის რამდენიმე ენობრივ ოჯახის იზოლირებულ ენებს.

ეს ჰიპოთეზა პოპულარულია ლინგვისტთა შორის, მაგრამ საზოგადოდ მიღებული არაა

კერძოდ, ამ მაკროოჯახში შედიან: ბასკური ენა, ენისეური ენები (ციმბირის მცირე ენობრივი ოჯახი, რომელთაგანაც ცოცხალია მხოლოდ კეტური ენა), ჩრდილოამერიკის ინდიელთა ენობრივი ოჯახი (языки на-дене), აფხაზურ-ადიღეური ენები, რომლებსაც სტაროსტინი აახლოებს ხატურ ენასთან) ნახურ-დაღესტნური ენები, რომელთაც სტაროსტინი აახლოვებს ხურიტულ-ურარტულ ენებთან) ბურუშული (იზოლირებული ენა პაკისტანში), და სინო - ტიბეტური ენები.

ეს ენობრივი თეორიები ფართოდ ვრცელდება მაშინ, როცა არავითარი რაიმე ენობრივი მონაცემი აფხაზურ-ადიღეური ენებისა წარსულში არ არსებობს, უფრო მეტი, წარსულ ეპოქებში და საუკუნეებში მათი ცხოვრების შესახებაც კი არაფერია ცნობილი (Мало что известно об их жизни в ДРЕВНЕЕ время).

მხოლოდ მე-15 საუკუნის შემდეგ ხდება ცნობილი სიტყვა ადიღე, ადიღეელი. ახლა ეძებენ მათ სავარაუდო წინაპრებს, ერთნი მიიჩნევენ, რომ ისინი იყვნენ მეოტები, ჯიქები ანდა ქაშაგები ანდა ყირიმელი თათრები.

გავრცელებული თეორიით, მონღოლთა შემოსევების, ანუ მე-13 საუკუნის შემდეგ, ჯიქები (ადიღები) აფხაზეთიდან (აბაზგიიდან) განსახლდნენ მთელ ჩრდილო კავკასიაში და ადვილად აითვისეს მონღოლთა მიერ გაუკაცრიელებული სტეპები ჩრდილო კავკასიისა, გამრავლდნენ და გაბატონდნენ იქ, შემდეგ კი მათი ერთი ნაწილი უკანვე დაბრუნდა კავკასიის მთებში (Позднее, уже в XVIII веке, часть кабардинцев вернулась обратно и осела на севере современной Карачаево-Черкесии, получив название «беглых» кабардинцев). მე-20 საუკუნეში, საბჭოთა დროს მათ უწოდეს ჩერქეზები (Уже в советское время за ними закрепился этноним «ЧЕРКЕСЫ», до того обозначавший всех адыгов вообще...)

როგორც ითქვა, ჩვენ არ ვიზიარებთ ადიღეურ ენების ჩინეთში კავკასიიდან განვრცობის თეორიას და მივიჩნევთ რომ პირიქით, ეს ენები ჩრდილო კავკასიაში მხოლოდ მე-15 საუკუნის შემდეგ ჩამოიტანეს ოქროს ურდოს დიდი ემირის ედიგეის ულუსის ტომებმა, რომელნიც დასავლეთ ციმბირ ყაზახეთიდან ჩამოსახლდნენ ჩრდილო კავკასიაში ნოღაელთა ურდოს მსგავსად

საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ უცნობია ადილეურ ენათა წარმომავლობა, მაგრამ ფაქტია ის, რომ ამ ენებს აქვთ ლინგვისტური კავშირი ენისეურ და სინო - ტიბეტურ ენებთან, ამჟამინდელი ენათმეცნიერული წიაღსვლები ამ კავშირების ასახსნელად არადამაჯერებელია - ჩვენს წელთაღრიცხვამდე მე-11 ათასწლეული! - ესაა წარმოდგენელი წარსული.

ამიტომაც, ვფიქრობ, უფრო მართებულია უფრო ახლო წარსულის ფაქტების მოშველიება.

მხოლოდ ახლო წარსულის ფაქტები ხსნის ამ კავშირებს.

მე-15 საუკუნის შემდეგ ლიტერატურაში ჩნდება ცნობები ჩრდილო კავკასიაში ადილეთა და ნოღაელთა ცხოვრების შესახებ, გარკვეულია, რომ ნოღაელები ჩრდილო კავკასიაში შევიდნენ ციმბირ-ენისეის ოლქიდან ურდოს სახით, ამ ურდოს მეთაურობდა ოქროს ურდოს ტემნიკი (მხედართმთავარი) – ნოღაი. ამ ბელადის სახელის გამო მის ხალხს ნოღაელები ეწოდა, ნოღაელთა მსგავსად ციმბირ ენისეიდან ჩრდილო კავკასიაში ჩასახლდა სხვა ურდოც, რომელსაც ასევე ოქროს ურდოს მხედართმთავარი-ემირი ედიგეი მეთაურობდა, ედიგეის სახელის მიხედვით, მის ხალხს ედიგე, ანუ ადილე ეწოდა.

ადილეური ენა ენისეიდანაა მიტანილი ჩრდილო კავკასიაში არა ქრისტეშობამდე ათასწლეულებით ადრე, არამედ ჩვენს დროში, სულ რაღაც 600-700 წლის წინ, მე-15 საუკუნეიდან.

დამპყრობელმა ედიგეის ხალხმა ანუ ადილეელებმა ჩრდილო კავკასიაში შეძლეს მრავალი ადგილობრივი ტომის დამორჩილება, პირადად მათ, ჩანს, არ გააჩნდათ თავიანთი სატომო სახელები, ალბათ, ამიტომ როდესაც ედიგეს ულუსის რომელიმე ჯგუფი დაიმორჩილებდა სხვა რომელიმე კავკასიურ აბორიგენულ ტომს, დაპყრობელს აძლევდნენ დაპყრობილი ტომის, ანდა მისი ქვეყნის სახელს,

ასე, მაგალითად, მაკედონიაში მე-7 საუკუნეში ჩასახლებულ სლავებს უწოდეს მაკედონელები, ანდა ეგვიპტეში ჩასახლებულ არაბებს-ეგვიპტელები. მსგავსადვე, როდესაც, ვთქვათ, ადილეელებმა დაიპყრეს ძველი ჯიქები (ზიხები), ჯიქების სახელი მისიაკუთრა დაპყრობელმა ტომმა და დამპყრობლები (ამ ტერიტორიაზე) ჯიქებად იწოდნენ, თუმცა ისინი ეთნიკურად ადილეელები იყვნენ. ასევე, როდესაც ადილეელებმა დაიპყრეს ძველი აბაზები (ძველი ებზე ხალხი – კავკასიური აბორიგენები) ისინი ადილეებად იქცნენ, რადგანაც მომხდურ ადილებისაგან გადარჩენილებმა გადაიღეს ადილეური ცხოვრების წესები და აღარ განსხვავდებოდნენ ადილებისაგან, მით უმეტეს, რომ მათი ენაც გაითავისეს (Люди перенимали образ жизни, переставали отличаться). ასე მოხდა კავკასიის ყველა ტომში, ისინი გაბატონებულ ადილეთა ულუსში ასიმილირდნენ და ამით სათავე დაუდეს თანამედროვე სხვადასხვა ჩრდილოკავკასიურ ადილეურ ტომებს ყირიმ-ჯიქეთიდან-დაღესტნამდე, რასაც მილერიც აღნიშნავდა. კავკასიის ცნობილი მკვლევარი მილერი აღნიშნავდა, რომ ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხი კავკასიაში შემოსული და დამკვიდრებული იყო თემურ ლენგის შემდეგ, ეს თეორია უარყო საბჭოთა

ისტორიოგრაფიამ, რომელიც ამკვიდრებდა ე.წ. ყველა ტომის აბორიგენობის თეორიას.

ასე, რომ ადიღეთა შესახებ ამჟამად არსებობს ორი თეორია, სტაროსტინის მიხედვით სინურენოვანი ტომები კავკასიაში ქრისტეშობამდე ათასწლეულებით ადრე სახლობდნენ, ხოლო ჩემი თეორიით ისინი კავკასიაში შემოსახლდნენ ოქროს ურდოს ეპოქაში დასვლეთციმბირ–ჩრდილო ყაზახეთის ცრცელი ველებიდან იმ ტრადიციული გზით, რომელიც უფრო ადრე ამავე რეგიონიდან განვლო დასვლეთ ევროპისაკენ მიმართულმა ჰუნებმა, ალანებმა და სხვა მომთაბარე ხალხებმა, რომელთა ნაშთები მუდამ რჩებოდა ამ გზაზე მდგარ ჩრდილო კავკასიაში, ეს გზა უფრო მოგვიანებით განვლო ყივჩაღებმა და ნიღაელებმა.

ასიმილაციამდე სულ სხვა ხალხი იყო თემურ ლენგამდელი ძველიჯიქები (ზიხები), ძველი აზაზები, ძველი უბიხების წინაპრები, კავკასიის სხვადასხვა ადგილობრივი ტომები, და, სულ სხვა ხალხია თემურ-ლენგის ეპოქის შემდეგდროინდელი ახალი ჯიქები, ახალი აზაზები და სხვანი, პირველნი - ადგილობრივი აბორიგენები იყვნენ, მეორენი კი ადიღებში (ციმბირ-ენისეურ ტომებში) ასიმილირებული ხალხები, მსგავსადვე, როდესაც ადიღები გაბატონდნენ აფხაზეთში მე-16, მე-17 საუკუნეებში, მათაც აფხაზები ეწოდათ, თუმცა კი ძველი აფხაზები სულ სხვა ხალხი იყო.

ასე, რომ მოხდა არა ადიღე ხალხის განვრცობა შავიზღვისპირეთიდან ჩრდილო კავკასიაში, არამედ, პირიქით, აქ, ციმბირულ-ენისეური ტომების დამკვიდრება და მათში ადგილობრივი ტომების ასიმილირება, ოქროს ურდოს სახელმწიფოს ნების შესაბამისად, გამარჯვებული ადიღეთა ულუსის იძულებით.

ძველ ჯიქებს ადიღები მხოლოდ თემურლენგის ეპოქის შემდეგ ეწოდათ.

ადიღებს თურქები და თათრები ჩერქეზებს უწოდებდნენ, მათი გავლენით მხოლოდ მოგვიანებით უწოდეს ადიღებს რუსებმა ჩერქეზები.

ასე, რომ სინურ-ენისეური ენები კავკასიაში მხოლოდ თოხთამიშის დამარცხების შემდგომ გავრცელდა აქ ოქროს ურდოს მხედართმთავრის ედიგეის (იგივე ადიღეს) ულუსის ჩასახლების გამო..

თავი 4

სარდალი ედიგეი და მისი ულუსის გზა ციმბირიდან კავკასიისაკენ

ედიგეი (ედიგე) და მისი სინურენოვანი ენისეის ულუსი

სინო-კავკასიური ენათა ჯგუფი იშვიათია და ატარებს მხოლოდ ადიღეური ხალხის ტომები, ენისეის ტომები და ასევე ჩინელები-ტიბეტელები და ჩრდილოამერიკელი ინდიელები.

ამ იშვიათი ენათა ჯგუფის მატარებლები, ნოღაელთა მსგავსად, ციმბირიდან ჩრდილო კავკასიაში უნდა ჩასახლებულიყო ხალხთა იმ გადაადგილების დროს, რომელიც ხდებოდა ოქროს ურდოში თემურლენგის, თოხთამიშისა და ედიგეის ლაშქრობათა ეპოქაში, ენისეიდან და დასავლეთ ციმბირიდან - ჩრდილო კავკასიის რეგიონში.

ამჟამად ენისეურ ენებს უსაფუძვლოდ აკავშირებენ, მკვდარ, ნაკლებად შესწავლილ ენებთან _ შუმერულთან, ხეთურ-ურარტულთან, ეს დაკავშირება ისევე ჰიპოთეზურია,

ხოლო ადიღეველთა და დასავლეთ-ციმბირულ ენათა ახლო ნათესაობას საფუძლად უდევს ენობრივი მონაცემები _ ენისეის აუზისა და ადიღეური ტომების ერთ ენათა ჯგუფში ყოფნა.

ედიგეი თვითონ იყო გამოსული ენისეი-ციმბირში მომთაბარე მანგიტების ტომიდან, 1392 წლიდან ის გახდა მანგიტების ულუბეი.

მანგიტების იურტის ძალაუფლების გასაფართოებლადაც ის ებრძოდა თოხთამიშ-ხანს.

1396-1411 წლებში ედიგეი იქცა ოქროს ურდოს ფაქტიურ მმართველად. შემდეგ ედიგეი გახდა დიდი ვეზირი (ბეგლარბეგი) ოქროს ურდოსი _ სიკვდილამდე _ 1419 წლამდე.

ედიგეის დროს მანგიტების, ანუ ედიგეის ურდოს სამფლობელოს საზღვარი დასავლეთ ციმბირის დაბლობამდე განივრცო, სადაც ცხოვრობდნენ სინური ენის მატარებელი ტომები. Владения Мангытской Орды расширились до Западно-Сибирской изменности.

wikipedia.org/wiki/Енисейские_языки#/media/File:Yeniseian_map_XVII-XX.png

ენისეური ენების განვრცობის არეალი, ამ ენათა ჯგუფში შედის ე.წ. სინო-კავკასიური ენები. კავკასიაში სინო-ტიბეტური ჯგუფის ენები (მაათ სშორის ენისეური) შემოტანილი იქნა მე - 15 ს. დასაწყისში ოქროს ურდოს ემირის ეიგეის ულუსის ციმბირიდან კავკასიაში გადმოსახლების შემდეგ.

აქ, ციმბირის ენისეისპირა ოლქში, ცხოვრობდნენ სინო-ტიბეტური ენის მატარებელი ტომები, სწორედ აქ გაიქცა და მოკვდა თოხთამიშ-ხანი, ამ მიწაზე მცხოვრებმა ტაიბუგების ტომმა ედიგეი აღიარა თავის ბელადად, ჩანს, აგრეთვე, ასევე სინური ენის მატარებელმა ტომებმა.

1416 წელიდან, როცა ედიგეიმ გადაწვა კიევი და დნეპრის მარცხენა სანაპირო, თვალთახედვა მიაპყრო სამხრეთ რუსეთს. აქ ის მედგრად იბრძოდა, ამ არეალში მოექცა ჩრდილო კავკასიაც, სადაც მისი მტერი ოქროს ურდოს ხანი შადიბეკი გაიქცა, ამიტომაც საქმეთა დასწყობად, მან, ჩანს, ჩრდილო კავკასიაში ჩაიყვანა საკუთარი ულუსი.

დასავლეთ ციმბირიდან ჩრდილო კავკასიაში ჩამოსულ ამ ულუსის ხალხს, ჩანს, წინამძღოლის სახელის მიხედვით, ედიგეს ხალხი ანუ ადიღეველები ეწოდა. ამ ხალხმა კავკასიაში შეიტანა თავისი სინო-ტიბეტურ ჯგუფში შემავალი ენისეური ენა, რომელსაც ახლა „აფხაზურ-ადიღეური“ ეწოდება

ედიგეი (1352-1419) ოქროს ურდოს მმართველი (ტემნიკი)

Едигей (Эдиге; 1352-1419) - темник Золотой Орды, Основатель династии, возглавившей Ногайскую Орду.

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D0%BA-%D1%85%D0%B0%D0%BD>

ედიგეი იყო მანგიტების - მონღოლური ტომის ემირის ვაჟი, ახალგაზრდობისას მსახურობდა თემურ ლენგის ჯარში, მისი დაი შეირთო თემურლენგმა, შემდეგ დაბრუნდა უკან და გახდა მანგიტების ულუბეი, მხარს უჭერდა ოქროს ურდოს ტახტზე თემურ-კუტლუგს, რომელიც ავიდა ტახტზე და ებრძოდა თოხთამიშს, ედიგეიმ სასტიკად დაამარცხა თოხთამიშის მომხრეები. ედიგეიმ თოხთამიშს მრავალი წლის მანძილზე 16 ბრძოლა გაუმართა და საბოლოოდ დაამარცხა.

ედიგეის ჰქონდა ძალზე დიდი პოლიტიკური გავლენა, მის ჯარში 200 000 მხედარი იყო.

1400 წელს ედიგეიმ ორგანიზება გაუწია სახელმწიფო გადატრიალებას, მოკლა თემურ-კუტლუგი და ტახტზე მისი ძმა შადიბეკი აიყვანა.

ედიგეი გადაიქცა ოქროს ურდოს სრულუფლებიან მეფედ. რამაც გაანაწყება ოქროს ურდოს ხანი შადიბეკი, საბოლოოდ ედიგეიმ გაიმარჯვა, შადიბეკი-დევნილად იქცა, მან თავი კავკასიას შეაფარა, ამის გამო კავკასია უდიდესი საშიშროების ქვეშ მოექცა.

ოქროს ურდოს კანონიერი ხანი – დევნილი მმართველი შადიბეკი გაიქცა ჩრდილო კავკასიაში (დერბენდში),

ამის გამო თავისი მსახვრალი თვალი ედიგეიმ მიაპყრო კავკასიას, სადაც შადიბეკის გარდა მას მტრობდა თოხთამიშის ორიენტაციის მომხე საქართველოს სახელმწიფო და შესაბამისად, ჩრდილოკავკასიური ქართველური ტომები.

კავკასიელთა წინააღმდეგობის დასათრგუნად ედიგეიმ წამოიწყო პროცესი, რათა ჩრდილო კავკასიაში ჩაესახლებინა თავისი ულუსი დასავლეთ ციმბირიდან.

ყაზახეთ-დასავლეთ ციმბირ-ალტაი-ტიანშანიდან ჩრდილო კავკასიაში მე-11 ს.-ში ჩასახლდნენ ყივჩაღები, ხოლო ედიგეისსავე ეპოქაში დასავლეთ ციმბირიდან კავკასიისაკენ დაიძრა ნოღაის ურდო.

ამავე რეგიონიდან კავკასიისაკენ დასაძრავად ემზადებოდა ურდო, რომელიც ედიგეის ხელში მოექცა ტოხთამიშის სიკვდილის შემდეგ.

ოქროს ურდოს ხანი შადიბეკი (1399–147) თავდაპირველად ენდობოდა ტემნიკ ედიგეის, რომელმაც ამის გამო თავის ხელში ჩაიგდო ოქროს ურდოს სახელმწიფოს მართვის სადავეები. უკმაყოფილო ხანმა შადიბეკმა გადაწყვიტა მოეთოკა ედიგეი, მაგრამ მოხდა პირიქით, ედიგეიმ შეძლო მისი დამარცხება.

შადიბეკი გაიქცა კავკასიაში, თავი შეაფარა ჩრდილო კავკასიის განთქმულ ციხე-სიმაგრე დერბენტს. მას მხარი დაუჭირა და უერთგულა დერბენტის ემირმა შეიხმა იბრაჰიმმა. შადიბეკი მის მიერ ითვლებოდა ოქროს ურდოს კანონიერ ხანად. ედიგეიმ გაუგზავნა მრავალი სათხოვარი დერბენტის ემირს, ის არ დაემორჩილა ედიგეის და

არ გადასცა კანონიერი ხანი, ამით იმდენად გამლიერდა შადიბეკი, რომ მან შეძლო კავკასიაში ტავისი სახელით ფულის მოჭრა და მონეტების გამოშვება.

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D0%BA-%D1%85%D0%B0%D0%BD> რაც მოუთმენელი იყო ედიგეისათვის, ამიტომაც მშფოთვარე კავკასიის დასაშოშმინებლად ციმბირიდან ჩამოიყვანა თავისი საკუთარი ულუსი, ანუ მომთაბარე ტომების ლაშქარი, რომელმაც ომების შედეგად შეძლო ჩრდილო კავკასიის ხალხების სრული დამორჩილება, ჩრდილო კავკასიის ხალხების გადარცენილი საცოდავი ნაშტების ადიღებში ასიმილაციის შემდეგ, ჩამოყალიბდა ტომების გაერთიანება, ხალხი, რომელთაც ედიგეის ულუსის ხალხი ანუ ადიღეველები უწოდეს.

Летом 1407 г. Шадибек вынужден был бежать. Он укрылся в Дербенте у ставленника Тимура Шейх-Ибрахима. В Дербенте он и скончался. Его смерть персидские историки относят к 811 г. хиджры (27 мая 1408 - 15 мая 1409 гг.).

<http://www.hist.vsu.ru/orda/person/i/idigu.htm>

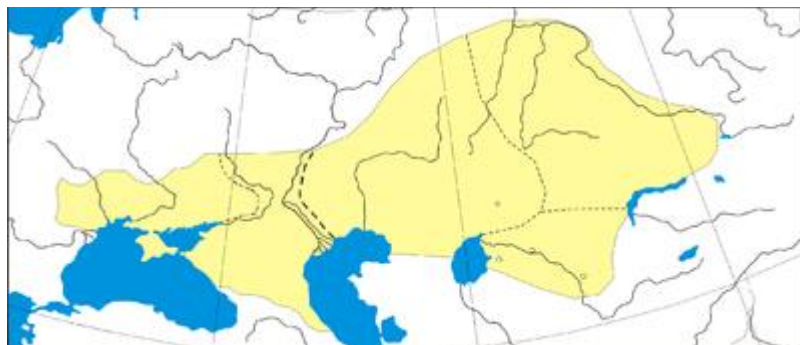
ედიგეის ტავისი ულუსის ხალხი კავკასიაში ციმბირიდან ასევე დაახლებით 1416 წლის შემდეგაც უნდა ჩამოესახლებინა კიევსა და დნესტრისპირეთში ლაშქრობათა შემდეგაც.

ედიგეის მტკიცედ ეჭირა თავის ხელში ძალაუფლება.

თემურ-ლენგის სიკვდილის (1405 წ.) შემდეგ ხორეზმიც კი დაიპყრო რამდენიმე წლით, რომლის მმართველის ტახტზე თავისი შვილი აიყვანა,

1408 წელს ილაშქრა მოსკოვზე, მოაქცია ალყაში, აიღო გამოსასყიდი თანხა 3000 რუბლი და გაშორდა მოსკოვს. გააუკაცრიელა მრავალი რუსული ქალაქი.

ოქროს ურდოს ტახტზე ავიდა თემურ-ხანი, რომელმაც ედიგეის აუჯანყა დიდებულები. ბრძოლებში ედიგეიმ გაიმარჯვა და ხორეზმში შევიდა. მას არ უჭერდა მხარს ადგლობრივი მოსახლეობა, ედიგეი იძულებული გახდა დაეტოვებინა ხორეზმი. დაბრუნდა ოქროს ურდოში და ის დაინიშნა ჩინგის ხანის შთამომავლის, ჩოკრე-ოგლანის, ბეგლარბეგად, 1416 წელს გადაწვა კიევი და დნეპრის მარცხენა სანაპირო, ამ დროს ის იბრძოდა სამხრეთ რუსეთსა და, ჩანს, ჩრდილო კავკასიაში, სადაც ჩაასახლა თავისი ულუსი დასავლეთ ციმბირიდან, ედიღეს ულუსის ხალხს ადიღეველები ეწოდა. მათ ჩრდილო კავკასიაში შეიტანეს სინურ-ტიბეტური ენა დასავლეთ ციმბირიდან. ედიგეი მოკლეს 1419 წელს.

ენისეიდან კავკასიამდე განფენილი ერთმმართველობა ჯერ ყივჩაღებისა, შემდეგ ოქროს ურდოსი

Половецкая степь. Евразийские территории кипчаков, конец XI — начало XII века

<https://www.google.ru/search?q=степ+Дашти-кипчака&newwindow=1>

„მოკლა თოხთამიში და დაჯდა მის ურდოზე“ (ედიგეის ურდო ანუ ადიღე ხალხი)

ტახტიდან ჩამოგდების შემდეგ თოხთამიში მრავალი წელი ებრძოდა ოქროს ურდოს ერთ-ერთ ყველაზე გამოჩენილ სარდალს _ ემირ ედიგეის (ადიგეის).

ამის მიზეზი შემდეგია:

იმის შემდეგ, რაც თერგზე 1395 წელს თემურ-ლენგმა გაიმარჯვა, თოხთამიშმა დაკარგა ოქროს ურდოს ტახტი და იძულებული გახდა მუდმივად ებრძოლა თემურის მიერ დადგენილი ხანების წინააღმდეგ.

თემურთან დამარცხების შემდეგ თოხთამიშმა, ჩანს, შეძლო ციმბირში ტიუმენის სახანოს ულუსებზე მცირე ხნით მიეტაცებინა ხელისუფლება, После поражения Тохтамышу, видимо, удалось на короткий срок захватить власть в Тюменском ханстве или в части его улусов https://vk.com/wall-3215805_61612 (სწორედ ამ ულუსებს ეწოდა შემდეგ ედიგეის (ადიგეის) ურდო (ულუსი).

მალე ოქროს ურდოს ტახტზე ემირ ედიგეის დახმარებით გამეფდა თემურ-კუტლუგი. მან დაამარცხა თოხთამიში.

ამის შემდეგ თოხთამიში იძულებული გახდა თავისი ოჯახით გაქცეულიყო კიევში, ლიტვის დიდ მთავარ ვიტოვტთან. მან მიიღო დიდი დახმარება და აქედან შეიჭრა ოქროს ურდოში, დაბანაკდა მდინარე ვორსკლაზე.

ოქროს ურდოს ხანმა მოითხოვა ზავი, მაგრამ მოლაპარაკება ჩაშალა ედიგეიმ, რომელიც თავის ლაშქრით მივიდა ბანაკში. ედიგეი სათავეში ჩაუდგა ოქროს ურდოს ლაშქარს და სასტიკად დაამარცხა თოხთამიში, ამ გამარჯვების შემდეგაც ედიგეი სასტიკად დევნიდა და მუდამ ებრძოდა თოხთამიშს, რომელმაც დაკარგა პოლიტიკური გავლენა.

ბოლოს, თოხთამიშმა თავი შეაფარა, ციმბირს, ტიუმენს, ენისეის ახლოს, რომლის მოსახლეობა მისი დასაყრდენი ძალა იყო

თოხთამიში, დამარცხებული ედიგეის მიერ, ციმბირის ტიუმენის ოლქში გარდაიცვალა. მისი სამკვიდრებელი და ულუსი ედიგეის დარჩა.

თოხთამიშის ურდო (ანუ ტიუმენისა და ციმბირ-ენისეის ურდო) ახლა უკვე ემირ ედიგეის საკუთრებად გადაიქცა.

ედიგეის ურდო უკვე მოიცავდა დასავლეთ ციმბირს, დასავლეთ ენისეისა და ტიუმენის ოლქს.

რუსული მატიანე „არხანგელოგოროდსკიი ლეტოპისეც“ ამის შესახებ წერს:

ედიგეის მიერ მართულმა ხანმა „მოკლა თოხთამიში და დაჯდა მის ურდოზე“, ე.ი. ასე გადაიქცა თოხთამიშის ურდო ედიგეის ურდოდ.

Тое же зимы царь Женибек уби Тактамыша в Сибирской земли близ Тюмени, а сам седе на Орде.[6] `! Архангелогородский летописец // Полное собрание русских летописей / Отв. ред. акад. Б. А. Рыбаков. — Л.: Наука, 1982. — Т. 37. Устюжские и вологодские летописи XVI—XVIII вв. — С. 82. — 227 с. — 5 400 экз. (როგორც აღინიშნა, ეს ხალხი, ანუ თოხთამიშიის ყოფილი ულუსი, მალევე იწოდა ედიგეის ანუ ადიგეის ულუსად, მომთაბარეობის წესის შესაბამისად, და დაიძრა დასავლეთის მიმართულებით, კავკასიისაკენ, სადაც მათ ადიღეველები ეწოდათ)

საერთოდ, მე-13-14 საუკუნეებში მონღოლების შემოსევისას ჩრდილო კავკასიისაკენ მასიურად მოიწევდნენ შუააზიურ-ციმბირული ტომები და ულუსები.

თოხთამიშის დამარცხების შემდეგ უმთავრეს საომარ ასპარეზს წარმოადგენდა ჩრდილო კავკასია, განსაკუთრებით იმის შემდეგ, რაც კავკასიას თავი შეაფარა ედიგეის მოსიხლე მტერმა, ოქროს ურდოს ყოფილმა ხანმა შადიბეგმა. მართალია ედიგეიმ შადიბეგი ჩამოაგდო ოქროს ურდოს ხანის მაღალი ტახტიდან და ყოფილმა ხანმა თავი დერბენდს შეაფარა, მაგრამ კავკასიელთა დახმარებით ის კვლავ გამლიერდა იმდენად, რომ საკუთარი მონეტებიც კი მოჭრა კავკასიაში, ვითარცა ოქროს ურდოს კანონიერმა ხანმა.

ედიგეის კავკასიაში თავშეფარებული ოქროს ურდოს ყოფილი ხანისაგან-შადიბეგისაგან და საერთოდ კავკასიისაგან დიდი საფრთხე ელოდა, შადიბეგისაგან, ვითარცა ოქროს ურდოს ტახტის კანონიერი ხელისუფლისაგან, ხოლო კავკასიისაგან ვითარცა შადიბეგის (და უფრო მეტი – თოხთამიშის) ორიენტაციის მომხრეებისაგან, მით უმეტეს რომ მათ უკან იდგა საქართველოს გაუტეხელი სახელმწიფო, რომელსაც ჯერ კიდევ უდიდესი გავლენა ჰქონდა კავკასიაზე, თემურის ლაშქრობათა მიუხედავად.

ამის გამო კავკასიის მიმართ თავისი ბოროტებით ედიგეიმ თვით თემურ ლენგაც კი გადააჭარბა, კერძოდ მან კავკასიაში ჩამოსახლა თავისი ულუსი - ადიღეველტა წინაპარი ტომთა გაერთიანება, მრავალრიცხოვანი ხალხი, რომელთაც თავიანთი უსასტიკესი მეთოდებით საბოლოოდ წელში გატეხეს ჩრდილო კავკასიელთა წინააღმდეგობა, უფრო მეტი, მათ სრულიად შეცვალეს ჩრდილო კავკასიის ეთნოსაზე, საფუძველი დაუდეს ძველი კავკასიელი ხალხების მოსპობას და მათი საცოდავი ნაშთების ასიმილირებას ადიღეველებში, რამაც საბოლოოდ სახე მისცა ახალ ეთნოგგუფებისა და ახალი ხალხების ფორმირებას ჩრდილო კავკასიაში.

ემირმა ედიგეიმ თავისი ულუსი დასავლეთ ციმბირიდან წამოიყვანა კავკასიაში და მეპატრონედ დაადგინა ჩრდილო კავკასიისა.

ციმბირ-ენისეიდან ჩამოსახლებული ედიგეის ულუსის ხალხი, ანუ ადიღეველები – (ენისეურ ენათა ჯგუფის ხალხი) - გაბატონდა ჩრდილო კავკასიის უმეტეს ნაწილზე

შავიზღვისპირეთიდან ვიდრე თერგამდე და თითქმის კასპისპირეთამდე. ეს იყო ოქროს ურდოს სახელმწიფოს პოლიტიკური ნება.

იმის გამო, რომ ადიღეველი ხალხის სახელი „ადიგე“ და ოქროს ურდოს მმართველის სახელი „ედიგეი“ - იდენტურია, და რაც მთავარია, აღნიშნული ენისეის ოლქის ხალხი და ჩრდილო კავკასიის „ადიღე“ ხალხი – ერთ ენათა ჯგუფს – ე.წ. სინო-კავკასიურ ენათა ჯგუფს განეკუთვნებიან, შესაძლებელია წარმოიშვას ვარაუდი, რომ ადიღეველი ხალხი კავკასიაში ჩაასახლა, ვითარცა უკვე საკუთარი ულუსი გამარჯვებულმა ედიგეიმ.

თოხთამიშის მომხრე კავკასიის მოჯანყე ხალხის დამორჩილება ედიღეის სურვილი იყო, რისთვისაც მან ენისეი-ტიუმენის ვრცელ ოლქიდან კავკასიისაკენ მომავალი ურდო გამოიყენა, ციმბირის ტიუმენის სახანო და მისი ულუსები იქამდე თოხთამიშის დასაყრდენი იყო.

როგორც აღინიშნა, რუსული მატიანის ცნობით, თოხთამიშის დამარცხების შემდეგ ტიუმენ-ენისეის ულუსი ედიღეის საბატონოდ იქცა და ეს ულუსი (ხალხი) მან გამოიყენა კავკასიაში თოხთამიშისავე სიცოცხლეში ანდა მისი დამარცხების შემდეგ 1405-1406 წლებში და ასევე კავკასიაში ათავშეფარებული (მის მიერ ოქროს ურდოს ხანის ტახტიდან ჩამოგდებული) შადიბეკის დევნისას, 1506 წლის შემდეგ და ასევე კიევ-დნესპისპირეთში ლაშქრობისას ათი წლის შემდეგ. ასე, რომ დაახლოებით 1405-1516 წლებში დასავლეთ ციმბირ-ენისეის ოლქიდან კავკასიაში ჩამოსახლდა ედიღეის ულუსი, ანუ ადიღეველი ხალხი, რომელთაც შეძლეს ჩდილო კავკასიელი დამარცხებული ტომების ასიმილერება.

ენისეიზე დღესაც ცხოვრობს სინო-კავკასიური ენის მატარებელი ხალხი, საენციკლოპედიო მონაცემებით, ესაა ინდოევროპული რასის მოსახლეობა შერეული მონგოლოიდებთან, ამავე რასას განეკუთვნება ამჟამინდელი ჩერქეზებიც.

როგორც აღინიშნა ამჟამად გაბატონებულია უმარტებულო ჰიპოთეზა, თითქოსდა სინო-კავკასიური ენის მატარებელი მოსახლეობა შავიზღვისპირეთიდან გადასახლდა ენისეისა და ჩინეთ-ტიბეტში და საფუძველი დაუდო დიდ ჩინურ რასას, ეს არის შეცდომა, სინამდვილეში კი პირიქით მოხდა, თემურ ლენგის შემდეგ დიდი ჩინურ-ტიბეტური რასის ერთი მცირე ჯგუფი ენისეიდან კავკასიაში გადმოსახლდა დიდმა სარდალმა ედიგეიმ.

ადიღე-ჩერქეზების წინაპრები კი არ გადასახლდნენ კავკასიიდან ჩინეთ-ტიბეტში, არამედ ოქროს ურდოს ხანაში მოხდა პირიქითა მოძრაობა: – სინურენოვანი ადიღეები გადმოსახლდნენ დასავლეთ ციმბირიდან ჩრდილო კავკასიაში. ეს ბუნებრივი მოძრაობა იყო, როგორც აჩვენებს ამ რეგიონიდან ჩრდილო კავკასიაში ჩასახლებული ყივჩაღებისა და ნოღაელების მაგალითი. ოქროს ურდოს სახელმწიფო სახელმწიფო მოიცავდა ორივე რეგიონს - ჩრდილო კავკასიასა და ტიუმენ-ენისეის მხარეს

თოხთამიშის საუფლისწულო ურდო მისი სიკვდილის შემდეგ ხელში ჩაიგდო ედიგეიმ და დაეპატრონა მას, ამ ურდოს შესახებ არსებობს შემდეგი ცნობები – თოხთამიში (გარდ.1406) იყო ოქროს ურდოს ხანი 1380-1395 წლებში, 1400 წლიდან კი

იყო ტიუმენის სახანოს ხანი, ის იყო ჩინგისხანის უფროსი შვილის ჯუჩის ერთ-ერთი შთამომავალი.

თავდაპირველად, თოხთამიშმა შეძლო ხელში ჩაეგდო ოქროს ურდოს აღმოსავლეთი ნაწილი – თეთრი ურდო, შემდეგ კი შეიჭრა დასავლეთ ნაწილში, რომელსაც აკონტროლებდა მამაი, 1380 წლის აპრილში თოხთამიშმა დაიპყრო ოქროს ურდო აზოვამდე.

თოხთამიში ფრთხილობდა, რათა მისი მოწინააღმდეგე თემურის ხელში არ გადასულიყო სამხრეთ კავკასია და დასავლეთ ირანი, ამიტომაც 1385 წელს შეიჭრა ამ რეგიონში, აიღო თავრიზი და მდიდარი ნადავლითა და ტყვეებით უკან დაბრუნდა.

საკასუხოდ თემურმა 1391 წელს და 1395 წელს (თერგზე) ორჯერ სასტიკად დაამარცხა თოხთამიში. მართალია, თოხთამიშმა დაკარგა ტახტი, მაგრამ ის მაინც მუდმივად ებრძოდა ახალ, თემურის მიერ დადგენილ ხანებს.

1405 წელს თემური გარდაიცვალა, 1406 წელს – თოხთამიში.

თოხთამიშს დევნიდა და ბოლოს მისი საბოლოო დამარცხების მიზეზი გახდა ემირი ედიგეი, რუსი მემატაიანის სიტყვით თოხთამიში მოკლეს ციმბირის მიწაზე, ტიუმენთან ახლოს.

ედიგეის დარჩა თოხთამიშის მთელი ქონება, ანუ ულუსი, რომელიც მან კავკასიაში გადმოსახლა.

რუსული მატაიანე აღწერს, რომ ედიგეის დარჩა თოხთამიშის ულუსი ანუ „დაჯდა მის ულუსზე“ –Тое же зимы царь Женибек уби Тактамыша в Сибирской земли близ Тюмени, а сам седе на Орде. (Архангелогородский летописец // Полное собрание русских летописей / Наука, 1982. – Т. 37. Устюжские и вологодские летописи XVI—XVIII вв. – С. 82).

აღსანიშნავია, რომ ციმბირის ტერიტორია, ენისეის ვრცელი ოლქი, ტიუმენთან ახლოს, რომელსაც ბოლოს მართავდა და სადაც მოკლეს თოხთამიში, განსახლებული იყო, სინურენოვანი ტომებით (ე.წ. სინურ-კავკასიური ენის – (Сино-кавказские языки) მატარებელი ტომებით, (მათი ნაშთები ახლაცაა), ამ ენათა ოჯახის რიცხვში შედიან ადიღე-ჩერქეზული ტომებიც.

იგივე გზა ციმბირიდან კავკასიისაკენ გაიარეს ყივჩაღებმა (მე-11 ს-ში), და შემდეგ, ნოღაის ურდომ, რომელნიც დასახლდნენ ჩრდილო კავკასიაში.

ნოღაისა და ადიღეს ურდო

ნოღაის ურდო (ნოღაი იურტ) - მომთაბარე სახელმწიფო წარმონაქმნი, ის გამოჩნდა ულუს ეჯენა-ურდოს დაშლის შედეგად (ურდო-ეჯენა მდებარეობდა ოქროს ურდოს აღმოსავლეთით ურალსა და ვოლგას შუა, და იყო მისი ვასალური სახელმწიფო ჩამოყალიბებული მე-14 ს-ის ბოლოსა და მე-15 ს-ის დასწყისში, დაიშალა მე-17 ს-ის დასწყისში (Ногайская Ордам (Ногай юрт) — кочевое государственное образование, появившаяся в результате распада Улуса Орда-Эджена — вассального государства восточного крыла Золотой Орды, в междуречье Волги и Урала в конце XIV “ начале XV веков, а окончательно сформировалось в 40-х годах XV столетия[1] (к 1440

году[2]), распалось в результате междоусобиц и внешнего давления в первой половине XVII в)

მისგან წარმოიშვა ნოღაის ურდო.

სავარაუდოა, რომ ნოღაის ურდოს ჩამოყალიბებამდე არსებობდა ედიგეის ურდო (ოქროს ურდოს გამოჩენილი ემირის (მხედართმთავრის, ტემნიკის) ედიგეის ანუ ადიღეს ურდო), რომელიც ორი ნაწილისაგან შედგებოდა, ერთს შემდეგში ეწოდა ნოღაის ურდო).

ედიგეიმ, 1392 წლიდან მანგიტების ულუბეიმ, ძალზე მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ნოღაის ურდოს ჩამოყალიბებასა და განმტკიცებაში.

იქამდე, სანამ ამ ურდოს უწოდებდნენ ნოღაის ურდოს, ჩანს, ის იყო ერთი ნაწილი ედიგეის, ანუ ადიღეს ურდოსი, რომელიც, როგორც ითქვა, ორ ნაწილად დაიყო, ერთს დარჩა ადიღეს სახელი, მეორეს კი ნოღაისა (Важную роль в создании и упрочении Ногайской орды сыграл темник Золотой Орды Едигей. Сам выходец из племени Мангут (мангут), Едигей с 1392 года стал улубеем мангытов).

ნოღაი და ადიღე _ ადიგეის ორდის(ურდოს) წევრებს დაერქვათ. ედიგეს ურდო, ჩანს, ეთნიკური ნიშნით ორად გაყოფილა (ნოღაებად და ადიღებად) და ორივე, ნოღაის და ადიღეს, იურტამ (ურდომ, ულუსმა) განვლო ერთიდაიგივე გზა - დასავლეთ ციმბირიდან კავკასიისაკენ.

მე-14 საუკუნის 90-იან წლებში ედიგეი მუდამ ებრძოდა თოხთამიშ-ხანს რათა მანგიტების იურტას მეზობლებზე ძალაუფლება მოეპოვებინა და მისი საზღვრები გაფართოებულიყო (В 90-е годы XIV века Едигей вёл войны с Тохтамыш-ханом, во-первых, за господство в Золотой Орде, во-вторых, в целях укрепления власти Мангытского юрта над соседними владениями, расширения его границ)

ედიგეის არ ჰქონდა უფლება მოეპოვებინა ხანის ტიტული, დინასტიური მართვის წესის გამო, მაგრამ, 1396-1411 წლებში 15 წლის მანძილზე ოქროს ურდოს ფაქტიური მმართველი იყო (Будучи темником, Едигей, не имевший право на ханский титул, в течение 15 лет (1396~1411) являлся фактическим правителем Золотой Орды).

მანგიტების ურდო მისი ზრუნვის უმთავრეს სფეროს წარმოადგენდა, მანგიტების ურდო იქცა ედიგეის ურდოდ, ამ ურდოს 1412 წლიდან ედიგეის შთამომავლები მართავდნენ (С 1412 года Мангытской ордой правили потомки Едигея).

1412-1419 წლებში ედიგეი აქტიურად იბრძოდა, რათა ოქროს ურდოს ხანის ტიტული მისთვის მისაღებ პირს მოეპოვებინა ჩინგის-ხანის შთამომავალს.

ასეთი იყო ხანი ჩოკრე-ოღლანუ, რომელიც ავიდა ტახტზე, ხოლო ედიგეი მისი ბეგლარბეგი გახდა.

ოქროს ურდოს დიდი ემირის, ანუ ბეგლარბეგის ტიტული მოიპოვა ედიგემ 1419 წლამდე (გარდაცვალებამდე) (Едигей стал беклярбеком (или великим эмиром) Золотой Орды, кем и был до своей смерти в 1419 году).

ედიგეის, ანუ მანგიტების ურდო ედიგეის მმართველობისას გაძლიერდა, მისი მიწა-წყალი დამოუკიდებელ ფეოდალურ სამფლობელოდ გადაიქცა (При правлении

Едигея произошло постепенное обособление Мангытской орды и превращение её земель в независимое феодальное владение).

ედიგეის, ანუ მანგიტების ურდოს სამფლობელო გაფართოვდა დასავლეთ-ციმბირის დაბლობამდე, იქ, სადაც დღესაც ე.წ. სინო-კავკასიური ენის მატარებელი ტომები ცხოვრობენ (Владения Мангытской Орды расширились до Западно-Сибирской низменности).

აქ (დასავლეთ ციმბირში-ედიგეის სამშობლოში), ცხოვრობდნენ სინო-კავკასიური ენის მატარებელი ტომები

სწორედ აქ, გაიქცა დევნილი თოხთამიშ-ხანი და გარდაიცვალა, ამ მიწა-წყალზე ტაიბუგების ტომმა თავის პატრონად (უფლად) ედიგეი აღიარა (Именно сюда бежал и там умер Тохтамыш-хан, на этой земле племя тайбуга признало над собой власть Едигея).

ამის შემდეგ **ტაიბუგებისა (племя тайбуга) და მანგიტების ურდოები ერთ _ ედიგეის ურდოდ გადაიქცა**

ამ დროს მიმდინარეობდა ამ ურდოს სამფლობელოების გაფართოვება, და მან დაიქვემდებარა მთელი რიგი ტომებისა, შემდეგში ამ ურდოში ფორმირდა ნოღაის ეროვნება (В это время в связи с расширением владений и подчинением целого ряда племен стала формироваться и ногайская народность) და ასევე ადიღე ხალხი, ორივე ამ ხალხმა (ნოღაელებმა და ადიღეელებმა) თავისი მომთაბარეობის დროს დიდი გზა გაიარეს ციმბირიდან კავკასიამდე.

ადიღეს ურდომ ასევე გაიარა ეს გზა ციმბირიდან კავკასიამდე.

ედიგეის, ანუ ადიღეს ურდო, თავისი პატრონის ნების შესაბამისად და დავალებით გაბატონდა ჩრდილო კავკასიის ყველა ადგილობრივ დაპყრობილ ტომზე - დონიდან-თერგამდე, შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე. ეს იყო ოქროს ურდოს მიწა-წყალი. ედიგეის ამ ურდოს შთამომავლებს ადიღე ხალხი ეწოდა.

დასავლეთ ციმბირიდან და დასავლეთ ენისეიდან ედიგეს ულუსმა ჩრდილო კავკასიაში ჩამოიტანა ე.წ სინო-კავკასიური ენა. ეს მოხდა მე-15 ს-დან. ამ ენის მატარებლებს, ანუ ადიღებს, _ ასევე უწოდებენ ჩერქეზებს, რადგანაც მათ მოახდინეს ჩერქეზების, შესაძლოა იქამდე თურქულენოვანი ტომის ასიმილაცია. ადიღე-ცერქეზებმა მე-17 საუკუნისათვის შეძლეს აფხაზეთის საბოლოო დაპყრობა და იქ დასახლება.

ციმბირიდან ჩრდილო კავკასიაში არა მხოლოდ ნოღაელები და სხვა ტომები ჩასახლდნენ, იქამდე ეს გზა გავლეს მაგალიტად ყივჩაღებმა.

ყივჩაღები, რომელნიც ციმბირის ევროპიიდულ რასას ეკუთვნოდნენ ჯერ კიდევ მონღოლებამდე ჩამოსახლდნენ კავკასიაში, в начале XIII столетия, на территории Юго-Западной Сибири кочевали восточные половцы (они же кыпчаки), пришедшие туда ещё в XI веке Типичные европеоиды со светлыми волосами и глазами (Л. Н. Гумилёв «Тысячелетие вокруг Каспия», стр. 219) <http://forum-eurasica.ru/index.php?/topic/1412-%D1%82%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%83%D0%B3%D0%B0/>

ასე, რომ სინო-ენობრივი ტომების ციმბირიდან კავკასიაში ჩამოსახლება არ არის უმაგალითო, იგივე გზა ციმბირიდან კავკასიისაკენ გაიარეს უფრო ადრე ყივჩაღებმა, მოგვიანებით ასევე ნოღაელებმა.

კავკასიაში ციმბირიდან გადმოსახლების დროს, ციმბირის ტიუმენის ხალხმა თან წამოიღო ტოპონიმებიც, კავკასიაშიც გაჩნდა ტიუმენი.

ციმბირის ტიუმენის ხალხი, მართალია, თათრულ ტომად ითვლება, მაგრამ ის ძლიერ ყოფილა შერეული ციმბირის უფრო ძველ ხალხებთან ხანტებთან, მანსებთან, და ასევე, ალბათ, სინური ენის მატარებელ ტომებთან. [http://forum-
eurasica.ru/index.php?/topic/1412-
%D1%82%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%83%D0%B3%D0%B0/](http://forum-eurasica.ru/index.php?/topic/1412-%D1%82%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%83%D0%B3%D0%B0/)

თავდაპირველად, კავკასიაში შემოსვლამდე, ნოღაის ურდო მომთაბარეობდა დასავლეთ ციმბირის დაბლობამდე (ногаи кочевали на северо-востоке — до Западно-Сибирской низменности). 1496 წელს ნოღაელები ციმბირიდან ყაზანსაც კი დაესხნენ (В 1496 состоялся сибиро-ногайский поход на Казань). 1550 წლიდან ნოღაელები დაიძრნენ კავკასიისაკენ მე-16, მე-17 საუკუნისათვის კავკასიაში საბოლოოდ დაფუძნდნენ (В конечном итоге, ногайцы перекочевали на Северный Кавказ). როგორც ითქვა, ოქროს ურდოს ემირი ედიგეი ედგა სათავეში ნოღაის ურდოს ჩამოყალიბების საქმეს. როგორც ითქვა, ნოღაის ურდო იყო ერთი ნაწილი ედიგეის უფრო დიდი ურდოსი, ამ ურდოს უმთავრესი ნაწილი, ჩანს, ნოღაელებზე საუკუნით ადრე ჩავიდა ციმბირიდან კავკასიაში და დაფუძნდა იქ, მისი გზა შემდეგ განვლო ურდოს ადგილზე დარჩენილმა ნაწილმა.

თავი 5

ადილების მიერ ჩრდილო კავკასიური ეთნოსების ასიმილირება

ედიგეის მიერ ჩრდილო კავკასიის მმართველი პოლიტიკური ელიტის ჩამოყალიბება

ჩვენი თეორიის მიხედვით თავისი ტალანტითა და ადმინისტრაციული მმართველობის ნიჭით განთქმულმა უძლეველმა სარდალმა ედიგეიმ ჩრდილო კავკასიაში ჩამოაყალიბა მმართველი პოლიტიკური ელიტა ეთნიკური ნიშნით.

მას არმიაში, როგორც აღინიშნება, 200 000 მეომარი ჰყავდა.

ჩრდილო კავკასია ედიგეის თვალთახედვის სფეროში მოექცა განსაკუთრებით იმის შემდეგ, რაც მის მიერ ტახტიდან ჩამოგდებული ოქროს ურდოს ხანი შატიბეკი გაიქცა ჩრდილო კავკასიაში, აქ ადგილობრივთა დახმარებით შატიბეკი გაძლიერდა იმდენად, რომ აქვე საკუთარი მონეტაც კი გამოუშვა ვითარცა ოქროს ურდოს სახელმწიფოს კანონიერმა მმართველმა. შატიბეკის ამ აქტით უკანონოდ იქნა გამოცხადებული სარდალი ედიგეი.

ხან შატიბეკის დამარცხების შემდეგ ედიგეის მიზანი იყო ჩრდილოკავკასიელთა არა მხოლოდ დამარცხება, არამედ მათი სრული დამორჩილება და მხარის სათანადო მმართველობითი სისტემის ჩამოყალიბება.

ამ პრობლემის გადაჭრა, ანუ ჩრდილო კავკასიელთა საბოლოო დამორჩილება ჩანს, ედიგეიმ გადაწყვიტა თავისი საკუთარი ულუსის ჩამოსახლებით ენისეი-დასავლეთ ციმბირიდან და ამ ულუსის მეომრებით ჩრდილო კავკასიის სამმართველო სისტემის შექმნა.

კერძოდ კი მან ჩამოაყალიბა ჩრდილოკავკასიის სამმართველო სისტემა, რომელიც დაკომპლექტებული იყო სინურენოვანი მეომრებით.

ჩრდილოკავკასიელთა სამხედრო წინააღმდეგობა, როგორც ამ ეპოქის, მე-15 ს. არქეოლოგიური მასალა აჩვენებს, სასტიკად იქნა ლიკვიდირებული, ჩრდილო კავკასიელები ისედაც ძალზე დასუსტებულები იყვნენ თემურ-ლენგის ლაშქრობის შემდეგ.

გმოიკვეთა ჩრდილო კავკასიელი ეთნოსებისა და ოლქების მმართველი სინურენოვანი პოლიტიკური ელიტა, გამარჯვებული მეომრების ჯგუფები, რომელიც ადმინისტრაციულად მართავდა ჩრდილო კავკასიას და თავისი

ძალაუფლების მეშვეობით ენობრივად და ადათ ჩვევებით ახდენდა დაპყრობილი მოსახლეობის ასიმილირებას.

ეს იყო პრივილეგირებული ჯგუფები, რომელსაც ჰქონდა ხელმძღვანელი პოზიცია სამმართველო სტრუქტურებში და უშუალოდ მონაწილეობდნენ ყველაზე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებების მიღებაში. ისინი შედეგებს აღწევდნენ თავისი ძალაუფლების გამოყენებით.

პოლიტიკურ ელიტაში შედიოდნენ პირები, რომელნიც ფლობდნენ ძალაუფლებას, განეკუთვნებოდნენ ე.წ. უმაღლეს კლასს

ჩრდილო კავკასიის პოლიტიკურ ელიტას ქმნიდნენ სინურენოვანი ანუ ედიგეის მიერ დადგენილი სინურენოვანი პირები, რომელთაც ჰქონდათ უმაღლესი-პოლიტიკური ძალაუფლება სახელმწიფო და იდეოლოგიურ ინსტიტუტებში. მათ მიერ შემუშავებული სტრატეგიით მოქმედებდნენ მათ დაქვემდებარებაში შემავალი დამსჯელი და სამმართველო ინსტიტუტები, მათ ხელში იყო ჩრდილოკავკასიელთათვის საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო უწყებები. მათი მეთურები შეადგენდნენ კიდევ პოლიტიკურ ელიტას.

ედიგეის მიერ შემოყვანილმა სინურენოვანმა (მართალია რაოდენობრივად მცირე, მაგრამ პოლიტიკურ ელიტად გადაქცეულმა) მეომრებმა სრულად შეძლეს არა მხოლოდ მართვა ჩრდილო კავკასიის მრავალი ტერიტორიული ერთეულისა, არამედ იქ მცხოვრები შედარებით მრავალრიცხოვანი ეთნოსების ენობრივი და მენტალური ასიმილაცია, იმდენად, რომ ისინი ახალ ხალხებად ჩამოაყალიბდნენ, მაგრამ გენეტიკურად მათი შეცვალა ვერ მოახერხეს.

ორი ტიუმენი (ციმბირისა და კავკასიის ტიუმენი)

აღსანიშნავია, რომ ტიუმენის ოლქიდან წამოსულ ედიგეის ულუსს თან წამოუღია სახელიც თავიანთი ძველი ოლქისა _ ტიუმენი.

მე-15 _ მე-16 საუკუნეებში ჩრდილო კავკასიაშიც _ ადიღეველ-ყაზარდოელთა აღმოსავლეთ პერიფერიაზე _ თერგსა და კასპიის ზღვას შორის გაჩნდა ოლქი _ ტიუმენი.

კავკასიისათვის ამ უცნაურ სახელს _ ტიუმენს ზოგიერთი მკვლევარი აკავშირებდა მონღოლურ სახელ 10.000-სთან (დუმენი), მაგრამ ეს თვალსაზრისი უარყოფილი იქნა. ასე, რომ ეს სახელი უფრო ციმბირის სახელ ტიუმენს უკავშირდება.

ეს სახელი ციმბირიდან კავკასიაში ჩამოიტანეს ციმბირის ტიუმენის რეგიონის მიწა-წყლიდან კავკასიაში გადმოსახლებულმა ულუსმა. ენისეისპირეთის ეს ულუსი ოქროს ურდოს ემირ ედიგეის ეკუთვნოდა. ჩრდილო კავკასიაში ედიგეის ურდო

გაბატონდა, ამ ულუსის ხალხს ადიღეველები (ედიგეს ხალხი) ეწოდება ედიგეს სახელის მიხედვით.

ედიგეს ურდოს (ადიღეველთა წინაპრების) სამომთაბარო არეალი ტიუმენიდან-ენისეიმდე (სადაც ენისეური ენის მატარებლები ცხოვრობდნენ), ჩრდილო კავკასიაში გადმოსახლებამდე

კავკასიის ტიუმენი

კავკასიის ტიუმენის დასვლეთი საზღვარი ყაზარდო-ჩერქეზეთს ესაზღვრებოდა, ანუ ჩერქეზები და კავკასიის ტიუმენი ერთ ოლქს წარმოადგენდა., დასახლებული იყო ერთი წარმოშობის ედიგეს (ადიღეს) ციმბირულ-ენისეური ენის მატარებელი ხალხით.

1903 წელს გამოქვეყნდა ხელნაწერი ციმბირ-ენისეიზე რელიგიური ომების შესახებ «О религиозных войнах учеников шейха Багаутдина против инородцев Западной Сибири».

რომელშიც აღწერილია ისლამის იძულებით გავრცელების დროს ადგილობრივი მოსახლეობის სისხლიანი დევნის შესახებ 1394-1395 წლებში. მათ უზომო ოდენობის მოსახლეობა გაჟლიტეს-„არ დარჩა მდინარეთა და ნაკადულების სანაპიროებიც კი, სადაც ისლამის მომხრეები არ იბრძოდნენ“

ამ დევნის დროს ირტიმ-ენისეის ტომები გადაადგილდნენ როგორც ჩრდილოეთით, ასევე, დასავლეთით - სამხრეთ რუსეთის ველებისაკენ და საბოლოოდ ჩრდილო კავკასიაში.

ასე, რომ ჯერ კიდევ ედიგეიმდე ირტიმ-ენისეის მომთაბარე ტომებს გზა გაკვალებული ჰქონდათ ჩრდილო კავკასიისაკენ. მათ მალევე შეუერთდნენ შემდგი ნოღაელები და ადიღეველები მე-15 ს. დასაწყისიდან.

ედიგის სახელთანაა დაკავშირებული ჩრდილო კავკასიაში არამხლოდ თავის პირადი (ედიგის) ულუსის ჩამოყვანა არამედ ასევე ნოღაის ურდოსი.

როგორც ითქვა, ნოღაის ურდოს ჩამოყალიბებასა და განმტკიცებაში მნიშვნელოვანი როლი მან შეასრულა (ოქროს ურდოს ტემნიკმა ედიღემ).

ნოღაელი ხალხი ჩამოყალიბდა ციმბირ-არალ-კასპიისპირეთის ველებზე, და, აქვე კავკასიაში, ასევე, ჩრდილო კავკასიაში ადიღე ხალხი ჩამოყალიბდა

კავკასიაში ტიუმენის სახანოს დაარსება მე-15 საუკუნეში დაკავშირებული უნდა იყოს ციმბირის ტიუმენის სახანოს სახელთან, საიდანაც თავისი ულუსი, (ხალხი, მოლაშქრეები) წაყვანილი იქნა ედიგის მიერ.

ტიუმენის ციმბირის ულუსის გადმოსახლება ჩრდილო კავკასიაში ოქროს ურდოს დიდი ემირის ედიგის მიერ განხორციელდა.

ეთნონიმი ადიღე

სიტყვა ადიღე პირველად იხსენიება მე-16 საუკუნეში

ეთნონიმ „ადიღეს“ ზუსტი წარმოშობა ჯერ-ჯერობით დადგენილი არაა.

ისტორიის დამოუკიდებელ წყაროებში ყველაზე ძველი მოხსენიება ამ თვითსახელწოდებისა გვხვდება გენუელი მოგზაურ ჯ. ინტერიანოს წიგნში (დაიბეჭდა 1502 წელს ვენეციაში), რომელშიც არის ცნობა – „ზიხები-თავიანთ თავს „ადიგას“ უწოდებენ, მათ – ბერძნულად და ლათინურად ზიხები ეწოდებათ, ხოლო თათრები და თურქები „ჩერქეზებს“ უწოდებენ“ <https://ru.wikipedia.org/wiki/Адыги>

„Точное происхождение этнонима «адыг (адыге, адыгэ)» пока не установлено.

Самым древним упоминанием в истории данного самоназвания в независимых источниках является книга генуэзского путешественника Дж. Интериано, изданная в Венеции в 1502 г., в которой он сообщал[41]: Зихи — называемые так на языках: простонародном греческом и латинском, татарами же и турками именуемые черкесы, сами себя называют — «адыга». <https://ru.wikipedia.org/wiki/Адыги>

მაშასადამე, **sityva adiRe pirvelad ixsenieba me-16 s. dasawyisSi.**

ამ დროისათვის ნოღაელთა მსგავსად ციმბირ-ენისეი-ყაზახეთიდან კავკასიაში ჩამოსულმა ადიღეს ტომებმა (მე-15 ს. დასწყისი) შეძლეს მიღწევა შავიზღვისპირამდე და დაიმორჩილეს იქ მცხოვრები იქამდე თურქულენოვანი ტომები – ძველი ზიხები (ძველი ჯიქები) და ძველი ჩერქეზები. ეს ტომები ადიღეებში ასიმილირდნენ და ადიღეებად ანუ ადიღურენოვან ეთნოჯგუფებად გადაიქცნენ, ამის მიუხედავად, მათ მაინც ძველი სახელით იხსენიებდნენ მეზობელი ხალხები და კულტურები. ადიღეებში ასიმილაციის შემდეგ მათ უნდა ეწოდოთ „ახალი ზიხები“ და „ახალი ჩერქეზები“

ეთნონიმი ჩერქეზი

(Этноним - Черкесы)

ეთნონიმ ჩერქეზის წარმოშობა უცნობია, ამჟამად გავრცელებულია ბროკგაუზისა და ეფრონის ენციკლოპედიაში მოცემული არასწორი აზრი, თითქოსდა ბერძნულ წყაროებში ნახსენები სატომო სახელი კერკეტი მიეკუთვნებოდა ჩერქეზებს.

Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, издававшийся в конце XIX — начале XX веков, писал: „Уже у греческих историков встречается название керкет, которое относят именно к черкесам. Греки их называли также зюхой (у Азбуна)“. ([https://ru.wikipedia.org/wiki/Черкесы_\(народ,_Карачаево-Черкесия\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Черкесы_(народ,_Карачаево-Черкесия)))

ესაა მხოლოდ სიტყვათა გარეგნულ მსგავსებაზე (კერკეტი – ჩერქეზი) დამყარებული აზრი, რომელსაც სხვა საფუძველი არ გააჩნია, ეტიმოლოგიურად სიტყვა კერკეტი უფრო ახლოა და იდენტურია სიტყვისა – გერგეტი (კერკეტი – გერგეტი–გეორგეტი).

ჩრდილო კავკასიასა და ყირიმში გეორგების ტომს ასახელებენ პლინიუსი და სტრაბონი.

ისტორიაში გამოჩენის თანავე გეორგები მიწათმოქმედი ტომები იყვნენ, ქართველთა მსგავსად, ხოლო ჩერქეზები მომთაბარეობდნენ..

კერკეტები ქართველთა ნაწილი რომ იყო, ამას შეიძლება მიუთითებდეს არსებობა ქართულ ენაში სიტყვისა – `კერკეტი` (რაც მტკიცეს ნიშნავს), ასევე ქართველთა გვარები – კირკიტამე, კერკეტია, ცნობილი ტოპონიმი – გერგეტი და სხვა.

სიტყვა ჩერქეზს სულ სხვა წარმოშობისად თვლიან ჩერქეზების უშუალო მეზობელი ხალხები. დაღესტნელები და სხვა კავასიელები ჩერქეზებს უწოდებენ „სარ-კიას“, რაც აღნიშნავს – „თავის ჭრა“, თავის მჭრელს (Племя адиге, Т. Макарова. Кавказ 1862 года № 29). ამ სიტყვიდან (სარიკიას) წარმოიშვა სიტყვა ჩერქეზი.

дагестанцы и все остальные жители Закавказья называют черкесов сар-кяс, что означает сорви-голова, головорез (Племя адиге, Т. Макарова. Кавказ 1862 года № 29.). От последнего названия произошло испорченное слово черкес, данное народу, от хищнических нападений которого соседи весьма много терпели.

http://maikop.riav.ru/news/mnenie_iz_raboti_dubrovina_n_f_cherkesi_adige_ii/1244210/

ზოგიერთი ეთნონიმი ჩრდ. კავკასიაში

ამჟამად რუსულენოვან ლიტერატურაში მიჩნეულა, რომ ჩრდილო კავკასიის ძველი ხალხები კერკეტები, ზიხები, ჯიქები, ქაშაგები, მეოტები, სინდები, კასკები და სხვები ადიღე-ჩერქეზების წინაპრები იყვნენ.

ბროკჰაუზისა და ეფრონის ეციკლოპედიაც აღნიშნავს, რომ კერკეტებს მიაკუთვნებენ ჩერქეზებს, მათ თითქოს ბერძნული წყაროები ჯიქებს უწოდებდნენ, ასეთი განსაზღვრება შეცდომაა, რადგანაც მხოლოდ მოსაზრებას ეყრდნობა და რაიმე საფუძველი არ გაჩნია, მათ შორის არც ეტიმოლოგიური.

ეტიმოლოგიურად, კერკეტები იგივე გერგეტები არიან, თუ გავითვალისწინებთ, რომ თანხმოვან “კ” –ს გადასვლა “გ” –ში (“კ->გ” გადასვლა ბუნებრივია და დადასტურებულია.

გერგეტები, ანუ გეორგეტები, ჩანს, იყვნენ გეორგები, რომელთაც ჩრდილო კავკასიაში ახსენებენ პლინიუსი და სხვები.

გეორგების ტომებს ჩრდილო კავკასიაში ასახელებენ ბერძნულ რომაული წყაროები, ისინი ქართველური ტომები უნდა ყოფილიყვნენ, რადგანაც “გეორგ”, “გერგ” - ქართველთა თვითსახელწოდებაა, მისი ფუძე-ძირია „გრგ“, რომლის საფუძველზეა აღმოცენებული ეთნონიმები და ტოპონიმები – ეგრისი, მეგრელი, მარგვეთი, გურია და სხვა.

სხვა საკითხია, ის რომ გეორგ სახელი შესაძლოა დაერქმიათ ქართველებისათვის მიწათმოქმედების გამო, რადგანაც ქართველთა მრავალი მეზობელი არ იყო მიწათმოქმედი, ისინი მომთაბარეები იყვნენ.

ადილები ჩრდილო კავკასიაში თემურის შემდეგ გამოჩნდნენ, კერძოდ, კი ოქროს ურდოს დიდი მართველ-მხედართმთავრის ადილეს ულუსის კავკასიაში გამოჩენის შემდეგ, რომელმაც თავის სამშობლოდან - დასავლეთ ციმბირ - ენისეის ზონიდან სამხრეთ რუსეთის გავლით კავკასიაში თავისი (ანუ ადილეს ულუსის) ტომები შემოიყვანა და ისინი გააბატონა ჩრდილო კავკასიაში ადილელების სახელით.

ახალმა ურდომ, რომელსაც მეთაურობდა ოქროს ურდოს სახელოვანი მხედართმთავარი ადილეი, ბრძოლებით შეძლო ჩრდილოკავკასიის ტომების დამარცხება, მათ შორის ძველი ჩერქეზებისა, რომელიც ასიმილირდა ადილელებში, და ასიმილაციის შედეგად წამოყალიბდა ახალი ჩერქეზების ადილეური ეთნოსი. შესაბამისად, ჩერქეზია იქცა ადილელთა ქვეყნად,

საერთოდ სიტყვა `ჩერქეზი` შესაძლოა დაკავშირებული იყოს სიტყვა კაზაკთან, ჩრდილო კავკასია მონღოლების შემოსევების შემდეგ გაუკაცრიელა და თავისუფალ მოთარეშეთა (ანუ კაზაკთა) საყუდრად იქცა.

ამჟამად მიჩნეულია, რომ ეთნონიმ “ადილეს” წარმოშობა დაუდგენელია.

ჩვენ ამ სახელს ვუკავშირებთ ოქროს ურდოს სახელოვან სარდალ ადილეს სახელს, რომელმაც თავისი ურდო ჩაასახლა ჩრდილო კავკასიაში დაახლოებით, მე-15 ს. დასაწყისში.

ადილეს ულუსმა დაიპყრო ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხი დაღესტნამდე და მათზე გაბატონდა სხვადასხვა სახელით - ყაზარდოელები, ჩერქეზები და სხვა.

როგორც აღინიშნა, სიტყვა ადილეს პირველად მოიხსენიებს 1502 წელს გენუელი მოგზაური ჯ. ინტერიანო. მის დროს ზიხები და ჩერქეზები უკვე დაპყრობილი და ასიმილირებულები იყვნენ ადილეებში. ამიტომაც ეს ხალხებიც თავის თავს ადილეებად მოიხსენიებდნენ.

ადილების ტომებია აბეძეხები, ადამიები, ბჟედუგები, გუაიები, ეგერუკაევიები, ჟანეევიები, მამხეგები, მახოშევიები, ნატუხაიები ტემირგოევიები, ხატუკაევიები, და სხვები.

მე-14 საუკუნეში ოქროს ურდოში თოხთამიშსა და თემურლენგს შორის ბრძოლისას ჩრდილო კავკასიაში იქამდე თურქულენოვანმა ძველმა ჩერქეზებმა თოხთამიშის მხარე დაიჭირეს, მაგრამ ამის გამო დაისაჯნენ ჯერ თემურის, შემდეგ კი ადიგეის მიერ.

თემურ-ლენგმა სასტიკად დაამარცხა თოხთამიში და შური იძია მათ მომხრე ძველ ანუ თურქულენოვან ჩერქეზებზე.

სპარსი ისტორიკოსი ნიზამ ად-დინ შამი აღნიშნავს, რომ თემურლენგის მიერ გაგზავნილმა ჯარმა გააუკაცრიელა მთელი მხარე აზოვიდან იალბუზამდე, ამის შემდეგ იალბუზიდან ვიდრე კასპიის ზღვამდე ჯერ კიდევ იყო წინააღმდეგობათა კერები, ამიტომ თოხთამიშის მომხრე ჩრდილოკავკასიელები საბოლოოდ დაამარცხა თოხთამიშთან მეზობლმა ადიგეიმ.

ჩრდილო კავკასიის ვრცელი რეგიონის წინააღმდეგობის საბოლოო აღმოფხვრა შესაძლებელი გახდა ადიგეის ულუსის ჩამოყვანის შემდეგ.

ულუსების მუდმივი მოძრაობა ჩვეულებრივი ცხოვრების წესი იყო მომთაბარე ტომებისათვის.

ადიგეის ულუსის ჩრდილო კავკასიაში გაბატონების შემდეგ იქამდე თურქულენოვანი ჩერქეზების ნაშთები ასიმილირდა ახალ გაბატონებულ ხალხში ანუ ადიგებში.

ძველი ჩერქეზები ასიმილირების შემდეგ ახალ ჩერქეზებად, უკვე ადიგებად იქცნენ, ხოლო ძველ ჩერქეზეთში ადიგები გაბატონდნენ, ამიტომაც დაპყრობილი ქვეყნის ჩერქეზეთის სახელის მიხედვით მათ ეწოდათ ჩერქეზები.

აქედან გამომდინარე ცხადია, რომ ძველი ჩერქეზები და ახალი ჩერქეზები სხვადასხვა ეთნოსები იყვნენ, კერძოდ ზოგიერთი წყაროს მიხედვით ძველი ჩერქეზები თურქულენოვანი ხალხი იყო, ხოლო ახალი ჩერქეზები ადიგურ-ენისეური ენისა, რომელიც სინურ ენობრივ ოჯახს ეკუთვნის.

1552-1557 წლებში რუსეთის მფარველობაში შევიდა დასავლეთ ჩერქეზეთი. მათ ერთობლივად შეუტიეს თურქებს. ასტრახანი და ტამანი რუსებმა აიღეს. რუსულმა არმიამ ილაშქრა ქვემო დონსა და ქვემო დნეპრზე. 1561 წელს ივან მრისხანემ ცოლად შეირთო ცნობილი ყაზარდოელი თავადის თემრიუკ იდაროვის ქალიშვილი, რომელიც ცნობილია რუსეთის დედოფალ მარიას სახელით.

პრორუსულად განწყობილ თემრიუკ იდაროვს სურდა ყველა ადიგეს გაერთიანება, მაგრამ ეს ვერ შეძლო, უფრო მეტი, ის იძულებული გახდა მოეხმო რუსული ჯარი ანტირუსულად განწყობილ დიდებულებთან საბრძოლველად. ორჯერ, 1562-1563 და 1565-1566 წლებში რუსული ძალები ჩავიდნენ ყაზარდოში.[52]

1570 წელს თვითონ ყირიმის ხანის მეთაურობით ყირიმის ჯარი თავს დაესხა ტემრიუკს, სასტიკად დაამარცხა, რუსები ამ რეგიონიდან გაძევებული იყვნენ თითქმის 100 წლით. თუმცა რუსი კაზაკები დარჩნენ თერგზე აგებულ სიმაგრეში (გრებენის კაზაკები).

რუსული მატიანის თანახმად, 1562-1563 და 1565-1566 წლებში ყაზარდოში ჩასული რუსული ძალები ებრძოდნენ ტემრიუკის მტრებს, მათ რიცხვში დასახელებულია სვანები, აღწერილია, რომ სვანეთის იმ ნაწილში, რომელიც იმჟამად იმჟამად მდებარეობდა ჩრდილო კავკასიაში, ილაშქრეს რუსულმა და ტემრიუკის გაერთიანებულმა ძალებმა, მათ მოსპეს და დაანგრეს ჩრდილოკავკასიის 150-ზე მეტი სვანური სოფელი, მოსახლეობა დახოცეს ანდა დაატყვევეს, ამ დროს ფაქტიურად განადგურდა სვანეთის ეს ნაწილი ანუ ჩრდილო კავკასიაში მდებარე სვანეთი.

იქ მცხოვრები სვანების ადგილებში ჩასახლდა არასვანური მოსახლეობა, იქ დარჩენილმა სვანებმა თანდათანობით მიიღეს მუსულმანური სარწმუნოება და მოხდა მათი ასიმილაცია ჩემოსულ ტომებში. ამ სვანების შთამომავლები დღესაც ცხოვრობენ ბალყარეთსა და მიმდებარე რეგიონებში, ზოგი მათგანი ამჟამად აღიარებს თავის სვანურ წარმოშობას.

უბიხები და G2 გაპლოჯგუფის მქონე ადილები

ადილები, ანუ ჩერქეზები, წარმოადგენს ხალხთა ჯგუფს, რომელშიც შედიან ადილები, ყაზარდოელები, ჩერქეზები, შაფსულები, ასევე თანამედროვე აფხაზები, რომელთა თვითსახელწოდებაა აფსუები, ყველა ისინი საუბრობენ ადილურ ენებზე, რომელნიც შედიან აფხაზურ-ადილურ ენათა ჯგუფში.

ადილე-ჩერქეზები ჩრდილო კავკასიაში მკვიდრობენ, მათი დიდი ნაწილი გააძევა რუსეთის იმპერიამ მე-19 საუკუნეში.

უბიხებსაც (თვითსახელწოდება – პიოხ, პეხ) ხშირად ადილებს (ჩერქეზებს) მიაკუთვნებენ. ეს ტომი თავისი შემადგენლობით ძალზე შერეული ყოფილა.

მოსაზრებას, რომ უბიხები ადილური ტომი იყო, ეწინააღმდეგება ეთნოგრაფისა და ლინგვისტის ლ. ლიულიეს ცნობა, რომ უბიხების ენა არ განეკუთვნებოდა არც ჩერქეზულს და არც აფსუა-აფხაზურს და ძალზე განსხვავდებოდა მათგან.

ლ.ლიულიე ძირფესვიანად ფლობდა ყველა ადილურ დიალექტს და ცხოვრობდა მათ შორის. 1820-იან წლებში შეადგინა პირველი ადილური ანბანი.

ის წერდა - „უბიხები ლაპარაკობენ განსაკუთრებულ ენაზე, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო არც ჩერქეზულთან და არც აფხაზურთან («Убыхи говорят особым языком, не имеющим сходства ни с черкесским, ни с абхасским».!(Люлье Л. Я. Черкесия. : Историко-этнографические статьи. — Северо-Кавказский филиал традиционной культуры М. Ц.Т. К. «Возрождение», 1990)

უბიხები საკუთარ ენას მაღავედნენ და მას არ მოიხმარდნენ დიდი შეკრებების დროს, ისინი ასეთი შემთხვევებისათვის, ანუ ოჯახისგარე საჭიროებისათვის მოიხმარდნენ სხვა ენას - ჩერქეზულს.

უბიხები ორენოვანი ხალხი იყო, საშინაოდ მოიხმარდნენ საკუთარ უბიხურ ენას, საზოგადოებაში კი ჩერქეზულს (ჩერქეზული ენის აბაძებურ დიალექტს).

მე-19 საუკუნის მრავალი ავტორი აღნიშნავდა, რომ, როცა ისინი იმყოფებოდნენ უბიხთა შორის, არც კი გაუგონიათ მათი საშინაო ენა, რადგანაც საყოველთაოდ გამოიყენებოდა ჩერქეზული.

აქედანაც ჩანს, რომ უბიხები ისევე, როგორც მთის კავკასიელი მრავალი ტომი შედგებოდა ორი ფენისაგან, ზედა ფენა ბატონობდა ქვედაზე და ამ ფენებს სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობა ჰქონდათ. მაგალითად, ოსებში ქვედა ფენა იყო არა ოსები, არამედ დვალეები და ამ დვალეებს საკუთარი დვალური ენა ჰქონდა, ვახუშტის ცნობით.

ოსეთში დაბალი ფენის დვალური ენა ფარულად მოსახმარი იყო. დვალეები საზოგადოებაში მოიხმარდნენ მეორე ენას, ოსურს, მაღალი ფენის ენას.

საბჭოური მეცნიერება უბიხებს ენობრივად ანათესავებდა აფსუა-ადილებს, რაც არასწორია. საქმე ისაა, რომ ძველი უბიხები, ჩანს იყვნენ ნაშთი კავკასიელი ჯიქებისა, თავს მხრივ, ჯიქები დაიპყრეს კავკასიაში ჩასახლებულმა ადიღე-ჩერქეზებმა და დაიწყო ჯიქების ასიმილაცია ადიღების მიერ. დაპყრობის შემდეგ ჯიქები ქვედა ფენად იქცა, ხოლო ადიღეები მმართველ ზედა ფენად. ასიმილაციის პროცესისას, როგორც იქვა, ძველი ჯიქები გადაიქცა ქვედა ფენად (როგორც, მაგალითად, დვალეები ოსებში), და მოხდა ადიღეებში მათი ასიმილაცია. ეს პროცესი მიმდინარეობდა ისტორიულ ჯიქეთში, ანუ მიწა-წყალზე რომელსაც ჯიქეთი ერქვა. ახალ უკვე ჯიქეთის მეპატრონენი ადიღეები გახდნენ. აქ ჯიქეთის მეპატრონე ადიღეებს უკვე მე-16 საუკუნისათვის თვითონვე უწოდეს ჯიქები. ძველი ჯიქები და ახალი ჯიქები სხვადასხვა გენეტიკის ხალხი იყო. ძველ ჯიქები კავკასიური ტომი, ხოლო ახალი ჯიქები ადიღური. საბოლოოდ კი, მათ რეგიონში მათი სატომო სახელი (ჯიქი, უბიხი) მათ დამპყრობელ ჩერქეზებს ეწოდა, ამ ურთიერთშერევით წარმოიქმნა ახალი ტომი ანუ ახალი უბიხები, დაახლოებით, მე-16 საუკუნისათვის.

ახალი და ძველი უბიხები, როგორც ითქვა, სხვადასხვა ეთიკური წარმოშობის ტომები იყვნენ. ახალი უბიხები - ადიღე-ჩერქეზული ტომი, ძველი უბიხები - ადგილობრივი, კავკასიური ტომი, თავიანთი განსხვავებული ენებით, რასაც მიუთითებს Люлье Л. Я.

ამ მიზეზის გამო, ასიმილაციის პროცესის დროს, რომელიც დასრულებული არ ყოფილა მე-19 ს-ის დასაწყისში, დაბალ ფენად ქცეული უბიხი მკვიდრები მალულად იყენებდნენ თავიანთ მშობლიურ ენას, ოფიციალურად კი დამპყრობელ ჩერქეზთა ენას. რასაც აღნიშნავს ლ.ლიულიე.

ამჟამად მიჩნეულია, რომ ეთნონიმ ადიღეს წარმოშობა დაუდგენელია. ჩვენ ამ სახელს ვაკავშირებთ ოქროს ურდოს სახელოვან სარდალ ადიღეის სახელთან, რომელმაც თავისი ურდო ჩაასახლა ჩრდილო კავკასია მე-15 ს. დასწყისისათვის დაახლოებით 1416 წლიდან.

ადიღეს ულუსმა დაიპყრო ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხი დაღესტნამდე და მათზე გაბატონდა სხვადასხვა სახელით - ყაზარდოელები, ჩერქეზები და სხვა.

სიტყვა `ადიღეს` პირველად მოიხსენიებს 1502 წელს გენუელი მოგზაური ჯ. ინტერიანო. მის დროს ზიხები და ჩერქეზები უკვე დაპყრობილი და

ასიმილირებულები იყვნენ ადიღეებში. ამიტომაც ეს ხალხებიც თავის თავს ადიღებად მოიხსენიებდნენ.

ადიღების ტომებია აბეძეხები, ადამიები, ბჟედუგები, გუაიები, ეგერუკაევიები, ჟანეევიები, მამხეგები, მახოშევიები, ნატუხაიები ტემირგოევიები, ხატუკაევიები და სხვები.

ისმის კითხვა, როდის მოხდა ჩერქეზების ასიმილაცია ადიღეელებში, ანუ როდის დაიმორჩილეს ჩერქეზები ადიღეელებმა?

მე-14 საუკუნეში ოქროს ურდოში თოხთამიშსა და თემურლენგს შორის ბრძოლისას ჩერქეზებმა თოხთამიშის მხარე დაიჭირეს, ამის გამო ისინი სასტიკად დასაჯა ჯერ თემურ ლენგმა, შემდეგ კი ეიგეიმ.

ედიგეისათვის თოხტამისის მხარდამჭერი ჩერქეზები ძლიერი მტერი იყო. ცანს მათ დასამარცხებლად შემოიყვანა კიდევ ტავისი ულუსი ჩრდილო კავკასიასი.

მართალია თემურ-ლენგმა სასტიკად დაამარცხა თოხთამიში და შური იძია ჩერქეზებზე, მაგრამ თემური ძალია გარდაიცვალა და ცერქეზები კვლავ დიდი ზძალა იყო კავკასიაში, რაც თოხტამიშს აძლერებდა, ამის გამო თოხთამიშის გავლენის დასამცრობად ედიგეიმ საგანგებო ღონისძიებებს მიმართა ჩრდილო კავკასიასი თავისი ულუსის ჩამოყვანით.

ამჟამად მიჩნეულია, რომ ეთნონმი „ჩერქეზი“ და ტოპონიმი „ჩერქეზია“ მე-13 საუკუნის დასაწყისიდან გამოიყენება ადიღე ხალხის და მისი ქვეყნების აღსანიშნავად, უფრო სავარაუდოა, რომ თუ კი ჩერქეზები ნამდვილად ცხოვრობდნენ კავკასიაში მონღოლური ექსპანსიების ეპოქაში, მოხდა მათი დაპყრობა და ასიმილაცია ადიღე ტომების მიერ. მე-15 ს.-ში

მოხდა ადიღეებში ჩერქეზების სრული ასიმილაცია, ამის გამო ჩრდილო კავკასიის ძირითად ხალხს ეწოდა ადიღე-ჩერქეზები, მათ შემდეგ დაიმორჩილეს ჯიქები, აბაზები, უბიხები და სხვა ადგილობრივი ხალხები.

ადიღე-ჩერქეზები მრავალ ტომად იყო დაყოფილი, მათმა რამდენიმე ტომმა მე-17 საუკუნეში მ შეძლო აფხაზეთის დაპყრობა, აფხაზეთში იქამდე მცხოვრები ქართველი აფხაზები ასიმილდნენ შემოსულ ადიღეთა ტომებში, ამ შერევის შედეგად ჩამოყალიბდა ახალი ადიღური ხალხი, რომელსაც ამჟამად ახალი აფხაზები ეწოდება. ისინი თავიანთ თავს აფსუებს უწოდებენ.

ადიღების წინაპრები

მეცნიერებაში არსებობს მოსაზრება, რომ ყაზარდოელების (ადიღების) წინაპრები თავდაპირველად ცხოვრობდნენ ყუბანისა და შავი ზღის სანაპიროებზე და იქედან ამჟამინდელ ტერიტორიაზე გადასახლდნენ თემურ ლენგის შემდეგ, ე.ი. მე-15 საუკუნეში В науке существует утвердившееся мнение: приход предков кабардинцев на нынешнюю территорию с низовий Кубани и Черного моря, состоялся после походов среднеазиатского завоевателя Тимура, т. е. в XV веке. <http://buday.narod.ru/gl6.htm>.

ამ მოსაზრებას მრავალი ფაქტი ეწინააღმდეგება, მაგალითად, შავიზღვისპირეთიდან მოსულ ხალხს (ადიღებს) არა აქვთ თავსი ენის ძირითად სიტყვიერ ფონდში სიტყვები „ზღვა“ და „ტბა“, და მათ ნაცვლად იყენებენ თურქულ

სიტყვებს „ყარა ტენჯიზ“ (ტენჯიზ), „გუელ“ (გელ, კელ). ყურადღება უნდა მიექცეს, რომ ესკიმოსებს თოვლის გამოსახატავად 20 დასახელება აქვთ, მაშინ როცა ეკვატორზე მცხოვრებ ხალხებს – არცერთი. ლინგვისტი ი. სრენენესკი ამასთან დაკავშირებით წერს – „რაც სიტყვით გამოიხატებოდა – ის არსებობდა კიდევ ცხოვრებაში. და რაც არ იყო ცხოვრებაში, ის არც სიტყვით გამოიხატა, თითოეული სიტყვა ისტორიკოსისათვის არის მოწმობა, ძეგლი და ხალხის ცხოვრების ფაქტი“ («Балкаро-кабардинские языковые связи» Б. Х. Мусукаев, стр. 28), ანუ ზღვა არ არსებობდა ადიღების ცხოვრებაში და ენამაც არ გამოიხატა ის. ზღვისპირეთის მცხოვრებნი რომ ყოფილიყვნენ ადიღები, მისი მრავალი დასახელება ექნებოდათ-წერს ბ. მუსკაევი:

არასწორია თეორია ადიღების ეთნოგენეზის შესახებ, მაგალითად, ოფიციალური გვერდზე ნათქვამია – ადიღების წინაპრები იწოდებოდნენ ზიხებად (ჯიქებად), მეოტებად, კერკეტებად, და ა. შ. რომელნიც მოხსენებულ არიან ანტიკური ავტორების მიერ ძვ. წ. მე–6 ს.–დან. “ Предки адыгов, именуемые зихами, меотами, керкетами и т. д., вошли в историю начиная с VI века до нашей эры[49], так как описаны античными авторами, а их культура последовательно подтверждена памятниками майкопской культуры, дольменной культуры, меотской культуры и других археологических культур.

ამ ცნობის მოცემის შემდეგ ოფიციალურმა გვერდმა გამოტოვა ისტორია თითქმის 2000 წლისა და მოულოდნელად ადიღების ისტორია გაგრძელა თემურ ლენგის ეპოქიდან. რატომ გამოტოვეს ადიღების ისტორიის ეს პერიოდი მეოტების პერიოდიდან ვიდრე თემურ ლენგამდე? ამის მიზეზი ისაა, რომ სიტყვა “ადიღეც” კი მხოლოდ თემურლენგის შემდეგ გახდა ცნობილი, არავითარი წყარო არსებობს მათი ისტორიული ცხოვრების შესახებ თემურამდე.

ამ გვერდზე ნათქვამია, რომ ჩერქეზები იბრძოდნენ თემურლენგის წინააღმდეგ და იდგნენ თოხთამიშის მხარეს, თემურ ლენგს ამის გამო სასტიკად დაუსჯია ჩერქეზები და მის ჯარს გაუუკაცრიელებია მთელი ჩრდილო კავკასია აზოვიდან იალბუზამდე.

В XIV веке, в период военного соперничества в Золотой Орде между Тохтамышем и Тамерланом, черкесы выступили на стороне Тохтамыша. Однако, выбор оказался неудачным. Тамерлан разгромил Тохтамыша и отомстил черкесам. Как отмечал персидский историк Низам ад-Дин Шами, посланные Тамерланом войска опустошили и ограбили всю область от Азова до Эльбруса[50].

როგორც სპარსი ისტორიკოსი ნიზამ ად-დინშამი აღნიშნავს - თემურლენგის ჯარმა გააუკაცრიელა მთელი მხარე აზოვიდან იალბუზამდე. მაშასადამე, ამ ცნობის თანახმად თემურლენგი ებრძოდა ჩერქეზებს, და მათი ტერიტორია გაუუკაცრიელა ანუ მთლიად ამოხოცა ჩერქეზები, თუ ეს ასე იყო თემურლენგის შემდეგ როგორ აღმოჩნდა ადიღები ყველაზე მრავალრიცხოვანი ხალხი და ამავე დროს ჰეგემონი მთელ ჩრდილო კავკასიაში ყუბანიდან ვიდრე დაღესტნამდე და კასპიის ზღვამდე? რამ გამოიწვია მისი ასეთი მოულოდნელი და საოცარი გამრავლება? ან იქნებ თემურს არ გაუუკაცრიელებია ჩრდილო კავკასია? სხვა წყაროთა ცნობით თემურმა მართლაც

გააუკაცრიელა ჩრდილო კავკასია იმდენად, რომ მისი დემოგრაფიული სახე მთლიანად შეიცვალა

ჩრდილო კავკასიის ხალხი თუ იყო ადილები, ისინი კი არ უნდა გამრავლებულიყვნენ თემურ ლენგის შემდეგ მთელს ჩრდილო კავკასიაში, არამედ უნდა შემცირებულიყვნენ ანდა გამქრალიყვნენ, რადგანაც, წყაროს ცნობით, თემურ ლენგმა მათი მხარე სრულიად გააუკაცრიელა.

კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, თოხთამიშის მხარდაჭრის გამო ადილე-ჩერქეზებს სასტიკად ამარცხებს და ხოცავს თემურლენგი, ისე რომ აზოვიდან იალბუზამდე ტერიტორია, ანუ ძირითადი საცხოვრისი ადილე-ჩერქეზებისა (ძველი საცხოვრისი ჯიქებისა, მეოტებისა და კერკეტებისა) უკაცური ხდება, ესაა წყაროს მიერ დადასტურებული ფაქტი. ამ ფაქტის საწინააღმდეგოდ, მეცნიერებაში გაბატონებული თეორია გვიმტკიცებს, რომ მთელი ჩრდილო კავკასია თემურის შემდეგ გადავიდა ადილეთა ხელში, სადაც ისინი გაბატონდნენ ყველა ადგილობრივ გადარჩენილ ტომზე. В науке существует утвердившееся мнение: приход предков кабардинцев на нынешнюю территорию с низовий Кубани и Черного моря, состоялся после походов среднеазиатского завоевателя Тимура, т. е. в XV веке

ამასთან დაკავშირებით ისმის გაცხებული კითხვა – თემურ ლენგმა ადილები დასაჯა თუ დააჯილდღია? ეს თეორიები ერთმანეთს არ ეთანადებიან.

თეორიას ადილეთა წინაპრების შავი ზღვისა და ყუბანისპირეთში ცხოვრების შესახებ არ იზიარებს ზიგიერთი თურქულენოვანი ცნობილი მეცნიერი.

ერთერთი, როგორც აღინიშნა, წერს– „ძნელია ახსნა იმისა, რომ შავი ზღვის პირზე მცხოვრებ ადილეთა ენის ძირითად ლექსიკურ ფონდში არ არსებობს „შავი ზღვისა“ და „ტბის“ აღმნიშვნელი სიტყვები, და ამიტომ მათ აღსანიშნავად თურქულ სიტყვებს იყენებენ, ამას ისიც ერთვის, რომ სხვა ენათმეცნიერის კვლევით ყუბანის ქვემო წელსა და ტამანის ნახევარკუნძულის ჰიდრონიმები არის არა ადილური, არამედ თურქული“.

Л. Г. Гулиева исследовала гидронимы нижнего течения Кубани и Таманского полуострова и составила морфологический анализ тюркских гидронимов Кубани («Советская тюркология» 1976. № 2, стр. 52). Исследование показало, что большинство названий водных объектов имеют тюркские основы. <http://buday.narod.ru/gl6.htm>

თურქულენოვან მეცნიერები არ ეთანხმებიან თეორიას ადილების წინაპრების შავიზღვისა და ყუბანისპირეთში ცხოვრების შესახებ, თუმცა მათ მოსაზრებას საბჭოთა სისტემა უგულვებელყოფდა ანდა სჯიდა ამ მოსაზრების გამო.

ასევე ძველი ქართველი მემატიანეები, შავიზღვისპირეთსა და ყუბანისპირეთს არ მიიჩნევენ ადილევლთა წინაპრებით დასახლებულად, არამედ თარგამოსის შთამომავლებით ანუ ქართველური ტომებით.

მიზანისა და რატიანის კვლევით უამრავი ტოპონიმი ყუბანისპირეთიდან შავ ზღვამდე და კავკასიის ქედამდე – ქართულია (მეგრულ–სვანურია).

ფაქტი იმისა, რომ ადიღეთა შესახებ არავითარი ცნობა არ გვხვდება მე–14, მე–15 საუკუნემდე, კიდევ ერთხელ გვიმყარებს მოსაზრებას, რომ ისინი, ნოღაელთა და უფრო ადრე ყივჩაღთა მსგავსად ჩრდილო კავკასიაში ჩამოსახლდნენ ციმბირის ვრცელი მხარეებიდან, ამას უპირველესად ენობრივი მონაცემები ადასტურებს. ადიღური და ენისეური ენები ერთ ენეთა ოჯახში ერთიანდებიან, სახელი ადიღე, რომლის ეტიმოლოგიაც დღემდე შეუსწავლელია, უფრო მიგვითითებს ოქროს ურდოს ციმბირელი მმართველის ედიგეის შესახებ.

ედიგეის ულუსი წარმოადგენდა დასავლეთ ციმბირ-ენისეის სატომო გაერთიანებას, რომელიც ემორჩილებოდა თავის ბელადს, ედიგეის, ოქროს ურდოს ფაქტიურ მმართველს, რომელსაც ეს ულუსი ერგო თოხთამიშზე გამარჯვების შემდეგ. იქამდე ამ ულუსის მეთაური თოხთამიში იყო, რომელიც წარმოშობით აქაური (ციმბირელი) დიდებული იყო

УЛУС, 1) родо племенное объединение с определенной территорией, подвластное хану или вождю у народов Центральной и Средней Азии, Сибири. (<http://dic.academic.ru/dic.nsf/etno/647>)

ციმბირის სახანო იყო მრავალეროვნული პოლიტიკური გაერთიანება, მეთაურ ხანს ირჩევდა – არისტოკრატიული ზედაფენა. თათარ დიდებულთა შემადგენლობაში ასევე შევიდა ოსტიაკები და ვოგულები (მანსები), დანარჩენი არათათრული მოსახლეობა (ოსტიაკები, ვოგულები და სამოედები) იყვნენ დამორჩილებულ მდგომარეობაში, მათ შორის, ალბათ, სინურენოვანი ენისეური ტომებიც შედიოდნენ,

როცა ედიგეის ულუსი ციმბირიდან კავკასიისაკენ გამოემართა (იმავე გზით, რომელიც შემდგომ ნოღაის ულუსმა გაიარა ციმბირიდან კავკასიისაკენ და უფრო ადრე ყივჩაღებმა), სინურენოვანი ტომები თათრებთან ერთად აღმოჩნდნენ კავკასიაში.

კავკასიაში სინურენოვანი ტომები ადიღებად იწოდნენ, ულუსის ბელადის ედიგეის სახელის მიხედვით.

ადიღებმა შეძლეს ჩრდილო კავკასიაში ოქროს ურდოს პოლიტიკის გატარება და გაბატონება. ახლა უკვე ისინი კავკასიაში ადგილობრივ ტომებს იმორჩილებდნენ და ამ ტომების სახელებს ითავისებდნენ, რითაც ერთმანეთისაგან განასხვავებდნენ.

მაგალითად, ადიღეების იმ ტომს, რომელმაც კავკასიური ტომი უბიხები დაიმორჩილა, თვითონ ეწოდა სახელი უბიხები, რომელიც ამ დაპყრობის შემდეგ ორ ფენად იყოფოდა, არისტოკრატიული ფენა ადიღეები იყვნენ, დაბალი დამორჩილებული კი – ადგილობრივი უბიხები.

იქამდე უბიხები - არაადიღური ტომი იყო По происхождению и языку, убыхи вовсе не принадлежат к племени адиге; но, по нравам, обычаям, общественному [151] устройству и, наконец, по всеобщему употреблению у них черкесского языка, наравне с

природным языком, должны быть причислены к группе черкесских племен.
http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XIX/1800-1820/Dubrovin_N/cherkesy_2.htm

უბიხები – ჩერქეზების მიერ დაპყრობილი ხალხი იყო, ეთნიკურად არა ჩერქეზები, წერს რუსი ავტორი.

ჩვენი კვლევით, ჩერქეზები თოხთამიშის დამარცხების წლებში დაახლოებით, 1405-1406 წწ. ჩამოიყვანა ემირმა ადიგემ (ედიგეიმ), უფრო 1416 წელიდან, კიევსა და დნეპრის მარცხენა სანაპიროზე წარმატებული ლაშქრობის შემდეგ, როცა ედიგეიმ თვალთახედვა მიაპყრო სამხრეთ რუსეთსა და ჩრდილო კავკასიას.

მით უმეტეს, რო სულ რამდენიმე წლის წინ ედიგეი ჩრდილო კავკასიაში ებრძოდა ოქროს ურდოს ხან შადიბეკს. ეს ხანი ედიგეიმ ტახტიდან ჩამოაგდო, შადიბეკმა შეძლო გაქცევა და ჩრდილო კავკასიაში დაბანაკდა, დერბენდში მან მონეტებიც კი გამოუშვა თავისი სახელით, ანუ ის აქაური ხალხისათვის კვლავ ოქროს ურდოს კანონიერი ხანი იყო, რომელსაც უკანონოდ ებრძოდა ედიგეი, შესაბამისად ედიგეის ესჭიროებოდა ჩრდილო კავკასიის სრული დამორჩილება, ამისათვის უნდა ჩამოეყვანა მას ჩრდილო კავკასიაში საკუთარი ურდო დასვლეთ ციმბირ-ჩრდილო ყაზახეთიდან. მისი ხლხი იწოდა ადიღეველებად.

შესაძლოა ხალხის სახელი “ადიღე” (“ადიგ”) პირველად გაისმა ოქროს ურდოს ხან შადიბეკთან ედიგეის ულუსის ბრძოლისას.

როგორც ითქვა, ჩრდილო კავკასიაში ემირ ადიგეის მისი მტერი ოქროს ურდოს ხანი შადიბეკი გაექცა, კავკასიაშივე ტემურს სულ რამდენიმე წლის წინ ებრძოდნენ მისი მტრის – თოხთამიშის მომხრე ხალხები, ამიტომაც ჩრდილო კავკასიის საქმეთა დასწყოზად, როგორც აღვნიშნეთ, ედიგეიმ ჩაიყვანა საკუთარი ულუსი ციმბირიდან, რომელსაც მალევე ედიგეს ხალხი დაერქვა (ადიღეველები). ისინი ჩრდილო კავკასიაში გაბატონდნენ კიდეც მე-15 ს. დასაწყისიდან, ასე, რომ ადიღეველები ჩრდილო კავკასიაში შევიდნენ არა შავიზღვისპირეთიდან ანდა ყუბანისპირეთიდან, არამედ ნოღაელებისა და ყივჩაღების მსგავსად – ციმბირიდან, რასაც ენისეურ-ადიღეურ ენათა ნათესაობაც ადასტურებს.

დაახლოებით 1406 წელს, ჩერქეზები დონზე ნახა ევროპელმა მოგზაურმა (ДУБРОВИН Н. Ф. ЧЕРКЕСЫ). ეს იყო ჩერქეზების პირველი ხსენება ისტორიაში.

შენიშვნის სახით უნდა ითქვას, რომ არაფრით მტკიცდება მეოტების, ანდა კერკეტების ადიღეველობა, მიაჩნიათ, რომ სიტყვა „კერკეტები“ ეტიმოლოგიურად სიტყვა „ჩერქეზთანაა“ დაკავშირებული, და თითქოსდა ესაა საფუძველი, იმისა, რომ კერკეტები მივიჩნიოთ ჩერქეზების წინაპრებად.

სინამდვილეში ასეთი ეტიმოლოგიური დაკავშირება უსაფუძველოა, ეს სიტყვები ერთმანეთს არ უკავშირდება, და შეიძლება ვამტკიცოდ პირიქით, მაგალიტად სიტყვა კერკეტი, ეტიმოლოგიურად სრულიად ეთანადება სიტყვა „გერგეტს“, „გეორგეტს“ ანუ „გეორგებს“, რომელთა ცხოვრების შესახებ ჩრდილო კავკასიასა და ყირიმშიც ცნობებს გვაწვდიან ანტიკური ავტორები.

ამ მეთოდოლოგიით კერკეტები (იგივე გერგეტ – გეორგეტები) ქართველთა წინაპები არიან და არა ჩერქეზებისა, მით უმეტეს, ასევე მიიჩნევა, რომ სიტყვა „ჩერქეზ“ თუქული წარმოშობისაა და „თავიმკვეთელს“ აღნიშნავს, ასე აღიწერებოდა ის დაუნდობელი დამოკიდებულება, რომელსაც იჩენდნენ ადიღეური ტომები ჩრდილო კავკასიის ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ მე–15 ს. შემდეგ.

ასევე, მაგალიად სიტყვა „მეოტი“ შეიძლება ქართული წარმოშობისა იყოს. ქართველებს, ცხადია, სახელი შეეძლოთ დაერქმიათ თავიანთი მეზობელი ტომისათვის,

სიტყვა „მეოტი“ ქართულად ნიშნავს ოტებულს, წასულს, გადაადგილებულს, ფუძე–ძირი სიტყვისა არის „ოტება“, რომელიც ნაწარმოებია ქართულივე სუფიქსით „მე“. „მე – ოტი“.

თუ რატომ ეწოდა ამ ტომს ასეთი სახელი, შეიძლება გვიჩვენებდეს ძველ მატთანეთა ცნობები, რომელთაც ვახუშტიც იმეორებს.

ამ ცნობით მეფე ფარნავაზისა და ერისთავ ქუჯის მიერ შექმნილ სახელმწიფოში შესვლა არ ინება მდ. ეგრისწყლიდან მდ. ყუბანამდე მცხოვრებმა მოსახლეობამ, და, შესაბამისად, ისინი ამის გამო ოტებულებად ანუ მეოტებად გადაიქცნენ.

ამავე ცნობებით, მდ. ყუბანიდან (ხაზარეთის წყლიდან) ვიდრე ლიხის მთამდე მოქცეული ტერიტორია უფრო ადრე იყო ქართველთა ერთერთი ეთნარქის – ეგროსის წილხვედრი ქვეყანა, ეს ნიშნავს, რომ მემატთანეს ეს ტერიტორია მიაჩნდა ეგრისელებით დასახლებულად, შესაბამისად, მის ერთ ნაწილზე ანუ მდ. ეგრისწყლიდან მდ. ყუბანამდე მცხოვრები მეოტებიც– ეთნიკურ ეგრისელებად იყვნენ მიჩნეულნი.

ჯიქები – თავდაპირველად, მათ ასიმილაციამდე ადგილობრივი ტომი უნდა ყოფილიყო და არა ადიღეური.

შესაბამისად ჯიქების, მეოტებისა და კერკეტების ადიღეთა წინაპრებად გამოცხადებას ნაკლები საფუძველი აქვს.

ჯიქები

Зихи

<http://www.pravenc.ru/text/199891.html>

ჯიქებს ამჟამად მიაკუთვნებენ ხალხთა აფხაზურ-ადიღეურ ოჯახს, ამიტომაც ჩერქეზებსაც უწოდებენ. ჩვენი კვლევით კი ჯიქები არის ადიღეებში ასიმილირებული ადგილობრივი ეთნოსი. ასიმილირებამდე ჯიქებს უნდა ვუწოდოთ „ძველი ჯიქები“, ხოლო მე–15 საუკუნიდან ასიმილირების შემდეგ „ახალი ჯიქები“. ასევე ითქმის სხვა ამ ეპოქაში მცხოვრები სხვა კავკასიელი ხალხების მიმართაც.

ჯიქები ანუ ძველი ჯიქები, პირველად მოიხსენია სტრაბონმა ძვ.წ. I საუკუნეში თავის გეოგრაფიაში, ამჟამად მიიჩნევა, რომ ამ ჯიქების განსახლების რეგიონი იყო ჩრდილო შავიზღვისპირეთი, მაგრამ სტრაბონის გეოგრაფიიდანაც ჩანს, რომ ჯიქები ყირიმზეც ცხოვრობდნენ. ყირიმის მხარეს მცხოვრებთ ბერძნული წყაროებით ზიხები

ერქვათ, ხოლო ჩრდილოშავიზღვისპირეთში მცხოვრებთ-ქართული წყაროებით-ჯიქები.

სტრაბონი ჯიქებს მოიხსენიებს, როგორც ზღვაოსან ტომს (თუნდაც, ამიტომაც ზღვის სახელი ადიღეველებს არ უნდა აეღოთ თურქული ენიდან, ადიღეურ ენებში არ არსებობს სიტყვა „ზღვის“ საკუთარი სახელი და ის ნასესხები აქვთ თურქულიდან).

ჯიქები ფლოტილიით თავს ესხმოდნენ სავაჭრო გემებს და ასევე სანაპირო ქალაქებს. თანამშრომლობდნენ ყირიმის ბოსფორელებთან, ეს მიუთითებს ყირიმთან მათი საცხოვრისის სიახლოვის შესახებ. თუმცა მათი ერთი ნაწილი კავკასიის სანაპიროზეც ცხოვრობდა, რომელთა ქვეყანაც, სტრაბონის ცნობით, მკაცრი და ველური იყო. ჯიქები იტაცებდნენ ადამიანებს, ყიდდნენ მონებად ანდა გამოსასყიდს ითხოვდნენ ნათესავებისაგან, ნამარცვი საქონლის გასაყიდად ბოსფორელები აძლევდნენ ბაზრებს, ასევე ადგილს სანაპიროზე-ნავსაყუდელად.

они были основными поставщиками рабов для городов Боспора (Пантикапеи, Феодосии, Фанагории, Горгииппии и др.).[1] Страбон. Книга XI. Гл.2 // География / Перевод, статья и комментарии Г. А. Стратановского под общей редакцией проф. С. Л. Утченко. Редактор перевода проф. О. О. Крюгер. — Страбон. География в 17 книгах. — М.: «Ладомир», 1994.

ჯიქები და ქაშაგები ებრძოდნენ ხაზართა კაგანატს.

ჯიქები ასიმილირდნენ კავკასიაში დასავლეთ ციმბირიდან შესულ ადიღეურ ტომებში, დაახლოებით მე-15, მე-16 საუკუნეებში. ისევე როგორც ადგილობრივ უბიხებს ასიმილირებამდე ჰქონდათ თავისი არაადიღეური ენა, ასევე ასიმილირებამდე თავისი ენა უნდა ჰქონოდა ჯიქებსაც. აღსანიშნავია, რომ ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნის დასაწყისში დვალელებსაც ჰქონდათ თავისი არაოსური ენა, ოსებში საბოლოო ასიმილირებამდე

როგორც აღინიშნა, ოქროს ურდოს მმართველმა ემირმა ადიგეიმ (ედიგეიმ) თავისი ულუსი (ურდო) დასავლეთ ციმბირიდან მე-15 საუკუნეში შეიყვანა კავკასიაში და გააბატონა ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხზე. კავკასიაში იმჟამად მცხოვრებმა ძველმა ჩერქეზებმა, ძველმა ჯიქებმა, ძველმა აბაზებმა და სხვებმა მიიღეს ადიღეთა ენა და წეს-ჩვეულება, შეერივნენ ადიღებს და ასიმილირდნენ. სამაგიეროდ შემოსულებმა მისაკუთრეს მათი სახელები, მაგალითად, ჯიქების ასიმილაციის შემდეგ, თვით ამ ხალხზე გაბატონებულ ადიღებს უწოდეს - ჯიქები.

შესაბამისად, როგორც ითქვა, სხვა ხალხია ძველი ჯიქები და სხვა ხალხია ახალი. კერძოდ, ახალი ჯიქები ადიღეური ხალხია.

მსგავსადვე, ძველი ჩერქეზები - ადიღებად იქცნენ.

ჯიქებს ადიღებსაც უწოდებდნენ და ჩერქეზებსაც. მე-16 საუკუნეში პიატიგორსკის ჩერქეზებადაც იწოდებოდნენ.

სხვა ენის მატარებელი იყო ჯიქების ეთნოსი ადიღების ჩრდილო კავკასიაში გაბატონებამდე, მე-15 საუკუნემდე, და სხვა ენოვანი გახდნენ ადიღებში ასიმილირების შემდეგ, ასიმილირებამდე ჯიქები ქრისტიანები იყვნენ, მათ შორის

იქადაგეს წმ. მოციქულებმა, ანდრიამ და სიმონ კანანელმა. ყირიმის ჯიქები, ანუ ზიხები კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შედიოდა რამდენიმე კათედრით, როელთაგან ცნობილია ხერსონის, ბოსფორისა და სხვა, ხოლო კავკასიის ჯიქები-ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იყვნენ. მე-16 საუკუნეში ასიმილირების პროცესში ისინი ჯერ კიდევ ქრისტიანებად იხსებიებინ. ასიმილირების შემდეგ ჯიქების სახელი დავიწყებას მიეცა.

თავი 6

ალანია, ყარაჩაი, ჩრდილო კავკასიის სვანეთი

v. kuzminis naSromi „CrdiloeTi kavkasiis Zveli qristianuli taZrebi, restavratoris Canawerebi“

ქართულ საინტერნეტო სივრცეში 2012 წელს გამოჩნდა თარგმანი ვ.კუზმინის ნაშრომისა ჩრდილო კავკასიის ქრისტიანული ტაძრების შესახებ მთარგმნელის კომენტარებით. http://givargi.blogspot.com/2012/01/blog-post_17.html

საინტერესოა, რომ კუზმინი ეთანხმება და იმეორებს კავკასიის კლასიკოსი მკვლევარ-ისტორიკოსის მილერის თვალსაზრისს, რომ ჩრდილო კავკასიის ამჟამინდელი ყველა ხალხი არაკავკასიური წარმოშობისაა და მათი წინაპრები კავკასიაში ჩასახლდნენ თემურ ლენგის შემოსევების შემდეგ.

მილერის ამ თეორიას კუზმინი თავისი კვლევებით ადასტურებს.

ის წერს: „ვ. მილერის აზრით, ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხი შუა აზიის ტრამალეზიდან ჩასული მომთაბარეები არიან.

ურალის, ვოლგის, დონის გადალახვის შემდეგ ეს ხალხები უსასრულო მწკრივებად და ტალღებად მიდიოდნენ სამხრეთ რუსულ ტრამალეზში და უფრო დასავლეთისკენ, ევროპის შუა და სამხრეთ ქვეყნებში. ისინი, აზიიდან მოსული ახალი ხალხების მიერ შევიწროებულები, ერთმანეთთან შეჯახებისას, თავშესაფარს ეძებდნენ ხალხთა გადასახლების ჩვეულებრივი გზიდან მოშორებით, ჩრდილოეთით ან სამხრეთით.

იმათ, ვინც თავშესაფარს სამხრეთით ეძებდა, აძევებდნენ შავი ან აზოვის ზღვების სანაპიროებისკენ.

ყველა მხრიდან შევიწროებული ხალხი თავს აფარებდა მთის ხეობებს და იქაც მას უწყვედა ბრძოლა ამ ხეობებში მასზე უფრო ადრე შეყრილ სხვა ხალხებთან.

ძნელი არაა იმის წარმოდგენა, თუ რა გავლენას ახდენდა ცხოვრების ახალი პირობები ველებიდან და დაბლობებიდან მთებში შერევილ ხალხებზე.

ახალ სამშობლოს პოულობდა ის ხალხი, ვინც გაუძლებდა ბრძოლას ბუნებასთან და ადგილობრივ მკვიდრებთან. მაგრამ ყველა შემთხვევაში ცხოვრების შეცვლილი პირობები და გამუდმებული ბრძოლა ამცირებდა ამ ხალხთა რაოდენობას.

მომთაბარე ტრამალელს უჭირს მთებთან შეგუება და ის მთიელად იქცევა მხოლოდ რამოდენიმე თაობის შემდეგ.

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ თანამედროვე წვრილი ხალხები, რომლებიც თავის არსებობას ასრულებენ კავკასიის ხევ-ხუვებში, წარმოადგენენ ოდესღაც ტრამალეზში მომთაბარე უფრო დიდი ხალხების ნაშთებს, რომლებსაც ძველი და შუა საუკუნეების

ისტორიკოსები და გეოგრაფები შეიძლება სხვა სახელებითაც იცნობდნენ.
http://givargi.blogspot.com/2012/01/blog-post_17.html

კუზმინი წერს: По мнению уже упомянутого выше В.Миллера, все народы Северного Кавказа — это степняки-номады, которые пришли из степей Центральной Азии. «Перейдя Урал, Волгу, Дон, эти народы бесконечной вереницей двигались в южнорусские степи и стремились далее на запад в средние и южные страны Европы. При взаимном столкновении, побежденные племена, теснимые новыми “населенниками” из Азии, должны были искать убежища в стороне от обычного пути народов, — на севере или на юге от него. Те из них, которые искали такого убежища на юге, неминуемо были оттесняемы к берегам Черного и Азовского морей или к Кавказским горам. Теснимый отовсюду народ искал убежища в горных ущельях, причем и здесь боролся с другими народами, раньше его загнанными из степи в горы. Не трудно представить себе, как могли влиять новые условия жизни на народы, загнанные из плоскости в горы. Если народ был способен выдержать борьбу с природой и туземцами, он завоевывал себе новую родину; но, во всяком случае, изменившиеся условия жизни и постоянная борьба с течением времени сокращали его численность. Степняк-номад нелегко привыкает к горам: только необходимость заставляет его освоиться с ними и только через несколько поколений вырабатывается из него тип горца.

Можно думать, что все современные мелкие народцы, доживающие свой век в ущельях Кавказского хребта, представляют скудные остатки более крупных народов, некогда бродивших в степях, и быть может, известных древним и средневековым историкам и географам под иными именами». (kuzmin, «СТЕНА ОБИТЕЛИ СВЯТОЙ И БАШЕН СТРАННЫЕ ВЕРШИНЫ». ХРИСТИАНСКИЕ ХРАМЫ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА. Записки реставратора)

kuzminis azriT, ar arsebobs wyaroebi Crdilo kavkasiaSi qristianuli taZrebis mSeneblobasTan dakavSirebiT.

is wers: „ar viciT arc damkveTis vinaoba, arc arqiteqtorebisa, arc maTi aSenebis zusti droisa, am sicarielis gamo Crdilo kavkasiis xalxTa adgilobrivi istorikosebi igoneben legendebs, romelTac awodeben, viTarca WeSmaritebas“.

Письменных источников о строительстве христианских храмов на Северном Кавказе не найдено. Мы не знаем ни заказчиков, ни архитекторов, ни точного времени постройки. Неведение дает повод для полета фантазии. Местные историки придумывают легенды и выдают их за истину.

batoni kuzmini am SemTxvevaSi marTals ambobs, Crdilo kavkasieli, gansakuTrebiT osi istorikosebis fantazia usazRvroa, roca isini Txzaven da WeSmaritebis saxeliT ruseTis sivrceSi aRmafreniT nergaven saocar legendebs alanebis qristianuli warsulis Sesaxeb.

magram kuzmini ar aris marTali roca wers _ „ar viciT Crdilo kavkasiaSi eklesiis mSenebelTa damkveTis vinaoba“, im mxriv, rom qarTuli wyaroebisaTvis cnobilia, Tu vin iyo damkveTi Crdilo kavkasiis eklesiaTa mSeneblobisa, es iyo saqarTvelos samociqulo eklesia da, Sesabamisad, saqarTvelos saxelmwifo, amitomac mravali qarTuli warwera da qarTuli saeklesio naSTia Crdilo kavkasiaSi, oseTsa, inguSeTsa Tu daRestanSi, rac ueWveli faqtia, es faqti adgilobrивma mosaxleobamac icis, isini sul sxavadasxa regionSi eklesiaTa mSeneblobas, magaliTad, yaraCaiSi, Tamar mefes miaweren (Soana), xolo, daRestanSi qarTvelebs, anu saqarTvelos eklesias.

aqve unda aRiniSnos, rom Crdilo kavkasiis adgilobriv mosaxleobas, amJamad gamalebiT da Seuwyvetliv uqadageben, rom aqaur eklesiaTa mSeneblebi ara qarTvelebi, aramed alanebi iyvnen.

sinamdvileSi ki alanebi, konstantinopolis sinodis gansazRvrebIT nomadi, anu momTabare xalxi iyo da maT ara Tu eklesiebis, sakuTari saxlebis, soflebis da qalagebis mSenebloc ar SeeZloT, yovel SemTxvevaSi, swored ase wers konstantinopolis wm. sinodi, misi gansazRvrebIT alanebi misdevdnen momTabareobas, amis gamo ar iyvnen miwaze mimagrebulni, ar hqondaT mudmivi soflebi da qalagebi, da ufro metic, alaniaSi ar arsebobda mudmivi kaTedra alaniis episkoposisaTvis, amis gamo konstantinopolma alanTa episkoposisaTvis bizantiaSi gamoyo qalazi sotoriropoli, sadac daafuZna alanTa episkoposis kaTedra.

v. mileri werda, rom **osebis winaprebi Crdilo kavkasiaSi da samxreT ruseTSi Sua aziis stepebil gavliT movidnen iran-sparseT-midiis CrdiloETiT mdebare adgilebidan**. aqedan isini Sevidnen Crdilo kavkasiis dablobis stepebSi, amis Semdeg isini monRolTa iZulebiT Sevidnen kavkasiis mTebSi.

v. mileris azriT, osebi mTebSi Serekes Cingiz yaenis jarebma me-13 saukunis pirvel naxevarSi.

mileri am azriT mTlianad eTanxmeba vaxuSti batoniSvils.

ჩემი კვლევით, კი მონღოლებამდელი დ მონღოლებთან მეგრძოლო ალანები (ოსები)იყო თურქულენოვანი ტომი, მათო დამარცხების შემდეგ მათ ამომთაბარეო არეალზე (ე. წ. „ძველ ოსეთში“ -ვახუშტის სიტყვით) დაახლოებიტ თემურ ლენგის ეპოქაში დამპყრობლებმა შუა აზიის მმხრიდან შემოიყვანეს სულ სხვა რომელითაც ირანულენოვანი ტომი, გააბატონეს ის თავისი დიდი მხარდაჭერით, ამ ირანულენოვანი ტომს ალბათ ევალეობდა თუქულენოვანი ალანების საბოლოო აღმოფხვარა, მიზანი მიღწეულ იქნა, ძველ ოსეთსი გაბატონდა ირანულენოვანი ტომი, რომელთაც უკვე „ახალი ოსები „ ეწოდათ სამომტაბარეო ტერიტორიის სახელის მიხედვით, სემდგომ ამ ახალ ოსებს საბატონოდ ჩააბარეს დვალეთი და დიგორი, იქამდე ქართველურენოვანი დვალებიტ და სვანებიტ დასახლებული.

monRolTa mier stepebdan mTaSi Serekil-შეყვანილმა „ახალმა osebma“ SeZles Crdilo kavkasiis mTaSi dvalebis tomis damorCileba da maTi asimilacia, vaxuStis dros me-18 saukuneSi jer kidev ismoda dvaluri ena. iqamde dvaleTi qarTuli eklesiis gamoCenili samrevlo iyo.

mileri wers, rom **„dablobze osebs xuroTmoZRvrebis aranairi Zegli ar dautovebiaT“**.rac bunebrivia, isini xom momTabareebi iyvnen da arafers aSenebdnen.

alanebi, rogorc aRiniSna, iyo momTabare, anu nomadi xalxi, rasac konstantinopolis sinodic aRniSnavda: **„momTabare alan xalxs ar aqvs qalagebi, soflebi, da mudmivi sacxovrebeli. Sesabamisad, arc saepiskoposo qalazi (kaTedra)“**, rac Seexeba mTebS, aq istoriul dvaleTsa da svaneT-afxazeTSi arsebuli Zveli eklesiebi adgilobrivi qristiani mosaxleobis Semoqmedeba iyo da ara stepebidan mosuli osebis, anu nomadebis.

v. mileri werda, rogorc aRiniSna, wers rom **„osebis winaprebi odesRac mividnen samxreT ruseTisa da Crdilo kavkasiis velebze TavianTi Zveli prosamSoblodan, xolo isini mTebSi Seyara Cingis-xanis laSqarma me-13 s. dasawyisSi, pirvel meoTxedSi. mTebSi Sesvlamde osebs araviTari arqiteqturis Zegli ar hqoniaT da amitom aseTi Zeglebi velebze ar dautovebiaT. es damaxasiaTebeli niSania yvela naxebradmomTabare xalxisaTvis. aseTi naxebradmomTabare**

xalxebi ki Crdilo kavkasiaSi mravali iyo xalxTa didi gadasaxlebis periodSi, maT Soris iyvnen amJamindeli mTielebis winaprebic“.

В. Миллер писал, что «предки осетин некогда пришли в древнейшие места своего поселения на северокавказской равнине и в юго-восточной России не из собственного Ирана, не из Персии, Мидии, а из мест более северных и более близких к иранской прародине

По мнению В.Миллера, в горы осетин загнали полчища Чингис-хана в первой четверти XIII века. Никаких памятников архитектуры на равнине осетины не оставили. Это характерная черта всех полукочевых племен Северного Кавказа. А было их за долгую историю Великого переселения народов на Кавказе несметное множество, в том числе и предки всех нынешних горцев.

mileris Zalze sayuradRebo azridan gamomdinare, SeiZleba daisvas ramdenime kiTxva, maT Soris pirveli, albaT, Seexeba daskvnas, rom osebi kavkasiis mTebSi mxolod me-13 saukunis Semdeg gaCndnen (იგულისხმება ირანულენოვანი ოსები, ამჟამინდელთა წინაპრები, და არა თურქულენოვანი ოსები, რომელნიც კავკასიის მხარეებს უფრო ადრე, (მონღოლებამდე) ითვისებდნენ. amasTan dakavSirebiT unda iTqvas, rom, cxadia, milerisaTvis cnobili iyo faqti kavkasiaSi alaniis arsebobisa monRolTa laSqrobamde, rac qarTul wyaroebSicaa asaxuli. magaliTad, monRolebamde saukuniT adre, saqarTvelos mefe giorgim miatova kaxeTis erT-erTi cixe da gaemerTa afxazeTis alaniaSi sanadirod.

amis miuxedavad, mainc mileri ar axsenebs monRoebamde arsebul kavkasiis alantias, mizezi unda iyos Semdegi: mileris azriT, monRolebis drois osebi iranulenovani xalxi iyo Semosuli Crdilo kavkasiis velebze iranulenovan samSoblodan, xolo monRolebamde mcxovrebi kavkasiis alanebi iyo Turqulenovani xalxi, rasac arabuli wyaroc adasturebs.

ase, rom kavkasiis alanebi, anu monRolebamde mcxovrebi Turqulenovani alanebi gadaSendnen monRolTa mier me-13 s-Si, Sesazloa, maTi erTi gadarCenili nawili Sevida kidec mTebSi (ჩანს ყარაჩაიში), magram monRolTa epoqaSi gamoCenili osebi _ sxva xalxi iyo, ara Turqul, aramed iranulenovani alanebi.

Turqulenovani alanebi ebrZodnen monRolebs, xolo iranulenovani osebi TanamSromlobdnen monRolebTan.

Sesabamisad, iranulenovani osebi gadarCnen da monRolebma isini gaabatones kidec kavkasiis qedis centralur nawilSi, uReltexilebis Zalze mniSvnelovan regionSi, xolo Turqulenovani alanebi gadaSendnen, viTarca mtrebi monRolebisa. qarTuli wyaroebi, rogorc Turqulenovan, ise iranulenovan alanebs osebs uwodebda, ucxour wyaroebSi monRolebTan mebrZolebs ewodebaT alanebi, xolo monRolebTan moTanamSomelebs ki _ iasebi, osebi.

aqedan gamomdinare, ar SeiZleba kavkasiis alanebi da osebi miviCnioT erT, erTmaneTis memkvidre xalxad. rogorc iTqva, alanebi ebrZodnen monRolebs did xans, amis Sesaxeb ucxoeli TviTmxilvelebic werdnen, osebi ki TanamSromlobdnen monRolebTan, anda maTi laSqris erT nawils Seadgendnen, Sesabamisad, monRolebma isini datoves kidec kavkasiis mTiswineTSi, viTarca monRoluri Zala, aqedan isini Sevidnen kavkasiis mTebSi, kerZod, dvalaTsa da basianSi, daimorCiles adgilobrivi-dvaluri mosaxleoba da moaxdines maTi asimiliacia.

monRolebis gverdiT mdgom iranulenovan osebs stepebSi binadrobisas, viTarca naxevradmomTabare xalxs, mileris sityviT, ar SeuqmniaT arqiteqturis raime Zegli. mTebSi gabtonebisas maT dvalaTSi daxvdaT qristianuli arqiteqturs Zeglebi.

osebis mier damorCilebuli dvalebi osebtan SedarebiT maRali kulturis qristiani xalxi iyo, saqarTvelos eklesiis mrevli, maTSi qristianoba saukuneTa manZilze mtkicdeboda. osebi ki iyvnen warmarTebi, tradiciuli religiis gareT mdgomni, Tavdapirvelad isini pativs ar scemdnen dvaleTis qristianul siwmiddebs, isini TandaTan warmarTul kerebad aqcies. Tumca ki osebsi asimilirebuli dvalebi am kerebs pativs miagebdnen, tradiciuli Cveulebis Sesabamisad. maT dvalebi „jvarebs“ uwodebdnen, qarTul sityvas, osebi jvars (juars) _ Zuars uwodebdnen.

mileri wers _ osebi Taviant salocavebs uwodeben „Zuarebs“, `zogjer Zuari Zveli qristianuli eklesiaa an samlocvlo, romelic droTa viTarebaSi warmarTul niSad iqca, xandaxan mTis qvabuli, tyis tevri, xe, qva da a.S. ufro meti didebiTaa Semosili Zveli qristianobis naSTebi-Zveli eklesiebis nangrevebi, yvelaze saxelganTqmuli Zuarebia -rekomi da miqaligarbita mdinare wei-donis xevSi. pirveli Zveli samlocveloa wmida giorgisa, meore-qristianuli eklesiis naSTi, romelic wm. nikolozis saxelze aSenebula“. miqaligarita sinamdvileSi qarTuli sityvaa _ „miqelgabriel“, anu es eklesia mTavarangelozTa _ miqaelisa da gabrielis saxelze yofila odesRac agebuli.

mileri wers, rom rekomis samlocvelo unda aSenebuliyo oseTze saqarTvelos zegavlenis dros. aq aCvenebdnen zars qarTuli warweriT, rom giorgi bagrationma es zari uZRvana digorsa da osebs. adgilobrivi gadmocemebiT, rekomSi arsebula qarTuli monasteri da sofel weis ramdenime ojaxi momdinareobs aq mcxovrebi qarTveli sasuliero pirebisagan. TandaTan rekomis qristianuli taZari warmarTul salocavad qceula.

yabardosa da oseTis sazRvarze aris tatartupis mTa, romlis wverzec aris Zuari.

aul galiaTis sasaflaoze SemorCa qvis eklesia sacxovrebeli senakebiT. maT aseve uwodeben „Svid Zuars“. gadmocema ixsenebs aq mcxovrebi mRvdels, romelic aqve unda iyos dakrZaluli.

ZivgisSi kldeSi dgas kveTili Zveli monastris nangrevebi. garSemo mTebze Cans Zveli koSkebi, yvela eseni unda ekuTvnodes me-11 _ me-15 saukunebs.

mileris-Zalze didi mecneris, avtoritetuli mkvlevaris daskvna, rom Crdilo kavkasiis mTebsa da barSi mcxovrebi xalxebis winaprebi kavkasiaSi Sesuli stepebis momTabare tomebi iyvnen, uaryofili iqna sabWoTa istoriografiis mier, sabWoTa kavSirSi cdilobdnen sxvadasxva xalxebis gulis mogebas maTi warsulis warmoceniT, Camoyalibda xalxTa aborigenobis Teoria, imis Sesaxeb, rom sabWoeTis qveyanaSi yvela xalxi aris aborigeni, anu isini im teritoriaze arian aborigenebi, sadac maT aqvT eTnikuri regioni, anu oseTSi mcxovrebi osebi aq cxovroben uxsovari droidan da a.S.

am TeoriiT aRizarda Taobebi, amitomac kuzminis naSromis qarTveli mTargmneli aRaSfoTa mileris Teoriam, rom mTielebis winaprebi Casaxldnen kavkasiaSi stepebidan.

sinamdvileSi mileri marTalia, radganac Temur-lengis laSqrobs Sedegad sruliad Seicvala Crdilo kavkasiaSi eTnikuri suraTi, aq Camosaxldnen cimbir-Sua aziis regionevidan sxvadasxva xalxebi, maT Soris adiRebisa da osebis winaprebi, aseve Seicvala eTnikuri suraTi daRestanSi. kuzminis sasaxelod unda iTqvas, rom is Seecada mibruneboda milers da misi Teoria ganemtkicebina Tavisi dakvirvebiT.

kuzmini wers _ „yaraCais, inguSeTis da daRestanis eklesiebis qristianuli saxelebi dakargulia. es SeiZleba mowmobdes wyvetaze kulturis da religiis evoluciis memkvidreobiTobaSi“.

me am wyvetas vxzni eTnosTa konfliqturi SecvliT gvian Sua saukuneebSi, rodesac Crdiloet kavkasiaSi tramalis mkvidrni masiurad gadasaxldnen mTebSi da gadavidnen binadar cxovrebase, rasac Tavdapirvelad Tan sdevda kavkasiis mkvidr mosaxleobasTan omebi da maTi

kulturis Zeglebis, anu eklesiebis ngréva. mkvidrebis asimilaciis Semdeg ki TandaTanobiT am nangrevezbe axli saeklesio nagebobebis aRmarTva naklebi xelovnebiTa da codniT.

amaze mowmobs umTavresad meCvidmete-meTvramete saukuniT daTariRebuli arqiteqturis Zeglebi.

baridan Semosuli axali mosaxleobis gaqristianebis procesi xangrZlivi da rTuli iyo. ~oficialuri gaqristianebis TariRi~ ar arsebobs. me-19 saukunis avtoritetuli kavkasiologi vsevolod mileri osebzbe werda:

„zneobrivi wyoba osisa, qristians uZaxis is Tavs Tu mahmadians, Camoyalibda saukuneebis manZilze mSobliur yofaSi SemuSavebuli cnebebisgan da am mtkiced Caketil wreSi qristianobam jer ver SeaRwia~.

naTlisReba, gaqristianeba amsxrevda mTielebis wes-Cveulebebs da zneobrivi safuZvlebs da amitom is ar xdeboda Zaladobisa da msxverplis gareSe.

Crdilo kavkasiaSi Semosulebis gaqristianebis da taZrebis mSeneblobis xanaSi Crdilo kavkasiis arc erT Semosul xalxs ar hqonia damwerloba, magram mkvidri mosaxleobis damwerloba, romelic ikargeboTa axal epoqaSi qarTuli iyo. misioneruli moRvaweroba am pirobebSi Zalian rTulia, saSiSia da naklebad perspeqtiulia“.

kuzmini kidev ubrundeba milers da imeorebs mis frazas eTnikuri cvlis Sesaxeb.

„ukve naxsenebi v.mileris azriT, Crdilo kavkasiis yvela xalxi Sua aziis tramalebidan Casuli momTareebi arian~.

uralis, volgas, donis gadalaxvis Semdeg es xalxi usasrulo mwkrivad midioda samxreTrusul tramalebSi

yvela mxridan Seviwroebuli xalxi Tavs afarebda mTis xeobebs da iqac mas uwevda brZola am xeobebSi masze ufro adre Seyril sxva xalxebTan.

Zneli araa imis warmodgena, Tu ra gavlenas axdenda cxovrebis axali pirobebi velebidan da dablobebidan mTebSi Serekil xalxebze.

SeiZleba vifiqroT, rom Tanamedrove wvrili xalxebi kavkasiis xevebSi warmoadgenen odesRac tramalebSi momTabare ufro didi xalxebis naSTebs, romlebsac Zveli da Sua saukuneebis istorikosebi da geografebi SeiZleba sxva saxelebiTac icnobden.~

kuzminis sasaxelod aseve isic unda iTqvas, rom is Crdilo kavkasiis qristianuli taZrebis mSeneblobas ar miawers maincdamainc alanebs, rogorc esaa miRebuli rusul sivrceSi, magram arc qarTvelebs, is dabejiTebiT imeorebs SedarebiT axal azrs, rom TiTqosda Sua kavkasiis mTebSic ki mTis monastrebs _ berZeni vaWrebi agebdnen. ase, rom kuzminis msgavs „keTilmosurneTaTvis“ eklesiaTa qarTuli warwerebic arafers niSnavs, oRond es eklesiebi nu iqneba qarTuli da iyos yvela sxva xalxis. kuzmini wers kidec _ „kavkasia mkvlevarisTvis rTuli regionia. swored aqaa ruseTis uZvelesi taZrebi“.

alan mefeTa mier bizantiel sasulieroTa gandevna

(მითი და რეალობა ე. წ. ალანის ეპარქიის დაარსების შესახებ)

აბულფედა (1273 -1331) - არაბი გეოგრაფი და ისტორიკოსი, წერს: "აფხაზეთის აღმოსავლეთით, ზღვის ნაპირზე არის ქალაქი ალანი / მედინეტ ალაიე /. ამ ქალაქს იმიტომ უწოდებენ, რომ იგი დასახლებულია ხალხით, რომელსაც ჰქვია ალანი. ალანი / ალანანი / არიან თურქები, ამ ქვეყანაში ალანებს აქვთ უამრავი დაწესებულება .მათ სამეზობლოში ცხოვრობს თურქი ხალხი, რომელთაც ეწოდებათ ასი / ალასი / .ამ ხალხს იგივე წარმომავლობა და რელიგია აქვს, როგორც ალანებს. ალანების მთავარი ციხე - ეს არის მსოფლიოში ყველაზე ძლიერი ადგილი ... ამ ადგილს უახლოეს მთის მწვერვალი აქვს რკინის კარები. http://syрмаepon.blogspot.com/2009/06/blog-post_29.html.

მაშასადამე აბულფედას ცნობით ალანები თურქულენოვანი ტომი იყო და არა ირანულენოვანი. თუკი მე-13 საუკუნის ბოლოს, როცა აბულფედამ თავისი ცნობა დაწერა, ალანები თურქული ტომი იყო,, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ ირანულენოვანი ტომები კავკასიაში გამოჩნდნენ შემდეგ. ჩვენი კვებით, თურქულენოვანი ალანები საბლოოდ განადგურდნენ მონღოლებან ბრძოლის გამო, ხოლო ირანულენოვანი, თავიანთი მოკავსირე ალანები მონღოლებს და ტემურ ლენგს თან შემოყვა შუა აზიიდან ვითარცა მოკავშირე ჩრდილო კავკასიაში ბრძოლებისას. დამპყრობლებმა ირანულენოვანი მოკავშირეები „ძველ ოსეთში“ დაასახლეს (ვახუშტის ცნობით შემდეგდროინდელ „ჩერქეზში“). ამ მიწაზე (ძველ ოსეთში) ცხოვრების გამო მათაც ოსები ეწოდათ. შემდეგ ეს ირანულენოვანი ოსები დვალეთსა და დიგორში გადავიდნენ, დაიმორჩილეს მკვიდრი მოსახლეობა, დვალეთში ვახუშტის ცნობით ისინი ზედა ფენად გადაიქცნენ. უძველეს ხანაში კავკასიაში დამკვიდრებულ ოსებს ქართლის ცხოვრებაც თურქულენოვან ხალხად მიიჩნევდა (იხ. ჩემი „საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში“, 2018).

Anville, Jean Baptiste Bourguignon d, JBB D'Anville. პარიზი 1760 წ.

<http://syrmaepon.blogspot.com/2009/06/blog-post.html>

აბულგედას ცნობის შესაბამისად ამ რუკაზე აღნიშნულია, რომ კავკასიის ალანია მდებარეობდა აფხაზეთის მეზობლად, მის ჩრდილოეთით.

როგორც ითქვა აბულგედას ცნობით, კავკასიის ალანები თურქულენოვანი ხალხი იყო,

ჩანს კავკასიის ალანიაში ალანური ზეაფენა მმართველი, პოლიტიკური ელიტა იყო, ხოლო ქვედა ქართულენოვანი სვანები უნდა ყოფილიყო, ამ აზრის გამოთქმის უფლებას იძლევა ის, რომ საისტორიო წყაროებში ცნობილი ალანები კავკასიის ამ ადგილებიდან ან ქართულენოვანი მწერლები (მაგ. ბორენა დედოფალი) იყვნენ, ანდა საქართველოს ეკლესიის ერთგული შვილები (მარიამ ალანელი, დავით სოსლანი), ცხადია ქართულენოვანი, და ემსახურებოდნენ საქართველოს სახელმწიფოს გამლიერების საქმეს, კავკასიის ალანია შედიოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში მე-11 საუკუნიდან, იქამდე, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ცდილობდა, რომ კავკასიის ალანია შეეყვანა თავის იურისდიქციაში, მისი მეთაური, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი სავედრებელ წერილებს წერდა აფხაზეთა მეფეებს, რომ მათ მისი ეპისკოპოსი შეეწყნარებინათ კვკასიის ალანიაში, მაგრამ რადგანაც აფხაზეთა მეფეები საქართველოს ეკლესიის ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს ე. წ. გარე ეპისკოპოსები ანუ უმაღლესი მფარველები იყვნენ, მათ არ შეეძლოთ კონსტანტინოპოლის საეკლესიო ინტერესების დაკმაყოფილება, ჩვენი კვლევით (იხ. საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში, 2018) აფხაზეთის მეფეებმა პირდაპირი უარი კონსტანტინოპოლის პატრიარქს ვერ შებედეს, ამიტომაც მათ კავკასიის ალანიაში

თავის საეკლესიო ინტერესის გატარება გადაწყვიტეს აღნ მეფეთა ხელით. მართლაც წყაროს ცნობით ალანმა მეფეებმა გააძვეეს კავკასიის ალანიიდან ბერძენი სასულიერო პირები, ამის შემდეგ კავკასიის ალანია გადავიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში, მაგრამ დროებით, ვიდრე აღდე დედოფლის მოღალატეობრივ ქმედებამდე, როცა მან ანაკოფიის დიდი ქალაქი მიმდებარე კავკასიის ალანიასთან ერთად ბიზანტიას გადასცა მე-11 ს. 30-იან წლებში, ამ დროს ანაკოფიასა და კავკასიის ალანიაში შეინიშნება ბერძენ სასულიეროთა აქტიურობა, ასე გაგრძელდა მე-11 ს, 70 -იან წლებამდე, ვიდრე, წყაროს ცნობით თურქ სელჯუკების შემოსევათა გამო დაუძღვრებულმა ბიზანტიის იმპერიამ საქართველოს სამეფოს არ დაუბრუნა მიტაცებული ოლქები (ტაოში) ასევე ანაკოფიის ციხე, ცხადია მიმდგომ კავკასიის ალანიასთან ერთად. ანაკოფიისა და კავკასიის ალნიის საქართველოს სამეფოში დაბრუნების შემდეგ კვლავ დაისვა საკითხი აქედან ბერძენ სასულიეროთა უკან გაწვევისა, რადგანაც ეს ოლქები კვლავ დაუბრუნდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს. ამ დროისათვის უკვე კავკასიის ალანია ეპარქიად ითვლებოდა. პოლიტიკური ძვრების გამო დადგა საკითხი ალანიის ეპარქიის გაუქმებისა, რაც კონსტანტინოპოლისათვის უმძიმესი საკითხი იყო. ეს რთული პრობლემა მოაგვარა ბიზანტიის დედოფალმა მარიამ ალანელმა, ის იყო საქართველოს მეფის ასული, მარიამ-მართა დედოფალი, საქართველოს ეკლესიისათვის მუდამ მზრუნველი წყაროების მიხედვით. ამ დროს ბიზანტიას მარტავდა ალექსი კომნინი, რომელც ტახტზე მარიამ დედოფალმა აიყვანა, ჩანს მარიამ დედოფლის ჩაგონებით ალექსი კომნინმა გამოსცა ქრიზობული-ბრძანება, ალანიის ეპარქიის შესახებ. გადაწყდა მონაცვლებულიყო ალანიის ეპარქიის ადგილდებარეობა. საქმე ის იყო რომ მთის ზემოაღნიშნულ კავკასიის ალანიასთან ერთად არსებობდა ველის ანუ ბარის ალანია ყუბან-დონის სტეპების მომცველი, სადაც გაქრისტიანებული ალანები მომთაბარეობდნენ, დონ-ყუბანის მომტაბარე ალანებსა და კავკასიის ალანებს შორის დიდი განსხვავება იყო, კავკასიის ალანები მოწათმოქმედები იყვნენ, დაბებსა და ქალაქებში მცხოვრებნი, ხოლო ბარის ალანები მომტაბარე ხალხი იყო, მათ არ გააჩნდათ მუდნივი მდგრადი სახლები, შესაბამისად არც ქალაქები, ამიტომაც როდესაც ბიზანტიის იმპერატორმა გადაწყვიტა კავკასიის ალანიიდან გადაეტანა ალანიის ეპარქია დონის სტეპებში მომტაბარე ალანების ქვეყანაში, გამოარკვია, რომ იქ არ იყო ქალაქი ეპისკოპოსის კატედრისათვის, ამიტომაც ალექსი კომნინმა თავის ქრიზობულში ბრძანებით განსაზღვარა რომ ალანიის ეპისკოპოს გადაეცემა საკატედრო ქალაქად ქალაქი არა ალანიაში, არამედ ბიზანტიურ ლაზიკაში, ანუ ტრაპეზუნტის რეგიონში, ეს იყო ქალაქი სოტერიოპოლისი. ამის შემდეგ ალანტა ეპისკოპოსი ლაზიკაში იჯდა. მე-13 ს. დასაწყისში შეიცვალა კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ბედი, ლათინტა გამო პტრიაქი ნიკეაში გადავიდა, ის დასუსტდა, ხოლო, პირიქით, ტრაპეზუნტელი მიტროპოლიტი გაძლიერდა. ამავე დროს მე-13 ს. დასაწყისში სოტერიოპოლისი საქართველოს სახელმწიფოს გავლენის სფეროში აღმოჩნდა, ამ ფაქტების გამო, ამ ეპოქაში ისტორიის ასპარეზზე რამდენიმე ალანიის ეპისკოპოსი გამოჩნდა სხვადასხვა იურისდიქციაში - 1.კონსტანტინოპოლის პარტიარქმა ქალაქი სოტერიოპოლი დაატოვებინა თავის იურისდიქციაში მყოფ ალანიის იერარქს და ის სხვა დაცულ ქალაქში გადაიყვანა, თავის მხრივ ტრაპეზუნტელ მიტროპოლიტსაც გაუჩნდა თავის დაქვემდებარების ქვეშ ალანიის იერარქ, და მესამე სოტერიოპოლის კატედრაზე აიყვანეს ალანიის იერარქი აფხაზეთის კათალიკოსის იურიდიქციაში. ეს სამუ ალანიის ეპისკოპოსი ერთმანეტს

არ ცნობდნენ, განსაკუთრებით ედავებოდნენ ერთმანეთს, და ერთმანეთს უკანონოდ მიიჩნევდნენ ლაზიკელი ანუ ტრაპეზუნტელი ალანიის ეპისკოპოსი და ნიკეას ანუ კონსტანტინოპოლის პატრიარქის დაქვემდებარების ქვეშე ყოფი ალანიის იერაქი. ეს ფაქტი კარგად ჩანს წერილობით წყაროში, რომელსაც ალანიის ეპისკოპოს თეოდორეს წერილი ეწოდება, ეს წერილი მან მიწერა ნიკეას პატრიარქს. ეს თეოდორე პატრიარქმა მიავლიანა ტავის ალანიის ეპარქიაში, წერილიდან ცანს რომ ეპარქია უწყლო სადგილად ანუ სტეპებში მდებარეობდა, ის იყო ყირიმის გასწვრივ დონის სტეპებში, ჩასვლისას მან აღმოაჩინა რომ მის იქ ცასვლამდე ალანიის ეს ეპარქიაში უკვე ცასული იყო ლაზიკელი ალანიის ეპისკოპოსის,ს სადაც მან ასეულობით სასულიერო პირი აკურთხა, უღირსი ხერხებიტო, წერს პატრიარქს თეოდორე, ზოგი აკურთხა სიზარმაცის გამო ლოგინში წამოგორებულმა, ზოგი ცხენზე მჯდომმა და მსგავსი არაეკლესიური ხერხებით ქრთამის აღების სმდეგამის გამო ის ანუ ალანიის კანონიერი ეპისკოპოსი მისთვის ცრუ ალანიის ლაზიკელ (ანუ ტრაპეზუნტელ) ეპისკოპოსს მოვაჭრეს უწოდებს. აქედანაც ცანს, რომ აქ აღ აღიწერება კავკასიის ალანია, რადგანაც კავკასიის ალანიაში ცხადია არავიტარ საჭიროებას არ წარმოადგენდა ეროვულად 100 მღვდლის კურტხევა და ეს წარმოუდგენელიც იყო, ხოლო სტეპების ალანიის ეპარქია თვით თეოდორეს წერილიდან ჩანს რომ 60 დრს მანძილზე იყო გადაჭიმული, ყირიმიდამ ვოლგამდე.

sabWoTa sistorio mecnierbam myarad daamkvidra azri, rom sentis, Soanasa da arxizis eklesiebis momcveli regioni istoriuli კავკასიის alania კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შედიოდა მუდამ da, Sesabamisad, es taZrebiC alanuri saeklesio arqiteqturaa, sinamdvileSi, ki, es taZrebi qarTuli (afxazuri) saeklesio arqiteqturis nawilia.

magaliTad, maTgan yvelaze grandiozuli zelenjuk arxizis Crdilo taZari zusti aslia afxazeTSi lixnis taZrisa. mkvlevari wers _ Особенно часто сближаются Северный Зеленчукский и Лыхненский храмы. Между тем, Л.А.Перфильева говорит о родстве последнего с храмом в Мокви, который датируется временем правления Леона III (между 957 и 969 гг.), т.е. хронологически совпадает с Сентинской церковью: «храм в Лыхны является звеном, следующим за сооружением Северного Зеленчукского храма и собора в Мокви» (Перфильева, 1992, с. 199-200).

saeklesio stili miuTiTebS, rom es taZrebi afxazuri saeklesio arqiteqturis mixedviTaa nagebi, Sesabamisad, isini afxazeTis sakaTalikosos iurisdiciaSi Sedioldnen, afxazeTis sakaTalikosoSi wirva-locvis ena iyo mxolod qarTuli ena, es sakaTalikoso erT-erTi administraciuli olqi, erT-erTi nawili iyo zogadqarTuli eklesiisa, Sesabamisad, es eklesiebi saqarTvelos sapatrjarqoSi Sedioldnen da ara konstantinopolis sapatrjarqoSi, rac Seexeba konstantinopolis sapatrjarqos alaniis samitropolitos adgilmdebareobas, is mdebareobda ara kavkasiis regionSi, aramed yirimisa da donispireTis stepebSi.

alanebi mesaqonle-momTabare xalxi iyo, amitomac mudam erTi adgilidan meoreze inacvlebdnen, amitom TviT alaniis berZeni mitropolitის sityviT, maT ar gaaCndaT qalaeqebi da, Sesabamisad, arc saeklesio kaTedrebi da arc eklesiebi, miT umetes me-10 saukunis daawysisaTvis, roca gaqristiandnen.

miT umetes, rom berZeni klerikalebi 931 wlisaTvis alnta mefeebma kavkasiis alaniidan gaaZeves.

свидетельство Масуди: «После 320 [т.е. 931/2] г. они [т.е. цари Алана] отrekliсь от христианства и прогнали епископов и священников, которых византийский император раньше им прислал» (Кузнецов, 2002., с. 44; Иванов, 2003, с. 190).

axla cdiloben rogorme gaauvnebelyon masudis cnoba, rom kavkasiis alaniidan berZeni samRvdeloeba me-10 saukuneSive gaaZeves.

masudis cnobis gaubraloebas cdiloben axali azris damkvidrebiT, TiTqosda berZnebi kavkasiis alaniaSi ukanve dabrundnen me-10 saukunis Sua wlebSi.

es azri wyaroebiT araa damtkicebuli, piriqiT, saeklesio arqiteqtura aCvenebis ara bizantiur, aramed afxazur niSans, Tumca cxadi, rom bizantiuri kulturis efuZneboda qarTul-qritianuli, magram, amis miuxedvad, Taviseburi, da originaluri, lixni da misi monabaZebi klesiebi zelenjuk-arxizSi, qarTuli arqiteqturis nawilebia.

me-10 s. daswyisSi kavkasiis alaniis im nawilSi, romelsac SeiZleba vuwodoT afxazeTis alania (zRvispireTi-biWvinTa-soxumis regionSi) nikoloz mistikoss surda alaniis kaTedris daarseba, Sesabamisad, am regionSi alaniis eparqiisa, rac ar ineba afxazTa mefem konstantine III-m (893-922), Semdeg ki misma Svilma giorgi me-2-m (922-957), amitomac evedreboda maT konstantinopolis patriarqi nikoloz mistikosi, saxovrebeli da samoRvaweo areali mieca alaniis mitropolitisaTvis.

SesaZloa, am uaris Semdeg ineba bizantium ufro mTian regionSi, magaliTad sentSi daefuZnebina sayrdeni alaniis mitropolitisaTvis, da albaT, am faqts asaxavs sentis saqtitoro warwera, magram mainc sabolood maleve konstantinopoli iZulebuli gaxda uari eTqva kavkasiis alaniaze, 1080 wlidan alaniis mitropolitis kaTedrad ganisazRvra mTiani afxazeTidan Zalze daSorebuli regioni.

trapezuntTan daarsda alaniis samitropolitos kaTedra _ soteriopolSi.

afxazTa mefe giorgi II-is dros alaniidan gaZevebuli iqna berZeni sasuliero pirebi, masudis mixedviT, 931-32 wlis Semdeg.

es iyo afxaz mefeTa reaqcia konstantinopolis aRniSnul ganzraxvaze. afxazTa mefeebma Tavis samefoSi srulad ganaxorcieles qarTuli eklesiis iurisdicia, maT, martvilisa da sxva punqtebSi qarTuli saepiskoposo centrebic daarses, zelenjukis xeobidan sul ramdenime aTeul kilometrSi daafuZnes qarTulenovani biWvinTis sakaTalikoso centri, amave dros ki alaniidan da, maT Soris, afxazeTis alaniidan gaZevebul iqnen berZeni sasuliero pirebi.

amJamindeli rusi mkvlevarebis varaudiT, alaniidan berZeni sasuliero pirebis gaZeveba TiTqosda gamoiwvia xazarTa iZulebam. Cemi azriT, es procesi afxaz mefeTa manevri iyo, am regionSi qarTuli eklesiis iurisdiciis sruli ganxorcielebis mizniT.

afxaz mefeTa reaqcia mZafri da gmiruli iyo. berZnuli saepiskoposo kaTedrebis nacvlad maT am e.w. afxazeTis alaniaSi daarses qarTuli saepiskoposoebi da ufro metic _ sakaTalikoso centri cnobili, biWvinTis kaTedra.

biWvinTis iurisdicias, dasavleT saqarTvelosTan erTad, dauqvemdebare Crdilo kavkasiis marTmadidebloba SavizRvispireTSi, romelic imJamad afxaz mefeTa gavlenis sferoSi Sedioda.

am realuri faqtis gamo konstantinopoli iZulebuli gaxda alaniis eparqia daarsebina sul sxvagan, sxva alaniaSi, momTabare alanebis olqSi- es ZirTadad iyo donispireTis vrceli stepebi.

donispireTis momtabare alanebs ar gaaCndaT qalaqebi da Sesabamisi punqtebi samRvdelmTavro katTedrisTavis, amitomac, konstantinopolma momTabare alanebis mitropolitis kaTedra trapezuntis olqSi daarsa 1084 wlisaTvis, soteriopolisSi, kavkasiis alaniisagan Zalze daSorebul geografiul arealSi.

kavkasiis alaniaSi am e.w. donis stepebis alaniis mitropolit araviTari sasuliero gavlena, miT umetes Zalaufleba, ar gaaCnda.

amJamindeli TeoriiT, 931 wlis gaZevebis miuxedavad, TiTqosda daaxloebiT 30 wlis Semdeg berZeni samRvdeloeba dabrunebula ukan, kavkasiis alaniaSi. aq 965 wlisaTvis, maT, TiTqosda, sentis eklesiac ki ukurTxebiaT.

es daskvna am mkvlevarebs gamoaqvT sentis eklesiaSi aRmoCenili berZnuli warweris mixedviT. sentis eklesiaSi eklesiis kurTxevis aRmniSvneli berZnuli warwera SemdegSi gadaulesavT Txeli nalesiT da SeuTeTrebiaT. SemdegSi mis adgilas sxvadasxva epoqaSi freskebic gamouxatavT. am bolo wlebSi freskebis CamoSlis Semdeg gamoCenila aRniSnuli berZnuli warwera, romelic beleckois aRmouCenia. Sesabamisad, es mkvlevarebi askvnian:

В 931/2 г. аланы терпят поражение от хазар и оказываются вынуждены изгнать христианский клир.

mkvlevarebs SemoaqvT axali saistorio miTi xazar-alanTa urTierTobis gauaresebis Sesaxeb, am miTs amateben masze dafuZnebul axal miTs, berZnebis ukan daabrunebis Sesaxeb -В 940-ые гг. возрождается военная мощь аланов, восстанавливается союз с Византией и Аланская епархия. В результате возрастает статус и аланского правителя (с архонта до экскусиократора), и иерарха (с архиепископа до митрополита). Возможно, что первым митрополитом Алании был Игнатий, а Феодор – одним из его преемников. При помощи византийцев возводятся храмы, в т.ч. и Сентинский. Наконец, в 965 г. император Никифор Фока, который ведет победоносную войну против арабов, направляет специального посланника с высокими титулом патрикия для освящения Сентинской церкви. Этот год знаменателен для аланов: Святослав Киевский разгромил их извечных врагов хазар (Алемань, 2003, с. 490). Но под этим же годом сообщается и о победе русского князя над самими аланами – на арену выходит новая политическая сила, которой лишь в следующем поколении предстоит пойти христианским путем своего кавказского соседа. около 940 г. Алании нет в Notitia episcopatum (Алемань, 2003, с. 259),.

konstantinopolis sapatriarqom kavkasiis alaniaSi sruli marcxis Semdeg, rac maT afxazTa mafeebma ar misces ufleba afxazeTis alaniaSi (da saerTod kavkasiis alaniaSi) eparqiis Seqmnisa, gadawyvita alanebisaTvis Seeqmna eparqia, oRond ara kavkasiaSi aramed alanTa umTavres samomTabareo regionSi - donispireTis stepebSi,

alanebis jgufebi momTabareobdnen yirimsa da donispireTis stepebSi, es iyo vrceli areali Crdilo kavkasiis mosazRvre regionSi. stepebis alanebs momTabareobis gamo ar gaaCndaT qalaqebi da arc Sesabamisi sakaTedro eklesiebi -amitom, rogorc iTqva, konstantinopolma stepebis alaniis mitropolit sakaTedro qalaqad ganusazRvra kavkasiTan axlos, trapezuntis regionSi mdebare qalaqi sotiriupoli daaxloebiT 1080 wlisaTvis.

Sesabamisad, amis Semdeg, senti da sxva maxlobeli eklesiebi _ qarTul saeklesio iurisdiciaSi Sedioldnen.

stepebis alaniis samitropolit araviTari daqvemdebarebuli kaTedrebi ar gaaCnda. mxolod, gvian, mis Semdeg rac monRolTa Semosevebis gamo Seicvala Crdilo kavkasiis eTnikuri saxe da

dasustebul saqarTvelos aRar SeeZlo Tavisi saeklesio iurisdicqis ganvrcoba Crdilo kavkasiis velebze, stepebis alaniis samxreTiT, konstantinopolma Tavis alaniis (stepebis) samitropolitos daavala am arealze moqmedeba.

rac Seexeba sentis eklesiis momcvel mTian regions, is gvianobamde, Cans, me-16 –მე–18 saukunegbamde, dasaxlebuli iyo qarTveli qristianebiT da is kvlav saqarTvelis eklesiis iurisdicqiaSi Sedioda.

ჩრდილოკავკასიელ სვანთა ბრძოლები შემოჭრილ ადიღებთან

და ყირიმელ თათრებთან

ჩრდილოკავკასიაში, როგორც ქართული (თეიმურაზ ბატონიშვილი) და უცხოური წყაროები (ევლია ჩელები, ირხანის ისტორია, დერბენდ ნამე) საკმაოდ გავრცელებული იყო ქართული ენა და ქართული სოციალური სისტემები, აქ, შესაბამისად ქართველები ცხოვრობდნენ, ანუ ხალხი, რომელთა თვითიდენტიფიკაცია ქართული იყო. თემურ ლენგისა და ედიგეის ულუსის შემოსევების შემდეგ ჩრდილოკავკასიელი ქართველები თითქმის სრულებით გაქრნენ, მოხდა მათი ასიმილირება, მაგრამ არსებობს გამონაკლი, გადარჩნენ მხოლოდ ჩრდილოკავკასიელი ხევსურები, მოხევეები, თუშები და სვანები, რომელთაც შეინარჩუნეს სარწმუნოება და იდენტობა, შემოსულებთან ხანგრძლივი ბრძოლების მიუხედავად, ადიღეელებში ასიმილირდნენ ჩრდილოკავკასიელი სვანები, ასევე აფხაზები, დვალეები, ქართლის მთიანეთის ანუ შიდა ქართლის მთიანეთის ქართველები, და ასევე კახეთის მთიანეთის ანუ დასავლეთ დაღესტნის ქართველები, მათი გამუსულმანების შემდეგ უკვე ამ ასიმილირებულმა ხალხებმა რომელნიც ახალ ტომებად ჩამოყალიბდნენ, შემლეს, მაგალითად იმჟამად კახეთის ძირითადი ნაწილის, ანუ თანამედროვე საინგილოს ასიმილაცია, ასიმილირებულ ქართველებს ლეკური თვითშემეცნება გამოუყალიბდათ და მათაც ლეკები უწოდეს.

ადიღე - ჩერქეზებში ასიმილირებულ სვანებს მალე, ასე ვთქვათ, ბატონი შეეცვალათ, რაც თემრიუკ იდაროვი, ივან გროზნის ადიღე სიმამრი, სასტიკად დაამარცხა ყირიმის ხანმა, ჩრდილოკავკასიის სვანეთში ადიღების ადგილას ახლა უვე თურქული ტომები შემოასახლეს (ამჟამინდელი ყარაჩაი და ბალყარეთი).

უფრო ადრე, მე-15 საუკუნისათვის, სვანეთის ძალზე მნიშვნელოვანი ნაწილი განთავსებული იყო ჩრდილო კავკასიაში, ამჟამინდელ ყარაჩაისა და ბალყარეთში.

ამ დროისთვის გამოჩნდნენ მათ მეზობლად ოქროს ურდოს მხედართმთავრის ედიგეის ენისეური ტომები (ადიღეელები). მათ შორის მეზობლობა თანდათან ომად გადაიქცა, ადიღეელ-ჩერქეებმა ჩრდილო კავკასიის სვანთიც მოაქციეს თავიანთი მმართველობის ქვეშ, ისევე, როგორც ჩრდილო კავკასიის სხვა ნაწილები.

რუსეთის მეფის ივან გროზნის სიმამრის ტემრიუკ (თემრიუკ) იდაროვის დროს ჩრდილო კავკასიელ სვანებს მართავდა თემრიუკის მოწინააღმდეგე ერთერთი ჩერქეზი მთავარი.

რუსული წყაროს ცნობით თემრიუკს დაეხმარა ივან გროზნი თოფოსანი მეომარი რაზმებით, მათ 150 სვანური (სონთა) სოფელი გაანადგურეს,

აქედანაც ჩანს, რომ ადიღე-სვანთა ურთიერთობებს საუკუნოვანი ისტორია ჰქონდა, ის გრძელდებოდა მე-15, მე-16 საუკუნეებში, ამავე დროს სვანები ასიმილაციას ქვეშ იყვნენ. სვანურ ენაში გაჩნდა ადიღეური დანაშრეგები. ამ ეპოქაში სვანების ენაზე დიდი კვალი გააავლო ადიღეველებთან ურთიერთობამ.

მალე, როგორც აღინიშნა, თემრიუკი სასტიკად დამარცხა ყირიმელთა ხანმა და ჩრდილო კავკასიელი სვანები ახლა ყირიმელი და ასტრახანელი თათრების გავლენის ქვეშ აღმოჩნდნენ.

ყირიმელ თათრებთან ბრძოლისას სვანებმა ფაქტიურად დატოვეს ჩრდილო კავკასიის სვანეთი და გადმოსახლდნენ საქართველოს სვანეთში და აქ შეავსეს მრავალი სოფელი, აქ უკვე ჩრდილო კავკასიელ სვანთა ადიღეურელემენტოვანი მეტყველება თანდათანობით გავრცელდა დანარჩენ სვანეთში, მაგრამ სვანეთის სამხრეთმა ნაწილებმა რაჭასა და ლეჩხუმში შეინარჩუნა ქართულენოვნება. ეს შედეგი ასახა წერილობითმა ძეგლებმაც, მაგალითად სვანური სიგელ-გუჯარები IX-XIV საუკუნეებისა ძალზე დახვეწილი ძველი ქართული ენის ნიმუშებია, ხოლო შემდეგი საუკუნეებისა უკვე ვეღარ იცავენ დახვეწილ ენობრივ ნორმებს.

მსგასადვე მოახდინა ადიღეთა ენამ გავლენა სამეგრელოს მოსახლეობის ენაზე მე-16 და განსაკუთრებით მე-17, მე-18 საუკუნეებში.

იქამდე საზღვარი სამეგრელოსა და აფხაზთა სამთავროს შორის, ძირითადად, გადიოდა კოდორზე, მაგრამ მაინც, ზღვიპირს, ბიჭვინთის ჩათვლით, სამეგრელო აკონტროლებდა, შესაბამისად მოქვის, ბედიისა და დრანდის კათედრები სამეგრელოს ეკუთვნოდა, ვითარება მკვეთრად შეიცვალა რაც ადიღე-აფსუები ჯერ გაბატონდნენ აფხაზთა სამთავროში და მოახდინეს „ძველი აფხაზების“ ასიმილაცია, მისაკუთრეს აფხაზეთის ქვეყნის სახელის შესაბამისად სახელი სახელი „აფხაზი“, შემდეგ კი შესივნენ სამეგრელოს.

„აფხაზებად“ სახელდებულმა ადიღე-ჩერქეზებმა გადალახეს სასაზღვრო მდინარე კოდორი, ასევე, მათ შესაჩერებლად აგებული გრანდიოზული ე. წ. „აფხაზეთის კედელი“, თავდაცვითი ნაგებობა აგებული „აფხაზთა გამოუსვლელიბისათვის“ ლევან დადიანისა და მოქველ-დრანდელ-ბედიელი ეპისკოპოსების მიერ.

შემოსევის შემდეგ საზღვარი კოდორიდან ენგურზე იქნა გადმოტანილი, სამეგრელოს ნახევარი, ანუ ამჟამინდელი სოხუმ-გულრიფშ-ოჩამჩირე-გალის რაიონები, ძირითადად მე-17 საუკუნეში, დაპყრობილ იქნა ადიღეთა მიერ, შესაბამისად, მეგრული მოსახლეობა გადაიქცა დაბალ ფენად, მმრთველი ზედა ფენის სახელის მიხედვით სამეგრელოს დაპყრობილ ნაწილსაც „აფხაზეთი“ დაერქვა.

ადიღეთა მიერ დაპყრობილი სამეგრელოს (კოდორიდან ენგურამდე) მოსახლეობის დაბალი ფენა ადგილობრივი მეგრელობა იყო, ამიტომაც მათ ენაში შევიდა მრავალი ადიღური სიტყვა, მათ ენას დაეტყო ადიღური ენის გავლენა. თანდათან ის განივრცო დანარჩენ სამეგრელოშიც.

საერთოდ, იმის გამო, რომ მე-15 საუკუნედან მე-19 საუკუნემდე, 400 წლის მანძილზე, ადიღე-ჩერქეზები იყვნენ ჩრდილო კავკასიის ყველაზე დიდი, მძლავრი და დომინანტი ხალხი, მასში ასიმილირდა ჩრდილოკავკასიური ადგილობრივი ტომები, შესაბამისად ჩამოყალიბდა უამრავი ახლი ენა კავკასიური წარმოშობისა, მაგრამ ადიღური ბუნებისა. სინო-ტიბეტურ ანუ ადიღურ-კავკასიურ ენათა ოჯახში შედის დაღესტნური, ჩეჩნურ-ინგუშური და აფხაზურ-ადიღური ენები.

მართალია მოხდა ენობრივი ცვლილებები, მაგრამ გენეტიკურად ყველა ადიღური ხალხი კავკასიურ-ქართული გენოტიპისაა, მათ აქვთ ქართული გაპლოჯგუფები G2. ეს იმას ნიშნავს, რომ ადიღეთა შემოსვლისას კავკასიის ადგილობრივი მოსახლეობა რაოდენობრივად აბსოლუტურ უმრავლესობას წარმოადგენდა კავკასიური გაპლოჯგუფის მქონეს, ხოლო შემოსული ციმბირული მცირერიცხოვანი მაგრამ ორგანიზებული მეომრების ფენა რაოდენობრივად მცირე იყო, ამიტომ მათი გაპლოჯგუფები (ჩანს, R1A და Q), აღმოჩნდა უმცირესობაში, მართალია მათში მოხდა ასიმილირება (ენობრივად და მენტალურად) მკვიდრი მოსახლეობისა (გაპლოჯგუფები G2), მაგრამ მან შეინარჩუნა იგივე, ტრადიციული კავკასიური გაპლოჯგუფი, თუმცა ასიმილაციის გამო სხვადასხვა ხალხად ჩამოყალიბდა.

mahmadian svanTa gvarebi yabardo-balyareTSi da adiRe- CerqzeTSi T. mibCuanis mixedviT

„strabonis (Zv.w. 64, ax.w. 24) cnobiT, svanebi Zlieri, mravalricxovani da yvelaze farTo teritoriaze gansaxlebuli xalxi iyo kavkasiaSi“ (T. mibCuani, megobrobis saTaveebTan. 1986 gv 366.). strabonis cnobas svanebis Sesaxeb eTanadeba menandres (ax.w VI s) cnoba: svanebi `erTi im tomTagania, romelic kavkasiis garSemo cxovrobs, yavs mTavari da am qveyanaze skviTebi gadian~ (georgika tomi III, gv.221). menandre miuTiTebis imier kavkasiaSi svanebis cxovrebis Sesaxeb.

T. mibCuanis kvleviT imierkavkasiis mTis zolSi mdinare Tergisa da yubanis saTaveebs Soris svanebi antikuri xanidanve saxlobdnen vidre Temur lengisa da imier kavkasiis dablobSi Cerqezebis gamoCenamde (T. mibCuani, megobrobis saTaveebTan. 1986, gv. 360).

rogorc cnobilia, Temur lengis Semosevis Sedegad Seicvala imierkavkasiis eTnikuri saxe, kerZod, imierkavkasiis stepebidan imierkavkasiis mTianeTSi vrceldeboda islami da imierkavkasiis barSi gabatonebuli axali xalxi cdilobda mTebSi SeRwevas.

imierkavkasiis mTianeTis erTi nawili, rogorc vTqviT, eWira svanebs, xolo rac Seexeba imier kavkasiis bars, aq gamoCdnen, gaZlierdnen da gabatondnen Cerqezuli tomebi.

Temur-lengis Semdeg Crdilo kavkasiaSi yvelaze didi da yvelaze gabatonebuli xalxi Cerqezebi (yabardoelebi) iyvnen, isini batonobdnen Crdilo kavkasiis dablobis yvela tomze, imorCilebdnen maT yvela saSualebiT.

Cerqezebi aseve cdilobnen daemorCilebinaT Crdilo kavkasiis mTianeTis mosaxleobac, maT garkveul warmatebas miaRwies am mxriv, magram gauWirdaT svanebis damorCileba. amitomac Cerqezebis erT-erTi cnobili mTavari eZebda gzebs, raTa mzardi ruseTis samefo gamoeyenebina svanebisa da sxva mTielTa tomebTan omebisas. es survili aRsrulda ruseTSi ivane mrisxanis mefobisas.

ruseTis xelmwife ivane mrisxane daumoyvrda imJamad Crdilo kavkasiaSi Zalze didi xalxis Cerqezebis erT gavlenian belads, Temriuk idarovs, misi qaliSvili colad SeirTo. amiT ruseTis gavlenis sferoSi Sevida Crdilo kavkasia, Cerqezebis beladma Tavis simamrs Txova daxmareboda jariT mtris _ „sonebis“ winaaRmdeg, rusuli jari SeiaraRebuli iyo imJamad yvelaze axali iaraRiT, cecxlsasroli TofebiT.

CerqezTa am beladis ganxadebiT, is ebrZoda sonebis toms, anu svanebs, romlebic imJamad vrciad cxovrobdnen Crdilo kavkasiaSi. germaneli mecneri da mogzauri giuldeStetdi, romelmac, Tavisi fexiT moiara es mxare, wers, rom sonebi da svanebi erTi xalxis saxelia.

moRweuli saistorio wyaros, XVI saukunis nikonovis matianis damatebiTi nawilis mixedviT, 1562-1563 wlebSi ruseTis mefe ivane mrisxanis simamrma Temriuk idarovma ilaSqra yabardos mezobel mxareebSi, moRweul sabuTiSi naTqvamia _ idarovma „164 mSanTa da sonTa dasaxleba daarbia“ (Teimuraz miCbuni, dasavleT saqarTvelos qarTvel mTielTa eTnogenezis gansaxlevisa da kulturis istoriidan, 1989 gv. 12).

am sabuTidan Cans, rom ivane mrisxanesa da yabardos batonis jarma XVI saukunis 60 - ian wlebSi daarbia, anu mospo da gaanadgura CrdiloeT kavkasiaSi mdebare 164 svanuri sofeli.

aRniSnuli sabuTis, XVI saukunis nikonovis matianis damatebiT nawilis mixedviT, svanebis sacxovrisi moicavda Tergis, baxsanisa da yubanis saTaveebs, es cnoba dasturdeba sxva wyaros - baron rozenTan 1835 wels gagzavnili svaneTis mTavar sioy dadeSqelianis dedis digorxanis moxsenebiTac.

Sesabamisad, Crdilo kavkasiis vrceli monakveTi ialbuzis garSemo svanebiT iyo dasxlebuli, romelTac mtrobdna Cerqezebis batoni.

sabolood, Cerqezebma rusebis daxmarebiT daamarcxes svanebi.

nawili svani mosaxleobisa aiyara Crdilo kavkasiaSi mdebare Tavisi miwa-wylidan da miaSura saqarTveloSi mdebare svaneTs, xolo Crdilo kavkasiaSi darCenili svanuri mosaxleoba TandaTanobiT asimilirda Semosul tomebSi, romlebic iyvnen mahmadianebi.

amis Sedegad Crdilo kavkasiaSi darCenilma svanurma mosaxleobam miiRo mahmadianuri sarwmunoeba da Seerwya iq gabatonebul xalxs.

am mxareebSi SemdgomSi Camoyalibda yabardo-balyareTisa da yaraCai-CerqezeTis administraciuli erTeulebi.

gamusulmanebuli svanebis asimilaciis sakiTxi kargad gamoikvlia cnobilma mecnierma Teimuraz miCbuanma, man gamoikvlia yabardosa da yaraCaiSi mcxovrebi mosaxleobis eTno TviTSemecneba, da adgilze moawyo samecniero eqspediciebi.

T. miCbuanma Tavis kvlevaSi aRniSna, rom balyarelebisa da aseve yaraCaelebisa erTi nawili Tavis Tavs Tvlis svanuri warmoSobisad, isini adastureben, rom maT svani winaprebi hyavdaT.

`yabardo balyareTSi Tavs svanuri warmoSobisad Tvlian Semdegi balyarelebi (sagvareuloebi):

bottalar,
gekkilar,
ebzelar,
eristavlar,
eristaular,
eristovlar,
oTarlal,
Jabelar,
Jabolar,
Jabilar,
sotallar,
tapasxanlar,
qurdalar,
xolalar,
Saxmurzalar,
Suanlar,
Carkuianlar,
jappular,
jafarlar,
elmurzalar,
aTmurzalar,
Teyular,
albutlar,
jaraSular,
beCilar,
beCelar,
qurCalar,
dinalar,
mamCular,
meCiev,
xubilar,
WoWaev.

yaraCaelebidan Tavs svanuri warmoSobisad Tvlian Semdegi gvarebi:

Cagilar,
Tebular,
uzdenlar,
xubilar,
qoCkalar,
culkianlar,
WotWaev,
goCialar,
mamCular,
ebzelar,

panganlar (Teimuraz miCbuani, dasavleT saqarTvelos qarTvel mTielTa eTnogenezis gansaxlebisa da kulturis istoriidan, 1989, gv. 97).

T. miCbuani aRniSnavs rom CamoTvlil gvarTagan mravalricxovanni arian sagvareuloebi: gekilar, oTarlal, Jabolar, jappular, ebzelar, hubilar da sxvebi da uTiTebis wyaros (nasselennie punkti kabardino balkarskoi assr I pereCen familii vstreCaiuSixsia vnix, nalCik, 1970 s 4 - 823) .

T. miCbuanma Tavis wignSi sxvadasxva wyarosa da gadmocemebze dayrdnobiT gamoikvlia, rom

1. bottalar (btllar), botaevebi, gekkilar, gekievebi arian kaxianebi, amasTanave man aRniSna, rom mas zemoT CamoTvlili svanuri warmoSobis gvarebi mocemuli aqvs balyaruli enisaTvis damaxasiaTebeli niSniT da es gvarebi rusulad Cawerisas imateben ev da ov daboloebes. magaliTad: oTarovi, Carkvianovi, Jabelovi, qurdanovi, xolaevi, dinaevi, mamCuevi, jaraSuev, ebzeev da sxva. zemoT aRniSnuli gekievebi da botaevebi erTi warmoSobis gvarebia, kaxianebisagan momdinareoben, amitomac isini erTmaneTs enaTesavebian da erTmogvareobis gamo maT Soris qorwineba akrZalulia. isini adre cxovrobdnen bezginSi da iyvnen qristianebi, Semdeg ki gamusulmandnen.

2. ebzelar, ebzeev, gvare gavrcelebulia yaraCaiSi da isini arRvlianebis gvaris Stod iTvlebian,

3. eristavlalar, erisTavlar, eristovlar igive erisTavebi arian, mosaxleobdnen xeobaSi, romelic aris svanuri toponimis mqone, xeobaSi leskinSi. leskinTan axlos mdebareobs aseve svanuri toponimi sukani, eristavlarebi aseve cxovroben zemo malyarSi, svanTa Zvel qveyanaSi.

4. oTarlal, oTarovebi dadeSqelianTa gvaris Stos ganekuTvnebian, Crdilo kavkasiaSi gaZlierebuli svani dadeSqelianebi gadmosulan samxreT svaneTSi, anu mestiis mxares mdebare svaneTSi da iq gabatonebulan ecerSi. Crdilo kavkasiidan maT Tan axlda ansianevisa da jaWvlianebis winaprebi, gabatonebis Semdeg dadeSqelians madlierebis niSnad ansianebisTis uCuqebia CubuxevSi teritoria, `xolo jaWvlianevisaTvis sofeli xumari` - wers T.miCbuani (T. miCbuani, svaneTis eTnografiuli eqspedicia 1968, rveuli #1, gv 49-52) .

aq saintereso aris is rom, rogorc cnobili aris, Crdilo kavkasiaSi mdebareobs cixe-qalaqis naSTebi, romelsac qvia xumara da Crdilo kavkasiis am xumaras miiCneven Zvel alanur, osur naqalaqarad, maSin roca T. miCbuani Tavis eTnografiul eqspediciaSi xumarad moixseniebs sofel cxumars axlandel svaneTSi. ase, rom TviT svaneTSive, svanur metyvelebaSi, termini xumara, xumari, termin cxumaris Semoklebuli variantia. balyareTis teritoriaze aseve aris mravali svanuri sagvareulo da toponimi, rogorc aRvniSneT, jaWvlianebi cxovrobdnen cxumarSi. aq igulisxmeba Crdilo kavkasiis xumarac. xolo oTarlal da joyarlar gvxxdeba yaraCai-balyareTSi.

5. oTarovi, svanuri sagvareulo, warmoSobili aris patronomiuli saxelwodeba oTarSasagan. es saxelebi erqvaT dadeSkelianebis sagvareuloSi sxvadasxva pirebs.

6. Jaboevebi dadeSkelianTa gvaris ganStoebaa, Crdilo kavkasiaSi bezingi xulamis xeobaSi JabolarTa grandiozuli cixesimagre mdebareobda. e.i. me-5 da me-6 saukuneebSi dadeSkelianebi cxovrobdnen Crdilo kavkasiis JabolarSi.

7. sotalar, sotaevebi yifianTa gvaris Stos ganekuTvnebian, (T. miCbuan, gv. 101) yifianis mogvare sotalar, sotaevebi cxovrobdnen aul uruzbievSi.

8. qurdalar, qurdanovebi svani qurdianebis gvaris Stos ganekuTvnebian, maTi sacxovrisi iyo baxsani, Crdilo kavkasiaSi (iqve, gv. 102)

9. jopoevebi yofilan jappoevebi, anu jafariZeebi da isini cxovrobdnen gekievebTan erTad baxsanSi.

10. yaraCaeli lepSekovebi qurdani, qurdanebis (qurdianebis ganayofi yofilan), maTi winapari lepSoki yaraCaSi xurguzSi cxovrobdnen, qurdanis Zeebi svaneTSi mulaySi. erT-erTi gadmocemis mixedviT, qurdianebis erTi Sto dasaxlebula baxsanSi, meore _ kaxeTSi, mesame _ svaneTSi. yaraCaSi mcxovrebi lepSkovebi Tvlian Tavis Tavs svanuri warmoSobisad, magram ar ician, rom maTi adrindeli gvari iyo qurdiani, wers _ T. miCbuan (T. miCbuan, dasavleT saqarTvelos qarTvel mTielTa eTnogenezis gansaxlebisa da kulturis istoridan, 1989, gv. 103), Crdilo kavkasiaSi laSkuteli qurdovanebi Tavis winapars miiCneven, rom es iyo svanebTan dakavSirebuli da gadmosaxlebuli baxsanis xeobaSi.

11. gujejianTa Stos ekuTvnian Crdilo kavkasieli Saxmurzarlarebi (Saxmurzalovebi), aTmurzarlarebi (aTmurzalovebi), ermurzarlarebi (ermurzalovebi) da Teyularebi (tekulovebi).

12. jafariZeebis mogvareebad Tvlian Taviant Tavs Crdilo kavkasielebi, Semdegi sagvareuloebi: jampppular, jampuev, jafarov, jafarovebi da sxvebi.

13. Carkvianebi, romlebic Crdilo kavkasiaSi mkvidroben da iTvlebian adgilobriv mosaxleobad, Taviant gvars ase awarmoeben: Cerkurianovebi.

14. fanganebi svani fanganebis Stos ekuTvnian, yaraCaiSi anganovebi, maT svan fanganebTan amJamadac aqvT naTesavuri urTierTobebi.

aseve aRsanisnavia, rom aseTive naTesauri urTierTobebi aqvT erTmaneTTan raWvel rexviaSvilebs da Crdilo kavkasiaSi mcxovreba maT e.w. dostebs, rexvaevebs.

rogorc Cans, aseve raWvelebis erTi nawili cxovrobdna Crdilo kavkasiaSi, iseve rogorc svanebi da isinic gamahmadiandnen da asimilirdnen Crdilo kavkasiis Sesabamis xalxSi, magram naTesauri urTierToba Taviant naTesavebTan mainc miutovebiaT,

raWvelebi gadadian Crdilo kavkasiaSi Taviant ganayof naTesavebTan da stumroben, „dostoben“, aseve musulmani Tanamogvareebi gadmodian raWaSi Taviant ganayof qristian naTesavebTan da stumroben, aseT sturmobas uwodeben dostobas da aseTi dostebi raWis mTis soflebi mcxovreba raWvelebs mravlad hyavT mezobel Crdilo kavkasiaSi sxvadasxva sagvareuloSi.

es miuTiTebs, rogorc aRvniSneT, imis Sesaxeb, rom Crdilo kavkasiaSi raWis mezobeli regioni, dasaxlebuli iyo qarTuli mosaxleobiT, romelic gamusulmanebis Semdgom Seerwya iq Semosul mahmadianur mosaxleobas, anu naTesauri kavSirebi ar gauwyvetiaT saqarTvelosTan.

15. svaniZeebis gvaris warmomavlobisa SesaZlebelia iyvnen Crdilo kavkasieli gvarebi, Suanlar, Suanovebi, isini Taviant Tavs svanuri warmoSobisad Tvlian.

16. Crdilo kavkasieli Tebuevebi warmoSobiT svanebi arian, magram ar ician, romeli gvaris Stos ekuTvnian, wers T. miCbuan. (iqve, gv. 104).
17. svani xviblianebis mogvareebad iTvlebian Crdilo kavkasieli xubievebi, maT Soris adre naTesaobac yofila.
18. svani kaxianebris STamomavlebad iTvlebian Crdilokavkasieli jaraSuevebi (balyarebSi).
19. svani mibCuanebis mogvareebad Tvlian sakuTar Tavs Crdilo kavkasiaSi mxcovrebi mamCuevebi.
20. svani qoCqianebris mogvareebi arian Crdilo kavkasieli qoCqanovebi da albetovebi. qoCqanovebi cxovroben balyareTSi da aseve yaraCaSi, albetovebi mosaxleoben zemo CegemSi.
21. svani avalianebris mogvareebi arian yaraCaeli dinaevebi.
22. Crdilo kavkasiuri sagvareulo geriCo TavianT Tavs Tvlian svanebad, magram Zveli gvარი ar ician.
23. Crdilo kavkasiuri sagvareulo TeTuev TavianT Tavs Tvlian svanebad, magram Zveli gvარი ar ician.
24. Crdilo kavkasiuri sagvareulo kerakozov TavianT Tavs Tvlian svanebad, magram Zveli gvარი ar ician.
25. Crdilo kavkasiuri sagvareulo mexiev TavianT Tavs Tvlian svanebad, magram Zveli gvარი ar ician.
26. Crdilo kavkasiuri sagvareulo goCiaev TavianT Tavs Tvlian svanebad, magram Zveli gvარი ar ician.
27. Crdilo kavkasiuri sagvareulo beColov TavianT Tavs Tvlian svanebad, magram Zveli gvარი ar ician.
28. Crdilo kavkasiuri sagvareulo meCiev TavianT Tavs Tvlian svanebad, magram Zveli gvარი ar ician.
29. Crdilo kavkasiuri sagvareulo geriCo TavianT Tavs Tvlian svanebad, magram Zveli gvარი ar ician.
30. jaWvlianebis monaTesaveebad iTvlebian Crdilo kavkasieli WoWaevebi.
31. svani subelianebis monaTesaveebad iTvlebian Crdilo kavkasieli Cagilovebi.
32. svani arRvlianebi monaTesaveebad iTvlebian Crdilo kavkasieli xabCaevebi.
33. Crdilo kavkasiuri sagvareuloebi sonov, son, sonn, SeiZleba CaiTvalos svanuri sagvareulos STamomavlobad, radganac amas TviTon gvარი miuTiTebS, son, Soni, aSuan, aSanua niSnavs svans.
34. sotaev svanuri sagvareulos Crdilo kavkasiuri saxe, cxovroben sofel laSkutaSi.
35. amave sofel laSkutaSi cxovroben svanuri warmoSobis qarTlikovebi, kerZod, pirovneba qarTliko raJabisagan CaiuweriaT erT-erTi gadmocema (iqve gv.133).
36. amave sofel laSkutaSi cxovroben Cerkuianovebi.
37. amave sofel laSkutaSi cxovroben qurdanovebi.
38. amave sofel laSkutaSi cxovroben nastaevebi.
39. amave sofel laSkutaSi cxovroben akaevebi.
40. amave sofel laSkutaSi cxovroben jappuevebi.
41. sofel elbrusSi cxovroben svanuri warmoSobis qurdanovebi, uzdenovebi, vezdenovebi.
42. naCikis raionis sofel xasaniaSi cxovrobdnen botaevebi, natCievebi, xolamxanovebi, raxaevebi.

43. nalCikis raionis sofel zemo malyarSi cxovrobdnen TeTuevebi.
44. Cegemis raionis sofel bulunguSi cxovrobdnen kirakizovebi, apasxanovebi.
45. sofel eltiubeSi cxovrobdnen Sahmurzaevebi, bapinaevebi. (iqve gv. 133)
46. yaraCaeviskis raion sofel xumaraSi cxovroben Zamixovebi.
47. kamenamostSi cxovroben gurjiev, uzdenov, gerikov, jojuev, da sxvebi.

rogorc aRiniSna, rusebis xelmwifes ivan groznis Cerqezebis mTavari daunaTesavda da man rusTa xelmwifis laSqris daxmarebiT SeZlo Crdilo kavkasieli svanebis damorCileba, Semdgom ki, maTi gamusalmenebis gzaze dayeneba. urCebi iRupebodnen anda garbodnen, ZiriTadad, Tavsa farebdnen saqarTveloSi mdebare svaneTs, es faqti kargad Cans svanur poeziaSi.

yaraCaols da balyareols – Turqulenovani svanebi სანტურნეტო სოვრცეშო

yaraCaelebis am jgufs aqvl qarTuli gaձlojgufi

гаплогруппа G2a у осетин – от общего предка, который жил примерно 3025 лет назад, в конце II тыс. до н.э. Это времена начала кобанской культуры, времена создания Диаохи и Колха, первых государственных образований на территории Грузии. В Грузии почти на треть – та же гаплогруппа G2a1a1-P18, что и в Осетии. Аланы, понятно, там были не при чем... По-видимому, **на тюркский язык перешла часть сванов, которые и составили местную основу как карачаевского, так и балкарского этногенеза.** Типичность балкарцев и карачаевцев как носителей кавкасионского комплекса признаков и отсутствие в их антропологическом составе какой-либо инородной примеси и здесь говорят о малочисленности тюркских мигрантов, переселившихся в ущелья из степных районов».

<http://wap.alanla.forum24.ru/?1-0-90-00000276-000-60-0>

yaraCaelebi da balyarelebi – Turqulenovani svanebi

<http://wap.alanla.forum24.ru/?1-0-90-00000276-000-60-0>

Аланы и скифы по мнению А.А.Клёсова и В.П.Алексеева

Amigo: Клёсов А.А.

В современных исторических науках принято считать, что предки осетин – это аланы, а **аланы – ираноязычное племя скифо-сарматского происхождения. То есть по всем признакам они должны были бы иметь основную гаплогруппу R1a,**

но этой гаплогруппы у осетин практически нет, ни у дигорцев, ни у иронцев.

У осетин доминирует гаплогруппа G2a – от двух третей (дигорцы) до трех четвертей (иронцы), а эта гаплогруппа к скифам и аланам никак не вписывается, ...

Либо аланы – это не потомки скифов-сарматов, либо осетины – не потомки аланов, ...

гаплогруппа G2a у осетин –...В Грузии почти на треть – та же гаплогруппа G2a1a1 – R18, что и в Осетии.

По-видимому, **на тюркский язык перешла часть сванов, которые и составили местную основу как карачаевского, так и балкарского этногенеза.** Типичность балкарцев и карачаевцев как носителей кавказского комплекса признаков и отсутствие в их антропологическом составе какой-либо инородной примеси и здесь говорят о малочисленности тюркских мигрантов, переселившихся в ущелья из степных районов».[/quote]

Яндекс.Директ

<http://wap.alanla.forum24.ru/?1-0-90-00000276-000-60-0>

თავი 7

ადილე - ჩერქეზების გაბატონება აფხაზეთში (XVI-XVII სს.)

Sesavali

XVI s-dan erTiani saqarTvelos saxelmwifos daSlis Semdeg mis periferiul kuTxeebi, adgilobrivi xelisuflebis sisustis gamo, Camosaxldnen Crdilokavkasieli mTiebi.

am process n. berZeniSvili „mTis Camowolas~ uwodebs.

ase moeqca aRmosavleT kaxeTi (War-belaqani) daRestneli lekuri tomebis xelSi, Sida qarTlis mTianeTi _ Crdilo kavkasieli osebis, xolo აფხაზეთი –adiRe-Cerqezuli tomis _ abazebis, anu afsuebis xelSi.

XVI-XVIII ss-Si Cerqezi xalxi Crdilo kavkasiaSi yvelaze mravalricxovani iyo da Sedgeboda uamravi meomari tomisagan, romelTagan erT-erTi, rogorc aRiniSna, აფხაზეთში Casaxlda, moaxdina adgilobrivi qaTvelebis (Zveli აფხაზეთის asimilacia) Semdeg TviTon gaiTavisa saxlwodeba – „აფხაზი“.

Zveli da axli აფხაზეთი სხვადსხვა xalxi iyo Tavisi kulturiT, sarwmunoebiTa da SemecnebiT.

აფხაზეთში Camosaxlebul abaza-afsuebs, rogorc iTqva, qarTvelebma, qveynis saxelis mixedviT, „აფხაზეთი~ uwodes, aqedan es saxeli gadaiRes rusebma, Tumca ki rogorc Turqi, ise ucxoeli mogzaurebi maT Cerqezებს anda abazებს uwodebdnen.

axali აფხაზეთი, anu afsuebi narevi eTnosia. rogorc iTqva, Zveli აფხაზეთი eTnikuri qarTvelebi iyvnen, axali აფხაზეთი ki maTSi Cerqezული (adiReuri) tomebis Serevisagan warmoiSvnen. oRond asimilatoris eniTa da SemecnebiT, qarTული ena daviwyebuli an miCqmaluli iqna.

axali afxazebis TviTsaxelwodeba iyo „Cerqezi“, rogorc maT moixsenieben evropeli mogzaurebi spenseri da gamba, aseve „abazi“ an „afsua“. isini adiReuri enis matareblebi iyvnen, xolo Zveli afxazeTis civilizacia da kultura qarTul enasa da qristianobas efuZneboda.

maRalma fenam afxazeTisa _ Zvelma qarTvelma Tavad-aznaurebma, SeZles TavianTi maRali mdgomareobis SenarCuneba qveynis axali eTnikuri saxis Camoyalibebis sanacvlod.

ukve afxazebad wodebulma Cerqezebma afxazeTSi gabatonebis Semdeg. me–17 s. Sua wlebidan gadalaxes samegrelos sazRvari, romelic imJamad md. kodorze gadioda da SeZles win waweva. maT xangrZlivi brZolebis Semdeg daipyres istoriuli odiSi (Tanamedrove soxumis, gulrifSis, oCamCirisa da galis raionebi).

dapyrobel samegrelos nawilSi, kodoridan enguramde, gabatondnen adiRe–Cerqezebi, daiwyo mkvidri mosaxleobis–egriselebis, asimilacia. aqauri, mkvidri qarTuli mosaxleoba gadaiqca sazogadoebis yvelaze dabal, damorCilebul fenad, Seiswavla mebatoneebis, anu afsuebis ena da adaT-Cvevebi,

1. levan II dadianis samTavros ganadgureba samegreloSi Casaxlebuli mTieli adiRe–Cerqezuli, anu afsua tomebis mier.

samegrelos samTavro ukiduresad iyo gaZlierebuli XVII s-is I naxevarSi, imdenad, rom levan dadiani imereTis mefes taxts ecileboda.

am dros afxazeTi samegrelos samTavros SemadgenlobaSi Sedioda, Tumca am saukuneSive mas gamoeyo afxazeTi, romelic calke samTavrod Camoyalibda.

levan dadianis ojaxuri tragediis Sedegma, kerZod, samegrelos afxazi dedoflis SeuracxyofiT dasjam da gaZevebam, ukiduresad ganarisxa afxazTa samTavro ojaxi da didebulebi.

amis Semdeg daiwyo didi omebi am or samTavros Soris, afxazeTis mTavrebma mimarTes ukidures xerxs, gaxsnes kavkasiis qedis CrdiloeTis sasazRvro kari, da adiRe–Cerqezi molaSqreebi moiwvies afxazeTSi, maT didi privilegiebic mianiWes.

imdenad didi iyo Semosul adiRe molaSqreTa odenoba, rom sabolo jamSi maT xelSi aRmoCnda afxazeTis sammarTelo sistema.

afxazeTis samTavro (am droisaTvis, md kodoris marjvena sanapiros teritoria) adiRe–Cerqez molaSqreTa xelSi aRmoCnda, Tumca adgilobrivma afxazma didebulebma garkveuli uflebebi SeinarCunes.

afxazeTidan daiwo gauTavebeli omebi samegrelos winaaRmdeg, Tavdapirvelad kodoris marcxena sanapis mxares.

sazRvari am or samTavros Soris mdinare kodorze gadioda, Tumca arsebobs XVII s-is odiSis ruka, sadac sazRvari ufro dasavleTIT _ mdinare kelasurze gadis.

afxazeTis samTavro am dros mcire mxare iyo, misi sazRvari CrdiloeTis mimarTulebiT ar moicavda, faqtiurad, Tanamedrove gagris raionis mniSvnelovan nawilsac ki, radganac es teritoria am droisaTvis jiqebis toms eWira.

imdroindeli ucxoeli damkvirveblebis aRweriT, Crdilokavkasiidan afxazeTSi axalCamosaxlebulni, ekonomiurad, kulturulad da sazogadoebrivi yofiT iyvnen ukiduresad CamorCenilebi, isini miwaTmoqmedebas ar eweodnen, ar hqondaT qalaqebi da, Cans, soflebic ki (ix. qvemoT). afxazeTis patara qveynis mosaxleoba mcirericxovani iyo, xolo samegrelo, afxazeTTan SedarebiT, ganviTarebuli miwaTmoqmedebis, intenziuri soflis meurneobis qveyanas warmoadgenda.

samegrelo kargad dasaxlebuli, yovelmxriv ganviTarebuli qveyana iyo, maT Soris SeiaraRebiTa da samxedro teqnikiTac mowinave, miuxedavad amisa, XVII s-Si moxda gasaocari movlena _ afxazeTis patara samTavrom gacilebiT ufro Zlieri da didi samTavro ramdenjerme daamarcxa, CamoaWra mniSvnelovani miwa-wyali, saWiroa analizi imisa Tu ra iyo amis mizezi.

„kelasuris kedeli“ – Zveli sazRvari samegrelosa da afxazeTs Soris

samegrelo–afxazeTis sazRvarma kelasur–kodoridan gadaiwia samxreTiT da zugdids miuaxlovda da is mdinare engurze iqna gavlebuli. samegrelos mosaxleoba damarcxebebiT daSinda ise, rom SiSiT xvdeboda sityva `afxazis~ xsenebasac ki.

ismis kiTxva: rogor SeZlo patara, mcirericxovanma, soflis meurneobis armqone, ganuviTarebelma mxarem Zlieri samegrelos samTavros damarcxeba da misi miwebis daufleba?

pasuxis gacemamde unda iTqvas, rom Tanaxmad vaxuStisa, odiSis istoriuli sazRvari iwyeboda anakofiasTan, anu Tanamedrove axal aTonTan. qalaqi anakofia bagration mefebs auSenebiat, aq me–17 saukuneSi iwyeboda sazRvari da is grZeldeboda kelasuridan mTebSi TiTqmis 100 km. sigrZeze., am sazRvris gasamagreblad samegrelos samTavrom aago cixe–simagreTa grandiozuli sistema. aRsaniSnavia, rom mis koSkebsa da galavnebze arsebobs saTofurebi, rac miuTiTebis, rom es grandiozuli cixe–galavani anu sasazRvro zRude namdvilad cecxlsasroli iaraRis gamogonebis Semdegaa aSenebuli.

vaxuSti wers anakofiasa da am sasazRvro zRudeze – `aw oxer ars da sazRvari odiSisa da afxazeTisa. am anakofiis aRmosavliT zRvidam mTamde Seavlo zRude levan dadianman, afxazTa gamousvlelobisaTvis, garna aw uqmad ars. xolo sigrZe odiSisa ars kavkasis Txemidam zRvamde da cxenis wylidan zRvamdeve da meore _ egrisis wylidam anakofiamde, da gani misi rionis mdinaredam egrisis mdinaremde da meore zRvidam kavkasiis Txemamde~ (`qarTlis cxovreba~, IV, gv. 782).

rogorc zemoT moyvanilidan Cans, odiSi viwro mniSvnelobiT ewodeboda qveyanas egriswylidan anakofiamde, anu axal aTonamde.

odiSi moicavda Tanamedrove galis, oCamCiris, gulrifS-soxumisa da nawilobriv gudauTis raionebs, xolo farTo mniSvnelobiT odiSi vrceli qveyana iyo da misi aRmosavleTi sazRvari mdinare cxeniswyalze, samxreTi ki _ rionze gadioda. Crdiloeti sazRvari kavkasiis mTebi iyo.

anakofia (axali aToni) odiSis dasavleT sazRvars warmoadgenda, maSasadame, cxumi, dranda, moqvi, ilori Tu bedia odiSSi Sedioda.

levan II dadianis dros ukve iwyeba odiSis sazRvrebis cvlileba, Crdiloeli mTieli tomebis Semosevebi imdenad didi da intensiuri yofila, rom samegrelos mTavars `afxazTa gamousvlelobisaTvis~ augia didi _ daaxloebiT 100 km. sigrZis kedeli, romelic kelasurTan iwyeboda.

am kedlis Sesaxeb unda iTqvas, rom mis agebas mraval ucxoel imperatorsa da saxelmwifos miawerdnen, magram TviT i. voronovic ki wers, rom cixe-simagreTa es sistema agebulia levan II dadianis dros da misi daniSnuleba iyo `afxazebis~, anu Crdiloeli mTielebis odiSze Semotevis SeCereba.

kelasuri, romelic am droisaTvis sazRvari gamxdara levan dadianisa afxazeTis samTavroebis Soris, cxumTan axlos, mis aRmosavleTiT mdebareobs. maSasadame, am droisaTvis odiSs ukve dakarguli aqvs anakofia da cxumi.

kelasuris kedeli levan II-is dros augiaT didi siCqariT, zogierTi koSki pirdapir miwaze daudgamT ufundamentod, zogierTisaTvis saTofurebic ki ar dautanebiat. mters cixe-koSkis

mSeneblebi elodnen dasavleTisa da CrdiloeTis mxridan, rogorc amas am nagebobis arqiteqtura uCvenebs.

i. voronovi wers: Как выяснилось, общая длина линии обороны Келасурской стены составляет около ста километров. Эта линия прослеживается от устья реки Келасури до села Лекухона (правобережье Ингури) ... врага ждали с Северо-Запада со стороны Сухуми и Цебельды ... Бойницы в башнях расположены во втором этаже, обычно в Северной и Западной стенах ... Несомненно предназначены для огнестрельного оружия... Сооружение во многих своих частях сработано на скорую руку. В одних башнях забыли сделать бойницы. ... Иногда башни ставились без фундамента прямо на траву или полусожженный кустарник ... некоторые участки стены вообще незавершены _ спели вырвать только траншею для фундамента... В , последний период своего правления (1640-1657) Леван был вынужден перейти к организованной обороне своих владений, выразившейся в возведении и укреплении фортификационных сооружений на границе с Абхазией. Арканджело Ламберти сообщал, что владельцы Мегрелии «весьма большими расходами возвели стену длиною в 60 тысяч шагов, и на известном расстоянии в ней находятся башни, охраняемые значительными отрядами стрелков». На карте другого итальянского миссионера Каstellи над выразительным изображением Келасурской стены имеется надпись: «Стена в 60 тысяч шагов, для сдерживания абхазов предназначенная» (В мире архитектурных памятников Абхазии, М., 1978, ст. 104).

miuxedavad imisa, rom i. voronovi antiqarTuladaa ganwyobili, faqtebma is aiZules simarTlis nawili mainc warmoeCina, is wers –

„rogorc gairkva, kelasuris kedlis Tavdacvis xazis saerTo sigrZe Seadgens 100 kilometers. es xazi md. kelasuris SesarTavidan gadaWimulia vidre sof. lekuxonamde (enguris marjvena sanapiro)... mters elodnen Crdilo–dasavleTidan, soxumisa webeldis mxridan, saTofurebi koSkebis meore sarTulzea da, rogorc wesi isini CrdiloeTisa da dasavleTis kedlebSia...ueWvelad gansazRvrulia cecxlsasroli iaraRisaTvis ... nageboba Tavis umetes nawilze nagebia naCqarevad, erTerT koSkSi saTofurebis gakeTebac ki daaviwydaT... zogjer koSkebi dadges ufundamentod, pirdapir balaxze, an naxevradgadamwvar buCqnarze... zogierTi monakveTi kedlisa saerTod daumTavrebelia, mxolod Txrilis amoReba moaswres fndamentisaTvis... Tvisi mmarTvelobis bolo wlebSi (1640–1657) levan meore dadiani iZulebuli gaxda gadasuliyo Tavisi samflobelos organizebul Tavdacvaze, romelic gamoixata afxazeTis sazRvarze safortifikacio nagebobebisa aRmartviT da gamagrebebiT. arqanjelo lamberti iuwyeba, rom samegrelos mmarTvelebma „Zalze didi danaxarjebiT aages kedeli 60 aTasi nabijis sigrZisa, maszea erTmaneTisagan daSorebebuli koSebi, romlebsac icaven moisreebis mniSvnelovani razmebi“. meore italieli misioneris kastelis rukaze kelasuris kedlis gamoxatulebas axlavs warwera– „ kedeli 60 aTasi nabijis sigrZisa, gansazRvrulia afxazTa SekavebisaTvis“ (В мире архитектурных памятников Абхазии, М., 1978, ст. 104).

rogorc aRiniSna, i. voronovis sityviT, kelasuris kedeli warmoadgenda samegrelos samTavrosaTvis `organizebuli Tavdacvis~ safortifikacio nagebobas. simagreTa mTeli es sistema samegreloze (odiSze) afxazebis Tavdasxmis SesaCereblad iyo gansazRvruli, is agebul iqna XVII s- is 40_50-ian wlebSi da icavda Tanamedrove gulrifSis, oCamCiris, galis da nawilobriv zugdidis raionis zRvispira, uxvmosavlian, samiwaTmoqmedo mxareebis, xolo am mxareTa momcveli kavkasionis mTianeTi ukve uWiravT mTiel warmarTebis, maT imJamad ukve afxazebis

uwodebdnen. maTgan dasacavad, maTi SekavebisaTvis iqna agebuli kelasuris kedeli. grZeldeba zRvispireTis paralelurad, TiTqmis 100 km-is sigrZeze. am droisaTvis sazRvaric aq gadioda or samTavros Soris. anu kedlis CrdiloeTis mxare ukve adiRevelebis anu adiRe–Cerqezebis xelSi iyo, maTi tomebi sxvadasxva saxeliT (abaza, afsua) ukve batonobdnen istoriul afxazeTSi, anu kelasurisa da kodoris marjvena sanapiros mxares, amitomac, maTac afxazebi uwodes.

dasmul kiTxvaze, Tu rogor SeZlo afxazTa mcire samTavrom Zlieri samegrelos samTavros Seviwroeba da mis xarjze Tavisi teritoriebis gazrda, unda vupasuxoT, rom sinamdvileSi odiSs ebrZodnen Crdilo-imierkavkasiaSi mcvovrebi Cerqezul-adiReuri tomebi, romelTac baza afxazeTSi gaaCndaT.

Crdilokavkasieli mebrZoli tomebis brZola saqarTvelos kuTxeTa winaarMdeg cnobili faqtia. kaxeTisa da qarTlis samefoebs ebrZoda Crdilo-aRmosavleTi imierkavkasia, anu daRestani, lekebis saerTo saxelwodebiT. maT baza gaiCines dapyrobil aRmosavleT kaxeTSi, romelsac War-belaqani ewoda. aseve ebrZodnen im periodisaTvis qarTlis mTianeTs osebi.

afxazeTSi adiReuri, anu Cerqezuli tomebis masobriv Camosaxlebas XVII s-is 20-iani wlebidan gaaCnda Tavisi istoriuli wanamZRvrebis. adiReebis tomebs (abazebis, afsuebs da aseve sxvebsac) ramdenime xniT adrec SemouRweviaT afxazeTSi, magram XVII s-Si mTieli mebrZolebi kvlav mouwvevia levan dadianisagan ukiduresad Seuracxyofil afxazeTis mTavars.

levan dadians colad hyavda afxazeTis mTavris sorex ServaSiZis qali. male, Ralatis Tu ciliswamebis gamo, levanma coli gaagdo, cxviri da yurebi daaWra da mamas daubruna, xolo masTan SeZenili ori vali mowamvliT moakvlevina, ramac saSinlad aRaSfoTa afxazeTi. es momxdara 1623 wlisaTvis.

arqanjelo lambertis cnobiT, afxazebi `dadianisagan TavS Seuracxyofilad sTvliidnen, radgan man gaagdo coli, maTi mTavris qali, amis gamo afxazebi ise gabrazebuli iyvnen dadianze, rom im dros, roca dadiani garTuli iyo Zmisagan dawyebuli amboxebis dacxrobis saqmeSi, sul TavS esxmodnen samegrelos sazRvrebs, romelic TiTqmis sruliad moaxres, mcvovreblebi daatyveves da afxazeTSi gadaasaxles~.

dadiani Tavidan Setevaze gadasula, afxazeTi ramdenjerme daulaSqravs da xarkic daudvia. 40-iani wlebisaTvis suraTi Seicvala, afxazebi Setevaze gadasulan ise, rom levans samegrelos dasacavad aRniSnuli kedlis aSeneba dasWirda.

`gansakuTrebiT gaZlierda afxaz feodalTa Tavdasxmebi odiSze 40-ian wlebSi, swored im dros, roca odiSis mTavari imereTTan brZoliT iyo dakavebuli. dadianma afxazi feodalebis Semotevis SesaCereblad simagreTa mTeli sistema Seqmna afxazeTis sazRvarze... am kedels, romelSic SigadaSig datanebuli iyo xis koSkebi, morigeobiT icavdnen odiSis Tavadebisa da episokposebis jarebi... am did RonisZiebaTa gatarebis Semdeg dadianma droebiT SeZlo afxaz feodalTa Semosevebis SeCereba~ (narkv, IV, gv. 340).

Cerqezul–adiReuri tomebis Semoseva ძველ აფხაზეთში

აფხაზთა სამთავროს, ადიღეური ტომების შემოსევამდე (მე-16, მე-17 სს.), შეიძლება ვუწოდოთ „ძველი აფხაზეთი“, ის განფენილი იყო მდინარე

ბზიბისწყლიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით, შესაბამისად მოიცავდა ჩრდილო კავკასიის ზღვისპირა ნაწილს. ბიჭვინთაში მდებარეობდა აფხაზეთის კათალიკოსის რეზიდენცია და საკათედრო ბიჭვინთის ტაძარი, შესაბამისად, ძველი აფხაზი მრევლი ქართული ეკლესიისა და ქრისტიანული სარწმუნოების უმთავრეს ბურჯს წარმოადგენდა, უკვე მე-16 საუკუნისათვის ეს მდგომარეობა თანდათან შეირყა ჩრდილო კავკასიაში ადიღების გაბატონების გამო, ჩვენი წყარო წერს „აფხაზთა გარყვნეს სჯული და კათალიკოსობა“. ქრისტეს ერთგული მცველები და კათალიკოსობის საყრდენი ძველი აფხაზები, ქართული გენითა და ენით, თანდათან ასიმილირდნენ ადიღეველ დამპყრობლებში და გადაგვარდნენ ანუ „გარყვნეს სჯული და კათალიკოსობა“. მე-17 საუკუნისათვის უკვე ჩამოყალიბდა ახალი აფხაზები ადიღებში ასიმილირებული ძველი აფხაზები. ახალი აფხაზები ანუ აფსუებად წოდებული ასიმილირებული ძველი აფხაზები უკვე ადიღე-ჩერქეზული ცნობიერების მატარებელი გახდა, დაიწყეს მტრობა სამეგრელოსთან, რომლის საზღვარი ბზიბისწყლიდან ჯერ კელასურზე და შემდეგ კოდორზე იქნა გადატანილი.

me-17. s. 20-iani wlebidan samegrelos samTavro laSqrobebiT cdilobda afxazeTis samTavros gangdgomis dacrobas, magram odiSis Seteva 20-iode weliwadSi Rrma TavdacviT Seicvala. unda vifiqroT, rom drois am monakveTSi, XVII s-is 20-40-ian wlebSi, afxazma Tavadebma saSvelad ixmes უფრო მეტი Crdilo-kavkasieli tomebi. maTi Sekaveba odiSma ver SeZlo da sul 40-iode welSi sazRvari mdinare kodoridan mdinare enguramde iqna gadatanili. afxazeTis samTavros teritoriis farTobi 2-er gaizarda odiSis xarje.

Crdilokavkasiebi, kerZod, Cerqezul-adiReuri tomi _ jiqebi, romlebsac adre odiSis mTavri iyenebda mtrebis winaaRmdeg, axla TviT odiSis winaaRmdeg iqna gamoyenebuli. levan dadiani `1621 wlisaTvis ...emegobrebo-da afxazTa, jiqTa da svanTa, raTa Semwe eyon ~ (`qarTlis cxovreba~, IV, gv. 826), maT iyenebda imereTis mefesTan omSi _ `movida levan dadianica spiTa odiSar-afxaz-jiqTa da iqmna brZola Zlieri~ (iqve, gv. 826).

aqedan Cans, rom afxaz-jiqebis samxedro Zalebs adre iyenebdnen Siga omebisas, xolo afxazeTis samTavrosTan urTierTobis daZabvis Semdeg jiqebi da sxva Crdilokavkasiuri adiReuri tomebi TviT afxazebs gamoyenebiaT odiSis winaaRmdeg.

saerTod, ucxo samxedro Zalis gamoyeneba im dros axasiaTebda saqarTvelos sazogadoebas. magaliTad, 1666 wlisaTvis imereTis mefis winaaRmdeg ganwyobilma sexnia CxeiZem `moiivana spani osmalTa, moipara cixe quTaisisa da Seayenna osmalni~ (`qarTlis cxovreba~, IV, gv. 838), msgavsi mizezebis gamo, odiSis winaaRmdeg mebrZol afxazebs jiqebisa Tu Cerqez-afsuebisaTvis, anu Crdilokavkasieli mebrZoli tomebisaTvis karebi gauxsniaT da isini afxazeTSi miuwveviaT. Turqebic odiSarTa winaaRmdeg gadmosulan, mimxrobian afxazebs. `1634 wlisaTvis maisSi Turqebi SeiWrnen samegreloSi, daarbies axlo-maxlo soflebi da gaZarcves drandis monasteri~ (m. rexviaSvili. imereTis samefo, 1989, gv. 95).

marTlac, imJamindeli politikuri mdgomareobis gamo, Turqebi odiSis yvela mters emxrobodnen. levan dadianma naTesauri kavSiri daamyara qarTlis mefe rostom xanTan, sparseTis vasalTan, ramac Turqeti odiSis winaaRmdeg ganawyo da dauaxlova afxazebs.

afxaz-CerqezTa Semosevebi grigaliseburi iyo, amitomac XVII s-is 60-iani wlebisaTvis maT ukve dauWeriaT samegrelos teritoria kodoridan egriswyal-RaliZgamde, xolo 80-iani wlebisaTvis maT ukve RaliZga-enguris Sua moqceuli teritoria daiWires da odiSis Suaguls miuaxlovdnen.

`...iyo Wiri didi odiSisa, viTarca aRvwereT da umetes afxazTagan, rameTu movidodian navebiTa da xmeliTa da styvevdian, daipyres vidre egrisis mdinaredmde da daeSeneboden TviT afxazni da arRara iyo drandas da moqvs episkoposni, ~ _ wers vaxuSti (`qarTlis cxovreba~, IV, gv. 845).

`garna iyo odiSs Wiri... kvliTa da yidviTa tyvisaTa da umetes afxazTagan, rameTu movidian laSgrad da aoxrebdian qveyanaTa avazakobiT da cxadad~ (iqve, gv. 850).

italieli misioneri werda: `samegrelo samegrelo aRar aris, radgan omebis gamo ukanasknel siglaxeSia Cavardnili, daqceuli da aoxrebulia. aRaravis hyavs saqoneli da yvelas sarCo akli... axla kacs aRar SeuZlia uSiSrad iyos, mudam afxazebis SiSia~... aRniSnulma viTarebam Zlier Searyia odiSis Tavdacvisunarianoba. am garemoebiT isargebles Cerqez-afxazma feodalebma da TandaTanobiT daikaves teritoria md. kodoridan md. enguramde. am teritoriaze gabatonda afxazeTis mTavris sustar ServaSiZis vali sorex ServaSiZe, romelmac Tavi mTavrad gamoaxada. mosaxleobis didi nawili, ra Tqma unda, adgilobrivni, odiSarni iyvnen, feodalTa wreSi ki gabatonebuli mdgomareoba TandaTan afxazma feodalebma moipoves.

sorex ServaSiZem da misma saxlikacebma maTi momxre afxazi feodalebis daxmarebiT ramdenjerme scades enguris dasavleT sanapiroze gadasvla, magram yovelTvis ukugdebul iqnen. samagierod, mtkiced damkvidrdnen odiSis mTavar nawilSi enguris marjvena mxares. ase Seiqmna XVII s. bolos md. enguri afxazeTisa da odiSis samTavros sazRvrad (narkv. IV, gv. 354).

ucxoeli damkvirveblebi, xolo Semdeg ki mogzaurebi, qarTveli istorikosebi aRweren, Tu rogori ukiduresi sisastikiT epyrobodnen afsua dampyrolebi odiSis mkvidr qarTul mosaxleobas, anu dRevandeli gudauTis, soxum-gulrifSis, oCamCiris da galis teritoriaze mcxovreb mosaxleobas. maTi TareSi Seexo agreTve mTel dasavleT saqarTvelos, gansakuTrebiT zRvispireTs da enguris marcxena sanapirosac.

mTieli Cerqez-jiq_afsuebi atyvevebdnen, yiddnen, xocavdnen mosaxleobas, meurneobas ki uwyalod anadgurebdnen. amis gamo, kodorsa da engurs Sua moqceuli samegrelos erT dros ayvavebuli mxare ukacriel, gaudaburebul kuTxed iqca, romelsac ukve ara odiSi, aramed afxazeTi ewodeboda. is ukve afxazeTis mTavris mier imarTeboda.

`Zalian gaZnelda cxovreba Savi zRvis napirebze, sadac tyvis msyidvelebi TareSobdnen, gansakuTrebiT aqtiurobdnen gamahmadianebuli afxazi feodalebi. vaxuSti bagrationis cnobiT, afxazebi `dauvdebian osmalTa navTa da laz-WanTa da ufrosad odiS-guriasa~, afxazebi didi navebiT moulodnelad miadgebodnen napirs, visac moaxelednen, itacebdnen da Turqebze yiddnen (an afxazebSi ymebad asaxlebdnen), afxaz mekobreebs Turqebic ki ufrTxodnen~ (narkv., IV, gv. 460).

kavkasiis mTianeTSi damkvidrebuli Cerqez-adiReuri tomebi iseT Zlier Zalas warmoadgendnen, rom maTi damorCileba iseve uWirda TurqetS, rogorc iranelebs uWirdaT daRestnis damorCileba.

1730 wels Turqebma moawyves didi laSqroba jiqebisa da mTielebis dasamorCileblad, maT mxars imereTis mefec uWerda. es laSqroba CaiSala, Turqebi jiqeTSi veRar Sevidnen.

ადლოე –Cerqezebis (აფსუგბის) dasaxleba samegreloSi (amJamindel gulrifS– oCamCire–galis raionebSi)

mdinare egriswyalsa (RaliZga) da engurs Soris moqceuli odiSis yofili teritoriis Semomtkicebis mizniT afxazeTis mTavris Zem yvapu ServaSiZem, romelsac es teritoria ergo, Camoasaxla bzifis xeobeli afxazebi. ase gaCnda pirvelad dRevandeli galis raionSi afsua mosaxleoba. maTi Camosaxleba moxda XVIII s. dasawyisSi. odiSis meore nawili, ufro CrdiloeTiT mdebare mdinare kodorsa da RaliZgas Sua moqceuli teritoria, afxazeTis mTavris meore Zes ergo. rogorc iTqva, `yvapu ServaSiZem Tavis samflobeloSi bzifis xeobidan gadmoyvanili afxazebi Camoasaxla~ (iqve, gv. 468).

jiqesia ServaSiZes, romelsac md. kodorisa da RaliZgas Sua moqceuli miwa-wyali ergo, Tavis samflobeloSic, Cans, Camousaxlebia afsua-afxazebi. amitomaa, rom Zvel mkvidri mosaxleobasTan erTad dRevandel oCamCiris raionSi afsuebic gaCndnen.

sarwmunoebis Seryeva axal afxazeTSi

XVIII s. 30-iani wlebisaTvis afxazeTis mosaxleobis zedafenas mahmadianoba miaRebines. aqauri mosaxleoba aqamde or sarwmunoebriv jgufad iyo gayofili. Zveli mkvidri mosaxleoba, maT Soris zedafena, mkvidri Tavadznauroba da qvedafena qristianuli iyo, axlad Camosaxlebuli mravalricxovani adiReelebi (afsuebi) warmarTebis warmoadgendnen. Camosaxlebis Semdeg afxazeTSi faqtiurad gaimarjva warmarTobam da qristianoba Sesustda. magram mainc zedafena, ServaSiZeTa samTavro saxli, mkvidri Tavadebi, qristianebi iyvnen da amitomac Taviant Tavsa qarTuli eklesiis nawilad da qarTuli kulturis matareblebad miiCnevden.

maRal fenebSi mahmadianobis danergvam es ZvelqarTuli zedafena ufro dauaxlova gabatonebul warmarTebis, es iyo axali mosaxleoba _ adiRevelebi sxvadasxva tomobrivi warmoSobisa, maT Soris afsuebi, am procesma afxazeTis adgilobrivi fenebi daaSora qarTul fesvebs. Tumca mahmadianoba Rrma ar yofila da afxazi mTavrebis da Tavadebis ojaxebs qarTul samyarosTan kavSiri mTlianad ar daukargavT, aq Zveleburadve icodnen Taviant Zveli dedaqarTuli ena, dabal fenebSi qarTuli enis codna male gadafara afsuaTa enam. Tumca namdvil ZirZvel, anu qarTvel afxazebs XVIII s-is dasawyisSi, jer kidev ar hqondaT daviwyebuli qarTuli enis codna, rogorc amas uCvenebs Tundac sulxan-saba orbelianis magaliTi, roca man Soreul maltaSi qarTuli enis mcodne afxazi tyve ixila.

TurqTa gandevnis Semdeg gamahmadianebuli afxazebis didi nawili qristianobas daubruna, magram isinic da Camosaxlebulebic erToblivad kvlav agrZelednen Cveul saqmianibas-. `afxazebi xSirad gadmodiodnen Setevaze samegrelo-imereTis mimarTulebiT. aseT SemosevaTa umTavresi mizani baris mdidari raionebis Zarcva-gleja da tyveebis Sovna iyo~ (iqve, gv. 469).

safiqrebelia, rom adiReelebi, anu Cerqezuli tomebi afxazeTSi Camosaxldnen ori gziT. Tavdapirvelad XVI s-Tvis, Cans, jiqebi Camosaxlebulan Savi zRvis sanapiros gziT da biWvinTamde miuRweviaT, Semdgom raRac mizezis gamo, jiqTa axal talRasa da afxazeTSi iqamde Camosaxlebul ukve `afxazebad~ saxeldebul Zvel jiqTa Soris winaaRmddegoba warmoSobila, amitomac, levan dadianisa da sorex ServaSiZis omis dros, XVII s. dasawyisSi, Cerqezebis ufro axali talRa Crdilo kavkasiidan Camovida bzifis xeobaSi kavkasiis uReltexilis gziT. maT Sesakaveblad, rogorc aRiniSna, levan dadians 100-kilometriani cixesimagre augia, magram uSedegod.

Zvel qarTul provincia afxazeTSi damkvidrebul adiRe-Cerqezებს qarTvelebმა `afxazebi~ uwodes istoriul-geografiuli provinciis `afxazeTis~ saxelis mixedviT, iseve rogorc egvipteSi damkvidrebul arabებს amJamad ewodebaT egviptelebi, xolo siriaSi, asirieliTa miwa-wyalze damkvidrebul arabებს _ sirielebi, aseve sxvadasxva Cerqez-afsarul tomebs, afxazeTSi damkvidrebulT _ afxazebi ewodaT, Tumca ki Zvel qarTvel afxazebsa da axal afsua _ `afxazebs~ Soris eTnikuri sxvaoba iyo.

jiqebi, iseve rogorc lekebi, ukve XVI s-danve moiwevden saqarTveloSi dasasaxleblad, maT Turqebi uwyobden xels.

`imereTis mefe kargad xedavda, rom Turqebi mis qveyanas sami mxridan utevden: samxreT-dasavleTidan zRvispireTiT _ gonios gziT, Crdilo dasavleTidan jiqeT-afxazeTis gziT da samxreTidan _ samcxesaaTabagos gziT. Tumca Semosevisagan rom qveyana exsna, amisaTvis saWiro iyo samive gzis Caketva. amis gansaxorcieleblad, upirveles yovlisa, bagrat mefem yuradReba miapyro Crdilo-dasavleTis sazRvars. jiqni, romelnic adreve moeqcnen Turqebis gavlenaSi, Tavs esxmodnen guria-odiS-afxazeTis zRvis sanapiro zols da aoxrebdnen. bagratis TaosnobiT gadawyda laSqroba maT dasasjelad da Crdilo-dasavleTis mxridan gzis Casaketad. 1533 wlis ianvarSi mamia gurieli da mamia dadiani gaemarTnen salaSqrod, pirveli brZola moxda gagrasTan 30 ianvars. am brZolaSi jiqebi damarcxdnen, magram meore dRes 31 ianvars, Ralatis Sedegad dadianisa da gurielis jari sastikad damarcxda. TviT dadiani am brZolaSi daiRupa, xolo gurieli Tavisi sami ZmiT, episkoposiT da jariT tyved Cavarda~ (m. rexviaSvili, das. naSr, gv. 33).

episkoposis monawileoba am omSi mowmobs, Tu ra did yuradRebas uTmobda eklesia qarTuli miwa-wylis dacvas am mimarTulebiT. marTlac, am marcxis Semdeg Cveni ukiduresi saeklesio centri biWvinTa, sadac qarTveli eris materialuri ganZi iyo dagrovili, daucveli darCa. ramdenime aTeuli wlis Semdeg biWvinTis sanaxebi ukve warmarT jiq-afsuebs hqondaT daWerili. saepiskoposo taxti biWvinTidan gelaTSi iqna gadatanili. ase mospes adiReelebma qarTuli qristianobis saukunovani dedaqalaqi, mcxeTis toli biWvinTa, romelic mxolod mRvdlis anabarad iqna mitovebuli. Tumca adiRe-Cerqezebis meore talRam XVII s-Si gacilebiT ufro umowyalod mospo qarTulenovani saepiskoposoebi drandisa, moqvisa, bediisa, sxva eklesia-monastrebi, maT sarwmunoeba sruliad ver aRmofxvres, magram ukiduresad ki dasces.

აფსუებს ანუ აღიღებს–ახალი აფხაზები ეწოდა.

n. berZeniSvili „axali afxazebis“ Sesaxeb

arsebobda mosazreba, rom Zveli da axali afxazebi erTi eTnikuri warmoSobis xalxia da maTi kulturis kerebi iyvnen biWvinTis, bediis, drandis Tu moqvis saepiskoposoebi. Tu ase iyo, maS, ratomRa gaanadgures isini XVI-XVII ss-Si afxazebma?

n. berZeniSvili miudgomelia am sakiTxSi. is wers, rom `Zveli afxazebi sxva xalxi iyo, xolo axali afxazebi sxva eTnikuri kuTvnilibis xalxia. Zveli afxazebi kulturul-konfesiurad qarTvelebi iyvnen. amitomaa, rom VIII-X ss-Si mTeli dasavleT saqarTvelos mosaxleobas ewoda afxazebi~ (n. berZeniSvili, saq. ist. sakiTxebi, 1990, gv. 584).

ara mxolod dasavleT saqarTvelos mosaxleobas, XI-XIII ss-Si ucxoelebis erTi nawili mTel saqarTvelos mosaxleobas uwodebდა afxazebs – mmარTველი დინასტიის ტიტულურის mixedviT, radganac mTel imJamindel sqarTvelos mefebs upirvelesad afxazTa mefeebi ewodebodaT.

n. berZeniSvilis azriT, afxazeTSi Sua saukuneebSi moxda `mTis Camowola~, anu Crdilokavkasielebis Camosaxleba (iqve, gv. 593), ris Sedegadac moxda afxazeTis mosaxleobis gaucxoeba. aqamde ki _ `...herosis, qarTloSi da egrosis xvedri qveynebi _ maT Soris svaneTi, afxazeTi... yvela eseni qarTvelebi iyvnen da es ara marto konfesiuri TvalsazrisiT, aramed feodaluri kulturis TvalsazrisiT. am TvalsazrisiT, amdenadve aq ar SeiZleba sxvadasxva erovnebase, rogorc eTnokulturul cnebase, saubari, rogorc feodaluri qveyana afxazeTi iseTive saqarTvelo iyo da afxazi iseTive qarTveli iyo, rogorc egrisi da megreli, rogorc hereTi da herni, rogorc qarTli da qarTleli~ (iqve, gv. 608).

saqarTvelos aRmosavleT mTianeTSi xdeba lekebis Tu osebis Camosaxleba. dasavleTSi ki, `mTiuli afxazebi tomobriv Camovidnen, damxvduri afxazuri mosaxleoba eZmo mosult klasobrivi brZolis niadagze. maSasadame, afxazebis tomobrivi Camosvla da maTi brZola qarTuli feodaluri urTierTobis winaaRmdog iyo, amave dros, brZola `qarTulis~ winaaRmdog da afxazeTi `moiqca warmarTad~... afxazi Tavada-aznauroba Seurigda Seqmnil mdgomareobas... da iwyo `gaafxazeba~ ara marto moZme afxazebma (barelebma), aramed bari-zRvispireTis yvela glexma. Seiqmna afxazoba. `qarTul~ batonymobaSi sulamoxuTuli glexoba ara marto zRvispireTisa mietana afxazobas, aramed afxazeTi yvela batonymobis winaaRmdog mebrZoli qarTveli glexis TavSesafari gaxda da Seiqmna axali afxazeTi~ (iqve, gv. 610).

`feodalur xanaSi mTieli afxazebi ramdenime nakadad Camodian afxazeTis teritoriaze... XVII s-saTvis mTiel afxazTa axali nakadis Camosvlaa savaraudebeli, romelmac ukve gaaZliera afxazeTis axali mosaxleoba... feodaluri uRlis qveS myofi advilad urigdeboda mTidan Camosult, romelTac primitiul yofasTan erTad socialuri Tavisuflebas mohqondaT. afxazeTSi gabatonebuli axali yofa rom sasurveli iyo feodalur uRelSi Cabmul sazoga-doebisaTvis kargad Cans iqidan, rom XIX s-Si samegrelos mosaxleoba mniSvnelovani raodenobiT gadadis afxazeTSi da iq `afxazdeba~ mxolod imitom, rom es maT socialur Tavisuflebas aniWebda~ (iqve, gv. 616).

mTieli tomebis Semosvlamde ki mdinare kodoramde mdebare qveyana iyo megrulenovani, n. berZeniSvili imowmebs a. lambertis (iqve, gv. 594).

rogorc aRiniSna, granJies cnobiT, moqvis sanaxebSi samoRvaweod saWiroa qarTulisa da megrulis codna, aq afxazuri enis Sesaxeb araviTari miTiteba araa (iqve, gv. 611). lambertis dros kodoris dasavleTiT afxazeTia, afxazi mosaxleobaa, afxazuri ena batonobs.

a. lamberti `CamoTvliS kolxidis mdinareebis da ambobs: «Последняя из всех рек Коддора, эта должно быть Коракас, потому, что вся Колхида расположена между Фазисом и Коракасом и совершенно так, как Фазис отделяет Мингрелию от Гурии, так и Коракас отделяет её от Абхазии, а как за Фазисом Мингрельский язык сразу сменяется грузинским, так за Коракасом сменяется абхазским. Отсюда ясно, что Кодор Мингрельцев есть древний Коракас, потому, что сейчас после переправы через Кодор живут абхазцы (авасси) со своим особенным языком» (iqve, gv. 613).

lambertis aRwerilobidan Cans, rom afxazeTSi mis Tavlwin Casaxlebuli axali mosaxleoba momTabareebis narCenebi iyvnen, Semosulni kavkasiis mTebSi, romelTac baris kulturis araviTari niSani ar hqonda. Tu rogori yofiT cxovrobdnen axali afxazebi da vis emgvanebian isini, is wers „qalaqebSa da cixe–simagreedSi afxazeTelebi ar cxovroben, aramed erTi gvaris 10–20 ojaxi erTad Seikribeba, romelime goraze, aq ageben wknelis qoxebs, maT Semoavleben Robes da Txrils, radganac erTmaneTs Zarcvaven“ : «В городах и крепостях абхазцы не живут, но (обыкновенно) собираются десять или двадцать семейств одной фамилии, выбирают какое-

нибудь возвышенное место, строят здесь из соломы несколько шалашей и обводят все крепким забором и глубоким рвом. Последнее делают потому, что у них обычай грабить друг друга» „saxlSi ariferi aqvT morTulobisa (`utvar~). erTimeores hyidian monebad. SeiaraRebULT sZinavT... esaa afxazebi. mxolod mTielobiT SeiZleba aixsnas maTi meurneoba, yofa da sxva mTielebTan msgavseba. mTel istorias, gamodis, ise gauvli, rom afxazebs am kulturul mSeneblobaSi monawileoba ar miuRiaT“ –wers n. berZeniSvili. SeuZlebelia aseT xals aego lixnis an bediid didebuli taZrebi.

Camosaxlebuli abassebi anu rogorc n.berZeniSvili uwodebs mTis afxazebi“ stepebis momtabare Crdilokavkasiuri, enobrivi monacemebiT, adiReuri tomi rom iyo es kargad Cans maTi yofacxovrebis wesidan –

`zemoT moyvanili daJinebuli mowmobani imis Sesaxeb, rom afxazebi agre hgvanan kavkasiis mTiel xalxebs yofaSi, sarwmunoebiT, rom isini cixeebsa da qalaqebSi ar cxovrobdnen, rom, rogorc Cans, mexorableoba an sul ara aqvT, an metad mcire, rom isini megrelebs ar hgvanan yofa-cxovrebiT, yvelaferi es mowmobs, rom XVIII s-is afxazebi, marTlac kavkasianebia, sakmaod gvian Camosuli barSi, maT jer kidev ver auTvisebiaT bari da mTiulur cxovrebas ganagrZoben. ra Tqma unda, isini ar arian aborigenebi, maT ver SeuTvisebiaT qristianoba, iseve rogorc ver SeuTvisebiaT feodaluri meurneoba (am yovlad uxvsa da noyier qveyanaSi), iseve rogorc ver SeuTvisebiaT feodaluri socialuri wyoba da gorakebze gvarebiT (erTi gvaris xalxi) dasaxlebulni cxovroben... umTavresad mejogeobas misdeven da ara miwaTmoqmedebas... yvelafridan Cans, rom afxazebi XVII s-Si TavisTavadi xalxia, kavkasielTa monaTesavea, primitiuli yofiT da warmarTuli religiiT. meore mxriv, rogorc aRniSnuli iyo, momwifebul saSualo saukuneebSi (VII-X) afxazeTi aris ganviTarebuli feodaluri qveyana, saidanac qristianoba mTaSi vrceldeboda... da ucbad xdeba Zirfesviani gardatexa. me-15 saukuneSi afxazeTi `warmarTobs~, afxazeTSi uqmdeba zedized saepiskoposoebi, qreba qristianoba... ra unda yofiliyo amis mizezi?... maS ra moxda? moxda is, rasac adgili hqonda araerTgan saqarTvelos mTisa da baris urTierTobaSi. feodaluri baris dasustebis Semdeg Camowva mTa. sruliad SeuZlebelia, rom afxazeTSi intensiuri feodaluri meurneoba eqstensiur mTis meurneobiT Secvliliyo, dawinaurebuli feodaluri kultura mTis yofiT Secvliliyo, rom afxazeTi qristianobisagan miqceuliyo, Tu iq mTis Camowolas ar hqonda adgili~ (iqve, gv. 614-615).

rogorc aRniSnuli iyo, swored mTiel warmarTebis Sesakaveblad iqna agebuli odiSSi e.w. `afxazeTis didi kedeli~.

`rogor SeiZleba afxazeTze mecniერuli saubari, am qveynis istoriaze msjeloba da kelasuris kedlebis ar gaTvaliswineba. es kedeli xom mTeli epoqis maCvenebelia... gana es kedeli eTnikuri sakiTxebis Ziebisas mcire dasayrdens mogvcemda? ...es kedeli dasavleT kavkasiisa da yubanis auzis tomTa moZraobis winaaRmdeg, maTi mowolis winaaRmdeg agebuli RonisZieba Cans da kavSiri aqvs daruband-darial da Tu gnebvavT saingiloSi aseTive kedelTan~ (iqve, gv. 617).

swored, mTiel ucxoelTa gabatonebiT aixsneba `kodor-enguris Sorisi samegrelos aseTi mtruli ganadgureba, xalxis sul erTianad ayra-dayidva (1672 wlidan da Semdeg)~... (iqve, gv. 618).

cxadia, Camosul adiRe-afsuebisaTvis sruliad ucxo iyo mkvidrTa kultura, tradiciebi, maT istoria ar gaaCndaT. amitomaa, rom `sakuTar istorias gaurbian... aqvT Tu ara istoriuli gadmocemebi? Tu isini im afxazebis genetikuri memkvidreni arian maT folklorSi Tamari da sxva aseTebi unda Candes... narTebis eposi maT mTielobaze miuTitebs~ (iqve, gv. 618).

afsaRTa ena da ucxouri cnobeBi axali afxazeBiS SgsaxeB

Tamar mefestaN dakavSirebiT unda iTqvaz, rom Tamaris vaJis afsaruli saxeli _ `laSa~ erqva. Mematianis cnoba imis SesaxeB, rom `laSa~ aris afsaruli da ara afxazuri sityva, Zalze mniSvnelovania da yuradsaRebi. Es miuTiTebis imis SesaxeB, rom XIII s-saTvis afxazeBiS ena da afsareBiS ena sxvadasxva iyo.

`qarTlis cxovreBaSi~ naTqvamia: Tamar mefis vaJis dabadebisas qarTvelma mXedronma axalSobils miuZRvna erT-erTi laSqroba `bedsa da svesa zeda laSasa, romeli ganmanaTleblad soflisa iTargmna afsarTa eniTa~ (`qarTlis cxovreBa~, II, 1959, gv. 58), maSasadame, laSa afsaruli sityvaa da qarTulad ganmanaTlebels niSnavs... Cveni Zveli mematianeni da meistorieni kargad icnobdnen afxazebsa da afxazeTs, `laSa~ maT dros afxazuri sityva rom yofiliyo, afsarul sityvad ar miiCnevden. Crdilo kavkasiis dasavleT nawili XVI-XVIII ss-Si dasaxlebuli iyo Cerqezuli tomebiT. Im dros CerqezTa saerTo ricxovnoba sakmaod didi yofila. Cerqezuli iyo abazTa, adiReTa, yabardoelTa, ubixTa (da sxva) tomebi. Yvela isini enaTa erT jgufs ganekuTvneBoda da maTi saerTo saxeli iyo Cerqezebi, afxazeTSi gabatonebis Semdeg maT qarTvelebma uwodes `afxazeBi~, (ep. Anania jafariZe. Tamar dedoflis vaJis saxeli, Jur. `jvari vazisa~, 1989, gv. 43, 50). Cans afsareBi Tamar mefis dros erTerTi qarTveluri tomi iyo da 141o mar uwodebdnen afxazebs, radganac sityva laSa ara afxazur, aramed afsarulad miiCneva, Sesazloa maTgan miiTvises Semosulma tomebma.

m. lorTqifaniZe wers afxazeTis SesaxeB: XVI-XVII ss-dan aq rTuli procesebi mimdinareobs, dasturdeba Crdilo kavkasiidan momTabare tomebis Camosaxleba... ucxoeli avtorebi, romelnic XV-XVI ss-mde saqarTvelos saerTo qarTul socialur-kulturul samyarod aRiqvamden, gansakuTrebiT XVII s-dan, mkveTrad gamoyofen da ganasxvaveben erTmaneTisagan kodoris samxreTiT da mis CrdiloeTiT mcxovreBTa yofas. Swored XVII s-dan Cndeba pirveli cnobeBi kodoris CrdiloeTiT qarTulisagan (megrulisagan) gansxvavebuli salaparako enis SesaxeB (abulfida, pietro gerald, jovani juliano da luka, arqanjelo lamberti, evlia Celebi da sxvebi) (m. lorTqifaniZe. Ara uwyian, Tu..., gaz. `lit. Saq~, 16.II.90).

e. mamisTvalaSvili wers ucxoel avtorTa Canawerebze dayrdnobiT: `Cvens xelT arsebuli wyaroebis mixedviT dgindeba, rom XIV-XV ss-Si saqarTvelos Savi zRvis Crdilo-dasavleT nawilSi (dRevandeli afxazeTis assr teritoriaze) odiSis samTavrosagan damoukidebeli politikuri erTeuli ar arsebobda. Iq arsebul mniSvnelovan ekonomikur da kulturul kerebSi, gansakuTrebiT cxumSi, ZiriTad mosaxleobas qarTvelebi Seadgendnen... 1630 w. Gazafxul-zafxulSi afxazeTSi imogzaura italielma jovani juliano da lukam, igi wers: `afxazeBi gafantulni arian zRvis sanapiroze, maTi cxovreBiS wesi iseTivea, rogorc Cerqezebis. Ara aqvT araviTari dawerili kanonebi da damwerlobis gamoyenebac ar ician, rwmeniT isini qristianeBi arian, raime qristianuli wes-Cveulebebis gareSe... tyeebi maT emsaxureBaT, rogorc myudro adgili, rodesac isini airCeven erT adgils sacxovreblad, mere mas ar toveben... radganac 141o mar aqvT sxva sacxovrebeli adgili, garda tyisa, amitom hyavT mcire raodenobis jogi... kmayofildebian Taflisagan gakeTebuli RvinoTi, nadiriT da tyeSi gazrdili nayofiT, xorbali maTTan ar modis, marils ar xmaroben~ (i. tabaRua, saqarTvelo evropis arqivebsa..., III, gv. 169-171) (e. mamisTvalaSvili, saqarTvelos..., 18.X.90, gaz. S.g.).

`XVII s-is 80-ian wlebidan odiSis samTavros CrdiloeTi sazRvari moiSala da afxazebma daipyres teritoria mdinare enguramde. Ierusalimeli patriarqis dosiTeosis cnobiT, afxazebma

moaxres teritoria soxumidan cxeniswylamde. Cxadia, isini Taviant teritorias rodi aoxrebdnen~ (i. anTelava, afxazuri problemis..., gaz. `mamuli~, #6, 1989).

Kavkasiis mTebidan afxazeTSi Camosaxlebis Sesaxeb afsuaTa Soris darCenila eTnogenetikuri gadmocemebi. `erTi jgufi legendebis miuTitebs narTebis, e.i. mTis miTiuri tomebis da maTi gmirebis mosvlas afxazeTis miwaze, 142o mar142 mosaxle kaciWamia goliaTebis Tu juja `acanebis~ mospobas da aq damkvidrebas, erT-erTi legendiT, afxazTa winaprebi arabeTidan gadmosulan, bolos da bolos md. Yubanis velze mosulan, magram aqaur civ havas ver Seguebian da aqedan afxazeTis miwaze gadasaxlebulan, Tumca maTi nawili iqve darCenila da eseni arian abazinelebi (S. Inalifa, afxazebi, 1965, gv. 10-3105, n. Lomouri, pasuxad, gaz. `l.s~, 20.X.89).

`acanebis~ qveS mosuli mTielebi 142o mar gulisxmobdnen `sanebs~ (zanebs), romelTac berZnebi `sanigebs~ uwodebdnen?

`TviTon afxazebs SemorCaT bundovani warmodgenebi maTi winaprebi am miwaze saidanRac (etyoba dRevandeli adiRedan) mosvliS Sesaxeb... imaTi mniSvnelovani nawili, vinc Tavis Tavs dRes afxazs uwodebs, unda miviCnioT am sul cota xnis winandeli Crdiloeli dampyroblebis Stamomavlebad~ (r. Evdokimov-vogaki, afxazeTis..., gaz. `sax. ganaTI.~, 29.X.89).

n. fofxaZis saintereso dakvirvebiT, ucxouri wyaroebi miuTiteben, rom Crdilo kavkasiaSi, kaspiis zRvis piras arsebula qveyana `absua~, arsebula `absua~ xalxic. Amas miuTitebs pliniusi. N. fofxaZes mohyavs pliniusis teqstis laTinuri dedani da Targmani inglisur enaze, yvelgan `absua~ xalxzea saubari. Swored am `absuebis~ Sesaxeb ganucxadebia XVII s. dasawyisSi erT italiel bers, isini Crdilo-kavkasiidan axlaxan Cavidnen kavkasiaSio.

n. fofxaZe wers: `pliniusma kavkasiis aRsawerad 20-ze meti avtoris naSromi gamoiyena... avtors savsebiT cxadad aqvs garkveuli, rom I s-Si absua qveyana mdebareobda kaspiis zRvis CrdiloeT sanapirosTan. Pliniusi aRniSnavs absua xalxis eTnikur kuTvnilbasac. Absua xalxi skviTi xalxi iyo. I ss-Si is aRar iyo momTabare xalxi... absua xalxi cxovrobdna kaspiis zRvis Crdilo-dasavleT nawilSi mdebare momcro yuris erT napirze... pliniusis am cnobis sandooba eWvs ar iwvevs. araviTari kerZo interesi absua qveyanis mdebareobis aRweris dros mas ar eqneboda. Man obieqturad miuTita faqti _ absua qveyana kaspiispireTis Crdilo nawilSi mdebareobda... absua enaze molaparake xalxi Crdilo kavkasiidan samxreT kavkasiaSi uReltexiliT gadmodioda da iqve, samurzayanos CrdiloeTiT ikavebda miwebs. Ufro CrdiloeTiT, zRvis napirze adiRe xalxebi Camosaxldnen. Saxelwodeba `Carqasi~ Turqebma uwodes adiRe xalxs da niSnavs Saragzis yaCaRebs... yvela evropeli mkvlevari aRniSnavda, rom adiRe xalxebi, absua xalxic XIX s-Sic im doneze idga Tavisi yofiT, rogorc 2000 wlis win axasiaTebda vandalebs, guTebis, alanebs. Kolxebi 3000 wlis winaTac maRali civilizaciIT gamoirCeodnen~ (n. fofxaZe, Sav zRvas kolxeTis zRva erqva, gaz. `ax. Iverieli~, 14.VI.90).

rogorc aRiniSna, afsuebs SemorCenili aqvT legendebi maTi ucxoetidan afxazeTSi Camosaxlebis Sesaxeb. xSirad am ucxo qveyanas, Tavdapirveli samSoblos saxels isini gamoxataven sityviT, romelsac Camwerni weren, rogorc `abisinia~. Safiqrebelia, rom legendebis mTqmelni amboben saxels `absni~, romelic msgavsia pliniusis `absuasi~, xolo Camwerebs esmiT `abisinia~. `baton S. Inalifas mohyavs gadmocema imasTan dakavSirebiT, rom afxazebi abisiniidan gadmosaxldnen miuseraSi~ (T. miCbuan, vin iyvnen..., gaz. `sax. Gan.~, 6.XII.89).

gadmocemebi da wyaroebi adiReel tomTa afxazeTSi Casaxlebis Sesaxeb

adiReel tomTa afxazeTSi Camosaxlebis Sesaxeb gadmocemebi daculia CrdilokavkasiaSi. Semonaxulia adiRe yabardos saxalxo gmiris inalis Sesaxeb gadmocema, sadac aRwerilia, Tu rogor SemoiWra is XVI s. dasawyisSi afxazeTis teritoriaze mravalaTasiani laSqrIT, Semoiyvana iq mosaxleoba _ «В легенде об Инале говорится, что после покорения Абхазии, находясь на Дзибе (бзиби), Инал скончался. Старики абхазинцы помнят, что в XIX в. На территории абхазского общества Псху (в горах Абхазии) было почитаемое место, где по преданию похоронен Инал. Оно называлось Иналкьба, т.е. «Иналов мавзолей» (История Кабардино-Балкарской АССР, т. I, М. 1967, стр. 83; I. tuxaSvili, uZRebi Svili, gaz. `ax. Iverieli~, 5.VIII.89).

inali Turme Crdilokavkasieli `abazinebis~ Tavadebs aSes da SaSes aqcevdA yuradRebas. Am abazinebsa da afsuebs erTi ena hqondaT. Cans, afxazeTSi Camosaxlebis Semdeg damxvedr qarTvel gamoCenil saTavado sagvareuloebS Taviseburad uwodes `aSe~ da `SaSe~. `aSe da SaSe gamoiTqmis xSirad, rogorc aCe, aqedan aC-ba da CaCe _ aqedan CaC-ba~ (iqve. ServaSiZeebsa da anCabaZeebs TavianTeburad aCba da CaCba uwodes. Xolo Semdeg qarTvelebisagan sityva `Tavadic~ SeiTvises da gamoTqvamdnen rogorc `aTauad~).

afxazeTis Sesaxeb moRweulia Turqi istorikosis evlia Celebisa da qaTib Celebis cnobebi. XVII s. 20-40-ian wlebisaTvis qaTib Celebis cnobiT, soxumi afxazebs ar ekuTvniT da afxazebi mTebSi cxovroben soxumis Crdilo-aRmosavleTiT erTi 143ilometric manZilze. afxazTa maxloblad lazebis tomi binadrobS. Afxazebis sazRvari kodoramdea _ zemo weli. Afxazebi igive Cerqezebia, radganac qaTibis cnobiT, Cerqezebis sazRvari samegreloa, CerqezebSi swored afxazebs gulixmobs. Ufro metic, is pirdapir miuTiTebS, rom Cerqezebi da afxazebi erTi xalxia. Misi azriT, abaza araa qarTveli, megreli da dadiani ki `namdvili qarTvelia~.

qaTib Celebi adasturebs, rom masac gaucvnia gadmocemebi abazebis (axali afxazebis) ucxo mxaridan mosvlis Sesaxeb. Cnobilia, rom hazarebi, mobinadreni Crdilo kavkasiaSi, VIII-X ss-Si iudauro sarwmunoebis aRmsarebelni gaxdnen. Isini Semdeg ganibnen ufro metad dasavleTis mimarTulebiT, iudauro sarwmunoebis gamo maT ebraelebsac uwodeben. qaTib Celebi wers: `amboben, rom eseni israilelebisagan warmoiSvnen. TiTqmis am mxareSi sami ebrauli tomi movida da dasaxlda. Cerqezebi da abazebi am sami tomisagan gavrceldnen~ (qaTib Celebis cnobebi saqarTvelosa da kavkasiis Sesaxeb, 1978, gv. 132).

Hazarebi, marTlac, kaspispira im adgilebSi cxovrobdnen, sadac adre absuebis tomis sacxovriss miuTiTebda pliniusi. SesaZlebelia, hazareTSi iudaizmis gavrcelbis Semdgom IX-X ss-Si hazarebma gadanacvleba daiwyes TavianTi sacxovrisidan. Safiqrebelia, rom dasavleT Crdilo-kavkasiaSi gamoCenil CerqezebS raime kavSiri hqondaT maTTan, yovel SemTxvevaSi, VIII-X ss-Si Crdilo kavkasiis dasavleT nawilSi ara Cerqezebi, aramed os-alanebi mkvidrobdnen. afxazeTis erT mTian kuTxes `alaniac~ ki erqva. Semdeg, Cans, moxda tomTa gadaadgilebani, yovel SemTxvevaSi, qaTib Celebis cnoba imis Sesaxeb, rom Cerqezebi da abazebi afxazeTSi mosuli tomebi arian, sayuradReboa. Abaza _ axali afxazebis sinonimuri saxelia. `abxazi _ ZiriTadad tomis saxelia. Es tomi, romelsac Cvens droSi islamis qveynebSi abazas uwodeben, yara aJdahanis macxovreblebisagan warmodgeba. Qalaqi mdebareobs Savi zRvis napirze, mTaze, zRvis yureSi, abxazi _ soxumidan erTi milis manZilze, Crdilo aRmosavleTiTaa. abxazTa maxloblad lazebis tomia~... (iqve, gv. 133). qaTibi kidev erTxel imeorebs, rom misi drois afxazebi ara mkvidrni arian afxazeTisa, aramed `yara aJdahanis macxovreblebisagan~ warmodgebian.

Rogorc iTqva, Cerqezebi da abxazebi (afxazebi) Turq istorikoss erTi xalxis tomad miaCnia. `tomebi erTmaneTs paraven xalxs da vaWrebs mihiyidian. Deda-mama Tu gayidvis Semdeg Tavis vaJs vaWars daunaxavs, veRar gamoisyidian. maT Soris aseTi adaTia... erTmaneTs paraven da begebs aZleven~ (iqve, gv. 132). Abazas xalxis `Tavdapirveli sazRvrebi soWidan kodors aRwevs~ (gv. 132).

Abazas qveyana saqarTvelos mosazRvrea. saqarTveloSi ki mdebareobs abazas mosazRvre dadianis qveyana: `dadiani Savi zRvis sanapirosTan axlos, abazas mosazRvre qveyanaa. Misi gamgebeli yovelTvis ebrZvis abazas. Misi erTi mxare foTs aRwevs~ (gv. 136).

qaTibi wers: `saqarTvelo _ vilaieTia ... Sirvanis zRvasa da Sav zRvas Soris, misi sazRvrebia: aRmosavleTiT _ derbendi da Sirvani, samxreTiT _ Cildiris, yarsis da arzumis vilaieTebi, dasavleTiT Savi zRva, CrdiloeTiT ki abazasa da daRestanis vilaieTebiT aris SemosazRvruli. Damoukidebeli gamgebeli hyavs. mTeli mosaxleoba qristiani qarTvelebi arian... aCik-baSs, dadians, megrels da sxvebs qarTvelebs uwodeben. Namdvil qarTvelebad aCik-baSi da dadiani iTvlebian~ (iqve, gv. 136).

Rogorc aRiniSna, `abazebi~ da `dadiani~ mudam ebrZvian erTmaneTs, abazebi _ misi azriT, igive Cerqezebi arian, xolo `dadiani~ namdvili qarTvelia, maSasadame, qaTibis azriT, omi mimdinareobs Cerqezebisa da qarTvelebs Soris, anu Crdilo kavkasiis udides xalxs da Cvens xalxs Soris. marTlac, Crdilokavkasieli mTielebis afxazeTSi damkvidrebas win aRudga mTeli dasavleT saqarTvelos samefo-samTavroebebi, magram uSedegod. maT TurqetTic uWerda mxars.

Levan II dadianis dros (1611-1657) sazRvari samegrelosa da afxazeTs Soris mdinare kelasurTan iwyeba (iqve, gv. 58).

Mdinare rions qaTibi uwodebs _ `foTis mdinares~, amitomac safiqrebelia, rom Turqi istorikosi XVII s-sa evlia Celebi `faS~ saxels uwodebda ara mdinare rions, aramed im droisaTvis saxelganTqmul navsadgurs, mdebare fSadis yuresTan, romlis Sesaxebac werdnen Semdgomi drois mogzaurebic J. gamba da spenseri. aRniSnuli `fSadis~ yureSi Camaval mdinares erqva `faS~. Yovel SemTxvevaSi rioni arasodes yofila gamyofi afxazebsa da megrelebs Soris. Evlia Celebis Tanaxmad ki, mdinare faSa, romlis wylebic ikribeba `...soWas mTebis xevis wylebisagan, Semdeg pirdapir samxreTisaken miedineba da samegrelosa da abazas qveyanas Sua zRvas erTvis. aRmosavleT sanapiroze mTlianad urCi samegrelos soflebia. dasavleTis napiri abazas CaCebis tomis qveyanaa~ (evlia Celebi, mogzaurobis wigni, 1971, gv. 96). araviTar SemTxvevaSi md. `faSi~ rioni araa, is an mdinare kodoria, anda, rogorc aRiniSna, fSadis yuris Senakadia. aRsaniSnavia, rom n. berZeniSvili daaskvnis: `ase, rom evlias cnoba arc ise fuZemdebluri Cans~ (n. berZeniSvili, dasax. naSr, gv. 606). Am daskvniT, TiTqosda, n. berZeniSvilma winaswar gasca pasuxi j. hiuts, romelic evlia Celebis aRniSnuli cnobis araswori gagebis Sedegad askvnida, TiTqosda afxazebi mdinare rionTan cxovrobdnen, rac absurdia. foTi am droisaTvis ar yofila navsadguri, erTaderTi navsadguria kodortan mdebare _ `isaguri~ (s. janaSia, VI, 1988, gv. 281). Evropeli mogzaurebis analizi (igulisxmeba J. gamba da spenseri) ufro damajerebelia.

evropeli mogzaurebi gamba da spenseri axali afxazebis adiRevelobis Sesaxeb

spenseri axal afxazebis pirdapir uwodebs Cerqezebis. CerqezeTi, misi azriT, iwyeba anapaSi da biWvinTa misi nawilia. misi sityviT gagrac CerqezeTSia da biWvinTis taZaric, gambori _ lixni CerqezeTis Suagulia, ServaSiZe _ Cerqezebis tomis mTavaria, saerTod, is afsuebs uwodebs Cerqezebis. `samegrelos mesame provincia gadaWimulia CrdiloeTiT kodoris koncxamde da sazRvrad udevs amave saxelwodebis mdinare, Zveli avtorebis koraqsi, aRmosavleTiT ki wibeli _ sakmaod maRali mTebi. es provincia atarebs, agreTve, samurzayanosa da afxazeTis saxels. igi dadianebs saxelmwifos nawils Seadgens, magram SeiZleba iTqvas, rom igi arcerT xelisuflebas ar emorCileba. aq iSviaTad Tu vnaxavT damuSavebul miwebs da sruliad ar aris mosaxleoba. es adgilebi namdvili udabnoa, romelic Tavdacvis adgils warmoadgens da barrierad gamoiyeneba afxazebsa da megrelebs Soris... lekebisa da afxazebis saxelmwifoTa sazRvarze udabnoebia gadaWimuli. amdenad, gasakviri ar aris, rom engursa da kodoris koncxs Soris qveyana sruliad dausaxlebeli da evropisa Tu tropikebis yovelgvari mcenareulobisaTvis gamosadegi misi miwebi gamouyenebelia~ (Jak gamba, mogzauroba amierkvkasiaSi, 1987, gv. 112).

levan meore dadianis dros ayvavebuli qveyana adiRe-Cerqezebis Tavdasxmebma udabnod anu dausaxlebel teitoriad gadaaqcia. samurzayano da, saerTod, teritoria mdinare kodoramde yovelTvis samegrelod iTvleboda. rogorc evropeli mogzauris aRweridanac Cans, swored amitom is gaanadgures momxdurma mTielma tomebma.

gambas SeumCnevia isic, rom axali afxazebi genetikuradac ki Sereuli sxvadasxva eTnikuri xalxebis narevs warmoadgenda, is wers: `afxazebi, romlebic soxum-kaleSi sakmaod bevрни vnaxeT, metwilad susti aRnagobisa da dabali tanisani iyvnen, fexebi da barZayebi wvrili da moxrili hqondaT... bevri didebuli vnaxeT soxumSi da rudes kaleSi yofnis dros. isini saSualoze maRali tanisani, Ronierebi iyvnen da kargi garegnoba hqondaT, gegonebodaT, sxva warmoSobisani ariano, vidre is afxazebi, romelTa portretic me es-es aris aRvwere~ (iqve, gv. 90).

saerTod, afxazeTTan mimdebare Savi zRvispireTSi erT-erTi saukeTeso navsayudelia fSadis yure _ `afxazeTis sazRvarTan telenjikidan daaxloebiT 60 versze _ fSadis yurea... fSadis yure usafRTxoa weliwadis cxra Tvis ganmavlobaSi misi saerTo siRrme 7-9 saJenia~ (iqve, gv. 76).

o. spenseri wers: `CerqezeTis mravalricxovan yureTa da navsadgurTagan erT-erTs fSads mivaRwieT, fSadi mniSvnelovani navsadguria~ (k. koxisa da o. spenseris cnobebi saqarTvelosa da kavkasiis Sesaxeb, 1981, gv 115).

es navsadguri gaWirvebiT auRiaT rusebs da simagred uqceviaT 1840-41 wlebSi (iqve, gv. 116, SeniSvna).

avtori wers: `navsadgurSi Sesvla Zalian Zneli iyo Cerqezi locmanis gareSe, garda amisa, aqauri mravalricxovani mcxovreblebi kavkasiis yvela toms Soris cnobilni iyvnen, rogorc yvelaze meomari bunebisa da ruseTis dauZinebeli mtrebi, roca Cerqezebi Tvals mohkravdnen napirisaken moaxloebul gems sabrZolvelad aRWurvili navebiT, TiTqosda jadosnuri joxis daqnevaze, navsadguris mTeli Sesasvleli da irgvliv mdebare gorakebi Tvalis daxamxamebaSi ivseboda SeiaraRebuli xalxiT, zogi ki napirisken garboda... maTi kivili erTgvarad waagavs turebis ymuils. igi imdenad Semazrzeni da araadamianuria, rom Tu is pirvelad esmis adamians, SeiZleba gonebac ki dakargos. advili warmosadgenia, rogori panikuri SiSi ipyrobs Cerqezebis sabrZolo

yijinaze, crumormune da gaunaTlebeli glexebisagan Semdgar armias, gansakuTrebiT sazarelia gamZvinvarebul mTielTa brbos yiJina~... (iqve, gv. 116).

amis Semdeg gavida sukune da msgavsadve, 1980-iani wlebis bolos damkvirvelebi gaocebiT aRwerdnen, Tu rogor swrafad, TiTqosda uxilavi xelis daqneviT ikribeboda aTasobiT afxazi sxvadasxva raionebidan konfliqtis adgilas. Jurnalistebis aRwerebi saocrad emsgavseba o. spenseris cnobas. tomobriobis SegrZneba da mebrZoli buneba dResac ar Secvlila.

o. spenseri wers: `Ruza CavuSviT CerqezeTis pirvel navsadgurSi _ anapaSi... arcerTi rusuli sadgomi CerqezeTis sanapiroze ar yofila iseTi saSiSi rusebis jarisaTvis, rogorc gagra. biWvinTidan gamborSi gavemgzavreT... Cven gadavwyviteT CerqezeTis SuagulSi gamgzavreba, amisaTvis mTavarma Tavadma ServaSiZem ukve didi xania miiRo ruseTis mTavrobis qveSevrdomoba... Cven patara qalaq gamboris, anu lixnis daTvalierebas SevudeqiT... am Zlieri tomis Tavadi afxazi mixeil ServaSiZea...es Tavadi erTaderTi magaliTi ar aris CerqezeTSi samSoblosadmi aseTi Tavdadebuli siyvarulisa... soxum-kale istoriuli TvalsazrisiT momdevno saintereso adgilia CerqezeTis sanapiroze... soxum-kaleSic, ise, rogorc CerqezeTis sanapiros sxva simagreebsa da blokpauzebSi...~ (iqve, gv. 106-130). aqedan Cans, rom im xalxs, romelTac Cven afxazebis vuwodebT, mogzaurebi Cerqezebis uwodeben, Tumca ician sityva `afxazic~. magaliTad, afxazi Tavadia Cerqezebis mTavari ServaSiZe. es marTlac ase iyo istoriuladac. aqauri Zveli qarTveli Tavadebi, romelnic tomobrivad Zveli afxazebi, anu qarTvelebi iyvnen, CerqezTa Semosevis Semdegac Tavis samTavro-saTavado taxtze darCnen da afxazi (qarTveli) Tavadi ServaSiZe aqauri Cerqezebis (axali afxazebis) mTavrad iqca.

aseTi iyo mdgomareoba XIX s-is I naxevarSi: `1866 wlis ajanyebis Semdeg TurqeTsa da siriaSi gadasaxlebuli iqna am mosaxleobis mniSvnelovani nawili, romelTac Cven amJamad vuwodebT afxazebis. aRsaniSnavia, rom isini da maTi STamomavlebi Taviant Tavs uwodeben ara afxazebis, aramed Cerqezebis, isini arc arasodes miiCnevden Taviant Tavs afxazebad... TurqeTis oficialuri statistikiT, isini aRiricxnen ara afxazebad, aramed Cerqezebad. moskovSi dastambuli eTnodemografiuli cnobari `naselenia mira~ saerTod ar asaxelebs TurqeTSi amJamad mcxovreba afxazur-adiReur xalxTa Soris afxazebis, samagierod asaxelebs Cerqezebis da abazebis. TurqeTSi cxovrobs 150 000 Cerqezi da 10 000 abazi (`abazini~) (s. bruki. naselenia mira, 1981. gv. 526). isini afxazeTidan gadasaxlebulTa STamomavalni arian, mxolod qarTvelebi uwodeben afxazeTidan TurqeTSi gadasaxlebulT afxazebis. TurqeTSi mcxovreba am afxazebis ricxvs qarTuli enciklopedia 100 000-iT sazRvavs (`qse~, statia `afxazebi~). maSin, roca msoflios arc erTi qveynis statistikiT (maT Soris moskovSi dabeWdili `naselenia mira~) afxazeTidan TurqeTSi gadasaxlebuli mosaxleoba afxazebad ar aRiricxeba, yvelgan maT namdvili satomo saxeli Cerqezebi ewodebaT. msgavsad TurqeTisa, siriaSi afxazeTidan gadasaxlebul mosaxleobas Cerqezebi ewodebaT. iq 35 000 Cerqezi cxovrobs.

saerTod, mravali gaugebrobisa da uxerxulobis wyaroa is, rom qarTvelebi afxazeTSi damkvidrebul mosaxleobas Taviant eTnosaxels afsuebs, anda Cerqezebis ar uwodeben. am sakiTxs ki sicxadiT asaxavs aziisa da msoflios sxva qveynebis eTnostatistika~ (episkoposi anania jafariZe, dasax. naSr, gv. 25).

kvlav davubrundeT spenseris cnobebs Cerqezebis Sesaxeb, romelTac Cven `afxazebis~ vuwodebT.

CerqezeTis aRweras is amTavrebs soxumTan, xolo soxum-kaledan `moyolebuli iwyeba samegrelo~. CerqezeTis `lamazi bunebis Semdeg, romelmac ase gagvaoca, Cvens Tvalwin

uecrad SesaniSnavi sanaxaoba gadaaSala. es gaxlavT Rrublebamde atyorcnili kavkasiis alpuri zoli, rodesac Tvals gadaavleb samegrelos gauval tyeeds~... (k. koxisa da o. spenseris cnobebi saqarTvelosa da kavkasiis Sesaxeb, 1981, gv. 136).

damkvirvebeli wers, rom mdinare enguramde qveyana ganadgurebulia Cerqezebis mier, rasac Tavis axsnas uZebnian: `Cerqezebis Cveulebaa gaanadguron yvelaferi is, risi waRebac ar SeiZleba maRalmTian raionSi~ (iqve, gv. 134).

biWvinTis, drandis, bediis, moqvis sakaTedro taZrebSi Tu sxva eklesiebSi daunjebuli saukunovani ganZi da qoneba, Cans, ase gaanadgures afsuebma, anu Cerqezebma.

kelasuri, kodori, ilori, anaklia mdebareobs ara CerqezTSi, aramed samegreloSi. es iqidan Cans, rom maTze k. koxi msjelobs qveTavSi `samegrelo da svaneTi~ (iqve, gv. 136). am sanapiroze `araviTari niSanwyali ar aris imisa, rom am udabur adgilas vinme cxovrobdes~ (iqve, gv. 138). qveyana `afxaz~-CerqezTa miera ganadgurebuli.

spenseri, iseve rogorc yvela ucxoeli mogzauri da mecnieri, darwmunebulia, rom es Cerqezebi arian ara mkvidri mosaxleoba, aramed Camosaxlebuli CrdiloeTidan _ yubanidan.

`mosaxleoba ruseTis yvelaze saSiSi da Seurigebeli mteria, isini nawilobriv yirimisa da yubanisa xanebisa da sulTanebis Camomavlebi arian, romlebic Tavis tobebTan erTad dasaxldnen am adgilebSi~ (iqve, gv. 135).

yvela ucxoeli mecnieri, XVII-XIX ss-is damkvirveblebi, aRniSnaven, rom e.w. axali `afxazebi~, anu afxazeTSi bolo aswleulebSi gabatonebuli mosaxleoba, Camosulia tomobrivad Crdilo kavkasiidan Tu adiRedan.

2. gaafxazebulTa gvarebi.

qarTvelTa gaafxazeba (igulisxmeba gaafsueba) iseTi aSkara da TvaliTxiluli faqtia, rom mas ar uaryofen, Tumca ki CvenSi aris midrekileba uaryon, anda ar dainaxon qarTvelTa denacionalizaciis sxva faqtebi, vTqvaT, qarTvelTa gasomxeba, galekeba, gaoseba da a.S. rogorc iTqva, qarTvelTa gaafxazeba TvalnaTeli faqtia, misi danaxva yvelas SeuZlia, yvelam icis, rom CakvetaZe, WavWaniZe Tu sxva mravali, romelnic afxazebad acxadebdnen Tavs, warmoSobiT qarTvelebi arian. amas TviTonac aseTi gvarebis matareblebic aRiareben. SeiZleba qarTvelTa gaafxazeba pirobiTad etapebad anda periodebad davyoT, rameTu sxvadasxva etapebze gaafxazebis process sxvadasxva socialur-sazogadoebrivi pirobebi edo safuZvlad. magaliTad, gaafxazebas sabWoTa periodSi, gaafxazebas afxazeTis samTavros gauqmebis Semdeg XIX s-is 70-iani wlebidan 1921 wlamde, gaafxazebas ufro adre afxazeTis samTavros periodSi, samegrelos miwebis mierTeba-aneqsiis dros.

1921 wlidan qarTvelTa gaafxazebis Sesaxeb wers mravali mkvlevari. i. anTelava, kerZod, wers: `sabWoTa xelisuflebam afxazeTis assr SemadgenlobaSi moaqcia ZirZveli qarTveli miwebi, ramac SemdgomSi safuZveli daudo umciresobis diqtats. Tanamdebobebis ganawilebis nomenklaturuli sistemis pirobebSi afxazoba privilegiad iqca. am privilegiis misaRebad bevri Tavankara qarTveli afxazad Caewera. erovneba profesiad gaixada. aramciredia aseTi afxaz eqstremistTa liderebs Sorisac~ (i. anTelava `afxazuri problemis..., `mamuli~, #6, 1989).

r. miminoSvili da g. fanjikiZe weren: `...afxazma xalxma Cvens droSi imdeni upiratesoba da privilegia miiRo, rom am privilegiebis gulisaTvis bevrma sulmogle qarTvelma iwyo gaafxazeba... afxazebi arian afxazeTSi ara mxolod eri, aramed privilegirebuli klasi, romlis rigebidanac yalibdeba avtonomiuri respublikis mTeli administracia saolqo komitetis pirveli mdivanidan dawyebuli, damTavrebuli patar-patara sawarmoebis direktorebiT, maTi moadgilebiT da

dispeCerebiTac ki~ (simarTle, mxolod simarTle, `lit. saq.~, 1.XII.1989). n. lakobas sityviT, 20-30-ian wlebSi `mmarTveloba afxazeTSi iyo mxolod afxazTa xelSi~ (iqve).

avtorebi weren: `afxazoba socialuri privilegia gaxda, sxvaTa Soris, axla ki ara, mefis ruseTis drosac, roca afxazebi jarSi ar mihyavdaT, maSin daiwyo qarTuli mosaxleobis masobrivi gaafxazeba da es procesi Semdgomac ar Sewyvetila. es Tundac iqidan Cans, rom afxazebs bunebrivi matebis erTob dabali procenti aqvT da miuxedavad amisa, Tu 1939 wels maTi raodenoba 56,2 aTass udrida didi samamulo omis Semdeg, romelsac afxazTa Sorisac mohyva msxverpli da momaval TaobaSi aman populaciazec imoqmeda. 1970 wlis aRweriT, afxazTa raodenobam 83 aTass miaRwia, es rom bunebrivi matebis warmoudgeneli bumi ar iyo, iqidanac Cans, rom 1979 wlis aRweris mixedviT, afxazTa raodenoba igive darCa. riT SeiZleba aixsnas is garemoeba, rom mosaxleoba 30 wlis ganmavlobaSi 50 procentiT gaizarda, Tu ara xelovnuri matebit? mateba ki swored qarTuli mosaxleobis xarjze moxda imis gamo, rom, rogorc aRvniSneT, afxazoba socialuri privilegia gaxda... zogierTi qarTvelis gaafxazeba SeumCneveli ar darCenia arc n. lakobas. ai, ras wers igi 1927 wels: `afxazebi didi gaWirvebiT aRweven daaxloebiT 57-60 aTas sulamde... ratom didi gaWirvebiT? imitom, rom ramdenime aTasi kaci Tavis Tavs afxazur erovnebas miakuTvnebs, magram maTi ena aris ara afxazuri, aramed megruli~ (iqve).

gaafxazebas 1921 wlamde sxva safuZvlebi hqonda: n. berZeniSvilis Rmaazrovani dakvirvebiT qarTvelTa denacionalizaciis (galekeba da sxva) mizezi unda veZioT ara momxduri tomis ricxobriv anda tomobriv upiratesobaSi, aramed sazogadoebriv (socialur da sxva) momentebSi. davumatebT, rom sarwmunoebriv cvlilebebsac udidesi mniSvneloba hqonda, afxazeTis gawarmarTeba Cvens Zvel istoriografias SeumCneveli ar darCenia, Tavis mxriv, afxazeTis gawarmarTebam uTuod Seuwyo xeli qarTvelTa denacionalizacias, rameTu XVI-XVIII saukuneebSi `qarTvels~ mxolod da mxolod saqarTvelos samociqulo eklesiis wevrs, marTImadidebel qristians uwodeben, amitomac im droisaTvis afxazur warmarTobas naziarebi qarTveli ukve aRarc ganixileboda qarTvelad. afxazuri sarwmunoebis, anu afxazuri warmarTobis matarebeli ukve afxazi iyo, Tumca ruseTis Semosvlis Semdeg win wamoiwia socialurma momentma. am drois Semdeg mravalma gaafxazebulma qarTvelma qristianoba SeinarCuna.

n. berZeniSvilis azriT, rogorc iTqva, qarTvelebis galekeba, gaoseba da sxva msgavsi movlenebi qarTvelTa gadagvarebisa, socialuri mizezebiT _ `klasTa brZoliT~ aixsneba. es imas niSnavs, rom galekebiT Tu gaafxazebiT qarTveli glexi iZenda Tavisuflebas da faqtiurad Tavisufali xdeboda. batonymobis mZime uRlisagan Tavdaxsna jildod eloda gadagvarebul qarTvels. amitomac osi, leki Tu afsua mTielebis Semosvlis dros maT mxareze gadadiodnen, maT Zalebs aZlierebdnen.

`gana osebis Camowola qarTIsi XIV s-Si umalve klasTa brZolad ar iqca? gana kaxelebis galekeba (daviT imamyulixanis werilebi vaxtangTan) klasTa brZola ar iyo? da gana XVIII s. faqti, `saingilos gaCena~, imave klasTa brZolis niadagze ar aixsneba? gana lekTa upiratesoba tomobrivi momenti iyo? gana Camosul osebs, roca isini tomebad rCebian da ar qarTveldebian, roca isini qarTul feodalur urTierTobas gadaSenebiT emuqrebian, qarTuli feodaluri xelisufleba ar indobs `aRi fxuris~ (giorgi brwyinvale). xolo igive feodaluri xelisufleba (mefe, Tavadaznaurebi) xiznebad daisvams maT da batonymobas sTavazobs, roca isini tomobrivad ki ara, glexurad modian? gana aseTive araa suraTi hereTSi?...

da ratom ar gvaqvs sabuTi aseTive suraTi afxazeTSiac vivaraudoT? mTiuli afxazebi tomobriv Camovidnen. damxvduri afxazuri mosaxleoba eZmo mosult klasobriv brZolis niadagze (afxaz Tavadznaurobis winaaRmdeg brZolaSi). maSasadame, afxazebis tomobriv Camosvla da maTi brZola qarTuli feodaluri urTierTobis winaaRmdeg iyo amave dros brZola `qarTulis~ winaaRmdeg da afxazeTi `miiqca warmarTad~, aRdga adreuli feodalizmi, afxazuri miwismflobeloba (ServaSiZe isev CaCba gaxda, xolo anCabaZe _ aCba).

afxazi Tavadznauroba Seurigda Seqmnil viTarebas da iwyes `gaafxazeba~ ara marto moZme afxazebma (barelebma), aramed bari-zRvispireTis yvela glexma. Seiqmna afxazoba (adreuli feodalizmi). `qarTul~ batonymobaSi sulamoxuTuli glexoba ara marto zRvispireTisa mietana afxazobas, aramed afxazeTi yvela batonymobis winaaRmdeg mebrZoli qarTveli glexis TavSesafari gaxda da Seiqmna axali afxazeTi~ (n. berZeniSvili, saqarTvelos istoriis sakiTxebi, 1990, gv. 609-710).

rogorc zemoT moyvanilidan Cans, afxazeTSi mravlad gadadiodnen qarTveli glexebi da afxazebad ewerebodnen. rogorc cnobilia, afxazeTis samTavros teritoriebis gafarToebasa da samegrelos (odiSis) miwebis aneqsiis dros afxazeTis mTavris xelqveS aRmoCnda qarTvelebiT dasaxlebuli vrceli miwebi, maTi sruliad gaafxazeba ver moaswres, male es teritoriebi ruseTis xelqveS Sevida. rusTa winaaRmdeg ajanyebaSi monawileoba ar miiRes samurzayanoelma (odiSelma) qarTvelebma da isini ar gahyvnen TurqeTSi gadasaxlebul muhajirebs. `1877-1878 ruseT-TurqeTis omis wlebSi, samSoblo ar dautovebia sul 19.273 afxazi erovnebis adamians. rac Seexeba 24.461 samuzayanoels, maTgan mama-papuri miwa-wyali ar miutovebia arc erT adamians, rac naTlad adasturebs maT, rogorc erovnul, aseve sarwmunoebriv (qarTul qristianul) kuTvnilibas (s. lekiSvili `qarTvelTa brZola~ gaz. `sax. ganaTleba~, 15.II.90).

ruseT-TurqeTis omis Semdeg, roca afxazebma antirusuli pozicia daiWires, ruseTi aRar endoboda maT da amitomac jarSi ar mihyavda. jarSi samsaxuri ki saSineli begara iyo saqarTvelos (samegrelos) mosaxleobisaTvis, afxazeTs Tavs afarebdnen da afxazebad acxadebdnen Tavs wvevamdelebi: `eTnikuri metamorfozis gziT batonobis uRlis Tavidan acileba, agreTve jarSi samsaxuridan Tavis arideba, radgan mefis mTavrobas afxazebi jarSi ar mihyavda da sxv. _ afxa-zeTSi mcxovrebi qarTvelebis nawili gaafxazda~ (a. ToTaZe `sikeTis sawyauli~, 18.VII.1989).

amiT yofila gamowveuli is, rom 1926 wels TiTqmis yoveli meeqvse afxazi mSobliur enad qarTuls Tvliდა (iqve).

Cveni Tanamedrove damkvirvebeli wers: `TiTqmis ar arsebobs qarTuli gvარი, romelic afxazad ar iyos Cawerili~ (d. qeburia, metis moTmena SeuZlebelia, gaz. `ax. iverieli~, 4.XII.90 _ I). amasve aRniSnaven sxva damkvirveblebic: gaz. `sofl. cxovreba~, v. xvistani da j. gabelia _ (II), m. CaCua, gaz. `l. s.~, 28.VI.89. _ (III), j. kviwinia, gaz. `s.c.~, 21.VI.89. _ (IV), g. yoranaSvili, gaz. `Tbilisi~, 7.VIII.89. _ (V), v. qiria da sxvebi, ax. kom.~, 25.I.90. _ (VI), n. eTeria, `l.s.~, 2.II.90. _ (VII), gaz. `ax.kom.~, 29.VII.89. _ (VIII), gaz. `l.s.~, 1.XII.89. _ (IX) da sxvani.

gaafxazebulan Semdegi gvarebis matarebelni:

1. abaSiZe _ (VIII, IX)
2. axvlediani _ (IX)
3. baraTelia _ (II)
4. bokuCava _ (VI)

5. bebia _ (I, VI)
6. gulia _ (IX)
7. gvaramia _ (VII)
8. gogua _ (IX, I, VII)
9. gurgulia _ (III)
10. daraselia _ (VI)
11. TayiaSvili _ (V)
12. karanaZe _ (III)
13. kupataZe _ (IX)
14. kobaxia _ (VII)
15. lorTqifaniZe _ (V)
16. lomia _ (III)
17. laRiZe _ (III)
18. maxaraZe _ (V)
19. marSania _ (III)
20. melaZe _ (I)
21. naWyebia _ (IV)
22. nodia _ (IX)
23. nozaZe _ (VII)
24. rexviaSvili _ (VI)
25. siWinava _ (VI)
26. CxaiZe _ (VI)
27. WavWavaZe _ (VI)
28. WavWaniZe - (VIII)
29. WankvetaZe _ (VII)
30. Wkadua _ (VII)
31. wereTeli _ (IX, III, I)
32. ZoweniZe _ (III)

da sxvani.

gaafxazebis suraTs kargad aRwers zogierTi amonaweri: magaliTad, vinme naWyebiebi (afxazeTSi mcxovrebn) afxazebad imitom iTvlebian, rom qarTuli ar ician, Tumca ki qarTuli warmoSobisani arian: `eseni warmoSobiT qarTvelebi arian, magram faqtobrivad afxazebi arian, qarTuli ar ician~ (IV).

baraTelias gvars gvaramwarmoebeli ormagi qarTuli sufiqsi aqvs _ `el~ da `ia~. gvaris warmoSoba aSkarad qarTulia.

afxazi WavWaniZe ambobs: `Cemi gvare orasi welia, rac afxazeTSi cxovrebs~ (VIII). ara marto amJamad, XX s. miwuruls, aramed TiTqmisi asi wlis winaTac aseve afxazeTis mosaxleobis `didi nawili~ aRiarebda Tavis qarTul warmoSobas, rogorc amas miuTiTeben 1870 wlis mimarTvaSi afxazi Tavad-aznaurebi: «Большая часть жителей признает свое мингрельское или грузинское происхождение и сохранили даже свои грузинские и мингрельские фамилии», (gaz. Докладная записка. `sax. gan.~, 20.VI.90).

gansakuTrebiT unda iTqvas afxazeTis mTavar ServaSiZeTa gvaris Sesaxeb. afxazeTis mTavrebi iTvlebodnen afxazi xalxisa da misi saxelmwifoebrivi warmonaqmnis meTaurebad.

cxadia, afxazTa mTavrebi afxazebi unda yofiliyvnen eTnikuradac, magram ara. TviT afxazebi weren am TiTqmis asiode wlis winaT: «Во главе своего Абхазского народа стоит владетель Абхазии старинного Грузинского рода Шарвашидзе. Владетель как и все грузинские мтавари, сделавшиеся после разделения Царства самостоятельными, соединял в своих руках верхнюю политическую и гражданскую власть над всем Абхазским народом» (там же, стр. 11).

n. berZeniSvilic wers, rom ServaSiZeebs afxazebi qarTvelebs eZaxdnen. `...damaxasiaTebelia am mxriv is garemoeba, rom ServaSiZeebs gvian TviT afxazebi qarTvelebs eZaxdnen. Cans, amitom eseni Zvel qarTul tradiciebs misdevdnen, amasTan dakavSirebiT aRsaniSnavia, rom XVIII-XIX ss-c afxazTa gabatonebuli wreebis samwerlobo ena qarTuli iyo.~ (n. berZeniSvili, `saqarTvelos ist. sakiTxebi~, gv. 616).

moRweulia TviT afxazebis samTavro saxlis ukanaskneli memkvidris giorgi ServaSiZis Canawerebi, saidanac Cans, rom mas Tavisi Tavi qarTvelad miaCnia. aRsaniSnavia, rom ara marto ServaSiZeTa cnobili sagvareulo, aramed afxazeTis maRal fenas saerTod udidesi kavSiri hqonda qarTul eTnosTan, kulturatan, Tu aras vityviT maTi qarTuli gvarebis Sesaxeb. saerTod, mTidan Camosul warmarT Cerqez-adiRebze didi gavlena mouxdenia damxvdur qarTul-megrul mosaxleobas, anu afxazeTis aborigenebs. amis gamo afxazma xalxma «...до последнего времени сохранил у себя древнейшие грузинские обычаи» (Докладная записка, там же, стр. 11).

n. berZeniSvili wers: `...es faqti imis mowmobaa, rom am dros afxazi feodalis saxli `qarTulia~ da es asea ara marto mxolod qristianobis TvalsazrisiT, aramed saerTo kulturis TvalsazrisiTac (afxazi qali afxazeTSi gazrdili saxelganTqmulia, Tavi moaqvs im `zrdilobiT~, rac saqarTvelosTvis damaxasiaTebelia, Tavi moaqvs vefxistyaosnis kulturis matareblobiT. afxazeTis mTavris sasaxle vefxistyaosnis kulturis keraa: qarTuli feodaluri klasikuri `zrdiloba~ sufevs afxazi mTavris sasaxleSi) da Suasaukuneebis afxazeTSi ar arsebobda feodaluri kultura garda qarTulisa, garda vefxistyaosnis kulturisa... (gaixsene aleqsandre ServaSiZis protesti: Я не абхазский, а грузинский князь`... lambertim kargad icis afxazTa masebis gansxvavebuloba megruli masebisagan, afxazebis primituloba, enis sxvaoba, yofa-cxovrebis sxvaoba... afxazTa mTielebis Camowola, e.i. adrefeodaluri urTierTobis aRdgena~ (dasax. naSr. 611). rogorc aRiniSna, Camowolis Semdeg afxazeTis aborigenuli, e.i. qarTuli mosaxleoba afsuad iqca e.i. Tanamedrove terminologiiT _ gaafxazda, Tumca ki qarTul kulturatan mTlianad ver moswyda. gaafxazebis socialur mizezTa Sesaxeb n. berZeniSvili werda: `afxazeTSi gabatonebuli axali yofa rom sasurveli iyo feodalur uRelSi Cabmulis sazogadoebisaTvis, kargad Cans iqidan, rom XIX s-Si samegrelos mosaxleoba mniSvnelovani raodenobiT gadadis afxazeTSi da iq `afxazdeba~ mxolod imitom, rom es maT socialur Tavisuflebas aniWebda~ (iqve, gv. 616). cnobilia, rom afxazeTis samTavros warmoqmnamde (XVII s.) teritoria mTeli SavizRvispireTisa vidre jiqeTamde Sedioda samegrelos samTavroSi, jiq-afsar-Cerqezebis Semosevebis Semdeg `dadianebi jer iZulebulni iyvnen gadmoewiaT Tavisi sazRvari (jiqeTidan) anakofiamde am ori saukunis winaT, exla ki gadmoitanes RaliZgazeo~, _ werda diubua Tavis mogzaurobaSi~ (s. janaSia, IV, 1988, gv. 281).

mTieli tomis Semosvla, Cans, xdeboda afxazTa mTavrisa da afxazeTis TavadaznaurTa TanxmobiTac, radganac afxazeTis samTavros TiTqmis warmoqmnisTanave daiwyo usastikesi da gauTavebeli omebi samegrelos samTavrosTan, romlebSic yovelTvis imarjvebda dadiani.

afxazeTis mxares esaWiroeboda laSqari, mebrZolebi, xolo Cerqezebi swored mebrZolebi iyvnen, Tanac SesaniSnavi.

CerqezTa Camosaxlebas ar SeeZlo mTlianad Seecvala saxe afxazeTis eTnosisaTvis, aq mravlad darCnen adgilobrivi qarTvelebi, Tumca mravali Cerqezuli elementi SeiTvises. qarTuli saxe SerCa afxazeTis Tavad-aznaurTa ZiriTad nawils, pirvel rigSi, es iyo maTi qristianoba, qarTuli gvarebi, qarTuli enis codna da, rac mTavaria, TavianTi Tavis mikuTvneba qarTuli kulturisa da eTnosisadmi. amis damamtkicebeli magaliTis motanamde unda iTqvas, rom, marTalia, Cerqez-afsuebs uWirdaT TavianTi Tavadebis grZeli qarTuli gvarebis warmotqma da TavianTi enis bunebis Sesabamisad maT amoklebdnen, magram Tavad-aznaurebma bolomde Semoinaxes TavianTi qarTuli gvarebi: ServaSiZe (afxazurad Semoklebuli _ CaCba), marSania, anCabaZe (aCba), emxuari (emxaa), Cxotua, marRania da sxva. Tavadobis institutis qarTvelobas afxazeTSi adasturebs isic, rom afxazurad Tavads _ aTuad _ qarTuli sityva erqva. ara marto Tavadznaurobas, aramed afxazeTis warCinebulebsac didxans SeunarCunebiaT qarTuli enis codna. vaxuSti werda Tavisi drois afxazebis Sesaxeb: `ena sakuTari Tvisi aqvT, aramed uwyian warCinebulTa qarTuli~ (q.c., IV, gv. 786).

rogorc Cans, afxazeTis Tavadznauroba sul bolo dromde (e.i. revoluciis mier maT ganadgurebamde) TavianT Tavs qarTvelebad miiCnevda. aseTi iyo, magaliTad, afxazeTis ukanaskneli mTavris Ze _ giorgi ServaSiZe. ar SeiZleba is miviCnioT gamonaklisad, radganac igi iyo mTavris Ze da icoda, Tu ra sapsuxismgeblo iyo misi yoveli gamosvla, sityva Tu saqme. faqtiurad is gamoxatavda Tavis samTavro ojaxSi dacul saukunovan tradiciebs da agreTve afxazeTis warCinebulTa ideebisac. giorgi ServaSiZe saqarTvelos `Cvens samSoblos~ uwodebs (s. janaSia, VI, gv. 18). qarTul enas uwodebs `samSoblo enas~ (iqve, gv. 20), `Cvens enas~ (gv. 21), `qarTul musikalur enas~ (gv. 19). qarTul kulturis uwodebs `Cvens kulturis~ (gv. 19). is zrunavs `iverTa dakuwuli xalxis~ erTobisaTvis, `ukuRmarTad datrialebuli eris arseba~ misi zrunvis sagania. `ekamaTeba imaT, vinc ewinaaRmdegeba saqarTvelos avtonomiis ideas, `brwyinvale mzes eris ganTavisuflebisa, gamococxlebis~. es Segneba aris giorgis moqalaqeobrivi pirovnebis saZirkveli~ (iqve, gv. 19).

afxazma warCinebulebma swored amitom icodnen qarTuli ena, hqondaT qarTuli gvarebi, ufro metic, maT ara Tu icodnen qarTuli ena, aramed swored qarTuli ena iyo maTi mSobliuri ena _ dedaena. isini dedis ZuZusTan erTad iTvisebdnen qarTul enas, TviT Cvens saukuneSic ki afxazi Tavadznaurobis ojaxebSi bavSvi dedas qarTulad mimarTavda _ `deda~. `rusi mkvlevari seleznevi, romelic 1841 w. iyo afxazeTSi, wers, rom am wris warmomadgenelma bevrma icis qarTuli da osmaluri wera-kiTxva~ (episkoposi anania jafariZe, `Tamar dedoflis valis saxeli~, `jvari vazisa~, #4, 1989, gv. 47).

ServaSiZeTa msgavsad qarTuli kulturis matarebelni iyvnen afxazi Tavadi Cxotuebic. g. ServaSiZisa da Cxotuas Sesaxeb wers s. janaSia: Оба они были воспитаны на почве древнегрузинской культуры, с которой были прекрасно знакомы. Оба сотрудничали в газете «Дроеба» (iqve, gv. 80).

afxazeTis samTavroSi afsua mTielebis Camosaxlebisa da gamarjvebis Semdeg, isini ganuwyvetliv esxmodnen Tavs qarTul mosaxleobas, mraval qarTvels atyvevebdnen da imonebdnen am sityvis pirdapiri mniSvnelobiT, saglexo reformis dros afxazeTSi monebic hyavdaT: «...образовался особый класс бесправных рабов... в Абхазии под общим названием _ Агырва» (Докладная записка, там же, ст.12). agirva _ monaTa klasis saerTo

saxeli iyo, es klasi diferencirebuli iyo. saerTo saxeli aRniSnuli sityva iyo, magram agriva, anu agirua _ megrels ewodeboda afxazurad, aseTive mona-msaxuri iyo `aguri~ anu guruli.

«...Агирва, Обыкновенно военнопленные, если не выкупились своими родными, обращались в рабство и тогда они оставаясь холостыми, перепродаваясь из рук в руки, служили разменной монетой и носили название ахашвала (в переводе на русский язык значит одна голова холостая)» (там же, ст. 12).

afxazeTSi sul glexTa oTxi kategoria yofila, maT Soris axoiu da axaSvala, _ qarTuli (megreli, guruli) datyvevebuli masa, aqedanac Cans, Tu ra raodenobis qarTveloba afxazdeboda. `axoiu. termini axoiu niSnavs `saWmlis momzadebels~ (mosamsaxures)... axoius zogjer uwodeben `agiruas~ (megreli) an kidev `agurs~ (guruli)... axaSvala, anu aTvi mwarmoebeli klasis yvelaze dabali kategoria iyo~ (saq. ist. narkv., IV, gv. 200).

miuxedavad imisa, rom afxazeTSi XVI s. Semdeg sxvadasxva Cerqezuli warmoSobis e.i. ara qarTuli tomi Casaxlda, maTze damxvduri qarTuli mosaxleobis gavlena Zalze didi iyo. droTa ganmavlobaSi qarTuli saxelmwifo SeZlebda am xalxis moqcevas qarTveli xalxis kulturis wreSi, rom ara ruseTis imperiis mier saqarTvelos aneqsia.

mralvali qarTuli sityva, adaTi, wesCveuleba, miwaTmoqmedebis kultura da sxva SeiTvises mosulma mTielebma qarTveli aborigenebisagan. swored amitom werdnen afxazi Tavadebi ruseTis xelisufals: «...как в древние времена, так и теперь жилища, одежда, пища, земледельческие орудия, способы ведения сельского хозяйства в Абхазии совершенно те же, как и в Мингрелии, большая часть местностей носит грузинские названия, большая часть жителей признает свое мингрельское или грузинское происхождение и сохранили даже свои грузинские и мингрельские фамилии. Одно только может дать повод считать Абхазию отдельно от Грузии. Это язык, но и в нем мы находим наполовину слов мингрельских и грузинских, правда часто сильно измененных, но не представляющих особого затруднения в отыскании первоначального корня мингрельского или грузинского» (Докл. Записка, ст. 11).

magaliTad, afxazuri sityva aSnakmua _ Sinayma, akaSbaS _ kameCi, ajami _ jami, `Wyondar~ _ episkoposi (Wyondideli), asakumal _ sakmeli, aber _ beri, asakrial _ sarekeli (zari), ajar _ jvari (a.baqraZe) da sxva msgavsni, aseve msgavsadve Seicvala qarTuli toponimebi. magaliTad, `cxelkari~ _ qarTuli toponimi afxazeTSi ase Seucvliat afxazuri enis bunebis Sesabamisad `ackar~ (e.i. sityva SeumoklebiaT), toponimi `saTamaSo~ _ `tamiSad~ da a.S. yovelive zemoT Camovlilis gamo axal afxaz xalxsac ki afxazi Tavadebi `qarTul ojaxSi Semavlad~ miiCnevden da rusebisagan iTxovden. «Мы смеем надеяться, что в применении к Абхазии и Самурзакано крестьянской реформы мы не будем исключены из общей семьи Грузинских народов, к которой принадлежали» (там же, ст. 12).

qarTveli da afxazi xalxebi moZebnidnen urTierTsiyvaru-lisaTvis saerTo fesvebs, rom ara ucxo Zalis mier Seqmnili dabrkolebebi, rogorc Sua saukuneebSi, ise mis Semdgom. sablood unda davaskvnaT rom, omi afxazeTSi daiwyo ara XX s-is bolos, aramed XVI s-Si, Tavdapirvelad odiSi igeriebda afsua dampyrolebs, romelTac samegrelos waarTves vrceli miwa-wyali biWvinTa-anakofiidan-enguramde. sablood ki, samegrelos am teritorias afxazeTi ewoda da gadagvarebis gzas daadga.

es wigni daiwera 1992 wlamde. amJamad Cveni ubedurebis gamo saqarTvelom dakarga afxazeTi, iq, afxazeTSi CarCa aTi aTasobiT qarTveli, qali da bavSvi, moxuci da axalgazrda,

maTTvis erTaderT gzas gadarCenisa warmoadgens TavianTi qarTvelobis uaryofa da afxazebad Tavis gamocxadeba, amitomac qarTvelebis gaafxazebis procesi dRes-dReobiT kidev ufro gamZafrebulia da gaRrmavebuli. samwuxarod, esaa faqti. 10.02.2000 w.

Afxazebad სახელწოდებული აფსუების ძველი sacxovrisi Crdilo kavkasiaSi

აფსუები ერთი ნაწილია ადიღე-ჩერქეზული ხალხებისა, ამ უკანასკნელის ფორმირება მე-15 საუკუნის შემდეგ დაიწყო ჩრდილოეთ კავკასიაში ციმბირ-ენისეიდან შემოსული სარდალ ედიგეის ულუსისა და ადგილობრივი კავკასიური ტომების ურთიერთერევის შედეგად. მათ საზოგადოებაში დომინანტს ანუ პოლიტიკურ ელიტას წარმოადგენდა ომებში გამარჯვებული სინურენოვანი ედიგეის ულუსისი ხალხი, ხოლო მათი ასიმილაციის ქვეშ იმყოფებოდა დამარცხებული ადგილობრივი კავკასიელები. საბოლოოდ, ასიმილაციის შედეგად ჩამოყალიბდა სხვადასხვა ადიღური ხალხი, რომელთაც სახელი ეწოდათ ლეგენდარული წინამძღვრის სარდალ ედიგეის სახელის მიხედვით.

ადგილობრივი კავკასიური და ენისეის ულუსის სინურ-ტიბეტური ენების ურთიერთშერევით ჩამოყალიბდა ადიღური ენები.

ერთერთი ადიღური ტომი იყო აფსუები, რომელთაც თავიანთ ისტორიულ სამშობლოში ანუ ჩრდილოკავკასიაში დატოვეს ენობრივი ფაქტები. ამის შესახებ გამოკვლევა გამოაქვეყნა თავისი დროის გამოჩენილმა მეცნიერმა ა. გენკომ.

ის აფსუათა ენას მიღებული წესის შესაბამისად „აფხაზურს“ უწოდებს. ჩრდილო კავკასიიდან აფხაზეთსა და ისტორიულ სამეგრლოში (კოდორიდან ენგურამდე) აფსუები და საერთოდ ადიღეელები თავდაპირველად აფხაზეთის სამთავროში ჩამოსახლდნენ, დაიპყრეს ის და აფხაზეთი მათ საცხოვრისად იქცა, ამიტომაც მათ „აფხაზები“ ეწოდათ. ჩამოსახლების შემდეგ ჩრდილო კავკასიაში კვლავ დარჩა აფსუათა აულები და დასახლებები, სადაც ჯერ კიდევ ისმოდა „აფხაზური“ ენა.

Leningradeli profesori a. N. Genko (1896-1941) wlebis manZilze ikvlevda afxazur (აფსუა) da abazur enebis, avtoria mravali gamoqveynebuli naSromisa da iTvleba afxazur-abazuri enebis erT-erT yvelaze cnobil specialistad. Is Tavis naSromSi `afxazuri da abazuri enebis fonetikuri urTierTdamokidebuleba~ exeba aRniSnuli enebis da kilo-Tqmebis gavrcelebis geografiul arealsac.

kerZod, a. Genko aRniSnavs, rom Tanamedrove afxazuri ena gavrcelebulia ara mxolod saqarTveloSi (afxazeTis avtonomiur respublikaSi), aramed misgan Sors, Crdilo kavkasiis dablobebSi, CerqezeTisa da adiRes avtonomiur olqebisa da maT mimdebare teritoriaze. Am teritoriaze erTmaneTis gverdiTaa gavrcelebuli 1. Afxazuri ena. 2. Abazuri ena. 3. Yabardouli ena. 4. adiReuri ena.

Crdilo kavkasiaSi gavrcelebuli afxazuri enis Sesaxeb a. Genko wers: `Crdilo-afxazuri, anu Skarava, Cvens mier saxeldebulia afxazuri enis zelenCukur kilod. Mas miekuTvneba mosaxleoba sami aulisa: afsua (yof. Saxgirievskii), starokuvinski da novokuvinski (A. H. Генко,

Фонетические взаимоотношения абхазского и абазинского языков. Труды Абхазского института языка, литературы и истории. XVIII, 1957, Сухуми. Стр. 188).

Afxazuri enis zelenCukuri kilos gavrcelebis areals a. Genko amatebs Crdilo kavkasiis `denacionalizebul~ aulebs abazakatsa da iulabs (iqve, gv. 189). Sagangebod unda aRiniSnos, rom a. Genko afxazur da abazur enebis ar urevs erTmaneTSi, Tumca ki cnobilia am enebisa da maTi kiloebis didi siaxlove. Is exeba Crdilo kavkasiaSi rogorc afxazuri, ise abazuri enebis gavrcelebis arealebs.

aRniSnul enaTa kilo-Tqmes is ase anawilebs:

afxazuri ena (afsua bizSva)

1. kodoris kilo (saqarTveloSi)

a. abJivuri Tqma (abJiuaa. Mas efuZneba afxazuri saliteraturo ena;

b. samurzayanos Tqma

2. bzifuri kilo (abzipkva, saqarTveloSi)

3. zelenCukuri kilo (e. w. afsua bizSva, ruseTSi)

a. Saxgirevskis Tqma (Cagriia)

b. kuvuri Tqma (xviJvi)

g. egibokovskis Tqma (gabakvaY)

d. uliaburi Tqma (uilab)

abazuri ena (tapanta bizSva)

1. dudaruko – biberdovskis Tqma.

2. kuba-zelenCuk-loovskis Tqma.

3. kumsko-loovskis Tqma (gv. 189).

a. genko wers, rom CrdilokavkasiaSi aRniSnulTa garda sxva mravali aulis mcxovrebnii warmoSobiT afxazebi arian, garkveuli zomiT Senaxulica aqvT mSobliuri ena, magram TavianiT arCevaniT iyeneben yabardoul anda adiReur enebis. aseTi aulebia sauiCadSa (yof. kliCevski), abazakati (Cerqezetis avton. Olqi), auli uilabi (adiRes avt. Olqi), xumarinski, koSelabi da sxva aulebis mosaxleobis erTi nawili (iqve, gv. 188).

a. genkom Tavisi naSromi dawera 1935-1940 wlebSi; pavle ingoroyvas cnobili Sromis gamoqveynebamde gacilebiT adre. Rogorc cnobilia, p. ingoroyvam wamoayena Teoria, romlis mixedviTac Zveli da axali afxazebi sxvadasxva warmoSobis xalxia. Pirvelni saqarTvelos mkvidri qarTvelebi arian, meoreni ki saqarTveloSi me-16 _ me-17 saukuneTa Semdgom Camosaxlebuli adiReur-Cerqezuli warmoSobis afsuebi (e. i. abazebi), romelTac afxazebi ewodaT saqarTvelos istoriul-eTnografiuli kuTxis _ afxazetis saxelis mixedviT, rogorc cnobilia, p. ingoroyvas es Teoria afxazi (afsua) mecnierebisaTvis sruliad miuRebeli aRmoCnda, amitomac maT saerTod uaryves Tvalsazrisi Crdilo kavkasiaSi afxazebis (e. i. afsuebis) cxovrebis Sesaxeb. A. genkosaTvis aRniSnuli dava ucnobi iyo. Man keTilsindisierad gamoikvlia afxazuri enis gavrcelebis areali Crdilo kavkasiaSi, daasaxela raionebi da soflebi Crdilo kavkasiis mkvidri `afxazebisa~ (afsuebisa).

Afxazebis Crdilo kavkasiaSi cxovrebis Sesaxeb gamoCenili mecnieribic izlevian cnobebis: klaporti wers: `afxazebi cxovroben ara mxolod zRvis sanapiroze, aramed maTi zogierTi tomi cxovrobs kavkasiis mTavari qedis CrdiloeTiT~ (iulius klaporti, mogzauroba kavkasiisa da saqarTveloSi, parizi, 1823, gv. 411. Ix. afxazeTis enisa da istoriis institutis dasax. Sromebi, gv. 370). Xolo I. i. liulie wers: `afxazur enaze (azega) laparakobs yvela afxazuri tomi kavkasiis qedis rogorc CrdiloeTiT, ise samxreT ferdobebze (iqve, gv. 373). Crdilo kavkasiis dablobebSi afxazTa garda cxovroben abazebi. Mravali mecnieri orive am toms miiCnevs erTi warmoSobis xalxad. Abazebi ZiriTadad Cerqezetis avtonomiur olqsa da mis momijnave mxareebSi cxovroben, mdinareebis _ yubanis, yumis, didi da patara zelenCukis velebze. `Zvel dros afxazebi da abazebi Seadgendnen erT eTnikur jgufs, erTian koleqtivs, enobrivadac _ erTian enaze molaparakeT, romelTac hqondaT dialeqturi sxvaoba... Cvens droSic afxazur-abazuri kiloebi rCebian axlomyofebad. maT SeinarCunes gramatikuli wyobisa da ZiriTadi sityvieri fondis erTianoba. Am ori dialeqtis warmomadgenlebs erTmaneTisaTvis gagebineba SeuZliaT~ _ wers x. bRaJba (ix. Misi `Бзыбский диалект абхазского языка~, iqve, gv. 868) a. genkoc maT erTi warmoSobis xalxad miiCnevda (gv. 370).

aRniSnulis gamoa albaT, rom TviT Cerqezebic ki, abaz-afxazebis saukeTeso mcodneni, im xalxs, romelsac Cven afxazebis vuwodebT, uwodeben abazebs, magram maTTan uSualo mezoblad mcxovrebi abazebisagan gansaxvaveblad uwodeben `piriqiTa abazebs~ _ `kuS-kabisi abazi~ (e. i. `abazebi, romlebic cxovroben mTebis iqiT~ (iqve, gv. 370).

Cnobilia, rom im Crdilo kavkasiel mTiel xalxs, romelnic me-16-17 saukuneTa Semdgom SemoiWrnen saqarTvelos SavizRvispireTSi da daipyres afxazeTi, qarTvelebma maT iq damkvidrebi gamo `afxazebi~ uwodes. Rogorc Turqi, ise evropeli mogzaurebi da mecnieribi ki am tomebs ara afxazebis, aramed `abazebsa~ da `Cerqezebis~ uwodebdnen. afxazeTSi damkvidrebul Crdilo kavkasiur tomebs qarTvelTa gavleniT sxvebma afxazebi uwodes. Rusebmac qarTvelebisagan SeiTviseb es saxeli da afxazeTis abazur-adiReuri warmoSobis tomebs afxazebi uwodes (iseve, rogorc rusebma qarTvelebisagan SeiTviseb iseTi saxelebi, rogoricaa `osetini~, `inguSeti~ da sxva).

Evlia Celebi afxazebis `abazebs~ uwodebs da ara afxazebis. `abazebs~ uwodebdnen Cvens mier afxazebad wodebul xalxs akademikosi giuldenStedti, palasi, klaporti (gv. 369); iakob reinegsic, qarTvelTa gavleniT, afxazeTSi Casaxlebul abazas tomebs `afxazebis uwodebs da, radganac abazebis didi raodenoba cxovroba Crdilo kavkasiaSi, wers ori _ didi da mcire afxazeTis arsebobis Sesaxeb. Igi mcire afxazeTs uwodebs Crdilo kavkasiaSi afxaz-abazebis sacxovriss, did afxazeTs ki saqarTvelos SavizRvispireTSi mdebare istoriul afxazeTs. Misi TqmiT, didi da mcire afxazeTis mosaxle mTiel tomebi laparakoben `erTi eniT da gansxvavdebian mxolod dialeqtiT, aqvT erTnairi zne-Cveulebebi~ (gv. 370).

Sxva wyaroebic adastureben, rom abazebi da Tanamedrove afxazebi erTi xalxia, ganekuTvnebian erT eTnikur jgufs _ wers bRaJba (iqve, gv. 371).

Lavroviz azriT, me-19 saukunemde abazebi iyvnen kavkasiis didi da Zlieri xalxi (iqve, gv. 372).

Rogorc vTqviT, abazebsa da Tanamedrove afxazebis ganxilaven erT eTnikur jgufad, amitomac Crdilo kavkasiaSi mcxovrebi abazebs _ tapantelebsa da aSxaruelebs _ afxazur tomebs miakuTvneben. Isini warmoadgenen mcire tomebs, cxovroben Crdilo kavkasiis velebze. Termini `tapanta~ a. genkos azriT, iranuli (osuri) warmoSobisaa da `dablobis mcxovrebs~ niSnavs.

aSxarua niSnavs mTiels (iqve, gv. 374-375). miiCneva, rom aSxaruelebi Casaxlebulan Crdilo kavkasiis mTebidan velebze. Zvelad yvela afxazuri tomis dialeqtebi da samxreT-afxazuri dialeqtebi qmnidnen erT enas _ wers genko.

Swored amitom, im xalxs, romelsac gvian saukuneebSi qarTvelebma afxazebi uwodes, yofen sam tomad: 1. Afsuebi, 2. saZebi (jiqebi, Джигеты) da 3. Abazebi (esaa dubrovinis Tvalsazrisi, gv. 374).

Afsuebi, anu afxazebi, rogorc aRvniSneT, cxovroben ara mxolod saqarTvelos Savi zRvis napirze, afxazeTSi, aramed Crdilo kavkasiaSi. saZebi, anu jiqebi gadaasaxles TurqetSi me-19 s-Si, abazebi amJamad cxovroben Crdilo kavkasiaSi. Rogorc vTqviT, yvela isini afxazur tomebad aRiricxebian.

Tavis mxriv, rogorc Crdilokavkasiis, ise CvenSi damkvidrebuli afxazuri tomebi miekuTvnebian xalxTa ufro did ojaxs _ Cerqezuls, anu adiRurs. Diubuas azriT, Cerqezi xalxis tomebia: 1. adiRebi, 2. Yabardoelebi, 3. Abazebi, 4. Afxazebi. `enebi, romliTac laparakoben xalxebi am oTxi mTavari ganStoebisa, met-naklebad erTmaneTis msgavsia, aqvT saerTo formebi da Zirebi. Yabardouli ena Zalze mcired gansxvavdeba sakuTriv Cerqezulisagan, xolo abazursa da afxazurs kidev ufro axlo msgavseba aqvT, magram afxazur-abazuri ki sakmaod gansxvavebulia sakuTriv Cerqezulisagan~ (iqve, gv. 371).

Rogorc Rrma SeswavliT irkveva, Tanamedrove afxazebi adiRe-Cerqezuli tomia. adiRe-Cerqezi xalxis ZiriTadi da umTavresi masa mosaxleobda Crdilo kavkasiaSi da mis winamdebare velebze. Bunebrivi iqneboda, Tuki mkvlevari mividoda daskvnamde, rom Cerqezi xalxis ZiriTad masas gamoeyvnen Tanamedrove afxazebis winaprebi da damkvidrdnen saqarTvelos SavizRvispireTSi. marTlac, mTielebi Tanamedrove afxazebis uwodeben `aZege~-s. termini aZege amodis adiReuri sityvidan `aZige~, rac SeiZleba gaiSifros rogorc `wasulni~, `Cvengan ganSorebulni~. adiRelebi dResac ki afxazebis uwodeben sityvas `aZige~, romelic, Tu misi etimologiiT vimsjelebT, ukavSirdeba afxazur-adiReuri erTobis mogonebebs (iqve, gv. 374. bRaJbas SeniSvna 85).

erT dros mTian afxazur-adiReur erTobas gamoyofian Tanamedrove afxazebis winaprebi da damkvidrebulan saqarTvelos zRvispireTSi. Rodis SeiZleboda es momxdariyo? afxazTa gadasaxlebis Sesaxeb TviT Tanamedrove afxazi mecnierebic weren. Isini Crdilo kavkasiaSi afxazurenovani tomebis cxovrebas xsnian imiT, TiTqosda isini SavizRvispireTidan gadasaxldnen CrdilokavkasiaSi daaxloebiT me-17 s-Si.

Swored me-17 da masTan axlo winamyofi saukuneebi unda iyos Crdilo kavkasiaSi arsebuli erTiani adiRe-Cerqezuli xalxis masidan afsua-abazebis gamoyofisa da saqarTvelos zRvispireTSi dasaxlebis xana. Ramdenad realuria arseboba Teoriisa, romlis mixedviTac Crilo kavkasiaSi afxazuri tomebi me-17 s-is axlo xanaSi damkvidrdnen? Saqme isaa, rom e. w. `afxazur-adiReuri~ erToba, anu Tanamedrove afxazebis monaTesave xalxis umTavresi masa kompaqturad cxovrobs Crdilo kavkasiaSi. Es mxare iTvleba adiRe-Cerqezuli tomebis samSoblod. maTi Tanamedrove romelime jgufis sxvagan cxovreba SeiZleba mxolod ZiriTadi masisagan mowyvetiT da gadasaxlebiT aixsnas da ara piriqIT. Sxvagvarad axsna SeuZlebelia.

saqarTvelos CrdiloeTiT, imierkavkasiis miwa-wyalze, rogorc Cans, Turquli da mongoluri tomebis (paWanikebis, yivCaRebis, oqros urdos Zalebis) gamoCenis Semdgom Seviwroebuli alanebis adgili daiWires Cerqezulma (adiRe-yabardo-abazurma) da Turqulma (yaraCaelebma, balyarelma) tomebma (rogorc miiCneven, me-13 _ me-14 saukuneebamde da Semdgom, Crdilo

kavkasiaSi qarTvelebsa da qarTvelur tomebs mniSvnelovani raodenobrivi wili eWiraT). saqarTvelos saxelmwifos daSla-daqucmacebis Semdgom (me-15-16 ss.) Crdilo kavkasiuri adiRe-Cerqezuli tomebi kidev ufro gaZlierdnen da Seudgnen jer saqarTvelos sazRvis miRma (Tanamedrove soWisa, tuafsisa) da CrdiloeTiT mdebare SavizRvispireTis dapyrobas (amas unda davukavSiroT SavizRvispireTSi adiRe-Cerqez-abazurad mosaubre tomebis – ubixebisa, saZebisa da sxvaTa gamoCena), xolo Semdgom TandaTan SeiWrnen saqarTvelos miwa-wyalze da gabatondnen istoriul afxazeTSi (istoriul afxazeTsa da odiSs Soris sazRvari gadioda axal aTonTan da kelasurTan, vaxuStis Tanaxmad), me-17 s-is Semdgom ki Seuties odiSs, daipyres samegrelos miwa-wyali (igulisxmeba Tanamedrove soxumis, gulrifSis, oCamCirisa da galis raionebi) da mividnen mdinare enguramde. Istorili faqtia is, rom afxazeTis samTavro me-17 s-Si gafarTovda samegrelos teritoriis xarjze da mas CamoaWra zemoT aRniSnuli miwa-wyali. Mxolod aseTi erTiani suraTis fonze SeiZleba aixsnas Crdilo kavkasiis velebze afxazeTidan, Zalze Sors, afxazurenovani tomebis arseboba da ara imiT, rom afxazebi zRvispireTidan asaxldnen da saxovreblad gadavidnen Crdilo kavkasiaSi. aseTi mosazreba umotivo Teoriaa.

zemoT moyvanil mosazrebas, Cveni azriT, aZlierebs is, rom rogorc Cans, jiqebi, romelnic istoriulad ZvelTaganve mkvidrni arian SavizRvispireTisa, dapyrobul da damorCilebul iqnen adiRe-afsarebis mier. Amas miuTiTebis is, rom jiqebi gvian (me-18 _ me-19) saukuneebSic ki oficialurad da sajarod afxazur enaze saubrobdnen, xolo damalviTa da SiSiT – sakuTar enaze, romelsac afxazebi uwodeben `asaZipsuas`.

Rusi generali i. filipsoni, romelic didxans msaxurobda kavkasiis armiaSi da kargad icnobda jiqebs, wers - `am xalxs, romelic sufTa afxazur enaze laparakobs, aqvs Tavisi sakuTari ena – asaZipsua, romelic ar hgavs arc afxazurs da arc adiReurs, is TandaTan eZleva daviwyebas, imiT xandaxan mxolod dabali fenis warmomadgenlebi saubroben da isic TiTqosda moparvit, sxva xalxisgan damalulad` (iqve, gv. 374).

bRaJba varaudobs, rom asaZipsua TiTqosda afxazuri enis dialeqti iyo, magram TviT avtori cnobisa – filipsoni, kargi mcodne jiqebisa, garkvevit wers, rom asaZipsua ar waagavda arc afxazurs da arc adiReurs.

Jiqebis araafxazuri enis arseboba amtkicebs im azrs, rom es tomi ar iyo warmomavlobiT afxazuri da is aseTi gaxda mxolod adiRe-Cerqezuli dapyrobis Sedegad. Gaafxazebis Semdgom am toms `saZebi` ewoda. jiqeTis dapyrobis Semdgom adiReurma tomebma daipyres sakuTriv afxazeTi, Semdgom ki Seuties odiSs, CamoaWres mas ayvavebuli miwa-wyali enguramde. Am dapyrobis Sesaxeb uwyvetliv laparakobdnen mogzaurebi da misionerebi me-19 s-mde (lambertidan Sardenamde). Abazebis Sesakaveblad levan II dadianma da episkoposebma aages didi kedeli (e. w. afxazeTisa), magram Cerqez-abazebis Semoteva ver SeaCeres. Abazebis gabatonebis Semdgom axla ukve adgilobrivi megruli ena gaxda damalulad da dafarulad mosaxmari, rameTu qveynis mkvidri megrelebi ymebad da monebad aqcies da `agiruebi` uwodes. Me-19 s-is dasawyisSi mTel SavizRvispireTSi, Tanamedrove soWi-tuafris raionebSic, axali omebisa da dapyrobebis kvali aSkara iyo. i. lukiiski werda - `и в настоящее время разноплеменность и следы недавнего завоевания очень заметны в этом участке` (iqve, gv. 374).

afxazeTSi gabatonebis Semdgom, rogorc saerTod es xdeba, dapyrobaTa Semdgom warmoSobil axal mosaxleobasac `afxazebi` uwodes (ise rogorc Zveli egiptelebis qveyanaSi mcxovreba arabebis amJamad `egiptelebi` ewodebaT, xolo Zveli asirieli xalxis qveyanaSi

mcxovreḇ arabebḥ ki - `sirielebi~ da a. S.), magram namdvili samSoblo axali e. w. `afxazebisa~, anu afsuebisa, Crdilo kavkasiis velebia, sadac amJamadac mcxovrebi afxazebis enas afsua bizSva ewodeba.

`qarTvelologiuri simpoziუმis biuleteni~, 1994.

g. gasviani afxazeTis Sesaxeb

g. gasviani (geronti gasviani, afxazeTi _ istoriuli saqarTvelo, 2011) iziareḇḥ pavle ingoroyvas Tvalsazriss, rom afsuebi da afxazebi sxvadasxva xalxia. kerZod, afxazebi iyo Zveli qarTuli tomi, xolo afsuebi Crdilo-kavkasiuri adiRe-Cerqezuli tomi, romelic Crdilo kavkasiidan afxazeTSi Casaxlda mdinare yubanis Suawelidan, ZiriTadad me-17 saukuneSi. isini gaZlierdnen afxazeTSi, daipyres samegrelos erTi nawilic, romlis teritoriaze gabatondnen. maT, qarTvelebma, afxazebi uwodes qveynis, anu afxazeTis saxelis mixedviT (geronti gasviani, afxazeTi _ istoriuli saqarTvelo, 2011 gv. 85).

g. gasvians mohyavs giuldenStedtis mosazreba, rom `afxazebi igive abazebi arian. afxazuri, abazuri da Cerqezuli enebis deda erTia~, anu am germanel mecniers axali afxazebi, anu afsuebi abazur-Cerqezul tomad miaCnda, aseTive Tvalsazrissi hqonda me-19 saukunis mogzaurebsac, magaliTad, gambas da spensers.

Zveli afxazebi g.gasvians miaCnia mesxur tomad da imeoreḇḥ n. maris azrs am sakiTxze (geronti gasviani, afxazeTi _ istoriuli saqarTvelo, 2011 gv. 105).

kerketebis tomi, wers is, Zveli wyaroebis cnobiT, mosxebis gverdiT cxovrobdnen (eyrdnoba latiSevis cnobeḇḥ Sedgenils berZen-romael avtorTa monacemebis mixedviT). strabonis cnobiTac, miTridates ambeḇḥ aRmwerni jer asaxeleben kerketebḥ, Semdeg mosxebḥ _ CrdiloeTidan samxreTis mimarTulebiT (iqve gv. 105).

gviani Sua saukuneeḇḥ kavkasiis aRwerisas, TviTmxilveli giuldenStedti werda, rom abasas xalxi iyofoda sam nawilad. erTi nawili cxovrobdna afxazeTSi, meore nawili cxovrobdna mdinare yubanispireTSi, xolo mesame nawili _ yubanis saTaveebis mTian xeobebSi.

me-19 saukunis 20-ian wleḇḥ mogzauri, mkvlevari minas mediCi bJiSkiani wers, rom **afsuebi, anu abazebi afxazeTSi Casaxldnen teritoriidan, romelsac „didi saTaTreTi“** erqva, igulisxmeba Crdilo kavkasiis stepebi (iqve gv. 112). დიდი სათათრეთი ანუ „ველიკაია ტარტარია“ ერქვა ყოფილი ოქროს ურდოს ტერიტორიას გადაჭიმილს აზოვის ზღვიდან ვიდრე ენისეიმდე, სწორედ აქედან (ენისეისპირეთიდან) შემოიყვანა ჩვენი თეორიის მიხედვით, ოქროს ურდოს სარდალმა ედიგეიმ სინურენოვანი ულუსი ჩრდილო კავკასიაში, მინას ბჟიშკიანის ცნობაც ადასტურებს. ედიგეის ხალხმა სასტიკად დამარცხა ჩრდილოკავკასიელები, შემდეგ კი ისინი გადააქცია დამორჩილებულ ქვედა ფენად, რომლის ასიმილირებაც ენობრივად და მენალურად ადვილად შეძლო ედიგეის მიერ შემოყვანილმა სინურენოვან მეომართა რაზმებმა, რომელნიც ახლა უკვე ჩრდილო კავკასიაში პოლიტიკურ ელიტად გადაიქცა, ჩრდილო კავკასიის სამმართველო და ადმინისტრაციული სისტემების გამოყენებით. ამის

შედეგად (ანუ ედიგეის სინურენოვანთა მიერ ადგილობრივთა ასიმილირებით) ჩამოყალიბდა ედიგეის ხალხი ანუ ადიღე ხალხი, მისი ერთი ნაწილი იყო აფსუები.

afsuebi iyo ara miwaTmoqmedi, aramed mesaqonle xalxi, romelnic miwaTmoqmedebas gaecnen mas Semdeg rac daipyres afxazeTi da samegrelos erTi nawili.

g. gasviani wers: Zveli afxazebi, anu Sua saukunis afxazebi iyvnen qarTvelebi. Sesabamisad, afxazTa samefo Tavisi eTnikuri SemadgenlobiT, eniT, damwerlobiT, kulturiT, sarwmunoebiT, ekonomikiT, fsiqikuri wyobiT, zne-CveulebiT, yofacxovrebiT, politikiT, samefo dinastiiT WeSmaritad qarTuli saxelmwifo iyo.

afsuebis Camosaxlebas afxazeTSi g. gasviani xsnis kavkasiis xalxTa mTidan barSi CamosaxlebiT, amasve aRniSnavda vaxuSti batoniSvili Sida qarTITan dakavSirebiT. vaxuSti wers: `xolo raodeni osni davwereT am adgilTa Sina, pirvelad saxlebulan qarTvelni glexni, Semdgomad mepatroneTa maTTagan gadmosaxlebulan osni da qarTvelni barTa Sina Camosulan, vinaidgan mterTagan barTa Sina kacni Semicrebulan~, _ aseve mTidan Casaxldnen barSi afsuebi.

1953 wlis eTnografiul eqspedicias mopovebuli aqvs masala, romlis mixedviTac, gudauTaSi mcxovrebs sagvareuloებს (gvarebs) jer kidev axsovdaT Cerqezetidan fsxuSi maTi winaprebis Camosaxleba ((geronti gasviani, afxazeTi _ istoriuli saqarTvelo, 2011 ,iqve gv. 120).

Cerqezuli da axali afxazuri enebis msgavsebas imiT xsnian separatisti mecnierეbi, TiTqosda `afxazebi afxazetidan XIII-XIV saukuneebSi gadasaxldnen Crdilo kavkasiis yubანis mxareSi (iqve gv. 123). separatistul-rusuli TeoriiT, SavizRvispireTidan yubანis xeobaSi gadasaxlebuli afxazebi iwodnen adiRe-Cerqezebad da maT Tavis kontrolis qveS aiyvanes Crdilo kavkasiis didi nawili.

afsuebi da abazebi Cerqezეbs emsgavsebodnen cxovrebis wesiT da sacxovrebeli saxlebiTac ki. maTi qoxეbi Soreuli mogoneba aris stepეbSi dadgmuli karvebisa.

abazebisa da Cerqezეbis saxli msubuqi nagebobaa, wkneliT mownuli kedlebiT. saqmianoba _ mesaqonleoba da mejogeobaa. memindvreobaSi axali fexadgmuli iyvnen mkvlevaris dakvirvebiT (iqve gv. 113).

afsuebi mesaqonle xalxi iyo da ara miwaTmoqmedi, cxadia, aseTi xalxi afxazetis didebul eklesia-monastrebs ver aagebda, radganac sakuTari saxlis agebac ar SeeZloT. Tumca maT SeZles mkvidri miwaTmoqmedi xalxis dapyroba da maTi asimilacia, Sesabamisad miiRes maTi kulturis nawili. es mosazreba mTlianad eTanadeba cnobili kavkasiismcodnis v. mileris gamokvlevas. mileri werda, rom Crdilo-kavkasiis yvela xalxi mosulia kaspiis zRvis iqეTa teritoriebidan, Sua aziidan da maT kavkasiaSi mosvlis Semdeg SeZles adgilobrivi mosaxleobis damarcxeba da maTi asimilacia.

afxazetis yvela eklesiis warwera, freskuli Tu qtitoruli, qarTulia. biWvinTis, lixnis, moqvis, drandis, iloris, bediis da sxva afxazetis eklesia-monastrebisa. wyaroეbSi arsad asaxula, raime, afsur-Cerqezuli enobrivi elementi. magaliTad, afxazetidan gamosuli qarTuli samarTlis cnobili Zeglia `Sewirulobis wigni, kaTalikos eTimi sayvareliZisa, biWvinTisadmi~ (daax. 1600 weli); `afxazetis sakaTalikoso gamosavali mosakreblobis davTari~ (1621 weli); `Seualobis wigni, vamey dadianisa, afxazetis kaTalikos svimon CxetiZisadmi~ (1664 weli); `Sewirulobis wigni malaqia kaTalikoZisa biWvinTisadmi~ (1616-1639 weli); `sakanonos wigni, vamey dadianisa, kaTalikos, zaqariasadmi~ (1657-1660 weli); `Sewirulobis wigni, malaqia kaTalikoZisa, biWvinTisadmi~ (1616-1639 weli); `sakanonos mirTmevis wigni, vamey dadianisa, kaTalikos zaqariasadmi~ (1657-1660 weli); `Sewirulobis wigni, kaTalikos grigol lorTqifანიZisa, biWvintisadmi~ (1705 w, 1706 w. da 17012 weli - eqvsi sigeli); `Sewirulobis wigni, besarion kaTalikosiza, biWvintisadmi~

(1742-1769w. ori sigeli); `Sewirulobis wigni, ioseb kaTalikoza, biWvinTisadmi~ (1770-1774 weli.); `wyalobis wigni, dosiTeoz quTaTelisa, biWvinTis ymebisadmi~ (1910 weli) da sxva am sabuTebSi kargad Cans, rom afxazebad saxeldebuli afsuebi Zirfesvianad anadgurebdnen afxazeTisa da samegrelos soflebs. magaliTad, 60 komlidan mxolod 7 komlis gadarCena moaxerxa kaTalikosma erT-erTi soflidan da eseni gamoiyvana engurs aqeT, sadac ukve afsuebi veRar batonobdnen (iqve, gv. 164), am dokumentebSi araferia afxazur-Cerqezuli enobrivi elementis mkvidrobis Sesaxeb, piriqiT.

afxazeTi ZvelTaganve qristianuli qveyana iyo. amitomac werda ioane sabanisZe, rom abo Tbilelma `ixila qveyana savse qristes sarwmunoebiTa da aravin urwmunoTagani mkvidrad ipovebis sazRvarT amaTTa~. afxazeTis mefe, demetre, Txovda grigol xanZTels, rom mis samefoSi monasteri aeSenebina, `sadac siwmindenman Senman inebos monastrad aRvaSenoT adgili igi~, afxazTa mefeebi qarTvelTa mier qarTul eklesia-monastrebs aSenebdnen. rogorc giorgi merCules am cnobidan Cans, maT mier aris aSenebuli qarTuli eklesia-monasteri ara mxolod lixidan biWvinTamde, kumurdodan sentamde, xumara-Suanamde da arxizis eklesiebamde, zelenjukis xeobamde. kumurdos eklesia afxazeTis mefes leons auSenebia.

zogierTi rusi da maTi sateliti istorikosi afxazeTis eklesiebs, aseve zelenjukis, sentisa da Suanas eklesiebs mikuTvnebs ara qarTul arqiteqturas, aramed maT mierva SeTxzul da gamogonil, bunebaSi ararsebul e.w. „alanur-afxazur saeklesio arqiteqturas“, romelic TiTqosda efuZneboda, aRmosavlur-bizantiur saeklesio xuroTmoZRvrebis skolas, rasac r. xvistani Tvlis yovelgvar mecnierul safuZvels moklebul mcdar da tendenciur azrad. is wers, rom zogierTi avtori amkvidrebs gayalbebul da tendenciur azrs afxazeTisa da Crdilo kavkasiis Sesaxeb. aseTebi yofilan v. faCulia, nuxruvkova, iuri voronovi, s. lakoba da sxvebi (r. xvistani masalebi saqarTvelos qristianuli arqeologiisaTvis 2009 gv. 51). d. xvistans yuradReba miaqcia geronti gasvianma (iqve, gv. 154).

afxazeTSi dafiqsirebuli aris 100-ze meti Zveli qarTuli eklesia-monasteri, romlebSic uamravi qarTuli asomTavruli da mxedruli warweraa. mTavari taZari aris biWvinTis sakaTalikoso saydari, romlis saxeliTac uamravi Zveli qarTuli saeklesio samarTlis Zeglia gamocemuli. biWvinTas ase axasiaTebis vaxuSti bagrationi: `muwis wylis dasavliT aris biWvinTas eklesia didi, didSeni, keTil friad, gumbaTiani, zRvis kidesa zeda, es aRaSena iustiniane keisarman SemkobiTa didiTa, pirveli iyo saepiskoposo, Jamsa afxazTa mefeTa iqmna sakaTalikosod da aw ars saydari afxazTa kaTalikoza, aramed aw xucis amarad, vinaiTgan afxazni arRara moneben rjulsa da sarwmunoebasa...~

afxazeTis sakaTalikosoSi arsebobda Semdegi eparqiebi: cxumis, drandis, moqvis, bediis, wiburis, anakliis, caiSis, martvilis, tyvarCelis, WeliSis, jakvis, Semoqmedis, jumaTis, cageris, nikorwmidis, xonis, gainaTis, quTaisisa (iqve, gv. 174).

afxazTa kaTalikosebi iyvnen: 1) nikoloz bedieli, romelic moxsenebulia me-12 saukunis ierusalimis jvris monastris aRapSi, sinas mTis sulTa matianeSi da bediis taZris samreklos warweraSi. 2) danieli _ misi Svili iyo giorgi Wyondideli, moixsenieba ierusalimis jvris monastris aRapSi. 3) arseni 1390-wels kaTalikosad dasva imereTis mefe giorgi pirvelma. 4) me-16 saukunidan ixsnbian kaTalikosebi, romelTa gvarebia CxetiZe, sayvareliZe, gurieli, maWutaZe, qvariani, lorTqifaniZe, nemsaze, abasiZe da sxvebi (iqve gv. 177). saqarTvelos mefis kurTxevasi

monawileobda orive kaTalikasi, afxazeTisa da qarTlisa. rogorc Cans, ruis-urbnisis krebaSi monawile mRvdelmTavari evstaTi afxazeTis kaTalikasi iyo.

afxazeTis udidesi qarTuli saeklesio centri iyo lixnis eklesia, sadac uamravi qarTuli asomTavruli warwera iyo moTavsebuli, maT Soris 1066 wliT daTariRebuli movlena _ kometis gamoCena. lixnis am warweraSi naTqvamia: `qriste RmerTo kurTxeulo yovlad, yovelsa Sina, ese iqmna dasabamiTgan welTa qsiT mefobasa bagrat giorgi Zisasa indiqtionsa aprilsa Tvesa varskvlavi gamoCnda, romel missa wiaRsa aRmovlidis da Sina missa viTarca Saravandi did mokidebiT massa zeda, ese iqmna bzobiTgan aRvsebamde bagrat meoTxis dros (1027-1072 ww.)~. es da sxva warwerebi lixnis eklesiaSi separatistma istorikosebma waSales da mospes.

gudauTis IX-X saukuneebis msigxuas eklesiaSi dafiqsirebuli iyo miqaelis saxeliT Sesrulebuli qarTuli asomTavruli warwera, romelic aseve axlaxan mospes.

gudauTis raionis sofel anuxvaSi mdebare anuxvas taZarSi aRmoCenilia qarTuli asomTavruli warwerebi XI saukunisa, romelSic naxsenebia taZris mSenebeli adgilobrivi warCinebuli qarTveli giorgi basilisZe da misi Zmebi - Theodore, demetre da merkile, romelTac jvari aRumarTavTavianTi ojaxis wevrebis sulis saoxad. aseTive qvajvarebi da jvriani qvis svetebi aRmarTulia aqve, maxloblad, sul ramdenime kilometris daSorebiT zelenjukis xeobaSi, sentTan da SoanaxumarasTan da maT regionSi, romelTa aRmarTvas miaweren hipoTezur kulturebs, maSin roca am warweraSi kargad Cans, Tu vin da ra daniSnulebiT aRmarTavda xolme aseTi jvrebsa da svetebs. es warwerac taZris svetzea amoWrili.

aqve, anuxvaSi, sxva qarTuli warweracaa dafiqsirebuli. anakofiac qarTuli kulturis erT-erTi mniSvnelovani centri iyo. is XVII saukuneSic qarTvelTa xelSi iyo, levan II dadianma mas axali galavani gaumagra.

vaxuSti wer: `anakofia iyo qalaqi keTil-Svenieri, zRuasa zeda aSenebuli da Semdgomad bagrationTagan gandisebuli, romlisa zRvasa Sina svetni ormocamde dResac Canan, aramed aw oxer ars da sazRvari odiSisa da afxazeTisa, am anakofiis aRmosavleTiT zRvidan mTamde Seavlo zRude didma levan dadianma afxazTa gamousvlelobisaTvis, garna, aw, uqmad ars~. (q.c. IV, 781).

sakuTriv afxazeTis samefo iwyeboda anakofiasTan. anakofia iyo sazRvari samegrelosa da sakuTriv afxazeTs, anu afxazeTis samTavros Soris XVII saukuneSi. vaxuStisave cnobiT, aTasi wliT adre, afxazeTis saerisTavos sazRvari aqve mdebareobda, bzifTan. vaxuStisave cnobiT, afxazeTis saerisTavos sazRvrebi moqceuli iyo bzifsa da md. yubans Soris.

XVII saukuneSi adiRe-Cerqezebma gadmolaxes Crdilo kavkasiis cixe-zRudeebi xumarasTan (SuanasTan), sentTan Tu zelenjukis xeobaSi da Seesivnen mSvidobian, miwaTmoqmed, qristian mosaxleobas samegreloSi. amis gamo levan II dadianma, moqvis, drandis da bediis episkoposebma da, cxadia, maTma mrevlma, didi SromiTa da xarjis gaRebiT aages warmoudgenili masStabis _ 100 km-iani sigrZis cixe-simagreTa kedeli, `afxazTa gamousvlelobisaTvis~.

es moxda adiRe-CerqezTa mier afxazTa samTavros damorCilebis Semdeg.

adiRe-Cerqezebma, afxazTa samTavrosi damkvidrebis gamo `afxazebad~ saxeldebulebma, Seuties samegrelos. maT Sesakaveblad aigo es 60.000 nabijis sigrZis kedeli, is icavda momTabare warmarTebisagan samegrelos miwa-wyals, amitomac am kedels unda erqvas samegrelos kedeli da ara `afxazeTis didi kedeli~.

anakofias rusul epoqaSi, axali aToni ewoda. aq daaarses didi rusuli samonastro centri, romlis misia, g. gasvianis sityviT, iyo mkvidri mosaxleobis `rusifikacia~ (iqve, gv.185). xalxis rusifikacias ki aferxebda qarTuli saeklesio gavlenis arseboba am regionSi. amitomac am monasterma, rogorc am monastris mier 1888 wels gamocemuli wignidan Cans, gadawyvita ebrZola qarTul eklesiasTan, uareyo anda waeSala qarTuli eklesiis gavlena da kvali am regionSi (Новый Афон, 1888).

anakofiaSi, anu axal aTonSi. TviT miwamac ki Seinaxa qarTuli nakvalevi, aq, `iveriis mTaze~, aRmoCnda mefe giorgi meoris moneta, qarTuli asomTavruli warweriT _ `qriste adide giorgi afxazTa da qarTvelTa mefe da keisari~ (iqve, gv. 188). es monetac, romelic afxazeTis muzeumSi inaxeboda, gaaqres, iseve, rogorc surT gaaqron qarTuli nakvalevi sentsa da xumara-SoanaSi.

xumaras mSvenier taZarTan amJamad mcxovrebi musulmanebi imdenad Rirseulni arian, rom am adgilebSi miuTiTeben saqarTvelos mefis, Tamaris, jvars, Tamaris qvas _ kvarcxlbebs, Tamaris senakebsa da sxvas, maSin, roca marTlmadidebeli rus `istorikosebs~ aq ar surT qarTuli kvalis danaxva da mas yovelmxriv Slian da abaibureben. saxeli xumara, amJamad yaraCaiSi mdebare soflisa, etimologiurad eTanadeba sxva uamrav identur qarTul saxels _ esenia: cxumi, cxmori (sofeli okribaSi), cxomareTi (imereTSi), cxumarisga (galSi), sacxumeTi (liaxvis xeobaSi), cxinvali, cxomarisi (aWaraSi). saerTod, sityva `cxum~ svanurad rcxilas niSnavs. sva-nebi, gvarad Savlianebi, iyvnen kidec afxazTa mefeebi, eseni iyvnen mefe ioane Savliani (868-880) da adarnase Savliani (880-887). afxazeTSi svanTa farTo gansaxleba iyo (iqve, gv.190), rasac wyaroebTan erTad naTlad adasturebs afxazeTis svanuri toponimika. svanebiT unda yofiliyo dasaxlebuli zelenjukis xeoba, sentis da xumara-Soanas taZrebis regionebi, Tumca ki am regions X saukunisaTvis alania erqva, radganac, Cans, rom zeda fena svanuri mosaxleobisa imJamad alanebi iyvnen. g.gasvianis kvleviT, erT-erTi aseTi svanuri saxelia laSkindari tyvarCelTan, sadac SesaniSnavi gumbaTiani eklesiaa X-XI saukunisa, mas SemdegSi, Cerqezul SemosevaTa epoqaSi, Semoavles 100-km-iani sigrZis kedeli.

svanebiT iyo dasaxlebuli yaraCais, CerqezeTis didi nawili, daaxloebiT 200-mde svanuri toponimia yaraCai-balyareTSi da nawilobriv CerqezeTSic (iqve, gv.192). aqac da afxazeTSi ispoba qarTuli saeklesio nakvalevi, mag: soxumTan axlos md. besleTize gadebul Zvel TaRovan xidze qarTuli asomTavruli warwera waSales. besleTis xidis qarTuli warwera aseTi iyo: `qriste, meufeo yovelTao, adide orTave Sina sofelsa, uZleveli...~,

ის აფსუა, vinc ამჟამად, Tundac xididan, Slis uzarmazari asoebiT daweril saxels _ `qriste~, ar aris qristiani da arc misi winapari iyo qristiani, romelic ebrZoda aq qristianebs, angrevda uZveles taZrebs.

ადილე-ჩერქეზების შემოსევამდე, ანუ მე-17 საუკუნემდე, es eklesiebi savse iyo qarTulwarweriani xatebiT. mag: webeldis eklesiis Weduri xati, wm. ekaterinesi, romelsac aqvs qarTuli asomTavruli warwera, aqvea, axlos drandis kaTedrali. misi bolo episkoposi iZulebuli iyo afxazebad saxeldebul afsua-Cerqezებს gaqceoda da taZari gaeuqmebina. vaxuSti wers _ `moqvis mdinaris dasavliT dis kodoris mdinare, am wyalzed aris eklesia drandis mTaSi, gumbaTiani, Suenieri, didSeni, zis episkoposi, mwyemsi kodorsa da anakofiis Sorisis adgilTa, aramed aw afxazTagan arRara arian episkopozni~, aqedan saeklesio wignebsa da siZvelebs spobdnen jer afsuebi, Semdeg XIX saukuneSi, 1900 wlisaTvis gaaqres qarTuli saeklesio xelnawerebis garda samarx-saZvaleebic ki, rogorc qarTvelobis maCvnebeli (iqve, gv. 199). დრანდელი ეპისკოპოსი გამოხატულია ფრესკის სახით იერუსალიმის ქართული

ჯვრის მონასტრის მთავარ ეკლესიაში, ის ამ ეკლესიის ერთერთი გამამშვენებელი იყო და ქართული განმარტებითი წარწერა ტან ახლავს მის გამოსახულებას ჯვრის მონასტერში.

gansakuTreb iT didebulia moqvis kaTedrali, oCamCiridan 17 km-ze. vaxuSti wers: `egrisi mdinaris dasavliT dis moqvis mdinare. am mdinaresa zeda ars moqvis eklesia, gumbaTiani, didad nagebi, aRaSena mefeman afxazTaman, leon SemkobiTa didiTa. zis episkoposi, mwyemsi kodorisa mdinarisa da moqvis mdinaris Sorisis adgilisa~. is aago leon III afxazTa mefem 957-967 wlebSi. aq iyo didi qarTuli samwerlobo centri, rogorc moqvidan gamosuli xelnawerebi aCvenebs. moRweulia moqveli episkoposebis saxelebi. magaliTad, daniel moqveli, man 1300 wels gadaawerina qarTuli oTxTavi satrapezo saxareba, Seamko mdidari miniatuerebiT, romelic Seqmna berma efemma _ RmerTma gaanaTlos misi sulis (iqve, gv. 200)..

moqveli episkoposi XVI saukuneSi iyo eqvTime sayvareliZe. misi kurTxeviT, n.cincaZes metafrasi _ qarTuli xelnaweri gadauweria. iqve moRvaweobdnen zebede diakvani da giorgi mwerali, romelTac gulani gadauweriaT afsuebis Semosevamde XVI saukuneSi. es eklesia moxatuli iyo afxazTa, anu saqarTvelos mefis daviTis dros ierusalimis patriarqis dosiTeozis cnobiT (iqve, gv. 200).

moRweulia moqvis taZris xati qarTuli warweriT, sadac moqveli episkoposi andria sayvareliZe wers XVII saukuneSi _ `movaWedineT xati ese saxed da msgavsad Senda, da dasvasveneT taZarsa Tqvensa, moqvs, saxsrad da saoxad sulisa CvenisaTvis~.

ilori damSvenebuli iyo qarTuli warwerebiT. misi qitori giorgi gurgenisZe da sxvebi iyvnen, xolo mTavarepiskoposi iyo giorgi, aseve erT-erTi mRvdeli iyo qoColava (iqve, gv. 202).

qarTuli warwerebiT iyo damSvenebuli bediis kaTedralი, igive bediis monasteri. aq freskebsa da Senoba-nagebobebSi Semonaxulia saxelebi qarTveli mefeebisa, kaTalikosebisa da xelosnebisac ki. amgvarad, qarTuli asomTavruli warwerebiT moxseniebulia sxvadasxva pirebi _ svimeon kalatozTa uxucesi, kaTalikosi anton gonglibaisZe, bedieli mitropolitები _ sofrom gonglimaisZe, anton bedieli (JvanisZe), germane CxetiZe, saqarTvelos mefe bagrat III, imereTis mefeebi: konstantine daviT narinis Ze, odის dedofali marixi da misi Ze erisTavT-erisTavi da mandarturTuxucesi giorgi dadiani. aq aravin iyo afsua-warmarTi, yvelani qristesaTvis Tavdadebuli moRvaweebi iyvnen.

moRweulia bediis taZris qarTuli uzarmazari saeklesio qarTuli wigni _ gulani, 960 furclit, Sesrulebulი XVII-XVIII saukuneebSi. misi damkveTia germane CxetiZe, Semsruleblebi arian ambrosi kargareTeli, svimon evfrateli da gabriel lomsaniZe.

bedia saqarTvelos erTianobis simbolo iyo, amitomac gaerTianebuli saqarTvelos mefis bagrat III-ის taZari iyo da aqvea dakrZaluli, xolo saqarTvelos eklesiis erTianobis simbolod iqca bediel-alaverdelis sapatio wodeba. erTerTia simon .

bedia _ saqarTvelos pirvel mefes farnavazs da mis erisTavs egrisSi qujis dauarsebiaT. bediis olqs Tavisi erisTavi hyavda, sxva iyo cxumis erisTavi da sxva afxazTa erisTavi _ `qarTlis cxovrebi~ cnobiT.

vaxuStis sityviT, odის erqva egris im nawils, romelic moqceuli iyo egriswylis iqiT klisurამდე და kodoramდე. Sesabamisad, odის, anu bediis episkoposis samwyso aq mdebareobda. bagrat III-ემ bediaSi dasva `episkoposi odისა~ და awca zis და mwyemsi ars aw dadis wyalsa და moqvis wylis SuaTisa adgilTa~.

bedia umdidresi qarTuli taZari iyo. saqarTvelos pirvelma mefem, bagrat III-m, is didad Seamko _ `visac enebos sidide da simdidre bagrat mefisa, ganixile bediisa eklesia da maT cnob~. am saeklesio simdidres ufro da ufro Seemata saeklesio saganZuri Semdgom saukuneebSi. es simdidre Cerqez-afsuebma daitaces XVII-XVIII saukuneebSi, cxadia, es qarTuli saepiskoposoc gauqmda.

afxazeTSi sxva uamravi qarTulwarweriani eklesia iyo, romlebic nacartudad aqcies Semosulma Cerqezebma, gambas sityviT. moRweulia zogierTi qarTulwarweriani saeklesio nivTi Zveli afxazeTidan. magaliTad, qiaCis eklesiis asomTavrulwarweriani samwerobeli _ ukavSirdeba afxazTa mefis giorgi II-is saxels (922-957ww), biWvinTis sawinamZRvro jvari 1565 wlisa... _ qarTuli warwerebiT, sadac CamoTvlilia saqarTvelos mefe-mTavarTa saxelebi.

moRweulia moqvis taZris sawinamZRvro jvari qarTuli warwerebiT, romelSic naTqvamia _ `moqvis RvTismSobelo Seiwyale sulita afxazeTis kaTalikozi CxetiZe evdemon, mamkobi saydrisa Senisa~.

leon III-is (957-967ww) mier aSenebul moqvSi moRvaweobdnen moqveli mRvdelmTavari _ grigol magnisZe (XII s.), danieli (daax. 1300), abrahami (XIV s.), ambria (XIV s.), luka oZrxeli (1363w), eli (1414), romanozi (XV s.), filipe CxetiZe (XV s.), eqvTime sayvareliZe (XVI s.), andria sayvareliZe (XVII s.) da sxvani (iqve, gv.255).

moRweulia biWvinTis oTxTavi, dawerili qarTuli nusxuriT XII saukunisa, moqvis 329 gverdiani qarTuli saxareba _ nusxuriT dawerili, Semkuli moqveli episkoposis danielis mier 1300 wels. moqvi, rogorc iTqva, levan mesamem, afxazTa mefem aaSena, rogorc sent-Suana (957-967ww). _ gansakuTrebiT sainteresoa samarTlis Zegli `biWvinTis iadgari~.

leon pirveli – erisTavi afxazTa (gard.786)

mefeebi

1. leon meore (786-800 ww).
2. Teodos pirveli (800-825 ww).
3. demetre meore (825-861 ww).
4. giorgi pirveli aRwofeli (861-868 ww).
5. ioane Savliani (868-880 ww).
6. adarnasi Savliani (880-887 ww).
7. bagrat pirveli (887-893 ww).
8. konstantine (893-922 ww).
9. giorgi meore (922-957 ww).
10. leon meore (957-967 ww).
11. demetre mesame (967-975 ww).
12. Teodos meore (976-978 ww).
13. bagrat mesame (978-1014 ww).- gaerTianebuli saqarTvelos mefe.

biWvinTis iadgarSi CamoTvlilia samrevlos gvarebi, magaliTad, gamkervalia, Samagia, WuWuria, Cumburia, egviptia da sxva. (qarTuli samarTlis Zeglebi, t. II gv. 114-117). mravalia gvar-saxelebi, romelTa umravlesoba nawarmoebia qarTuli sufiqsiT – “ur”, zogi aseTi gvar-saxeli nawarmoebia sufiqsiT – “ar”, aseTive gvar-saxelebi qarTuli sufiqsebiT Cven gvaxdeba aseve

lixnis taZarTan. aq, kapoetis wyalTan da muwus wyalTan, mcxovrebb marSaniebs ewodebaT zufuari da sixuari, es gvar-saxelebic nawarmoebia qarTuli sufiqsiT ur da ar. magaliTad, iloris wm. giorgis xatis warweraSia naxsenebi, Tu rogor ilaSqra levan meore dadianma am xeobaSi: **`kapoetis wyalze Semogvegebnen zufuari da sixuari marSaniebi~** (g. gasviani, gv. 291), anu es marSaniebi cxovrobdnen zufuSi da sixuSi.

biWvinTis iadgarSi glexebis garda naxsenebia dadianTa XVII saukunis mTeli Taoba da ar aris naxsenebi afsuuri gvarebi. g.gasvianis kvleviT, amis mizezi isaa, rom afsuebi XVI saukuneSi jer kidev yubanis Sua welidan ar iyvnen asulebi yubanis saTaveebamde. amas miuTiTebis italieli kartografis jakopo galstaldis kavkasiis ruka, romelSic pirdapiraa yubani Sua welSi Semoxazuli `afsuas regi~ (iqve, gv. 225). amasve wers rusuli istoriografiis mamad wodebuli istorikosi tatiSCevi, rom afsuebi afxazeTSi Sevidnen XVII saukunis bolos, imaves wers rusi samxedro istorikosi diaCko tarasovi.

g. gasvianis daskvniT, saeklesio samarTlis udidesi mniSvnelobis wyaro, biWvinTis iadgari, XVII-XVIII saukuneebSi mrevlsa da sasuliero pirTa Soris ar moixsenebs arcerT afsuur gvars. xobis saydris sigelis ganaxlebis sabuTSi (1611-1657ww) sayveduria gamoTqmuli iqamde qarTuli tomis, afxazebis, mimarT: isini cxovrobdnen samegrelos sazRvris iqiT, anu kodoris marjvena sanapiros iqiT da biWvinTis iqiT. am epoqaSi moxda ise, rom afxazebma ver gauZles Crdilo-kavkasiur tomTa, kerZod ki, CerqezTa zewolas, maTi qveyana aRmoCnda Cerqezebis, ZiriTadad, afsuebis, xelSi. maT iq Seitanes warmarToba da musulmanoba, Sesabamisad, daiwyes devna qarTuli tradiciebisa, am ori xalxis urTierTSerevam, afxazebisa da afsuebisa, Zalze cudi Sedegi gamoiRo qristianuli sarwmunoebisaTvis. Tuki iqamde saukuneTa manZilze afxazebi, viTarca erT-erTi qarTuli tomi, saTuTad uvlida da patronobda qristianuli rjulis eklesias da mis eparqias, axla ukve daiwyes piriqiT, am sigelis Tanaxmad, garyvnes sarwmunoeba. am sigelSi naTqvamia: “mas Jamsa uRmrToT da usjuloebaT miiqces afxazni... afxazTa gayrvnes sjuli da kaTalikosoba~ (qarTuli samarTlis Zeglebi, tomi II, gv. 209).

SemdegSi, maleve, kodors iqiT dabudebuli Cerqezebi, CdiloeTis mTis mxridanac Seesivnen imJamindeli samegrelos mTian mxareebis, amitomac levan meore dadianma da iqaurma episkoposebma aaSenes uzarmazari damcavi kedeli, romelic anakofiidan, kelasuridan enguramde iyo gadaWimuli. am momxvdurebs xalxi ukve afxazebis uwodebda, radganac afsua Cerqezebi ukve kodors iqiT mcxovrebb mkvidr afxazebis Seerivnen, dasaxldnen im miwa-wyalze, anu afxazeTSi, am miwis mcxovreblebs ki afxazi erqvaT eTnikuri warmomavlobis miuxedavad.

თავი 8

ადილე-ჩერქეზების გაბატონება ისტორიული სამეგრელოს ნაწილში (კოდორიდან ენგურამდე) მე-17 ს.-ში

samegrelo adiRe-afsuaTa Semosevis win arqanjelo lambertis aRweriT

adiRe – Cerqzebis Semosevis win samegrelos marTavda mTavari levan meore dadiani. mis Sesaxeb mniSvnelovan cnobebs gvawvdis italieli eTnografi arqanjelo lamberti. is XVII saukunis Sua wlebSi italiidan Camovida saqarTveloSi da aq Tvrameti weli icxovra. lamberti iyo dakvirvebis unariT dajildoebuli mwerali. 1633 wels qarTlidan gadavida samegreloSi da 1654 wels dabrunდა italiaSi, neapoSi.

lamberti piradad icnobda levan II dadians, amitom piruTvnelad daaxasiaTa da aRwera misi samTavro samegrelo. mis dros samegrelo jer kidev Tavis istoriul sazRvrebSi iyo moqceuli. imJamad, samegrelosa da afxazeTs erTmaneTisagan yofda ara mdinare enguri, aramed mdinare kodori.

`sazRvari am or samTavros Soris iyo mdinare, romelic iwodeba kodorad ~ (arqanjelo lamberti. samegrelos aRwera, Tbilisi, 2011 weli, gv.23).

Sesabamisad, lambertis sityviT, mdinareebi: moqviswyali, egriswyali, md. oqumi da md. enguri samegrelos miwa-wyalze miedinebodnen. maT garda, samegrelos mdinareebi iyvnen aseve Waniswyali, xobiswyali, texuri da abaSa, rioni da cxeniswyali (guriisa da imereTis sazRvarze).

arqanjelo lamberti Tavis evropel mkiTxvels wm. bibliis mixedviT mianiSnebs samegrelos mdebareobas, rom is araratis mTis maxlobel regionSi mdebareobda.

Tavis mxriv, is araratis regions qarTvelebTan akavSirebs. mas mohyavs wmida epifanes wignis `panarionis~ dasawyisSi naTqvami, rom warRvnis Semdeg noes kidobani gaCerdararatis mTianeTSi, romelic imJamad qarTvelTa qveynis (Cardensium) Suaguls warmoadgenda. lamberti aRtacebiT aRniSnavs, rom dResac qarTvelebs es saxeli kardi, qarTveli hqviaT (Cardi-cardueli-kartueli).

lamberti wers, rom dabadebis berZnul teqstSi (dab. IX, 20) naTqvamia _ `noe - andropos georgios~, anu `noe georgiis kaci~.

misi sityviT, `georgiis kaci~ noes imitom ewoda, rom misi kidobani gaCerdarTvelTa qveyanaSi, anu georgiaSi, sadac kidobnidan ojaxTan erTad gadmosulma noem venaxi gaaSena. samegrelo iyo am `georgiis~ erTi nawili, radganac, misi aRweriT, saqarTvelo Tavdapirvelad iyo erTiani, mTliani saxelmwifo, mxolod Sinagani ganxeTqilebis Sedegad, lambertamde arcTu didi xniT adre, levan II-is papis mama ganudga erTiani saqarTvelos saxelmwifos mefes da ase Camoyalibda samegrelos samTavro.

araratis mTa, rogorc aRiniSna, yofila somxeTisa da qarTvelTa qveynis Sua. kerZod, lamberti wers Semdegs _ `es ambavi SeiZleba davasabuTod wmida epifanes mowmobiT, es wmidani Tavis wignis, `panarionis~ dasawyisSi (epiphany..inpan.), roca noes Sesaxeb ambobs, Semdegs wers: `roca warRvnis Semdeg noes kidobani gaCerdararatis mTebze, somexTa (armenioum) da qarTvelTa (cardensium) qveynis Sua, lubarad wodebul mTaze, gaCnda pirvel adamanTa sacxovrebeli, da iq dargo winaswarmetyvelma noem venaxi da Seiqmna iqauri binadario. aq SesaniSnavia Semdegi sityvebi epifanesi: somexTa da qarTvelTa qveynis Sua, am qveyanas dResac cardi hqvian. mkvidrni ki Taviant Tavs uwodeben qarTvelebs (cardiens), es kuTxe aris saqarTvelos (giorgia) erTi nawili~ (arqanjelo lamberti. samegrelos aRwera, 2011, gv. 23).

lambertis sityviT, kidobnidan gadmosulebi Tavdapirvelad dasaxlebulan araratTan mdebare qarTvelTa qveynis mTaze, romelsac `lubari~ erqva. am cnobas Seesabameba evsevi kesarielis mier moyvanili megasTenes cnoba, rom pontospireTSi nabuqodonosors iberielebi Causaxlebia `libiis~ qveynidan. aq `libiis~ qveS unda igulisxmebodes ara afrikis libia, aramed vanis tbasTan, anu araratis maxloblad mdebare Zveli qveyana lubia (luvia), misgan unda iyos miRebuli saxeli `lubari~ (e.i. lubari erqva qarTvelTa kardi qveynis erT-erT mTas an mTian olqs).

arqanjelo lamberti kavkasia erTiani qarTuli kulturis sferoSi moiazrebs. magaliTad, is (arqanjelo lamberti) Tavis TxzulebaSi xSirad aRniSnavs, rom dasavleT saqarTvelo da Crdilo kavkasia, yirimis qalaq kafamde, samxreT saqarTvelo arzumis CaTvliT, aseve mis aRmosavleTiT mdebare teritoria vidre Tavrizamde, qarTuli kulturis, ganaTlebisa da wigniirebis sferos warmoadgenda.

misi azriT, saqarTvelos samefos Crdilo-dasavleTi sazRvari aRwevda `kafamde, romelic xersonesSia~ (gv. 29), anu saqarTvelos sazRvari yirimamde aRwevda, samxreTiT ki saqarTvelos

sazRvari gadioda arzumTan, `arzumis qalaqis maxloblad axlac moipoveba qarTuli soflebi, uwindel droSi TviT am qalaqSi ijda qarTveli episkoposi arzumelad wodebuli~ (arqanjelo lamberti. samegrelos aRwera, Tbilisi, 2011 weli, gv. 29).

is agrZeles-`kolxidis gareT, afxazebis da jiqebis qveynebSi, mSvenieri taZrebi dganan qarTulad aSenebulebi da qarTulis zedwarwerebiT, magaliTad, anakofiaSi da biWvinTaSi aris kolxidis, guriis da imereTis patriarqis sajdomi~.

is izleva samxreT-aRmosavleTis mimarTulebiTac qarTvelTa qveynis Zveli sazRvris aRweras da wers _ `iranis mxriTc, TviT Tavrzamdi, rogorc qarTuli eklesiebis, ise qarTuli soflebis cxadi kvali dResac Cans~(arqanjelo lamberti. samegrelos aRwera, Tbilisi, 2011 weli, gv. 30).

amave arealze _ kafadan Tavrizamde da arzumamde _ vrceldeboda saqarTvelos eklesiis iurisdiccia da gamoiyeneboda qarTuli ena.

is gulisxmobis Zvel qarTul enas, romelic gamoiyeneboda RvTismsaxurebis dros da miaCnia, rom qarTuli ena iyo samegrelosa da mimdebare kuTxebis mosaxleobis `Zveli, wmida ena~.

is wers, samegreloSi moixmareba `qarTuli wignebi, romelic dawerilia maTi namdvili Zveleburi da wmida eniT. am enisagan maTi mdabiuri ena ise ganirCeva, rogorc Cveni mdabiuri laTinurisagan ganirCeva~ (a. lamberti samegrelos aRwera, 2011, gv 185).

arqanjelo lamberti miiCnevda, rom misi drois italiaSi arsebuli kilokavebi da dialeqtebi warmoSobili iyo laTinuri enisagan, rac dadasturebuli aris Tanamedrove lingvistebis mierac.

a. lambertis azriT, iseve, rogorc misi drois italiuri dialeqtebi warmoSobili iyo erTi fuZe-laTinuri enidan, aseve misi drois qarTuli dialeqtebi, maT Soris megruli, warmoSobili iyo erTi fuZe-qarTuli, anu Zveli qarTuli enidan, romelsac, rogorc aRiniSna, a. lamberti uwodebda `am xalxis Zvel da wminda enas~.

is aRniSnavs, rom Crdilo kavkasiaSi erT dros qarTuli kultura iyo gavrcelbuli, Tavis am mosazrebas ase adasturebs _ `kolxidis gareT afxazebisa da jiqebis qveynebSi mSvenieri taZrebi dganan qarTulad aSenebulebi da qarTulis zed warwerebiT, iranisi mxriTac TviT Tavrizamdi, rogorc qarTuli eklesiebis, ise qarTuli soflebis cxadi kvali dResac Cans~ (a. lamberti samegrelos aRwera, gv. 30).

lamberti aseve aRniSnavs rom qarTvelebs odesRac hqondaT erTiani saqarTvelos saxelmwifo, romlis mefesac mravali moxele yavda, `romelTa ricxvSi dadianic iyo~ (iqve, gv. 29).

Zveli dadianebs STamomaval levan dadians lamberti ase axasiaTebis: `is evropasi rom aRzdiliyo saukeTeso maswavleblebis mier, mas verc erTi mTavari ver ajobebda, radganac saukeTeso maswavleblebis gareSec misi zne-Cveulebebi Zalze saqebia, misi usaqmurad naxva SeuZlebelia, piriqiT, mudam Sromobs an varjiSobs, laSqrobis dros aris mardi, Cumi da mxne, amitomac yvela omSi imarjvebs. is Zalze uyvarT Tavis qveSemdromebs da yvelas exmareba gasaWiris dros, tkbilad da zrdilobianad eqceva Tavis jariskacebs da yvelas ise uyvars Tavisi mTavari, rom misTvis sicoxlesac ki gawiraven. Wamis dros aris Zalzed zomieri, RviniT arasodes Tvreba, simTvrale am qveyanaSi naklovanebad iTvleba~.

levans mexsiereba aqvs Zalzed Zlieri, araferi aviwydeba, axsovs yvela xelSekrulebisa da molaparakebebis umciresi detalic ki, maT ixsenebs mravali wlis, eqvsi da Svidi wlis Semdegac.

misi sityviT, isaias wignis mixedviT israelis Zveli mTavrebis movaleoba iyo ezruna Tavisi xalxis sazrdosa, tansacmelisa da mkurnalobisaTvis. es Tvisebebi SemorCenilia samegrelos samTavrosi levan II dadianis karze.

TviTon levani kiTxulobs sxvadasxva saeqimo wignebs, romelic gadaTargmnilia laTinuridan maT enaze (iqve, gv. 45).

roca lamberti wers: `wignebi gadmoTargmnilia maT enaze~, gulisx mobs qarTul enas, qarTuls is uwodebs samegrelos mosaxleobis enas, amave wignSi sxvaganac aRniSnavs, rom samegrelos mosaxleobis mwignobrobis ena aris qarTuli ena.

lamberti aRniSnavs, rom levani saeqimo da samkurnalo wignebis mixedviT TviTonve Tavisi xeliT amzadebda mraval wamals da maT yuTebiT daatarebda yvelgan mosaxleobis monaxulebis dros da, Tavis mxriv, xalxic didi sixaruliT iRebda am samkurnalo wamlebs.

rac Seexeba levanis mogzaurobas Tavis samTavrosi, is mudam mgzavrobda erTi sasaxlidan meoreSi, sasaxleebi ki samTavros yvela regionSi hqonda, maTi ricxvi mraval aTeuls aWarbebda. lambertisave sityviT 50-ze meti sasaxle hqonda samTavros sxvadasxva kuTxeSi.

lamberti aseve aRniSnavs, rom levani yvelas apurebda, visac ki xvdeboda Tavisi mogzaurobis dros, xolo mis sasaxleSi ufasod urigebdnen sazrdels yvela stumars, vinc ki mividoda mis karze, Tundac ucxos. `yvelas, visac ki xvdeba, mis sasaxleSi ufasod urigdeba sazrdeli. vinc ki miva, karis kaci Tu ucxo vinme, maSinve mas Tavis ulufas miarTmeven, sufraze stumrebs Tavis xeliT sTavazobs saWmels, ise rom mas araferi rCeba, konstantinepolidan da iranidan sagangebod misTvis CamoaqvT qsovilebi, romelTac is urigebds Tavis kariskacebsa da sxvebs. dadiani Zalze moyvaruli aris marTlmsajulebisa. aRkveTa qurdoba da mtacebloba, yvelani daumorCila kanonebs~ (iqve, gv. 48).

lamberti agrZeLebs levan II dadianis daxasiaTebas: `auCqarebelia, moferebiTa da wyalobiT cdilobs moigos mtris guli da ar fiqrobs mis dasjas iqamde, sanam ar darwmundeba rom mis sikeTes Sedegi ar moaqvs, Tavis samTavro ganaaxla vaWrobiT, mfarvelobs vaWrebs, romlebic aq arian, somxebi da ebraelebi. aZlevs maT fulsa da transports, da agzavnis maT savaWrod iransa da TurqetSi, ucxoetidans izidavs xelosnebs, da aZlevs maT saxlsa da miwa adgils~ (iqve, gv. 48).

`RvTismsaxurebisa da eklesiis saqmeSic gamoiCina dadianma Tavi, ar aris odiSSi axla arcerTi eklesia, sadac misi RvTis moyvareobis niSani ar iyos, romelic dangreuli eklesia iyo xelaxla aaSena, romelsac saxuravi ar qonda, imas saxuravi gaukeTa, romelsac ornamentebi Semoscloda isev gaamSveniera da Seamko, amasTanave yvela eklesias friad Seumata Semosavali, uTvalavi oqro-vercxlis xatebi gaakeTebina TvalmargalitebiT Semkobili. aTi wlis ganmavlobaSi ocze meti oqromWedeli yavda, romelnic ganuwvetliv akeTebdnen saeklesio WurWels~ (a. lamberti samegrelos aRwera, 2011, gv. 49).

levans Tavisi samTavros umTavresi eklesiisaTvis moumzadebia xelovnebiTa da Zvirfasi qvebiT Semkuli Zvirfasi barZimi, aseve bajaRlo oqrosagan damzadebuli Zvirfasi qvebiT Semkuli RvTismSoblis xati, aseTive saganZuri dadianma Tavis samTavros yvela eklesias dauriga.

misi mTavrobis dros samegrelos samTavro Zalze gaZlierda, magram misma ojaxurma tragediam daamxo es samTavro, masTan erTad Secvala da daamcro saqarTvelos sazRvrebis am mxareSi, kerZod, am tragediis Semdeg sazRvarma mdinare kodoridan gadmoinacvla mdinare engurze. saqarTvelom dakarga mdinare kodorze mdebare drandis RvTismSoblis saxelobis saepiskoposo kaTedra. afxazebis Semosevebis gamo drandis eparqia gauqmda, aseve gauqmda RvTismSoblis saxelobis moqvis saepiskoposo kaTedra, romelic, lambertis sityviT, mdebareobda or mdinares Sua, farTo vakeze. mesame saepiskoposo centri, romelic dakarga saqarTvelos

eklesiam, iyo bediis saepiskoposo kaTedra, is agebuli yofila gorakze da iyo aseve RvTismSoblis saxelobisa.

es ojaxuri tragedia ki Semdegi yofila: levan II dadiani samTavro taxtze asula 14 wlis asakSi. nadirobisas mamis gardacvalebis Semdeg mas aRmzrdelad da mzrunvelad dauniSnes Tavisi biZa giorgi lipartiani, asakovani kaci, romelsac colad hyolia odiSis pirveli Tavadebis WilaZeebis qali, darejani, Zalze lamazi da axalgazrda. levani da is qali erTmaneTs dauaxlovdnen da erTmaneTis sayvarlebad iqcnen. meore mxriv, levan II dadianis cols, afxazeTis mTavar ServaSiZeTa qals, dauaxlovda levanis pirveli veziri papuna, romelic pirveli piri iyo samTavroSi. maTi kavSiris Sesaxeb roca Seityo levanma saSinlad ganrisxda da drois Sesabamisad dasaja Tavis coli. kerZod, moaWra cxviri da Sercxvenili waiyvana Tavis mamasTan afxazeTSi da iq miatova. Tavis veziri papuna ki daatusaRa da gagzavna guriis mTavarTan, viTarca patimari, TviTon ki SeirTo Tavis biZis lipartianis coli. am uzneo saqcielma aSala mTeli samTavro, dairRva wonasworoba, daiwyo qveyanaSi areuloba da ajanyebebi. guriis mTavari, imereTis mefe da afxazeTis mTavari cdilobdnen gaerTianebas levanis winaaRmdeg, rasac Tan erTvoda SinaaSliloba, amiT gansakuTrebiT isargebles afxazebma, romlebic Seuracxyofilad Tvliidnen Taviant Tavs mTavris qalis gamo. `afxazebi ise brazmoreulni iyvnen dadianze, rom im dros, roca dadiani garTuli iyo Tavis Zmisgan dawyebuli amboxebis dactromis saqmeSi, sul Tavs esxmodnen samegrelos sazRvrebs, romlebic TiTqmis sruliad gaauqmes, mxcovreblebi daatyveves da afxazeTSi gadaasaxles~ (a. lamberti samegrelos aRwera, 2011, gv. 43).

imJamad, rogorc iTqva, samegrelos sazRvari gadioda mdinare kodorTan. maSasadame, am dros kodoris areebi aaoxres afxazebma da iq mxcovrebi mosaxleoba, e.i. megrelebi, `afxazeTSi gadaasaxles~, anu isini kodoris iqiT gadaasaxles (Semdgomi gudauTisa da gagris raionebSi).

vaxuStis cnobiT, istoriuli afxazeTi `anakofiis iqiT~ mdebareobda. maSasadame, imJamindeli afxazeTi moicavda mxolod Tanamedrove gudauTisa da gagris raionebsa da soWis mimarTulebiT mdebare jiqeTs.

marTlac, xobis monastris ekvder-saZvaleze gakeTebuli warweridan Cans, rom `jiqeTi~ erqva `gagarisa da uRaRis~ qveyanas, anu Tanamedrove gagrisa da soWis raionebs. jiqeTi da afxazeTi imJamad, marTalia, sxvadasxva qveynebi iyvnen, magram saerTod, zogadad, jiqeTsac afxazeTs uwodebdnen

XIV saukunis Semdeg mTlianad Seicvala Crdilo kavkasiaSi eTno-demografiuli suraTi. Temuris jarma qarTuli, da aseve saqarTvelos saxelmwifosadmi vasalur damokidebulebaSi myofi, mosaxleoba masiurad amoJlita, vinc gadarCa, isini Temur-lengma da Semdeg edigeim, daumorCiles sagangebod maT mier CrdilokavkasiaSi Casaxlebul axal xalxebsa da tomebs. isini Camoasaxles uralisa da volgispireTidan, aseve cimbiridan. es tomebi ZiriTadad iyvnen e.w sinur-cimbiruli enis matareblebi. isini Crdilo kavkasiaSi Seerivnen adgilobrivi kavkasiur tomebs. XV-XVIII ss-Si Camoyalibda axali e.w. sino-kavkasiuri enis matarebeli xalxebi.. erT-erTi aseTi Zlieri xalxi CrdilokavkasiaSi iyo Temuris epoqidan Casaxlebuli sino-kavkasiuri enis matarebeli adiRe-Cerqezuli tomebi.

adiRevelebi Crdilo kavkasiaSi Temur lengma Caasaxla. amis Semdeg, maT TandaTanobiT SeZles hegemon-gabatonebul fenad qceuliyvnen Crdilo -dasavleT kavkasiisa, jiqeTsa da aseve afxazeTSi, md. kodoramde, levanis Semdeg ki gabatondnen samegreloSi md. enguramde. sxvadasxva kulturisa da mentalitetis mosaxleobis Tavmoyram istoriuli samegrelos miwa-wyalze warmoSva konfliqtebi, levanis Semdeg ki safuZveli daudo mTielebis TiTqmis oraswlovan oms

danarCeni samegrelos winaaRmdeg. dapyrobel samegrelosac (kodoridan-enguramde) afxazeTi ewoda, iq Camoyalibebul axal xalxs ki _ afxazebi qveynis saxelis Sesabamisad.

Zveli afxazebi megrul-svanuri, axali afxazebi ki adiReuri warmoSobis tomebi iyvnen.

kodoris Crdilo-dasavleTiT adiRe-Cerqezuli tomis Casaxleba XV-XVI saukunisaTvis ukve dawyebuli iyo.

levanis sicocxleSi kodoris iqiTa mTianeTs isini akontrolbdnen, magram biWvinTa-anakofiis zRvispirs jer kidev levani akontrolbda srulad, misi mizani iyo biWvinTis sapatriarqo kaTedris dacva. biWvinTis dacva levans Tavis wmindanda movaleobad miaCnda.

kodoris iqiTa zRvispireTs levanis simamri, qarTuli warmoSobis afxazeTis mTavari da aseve qarTveli, anu `Zveli afxazi~ Tavadaznauroba flobda. samegreloSi maTi warmomadgenlis, levanis colis, gaZevebisa da Seuraxofis gamo aRSfoTebuli Zveli afxazi Tavadaznauroba SeukavSirda adiRe-Cerqezebis, romelnic isedac mudam cdilobnen, rogorme samegrelos umdidresi saeklesio qoneba CaegdoT xelSi. amitomac siamovnebiT SeukavSirdnen aRSfoTebulebs da daiwyes samegrelos sazRvrebis rbeva kodorTan.

levan dadianma mdinare kodoris xeobis aoxreba ar apatia afxazebs da gailaSqra maT winaaRmdeg da male daamarcxax isini.

am droisaTvis nawilobriv ukve dawyebuli iyo da samegrelosTan omis periodSi ZiriTadad Camoyalibda `axali afxazi~ xalxis Canasaxi e.w. `Zveli afxazebisa~ da adiRe-Cerqezebis urTierTSereviT. aseve erTmaneTis mimarT kompromisebiT. am dros adiRe-Cerqezebma, anu afsuebma kodorisiqiTa mTel teriroriaze SeZles gabatoneba `Zveli afxazi~ mTavar-Tavadebis nominalur-fiqtiuri meTaurobiT. `axal afxazeTSi~ gabatonebul fenas warmoadgendnen adiRe-Cerqezis molaSqreebi, axal masas qarTvelebi Zveleburad kvlav `afxazebs~ uwodebdnen, radganac isini afxazeTSi ukve dasaxldnen. afxazeTSi mosaxleebis ki afxazebs uwodebdnen.

kodorze damarcxebis Semdeg afxazebma levan II-s gamoucixades morCileba da itvirTes xarkis gadaxda, magram `radganac es xalxi moqalaqebasa da vaWrobas moklebulia, arc fuli gaaCnia xarkis gadasaxdelad, amitomac dadianma maT xarkad daado ramdenime mwevar _ meZebrisa da miminos gadaxda~, _ wers lamberti.

aRsaniSnavia, rom mxolod levan II dadianis sikvdilis Semdeg gabedes afxazebma kvlav gadmoelaxaT mdinare kodori da SemoiWrnen samegreloSi.

levanis sikvdilis gamo imdenad dasustda samegrelo, rom samegreloSi SemoWril afxazebs winaaRmdegoba veRar gauwies da afxazebma zedized daipyres imJamad ayvavebuli samegrelos erTi nawili, romelsac Cven amJamad vuwodebT soxumis, gulrifSis, oCamCirisa da galis raonebs.

amis gamo samegrelo-afxazeTis sazRvarma ramdenime aTeul weliwadSi mdinare kodoridan mdinare engurze gadainacvla. marTalia, maT Sesakaveblad jer kidev levanma da aseve moqvis, drandisa da bediis episkoposebma aages TiTqmis 100 kilometriani kedeli samegrelos dasacavad, magram is daZleuli iqna. barbarosebma SeZles samegrelos saepiskoposota gauqmeba, mrevlis amowyveta da datyveveba.

iqamde, levanis sicocxleSi, samegrelo dasavleT saqarTvelos centralur olqad iqca, romelmac SeZlo Tavis garSemo Semoekriba guria, imereTi da afxazeTi, Tumca amisTvis dasWirda xangrZlivi da sastiki omebi jer guriis samTavrosTan, Semdeg ki imereTis samefosTan. am dros am omebma lambertis sityviT `ise daasusta imereTis samefo, rom samegrelos bevrad Camouvardeboda Zal-RoniT~. (a. lamberti, dasax. naSromi, gv. 43). levani faqtiurad mTeli dasavleT saqarTvelos mbrZanebels warmoadgenda. Tavisi am axali statusis gansamtkiceblad man afxazeTSic ilaSqra.

arqanjelo lamberti wers, rom samegreloSi sazogadoeba iyofoda or nawilad, aznaurebad da glexebad, Tavis mxriv, isinic iSlebodnen wodebebad. eseni iyvnen _ Tavadebi, aznaurebi, anu zinaskuebi da zinakebi, da glexebi, romlebic aseve or nawilad iyofodnen, msaxurebad da moinaleebad

msaxuris, anu glexis movaleoba iyo im begaris gadaxda, rac uZvelesi droidan marTebdaT TavianTi batonisa. lamberti wers, rom `erTi iotiT mets ar gadaixdidnen glexebi, rac CveulebiT iyo dadebuli~.

msaxuris, anu glexis begara batonis mimarT Semdegi saxisa iyo: rogorc wesi, glexi rCeboda Tavis sakuTar ojaxSi, magram batonis ojaxSi samsaxurisaTvis morigeobid agzavnida ojaxis romelime wevrs.

amasTanave msaxuris movaleobaSi Sedioda isic, rom laSqrobis dros da aseve mgzavrobisas Tan xleboda batons (ojaxidan erTi wevri). aseve mas evaleboda xvnis, Tesvisa da mosavlis aRebis dros savaldebulod daxmareboda batons.

glexebis meore jgufs moinaleebs qondaT igive mdgomareoba, magram maTi damatebiTi valdebula Semdegi iyo: batonis mgzavrobisas unda ezidaT misi bargi da unda ezrunaT, rom zamTris dros cecxli ar Camqrალიო, batons qonda didi uflebebi glexebis mimarT, kerZod, SeeZlo maTi gasamarTleba.

lambertis dakvirvebiT, samegreloSi mosaxleoba zRvis pirze ar cxovrobd, `cudi haeris mizeziT da mezobeli barbarozTa SiSiT~ (a. lamberti samegrelos arwera, 2011, gv. 55).

lambertis sityviT levan dadianis ormocdaaTi sasaxlidan gamorCeuli yofila qviT agebuli zugdidis sasaxle, moxatuli iraneli mxatvrebis mier.

lambertis gansakuTrebiT mowonda megrelTa kar-midamo, is wers: `yovel megrels ise didi ezo aqvs, rom ufro mindors warmoadgens. ezoSi izrdeba mxolod kargi balaxi da sarevelas ver naxavT. yoveli mosaxle cdilobs, rom, rac SeiZleba, mSvenieri Robe gaakeTos. SesasvlelTan dgamen did alayafis karebs, zed gamoqandakebulia sxvadasxva saxe, ezoSi rgaven umSvenieres xeebs, mcvovrebni drois umetes nawils atareben ara saxlebSi, aramed ezoebSi, seirnoben, saqmes akeTeben, ezoSi Wamen da ZinavT kidec~,

ezoSi idga ramdenime saxli. yvelaze did Senobas erqva `oxori~, romelic stumrebi misaRebad iyo gankuTvnil, meore Senoba iyo sacxovrebeli saxli, mesame nageboba gansakuTrebiT mniSvnelovnad miaCndaT, es iyo marani. ezoSi mdgar meoTxe Senobas qonda gansakuTrebuli daniSnuleba, es iyo tansacmlis Sesanaxi Senoba, warmoadgenda mtkiced aSenebul xis maRal koSks, `sadc tansacmels icavdnen sinotivis da qurdebisgan~.

Tavadebis ezoebSi aRniSnulTagan garda yvelaze sapatio adgilze aseve idga kidev erTi Senoba, es iyo patara `karis eklesia~.

lambertim miqcia yuradReba, rom samegreloSi Tavadznauroba kargad icvamda _ `perangs ikeraven sxvadasxva feris abreSumisagan, perangis yeli iyo moqarguli da masze mimagrebuli iyo Zvirfasi qvebi da margalitebi, amis garda wveulebebsa da dResaswaulebSi icvamdnen kidev ufro mSvenier tanisamoss, romelic Sekerili iyo damaskos qsovilisagan, xaverdis an farCisagan, mas sarCulad edo siasamuris tyavi, is Semkuli iyo oqrosgan margalitis RilebiT~. aseTi tanisamosi Tavadznaurs qonia ramdenime xeli.

lamberti wers, rom qalebi keklucobiT ar Camouvardebodnen evropel qalebs, gansakuTrebiT Tmis varcxnilobiT, qudebiTa da TavsamkauliT. isini fer-umariliT TeTrad iRebavdnen saxes, iRebavdnen aseve warbebsac e.w. gundiT, imave saRebaviT iRebavdnen wamwamebsac,

gasaocaria, magram lambertis aRweriT, silamazis gamo qalebi Tvalis gugebsac ki iRebavdnen, `raRac sacxebliT iyviTleben Tvalis gugebsac“ (iqve, gv. 61).

aseTi bednieri da lamazi qveyana iyo samegrelo levan dadianis dros, magram mTlianad Seicvala viTareba misi gardacvalebisTanave afsua _ afxazebis Semosevebisas, kodoridan zugdidamde.

lamebrti agrZeles Tavis aRweras da wers _ samTavroSi yvela muSaobda, yvela amuSavebda miwas, yvela fena da wodeba `mTavridan dawyebuli ukanasknel megrelamde siamovnebiT etanebian miwaTmoqmedebas da didi gulmodginebiT amuSaveben Tavis yanebs. samegreloSi rac unda didi gvaris kaci iyos, TviTon amuSavebs Tavis yanebs da es saqme saTakilod rodi miaCnia~ (iqve, gv. 71).

yanis daTesvis da Toxnis dros mosaxmareblad iwveven mezoblebs, romelTac Toxnis dro jer ar dadgomiaT `nadi Sedgeba 50 an 60 Carazmuli mToxnelisgan, maT TavSi Caudgeba patroni, mRerian Cqari tempiT, romlis xmazec ewyoba Toxna, rogorc sakravze cekva, amisTvis mToxnelTa gamwkrivebul razms TavSi Caudgeba ori momRerali, romlebic simReriT aCqareben Toxnis process. nads dReSi samjer aWmeven da vaxSmad miiwveven patronis ezoSi, am dros maT sagangebod gauxsnian iqamde dabeWdil qvevrs, am qvevris Rvino Sewiruli aris wminda giorgisadmi da ixneba maSin, roca margvla aqvT, an petre-pavloba dRes, margvlis win am qvevrs didi ambiT moxdian Tavs, amisTvis maranSi miiwveven mRvdels, romelic Seimoseba saeklesio SesamosliT da ilocebs, ris Semdegac moxsnis Tavs qvevrs da iqidan patara doqSi gadmoasxavs Rvinos, romelsac gaagzavnis wminda giorgis eklesiaSi Sesawiravad. danarCen Rvinos ki patroni moixmars~.

miwaTmoqmedebac, lambertis sityviT, saqarTveloSi iyo evropulis msgavsi, samegreloSi pirvel weliwads Tesavdnen Roms, meore wels fetvs, mesame wels ki purs. amis Semdeg miwas sami-oTxi wliT asvenebdnen, blomad mohyavdaT Romi da brinji, ise blomad mohyavdaT brinji, rom is gahqondaT Turqetis gemebs, romlebic iq modiodnen, aseve, lambertis sityviT, blomad mohyavdaT lobio, baxCeuli, xili da fxali.

nadirobas gansakuTrebuli yuradReba eqceoda, TiToeul Tavads qonda Tavis sakuTari sanadiro tye, romelic ise iyo daculi, rom TviT mTavarsac ki ufleba ar hqonda iq, sxvis sakuTrebaSi nadirobisa. nadirobis sagangebo dro iyo yvelieri, irmebze nadirobdnen gazafxulze mxolod erTi kviriT – yvelieris dawyebidan did marxvamde, aseve SemodgomiT seqtembris dasasrulidan Sobis marxvamde.

lamberti yuradRebas aqcevs, rom levan II dadians, iseve rogorc Tavis droze Tamar mefis, sikvdiliT ar dausjia arcerTi damnaSave umZimesi danaSaulisaTvisac ki, mxolod erTi gamonaklisis garda. man mxolod Tavisi veziri dasaja ise, rogorc Tamar mefis dros daisaja guzani.

lamberti wers _ `mxolod erTi SemTxvevisaTvis mas aqvs dawesebuli sikvdiliT dasja, saxeldobr eklesiis mkrexelobisaTvis, roca nivTebis moiparaven, an eklesias gadawvaven. sxva yovelive danaSauloba SeiZleba mTavarma apatios fulis gadaxdevinebiT, an visime mfarvelobis gamo da rac Seexeba mkrexelobas, amis Camdeni verc fuliT da verc TxovniT ver Seabralebs Tavs mTavars da usaTuod dasjili unda iqnas sikvdiliT~. (iqve gv. 95) (mkrexelobas uwodebdnen eklesiis Zarcvas an Seuracxofas).

lambertis sityviT, dadiani iyo marTlmsajulebis moyvaruli da yvela danaSauls Tavis Sesafers sasjels aZlevda. magaliTad, qurdebs Wridnen xels, fexs an yurs, mkvlelebs Wridnen xels an abrmavebdnen, aseve isjeboda meamboxec. col-qmruli RalatisaTvis aWridnen cxvirs,

`megrelebi ki imiT arian bednierebi, rom maTi mTavari yovelTvis da yovelgan mzad aris, moisminos saCivari da mouZebnos wamali Tavis qveSevrdomTa saWiroebas. gind TaTbirobdes, gind cxeniT seirnobdes, gind gzaSi iyos, gind nadirobdes da gind puris Wamad ijdes, mTavari yovelTvis moismens saqmes da Sesافر ganCinebas dasdebs~ (iqve, gv. 103).

aRsaniSnavia, rom sasamarTloSi iyo advokatis msgavsi instituti. mTavari, ise, rogorc yvela, movale iyo, omSi piradad mieRo monawileoba, levan II-s am `movaleobisTvis Tavi arasdros auridebia, TviT avadmyofobis drosac ki. levanis jarSi Sedioda ocdaaTiaTasiani cxenosani meomari, navarjiSebi da gamocdili. kanonis mixedviT, komlze erTi kaci gamodioda salaSqrod, aznaurobas ar evaleboda omSi monawileoba kanonis ZaliT, `magram aznauroba ufro Tavis surviliT, vidre kanoniT sul erTianad gamodis saomrad, ise, rom aznaurs Tu xuTi an eqvsi vali yavs, eseni yvelani gahyvebian saomrad mTavars~. (iqve, gv. 110).

omis ufro meti saWiroebis SemTxvevaSi komlze ori an sami kaci gahyavda saomrad. omSi meomrebs ecvaT saukeTeso tanisamosi: `mSvenieri tanisamosebi ise brwyinaven, rogorc arsad sxvagan, TviToeuls moaqvs yvela Tavis tanisamosi da cdilobs rom aq ufro kargad iyos Cacmul, vidre Cveulebriv~ lamberti agrZeles da aRwers omis dros Tu ras icvamdnen, is wers, rom aq yoveldRe icvlian Taviant tanisamos. visac vercxleuloba aqvs, erTianad moaqvs: agreTve moaqvT saukeTeso iranuli xaliCebi, raTa `am xaliCebze dRisiT dasxdnen da RamiT daiZinon, puris Wama am dros metad mxiaruli ician~ (iqve, gv. 111). aseTi yofila omisa da laSqrobis wesi.

lambertis sityviT, mterTan brZola Zalze xanmokle iyo, is aRwers Sesabamis mizezebs da ambobs: `maTi brZola mTavrdeba cxenis erTi gaWenebiT da sul grZeldeba meoTxedi saTis ganmavlobaSi~ (iqve, gv. 112).

rogorc Cans, lamberti aRwers Sinaur brZolebs samegrelosa da imereTs Soris an samegrelosa da gurias Soris.

lamberti aseve exebs saeklesio cxovrebas. is wers, rom saqarTveloSi aris ori kaTalikosi, erTi qarTlisa da meore, romelsac eqvemdebareba odiSi, imereTi, guria, afxazeTi da svaneTi.

lamberti ar icnobs sityvas `afxazeTis kaTalikosi~, radganac misTvis afxazeTi erqva teritorias kodoris iqiT. misTvis dasavleT saqarTvelos kaTalikosi `odiSis pirvelierarqi~ iyo, radganac mis epoqaSi, levanis dros, odiSi dasavleT saqarTvelos kulturuli centri iyo.

Zvelad orive kaTalikoss irCevda saqarTvelos mefe, magram roca dadianma damoukidebloba moipova, meore kaTalikoss samegrelos mTavari irCevda, Cans, sxva mefe-mTavrebTan SeTanxmebiT.

lamberti wers: `odiSis patriarqs Tavis sabrZanebelSi iseTi Zala aqvs, iseTi simdidre da sasaxleebi, imdeni ymebi yavs, rom aramc Tu eTanasworeba mTavars, aramed aRemateba kidec. patriarqi Tavis sapatriarqos dasaxedavad mudam dadis, igi Tan waiyvans xolme amalas, romelic Sedgeba 300 kacisagan da metisaganac. odiSis axlandeli patriarqi wminda kacad miaCniaT, RvTis winaSe did gulmodginebas iCens, kacTa mimarTac Zlier mowyalea, yovel Rame usaTuod dgeba metad grZel locvaze, yvelaze pirvelad tans igi icvams da pirveladve igi Sedis eklesiaSi, sadac atarebs umetes nawils Ramisas da dRisasac, rac Seexeba moyvasisadmi mowyalebas, igi iseT gulkeTilobas iCens, rom ar moiZebneba arc erTi Raribi da arc erTi ubeduri, rom igi ar icnobdes da Tavis mowyalebis kalTas ar afarebdes. Tu vinme Raribma gaiara roca igi puris Wamad zis, maSinve dauZaxeb, TavisTan dasvams da umetes nawils Tavis saWmlisas uTavazebs. Tu gaigona rom sadme sawyali avadmyofi aris, metad gaWirvebuliao, sxvadasxva

Semweobas Tavis xarjiT miawodebs. garda amisa imdenad erTgulia ierusalimis wminda adgilisa, rom samjer iyo maT sanaxavad da yovelTvis didi Sewiruloba wauRia~.

kaTalikoss eqvemdebarebodnen mdinare kodorze mdebare drandis saepiskoposo afxazeTis sazRvarze, aseve moqvisa da bedias saepiskoposoebi, aseve caiSis, walenjixis da martvilis saepiskoposoebi, xolo qiaCis, wifurias, xofis, obujis, `sebastopolis~ da anaklias saepiskoposoebi monastrebad iyo gadakeTebuli.

episkoposebi lambertis aRweriT, simdidriT da ZalauflebiT jobnian TiToeul aqaur didebuls, faqtobrivad episkoposebi mxolod mTavars emorCilebian. episkoposs iseTi Zalaufleba aqvs, rom SeuZlia aznauris dapaTimreba. Tu mRvdeli ar asrulebs Tavis movaleobas, aseve SeuZlia misi dapaTimreba da borkilebSi Casma. lamberti aRwers erT SemTxvevas, roca episkoposis braldebiT daapatimres erTi mRvdeli, romelic did marxvaSi RamiT ar loculobda. amiT ki wess arRvevda, radganac TviT episkoposi eklesiaSi mTeli RamiT loculobda (iqve. gv. 140).

mTavari dainteresebuli iyo, raTa episkoposs meti simdidre daegrovebina, radganac episkoposis sikvdilis Semdeg misi qoneba mTavars darCeboda.

lamberti aRwers, rom bavSvs naTlavdnen 3-4 wlis asakSi, naTloba xdeboda maranSi, mirons cxeabda TviT naTlia, iqve ganbandnen bavSvs.

wirva eklesiis gareTac SeiZleboda Sesaferis adgilas. eklesiaSi wirvis dros saucxoo samoseliT wiravdnen.

samegrelos arc erTi mcxovrebi araviTar saqmes ar daiwyebda mRvdilis kurTxewis gareSe, misgan iRebdnen rCevas.

Tu vinme gadawyvetda monaniebas Tavis raime codvis an sxva raimes gamo, wirvas daayenebinebda mRvdels, wirvis dawyebamde, rogorc wesi, klavdnen raime saqonels, cxvars an xars, Zroxas, xbos, batkans an Tikans, mRvdeli pirutyvis Tavze kiTxulobda locvas, romelSic moixseneboda abelis, abraamis, solomonisa da sxvebis msxverplSewirvas, amis Semdeg mRvdeli anTebuli sanTliT pirutyvs xuT adgilze Seutusavda (mowvavda) balans, mas samjer Semoatarebndnen Semomwirvelis garSemo, am dros yvela iloceboda, amis Semdeg mzareuli daklavda pirutyvs da wyalSi moxarSavda, xolo mRvdeli Seudgeboda wirvas. wirvis dasrulebis Semdeg, miuxdebodnen sufras, sadac am xorcs miirTmevdnen, mRvdels calke sufras uSlidnen.

micvalebulis mgloviarobisas gansakuTrebuli mniSvneloba eniWeboda wirvebsa da locvebs: magaliTad, meormoce dRes gansvenebulis sulis mosaxseneblad, wirva unda Seerulebina adgilobriv episkoposs, romelsac wirvis fasad ergeboda yovelive is, rac kargi da mSvenieri hqonda Tavis saxmareblad micvalebuls. marTlac, episkoposs miarTmeven xolme micvalebulis sajdom cxens Tavis saukeTeso gawyobilobiT. vercxleulobas, Zvirfas tasnacmels da sakmao fulsac, romelic `ufro SeZlebulebTan adis xuTis skudomde, Tumca zogierTebis ar miaCniaT episkoposis wirva saWirod da arc undaT, magram episkoposebi Zalad swiraven da fassac ZaliT Txouluben, mTavaric saCqarod aiZulebs am fasis gadaxdas, radgan misi sargebeli amas moiTxovs. saqme is aris, rom episkoposis sikvilis Semdeg mTavars ekuTvnis misi memkvidreoba, romelic, rasakvirvelia, imdenad meti iqneba, ramdenad episkoposi Tavis sicocxleSi mets iSovnis. wirvis Semdeg didi nadimi gaimarTeba, rogorc episkoposisa, ise sxva samRvdeloebisaTvis da, agreTve, eriskacebisaTvisac. nadimis Semdeg saCuqrebs miarTmeven aramc Tu episkoposs, aramed yvela samRvdelo pirs, romelnic wirvaSi monawileobas iRebdnen, vis sxvadasxva Zvirfasi qsovilis tansacmels da vis fulad, TiToeulis Rirsebisa da mdgomareobis Sesaferad. dabali xalxisTvis ki, romelic am dRes blomad ikribeba, klaven uamrav xarsa da Zroxas, daklulebs rom

moxarSaven, mere episkoposs da mRvdlebs akurTxebineben da mere daurigeben xalxs, raTa iloccon RvTis winaSe micvalebulis sulisaTvis~, _ wers lamberti.

Cven saeklesio wyaroebSi xSirad ixsenieba sityva `niSani~. rogorc lambertis Cvnebidan Cans, niSani ewodeboda micvalebulis tanisamoss, cxens, an da sxva mniSvnelovan qonebas, romelic unda gadascemoda mTavars, erisTavs an sxvebs saCuqris saxiT, kerZod micvalebulis dasaflavebis Semdeg Wirisufali niSnava sagangebo dRes, romelzec mTavars miiwvevden micvalebulis dasatireblad, am dros Wirisufali debda micvalebulis `niSans~, romelzec imarTeboda tirili, micvalebulis mosaxsenieblad. aseve micvalebulis ixseniebdnen aRdgomis meore dRes, sasafloze sadac imarTeboda aRapi, mRvdliis kurTxeviT.

mRvdeli an episkoposi eswreboda qorwils, anu gvirgvinis kurTxevas, romelic ewyoboda karis eklesiaSi an maranSi.

marans samegreloSi da mTel saqarTveloSi, lambertis sityviT, eklesiis msgavsad scemden pativs. jvriswerisas, kerZod, Seimoseboda samRvdelo piri. romelime amorCeuli naTesavi siZe-patarZals Seiyvanda eklesiaSi an maranSi, maT miarTmevden sanTlebs da maT ukan edga gvirgvinis mtvirTveli. amis Semdeg mRvdeli wesis mixedviT ilocebda.

levan II dadianis dros samegrelos sazRvari, rogorc iTqva kodoramde aRwevda, magram radganac kodoris iqiT afxazeTis mTavari levans emorCileboda, amitom biWvinTa Tavisi sakaTalikoso saydriT levanis srul mflobelobaSi iyo.

samegrelos samTavro iyo srulebiT mowesrigebuli qveyana, romelic mxolod levan II dadianis gardacvalebis Semdgom moiSala afsua-afxaz, Cerqez-adiReelTa Semosevebis Sedegad.

amis gamo samegrelom dakarga Tavisi teritoriis TiTqmis naxevari, Tavisi yvelaze ayvavebuli mxare _ engursa da kodors Soris moqceuli teritoria, gauqmda bediis, drandis, moqvis saepiskoposoebi da biWvinTis sakaTalikoso kaTedra, kaTalikosi iZulebuli gaxda is mietovebina.

mterma amowyvita da daatyveva mosaxleobis TiTqmis naxevari, amitomac werda misioneri `samegrelo samegrelo aRar aris, 40000 komlidan 20000 amowyvetilia~, daiwyo Semoseul adiRe-CerqezebTan (afsua _ `afxazebTan~) samegrelos xalxis TiTqmis 200 wliani Tavdacviti-samamulo omi, romelsac mxolod ruxis cixesimagresTan omSi moeRo bolo imereTis mefe solomonis dros.

lamberti samegrelos aRwerisas mudam cdilobs samegrelo wadmoadginos erTiani qarTuli samyaros nawilad, is miiCnevs, rom qarTveli xalxi noes mesame Svilis iafetis STamomavlobaa.

rogorc ukve aRiniSna, mas miaCnda, rom samegrelo maxloblad mdebareobda araratis mTisa, sadac gaCerde noes kidobani.

`am qveyanas dResac saqarTvelo qvia da mkvidrni Tavis Tavs uwodeben qarTvelebs, es kuTxe aris saqarTvelos erTi nawili~ (iqve, gv. 28).

wignSi `samegrelos aRwera~ aisaxeba lambertis azri, rom qarTveloba iyo uZvelesi, noes epoqasTan dakavSirebuli eri da maTi samSoblo sakacobrio civilizaciis mesaZirkvelTa gverdiT ixsenieba.

rogorc zemoT aRiniSna, a.lamberti fuZe, anu Zvel qarTul enas uwodebs `megrelebis Zvel, namdvil, wmindanda enas~ (iqve, gv. 185) am mxriv a. lambertis mosazreba mTlianad gansxvavdeba XIX saukunis rusi moxeleebis mtkicebebisgan. magaliTad, rusi moxele borozdini, romelmac aseve aRwera samegrelo, gamoTqvamda mtkicebas, rom samegreloSi qarTuli ena gavrcelbuli iyo mezobeli qarTuli regionevidan, rom is iyo ara mTeli mosaxleobis ena, aramed mxolod misi erTi nawilisa, erTi socialuri jgufisa, romelmac SeZlo am enis sayovelTaod ganvrcoba

lambertis azriT, ki, piriqiT, qarTuli ena iyo, megrelebis uZvelesi ena, romelic droTa viTarebaSi Seicvala da iqca megrul metyvelebad.

aRsanisnavia, rom es iyo saqarTveloSi rusebamde damkvidrebuli sayovelTao azri, maT Soris samegrelosic.

aseTive azrisa iyo sulxan-saba da sxva qarTveli mecnierebi rusebis epoqamde..

borozdinis mosazreba ki samegreloSi iqamde ucnob iyo, Semdeg is rusebma gaavrceles da `samecniero~ datvirTva mianiWes. rusebis mizani, rogorc TviTon borozdini aRniSnavs, iyo qarTveli eris garuseba da misi calkeul tomebad danawevreba, erTmaneTze maTi gadamterebis gziT, borozdins aseTi qmedeba gamarTlebulad miaCnda ruseTis imperiaSi qarTuli mosaxleobis swrafi asimiliaciis mizniT.

borozdinis aRniSnuli mosazreba iyo politikuri meTodi, mosaxleobis dasamorCilebeli saSualeba, xolo rac Seexeba lambertis, mas saerTod ar hqonda politikuri miznebi, is aRwerda imas, rasac xedavda Tavisi TvaliT Tvrameti wlis ganmavlobaSi, misgan gansxvavebiT borozdinma mxolod ramdenime sezoni gaatara samegreloSi.

monasteri, 20.12.2013 w.

სამეგრელოს თავდაცვითი ბრძოლები ადილებთან “megrelTa sixli swyurodaT...”

Cveni mgosani, besiki aRwers afxazeTSi qarTvelTa sisxlis smas (მე-17 და მე-18 საუკუნეებში) oRond ara WiqiT, aramed gobiT.

es ase yofila: afxazeTis mTavars qarTvelTa winaarmdag saomrad mouwvevia Crdilokavkasiuri tomebi, yirimeli TaTrebi, jiqelni, adiRebi, yivCaRebi (besikis dros `yivCaRebs~ uwodebdnen kavkasiur Turqulenovan tomebs), swored maT afxazebTan erTad gadauwyvetiaT qarTvelTa sisxlis sma, Tumca poets movusminoT:

`yirimelT, jiqelT, alanelT, kermugelT amcnes cnobiTa,
yivCaRTa Semoiwevdnen, indobdnen sjulis ZmobiTa,
afxazni Seeficodnen qrTamiT da agrev ZRvnobiTa,
da megrelTa sixli swyurodaT, Tumca SeesvaT gobiTa~.

nacnobi suraTia. afxazebi am Crdilokavkasiel tomebs maSinac, rogorc axla, iwvevdnen SepirebiTa da ficiT, rom omSi monawileobisaTvis miarTmevdnen `qrTams~, anu fulsa da `ZRvens~ (albaT qarTvelTa qonebasa da saxl-kars zRvis sanapiroze), `yivCaRebs~ ki (genetikurad aramonaTesaveT) iwvevdnen `sjulis ZmobiT~, anu viTarca mahmadian TanamoZmebs

qristianTa winaaRmdeg omSi. sruli Tanamedrove suraTia, oRond gadmochemuli XVIII saukunis poetis mier, rameTu im drosac afxazeTSi identuri procesi mimdinareobda (CrdilokavkasielTa Camosaxleba saqarTvelos mTiswineTSi). besiki iqve Tavis poema `ruxis omSi~ wers, rom Cvens miwa-wyals miseuli es interventebi iyvnen `eqvsn gvarisani~ da isini `eqvs eniTa erTxmaobdnen bebris bevrad~ (axlac TiTqmis `eqvsi gvaris~ tomebi esevian saqarTvelos - ruskazakebi, Turqi moqalaqeni, CeCnebi, adiRebi, yabardoelebi, osebi, Tu aras vityviT afxazebze).

ase rom, istoria sruli saxiT meordeba, oRond jer-jerobiT, rogorc Cans, gobi ar uxmariaT qarTvelTa sisxlis sasmelad.

Tu vinme ambobs, rom kavkasielTa da afxaz meTaurTa omi saqarTvelos winaaRmdeg 1992 wels daiwyo, vfiqrob cdeba. Tu asea, maSin rogor avxsnaT `qarTlis cxovrebi~ mematianeebis, vaxuStisa da sxvaTa monacemebi imis Sesaxeb, rom dasavleT saqarTveloSi XVII s-is 40-iani wlebidan XIX s-is Sua wlebamde CrdilokavkasielTa ganuwveteli omi warmoebda pirvel rigSi samegrelo-odiSis winaaRmdeg?

istoriuli sazRvari afxazeTsa da odiSs Soris, Tanaxmad vaxuStisa, iwyeboda anakofiasTan (dRevandel axal aTonTan). am qalaqis Sesaxeb is werda XVIII s-Si `...aw oxer ars da sazRvari odiSisa da afxazeTisa. am anakofiis aRmosavleT zRvidam mTamde Sevlo zRude didi levan dadianman afxazTa gamousvlelobisaTvis~.

cnobili `afxazeTis kedeli~ TviT `saxelovan~ i. voronovis TqmiTac ki samegrelis mTavars augia. is wers: `rogorc gamoirkva, kelasuris kedlis Tavdacvis xazis saerTo sigrZe asi kilometria. mters Crdilo-dasavleTidan elodnen. nageboba mraval adgilas didi siswrafiTaa agebuli, zogjer koSkebs usaZirkvlod, pirdapir balaxze an naxevradgadamwvar buCqnarze dgamdnen. Tavisi mmarTvelobis bolo periodSi levani iZulebuli gaxda gadasuliyo Tavisi samflobelos organizebul Tavdacvaze, romelic gamoixata afxazeTis sazRvarTan safortifikacio nagebobebis agebiTa da gamagrebiT. arqanjelo lamberti iZleva cnobas, rom samegrelis mflobelebma `Zalze didi danaxarjebiT aages kedeli 60 aTasi nabijis sigrZisa~, xolo meore italieli misioneris kastelis rukaze kelasuris kedlis gamosaxulebas aqvs warwera: `kedeli 60 aTasi nabijia. gansazRvrulia afxazTa Sesakaveblad~. (i. voronovi; `v. mire arxitekturnix pamiatnikov abxazii~, 1978, gv. 104).

XVII s. 40-50-ian wlebSi agebuli es kedeli icavda soxumis, gulrifSis, oCamCiris, galisa da nawilobriv zugdidis raionebis zRvispira, uxvmosavlian, samiwaTmoqmedo mxareebis, romelsac maSin odiSi ewodeboda.

ratom aigo aRniSnuli galavani, romelsac odiSis Tavadebis garda episkoposTa jarebic icavdnen? ratom iyo dainteresebuli TviT eklesiac ki am kedlis dacviT, vis elodnen Crdilo-dasavleTidan?

am mxareSi XVII saukuneSi moxda gasaocari movlena, afxazeTis axladwarmoqmnilma patara samTavrom oriode aTeul weliwadSi gacilebiT ufro Zlier da did samegrelis samTavros CamoaWra mniSvnelovani ayvavebuli teritoriebi ise, rom sazRvari anakofiidan gadatanil iqna qveynis SuagulSi, samTavros dedaqaqaz zugdidamde.

ekonomikurad, kulturulad da sazogadoebrivi yofiT afxazeTis samTavros mcxovrebi i. voronovis mier naxsenebi ucxoeli misionerebis aRweriT ukiduresad CamorCenilni iyvnen, miwaTmoqmedebasac ar eweodnen, ar hqondaT qalaqebi da soflebic ki Cveulebrivi gagebiT, am patara qveynis mosaxleobac mcirericxovani iyo, xolo samegrelo ganviTarebuli miwaTmoqmedebis, intensiuri soflis meurneobis qveyanas warmoadgenda, afxazeTTan

SedarebiT mravalricxovans, rogorc SeiaraRebiT, aseve samxedro teqnikiT mowinaves. maS, rogor moxda, rom patara samTavrom daamarcxa Seudareblad didi samTavro?

afxazeTma ki ar daamarcxa odiSi da CamoaWra yvelaze ayvavebuli miwa-wyali kelasuridan enguramde, aramed Crdilokavkasiurma mravalricxovanma tomebma, romelTac win afxazeTis mTavrebi miuZRodnen. arc odiSsa da arc mTel dasavleT saqarTvelos Zala ar Seswevda win aRdgomodnen kavkasiaSi im droisaTvis yvelaze mravalricxovan eTnoss - adiRe-CerqezebS. XVII saukunis 40-ian wlebSi levan II dadianis dros isini grigaliviT SeiWrnen samegreloSi afxazeTis gziT. mtris SeCereba ver SeZles saswafod agebuli ugrZesi e. w. `afxazeTis kedliT~ da me-17 s. 60-ian wlebSi maT ukve eWiraT samegrelos teritoria kodoridan egriswyalamde (RaliZgamde), xolo 80-ian wlebSi _ enguramde.

XVII-XVIII saukuneebSi aRniSnuli mdgomareobis gamo dapyrobul miwa-wyalze moxda didi eTnikuri cvlileba, gahqrnen Zveli afxazebi, qarTveluri tomi, istoriul-kulturuli saxiT qarTvelebi, maTi adgili TandaTanobiT daiWira axalma eTnosma, romelic XVII-XVIII saukuneebSi sakuTar tomobriv-eTnikuri saxiT Camoyalibda. is ukve ara qarTveluri, aramed adiRe-Cerqezuli warmomavlobisa da saxisa iyo. es sakiTxi gamowvlilviTa aqvs gamokvleuli niko berZeniSvils. samwuxaroa, rom misi mSvenieri wigni, romelmac rogorRac ixila mzis sinaTle 1990 wels, faqtobrivad miuwvdomelia mosaxleobisaTvis.

n. berZeniSvilma mecnieruli siRmiT uaryo mosazreba, rom Zveli da axali afxazebi erTi eTnikuri warmoSobis xalxia. is wers, rom Sua saukuneebSi afxazeTSi moxda `mTis Camowola~, anu mTis eTnosis Casaxleba afxazeTis barSi. afxazi Tavadaznauroba, romelmac bolo dromde SeinarCuna Tavisi qarTuli da qristianuli saxe, Seurigda momxvdurebs da molaSqreebad gamoiyena isini ganuwyvetel feodalur omebSi. samwuxarod, afxazeTis mkvidri mosaxleobis umetesi nawili - dabali fenebi moispo, tyved daiyida an monebad aqcies. monebs `agirua~ erqvaT, rac guruls an megrels niSnavs. axlad Camosaxlebulebsac `afxazebi~ uwodes qarTvelebma istoriul-geografiuli kuTxis `afxazeTis~ saxelis mixedviT.

n. berZeniSvili Zvel afxazebze werda - `rogorc feodaluri qveyana, afxazeTi iseTive saqarTvelo iyo da afxazi iseTive qarTveli iyo, rogorc egrisi da megreli, rogorc hereTi da herni, rogorc qarTli da qarTleli~. axali afxazebi ki, rogorc iTqva, ukve araqarTuli tomebi iyo, afxazoba ukve araqarTvelobaa. gaafxazeba - erovnebis dakargvis tolfasia. mecnieri wers: `afxazi Tavadaznauroba Seurigda Seqmnil viTarebas da daiwyo `gaafxazeba~ (dasax. naSr. gv. 610). afxazeTSi mTis tomis mier Semotanili primitiuli sazogadoebrivi yofa, axali afxazebis socialuri upiratesoba mimzidveli Canda batonymur uRelqveS myof saqarTvelos sxva kuTxeTa glexebisaTvis - `batonymobaSi sulamoxdili glexoba (ara marto zRvispireTis) mietana afxazobas, afxazeTi yvela batonymobis winaaRmdeg mebrZoli qarTveli glexebis TavSesafari gaxda. da Seiqmna axali afxazeTi~ (iqve, gv. 610). `afxazeTSi gabatonebuli axali yofa rom sasurveli iyo feodalur uRelSi Cabmul sazogadoebisaTvis, kargad Cans iqidan, rom XIX saukuneSi samegrelos mosaxleoba mniSvnelovani raodenobiT gadadis afxazeTSi da iq `afxazdeba~ mxolod imitom, rom mas es socialurad aTavisuflebs~ (gv. 616).

damonebasa da datyvevebas gadarCenilma mkvidrebma imis Semdeg, rac qveyanas axali patroni moevlina, gaafxazeba daiwyo. erTi mizezi isic unda yofiliyo, rom CrdilokavkasielTa mier dapyrobul vrcel teritoriaze mTebidan enguramde mxcovrebi mkvidrni uaRresad SeSinebuli da Tavzardacemulni iyvnen, momxdurTa gasaocari sisastikiT. maTgan Tavdacvis yvelaze ukeTesi

gza - maT Tanametomed Tavis gamocxadeba, maTi enisa, religiisa da wes-Cveulebebis gaTaviseba iyo. SemoseulTa sisastikes adastureben evropeli misionerebi da mogzaurebi.

Jan Sardenis cnobiT, samegrelos 40 000-iani mosaxleoba 1640-iani wlebidan sul raRac 30 wlis ganmavlobaSi ganaxevrebula da oci aTasamde Semcirebula. vaxuSti wers - `iyo Wiri odiSs, viTarca aRvwereT umetes afxazTagan, rameTu movidodian navebiTa da xmeliT, styvevniadian, daipyres egrisis mdinaremda da daeSenebodnen TviT afxazni da arRara iyo drandas episkoposni~... `odiSis Wiri~ aranaklebi iyo `qarTlis Wirze~ - `kvliTa da yidviTa tyvisaTa umetes afxazTagan, rameTu movidodian laSquad da aoxrebdian qveyanaTa avazakobiTa da cxadad~ (qarTlis cxovreba, t. IV, gv. 354). evropeli misioneri werda: `samegrelo samegrelo aRar aris, daqceuli da aoxrebulia, kacs aRar SeuZlia uSiSrad iyos, mudam afxazeTis SiSia~.

ase gaudaburda odiSi, magram, sakuTriv afxazebs (kodors iqiT) adiRuri tomebi ufro adre Semoesivnen. 1533 wlis ianvarSi afxazeTSi SemoWril jiqebs SeebrZolnen mamia gurieli da mamia dadiani episkoposebTan erTad. samwuxarod, gagrasTan omSi 31 ianvars qarTvelebi damarcxdnen. gagris marcxis Semdeg mters gza gaexsna biWvinTisaken, romelic im droisaTvis dasavleT saqarTvelos saeklesio centrs warmoadgenda. aq ukve VIII saukunidan qarTuli wirvalocva iyo gaCaRebuli. Semosevis gamo sakaTalikoso taxti gelaTSi iqna gadatanili, xolo saeklesio ganZi, nagrovebi aTasi wlis manZilze, adiRe mTielebma daitaces. XVII saukuneSi SemoWrilma mTieli tomebis talRam umowyalod mospo qarTulenovani saepiskoposoebi drandisa, moqvisa, bediisa da sxva eklesia-monastrebi. ai, ras wers erTi Tanamedrove mkvlevari am mTieli tomebis eTnikuri kuTvnilibis Sesaxeb - `afxazebs SemorCaT bundovani warmodgenebi maTi winaprebis am miwaze saidanRac (etyoba dRevandeli adiRedan) mosvlis Sesaxeb... imaTi mniSvnelovani nawili, vinc Tavis Tavsa afxazebs uwodebs, unda miviCnioT am sul cota xnis winandeli Crdiloeli dampyrobilebis STamomavlebad~ (r. evdokimov-volgaki `afxazeTis...~gaz. `sax. gan.~ 29. XI. 89).

yvela ucxoeli mecneri XIX s. miwurulamde im xalxs, romelsac qarTvelebi `afxazebad~ ixseneben - Cerqezebis anda abazebs uwodebs, mxolod qarTvelebi uwodebdnen mTebidan afxazeTSi Camosaxlebul sxvadasxva tomebs (jiqebis, Cerqezebis, abazebs, afsarebs, anu afsuebs) - afxazebs. magaliTad, qaTib Celebis cnobiT, `Cerqezebis sazRvari samegreloa~, misi azriT, `abaza~ da `Cerqezi~ erTi xalxia. is wers - `abaza araa qarTveli, megreli da dadiani ki namdvili qarTvelia~. mas gaugonia gadmocemebi abazebis ucxo mxridan mosvlis Sesaxeb, mohyavs Sesabamisi legenda da askvnis - `Cerqezebi da abazebi am sami tomidan gavrceldnen~ (`cnobebs saqarTvelosa da kavkasiis Sesaxeb~, 1978, gv. 132).

axali afxazebis eTnikuri kuTvnilibis Sesaxeb weren evropelebic: spanseri maT pirdapir `Cerqezebis~ uwodebs. mis dros biWvinTa ukve maT mier iyo daWerili. bambori - lixni, misi azriT, Cerqezebis Suagulia, ServaSiZe - Cerqezebis tomis mTavaria~. 1866 w. ajanyebis Semdeg ruseTis mTavrobam es axali afxazebi TurqetSi gaasaxla. aRsanisnavia, rom gasaxlebulni da maTi STamomavalni Taviant Tavsa ara `afxazebs~, aramed `Cerqezebis~ uwodebdnen. Turqetis oficialuri statistikiTac isini aRiricxnen ara afxazebad, aramed Cerqezebad. mxolod qarTvelebi uwodebdnen afxazeTis axal mosaxleT `afxazebs~, rogorc es ukve aRiniSna, swored qarTvelebis gavleniT uwodes maT rusebma `afxazebi~, rusebis gavleniT ki evropelebmac. afxazebis namdvili eTnikuri kuTvnilibis Sesaxeb Sesanisnavad ician Crdilokavkasiurma tomebma. swored amitom exmarebian amJamad isini afxazebs, viTarca Tanametomebsa da Tanamorwmunebs, gamomdinare aqedan, afxazTa, anu afsua-afsaTa da CrdilokavkasielTa qmedeba afxazeTSi mizanmimarTulia, winaswardasaxuli da dagegmili. maTi Sorsgamiznuli strategia iTvaliswinebs

im danaklisis anazRaurebas, romelic adiRur-Cerqezul tomebs kavkasiaSi rusebis damkvidrebis gamo mouvidaT. rogorc cnobilia, kavkasiis es udidesi tomi ruseTis imperiam TiTqmis ganadgurebamde miiyvana. amJamad CrdilokavkasiaSi, istoriul samSobloSi maTi ricxvi umniSvneloa da iq amJamad rus-kazakebi arian dasaxlebulni (krasnodarisa da stavropolis mxareebi). am mizezebis gamo Cerqezebis saxelmwifos aRdgena Crdilo kavkasiaSi jerjerobiT SeuZlebelia, samagierod saqarTvelos susti saxelmwifos nawilSi, - afxazeTSi maT es SesaZleblad miaCniaT. maTi azriT, saqarTvelo ver gauZlebs TurqeTSi mcxovrebi aseuli aTasi Cerqezis, maTi Crdilokavkasieli Tanametomeebis afxazeTSi Sesevas, maT kazakebic siamovnebiT dauWeren mxars, radganac afxazeTSi Cerqezuli saxelmwifos warmoqmnis Semdeg stavropolisa da krasnodaris mxareebSi mcxovrebi mcirericxovani adiRe-Cerqezebi afxazeTSi gadasaxldebian. es ki kazakebis ocnebaa. rac Seexeba afxazeTSi mcxovreb qarTvelebs, afxazTa meTaurebis fiqriT, isini afxazebad Caewerebian, rogorc es procesi adrec moxda qarTvelTa gaafxazebis saxiT.

zemoT moyvanidan da afxazeTSi amJamad Seqmnili viTarebidan kargad Cans, Tu vin arian interventebi da qveynis dampyrobni, magram ucxoetis masobrivi informaciis saSualebani sxvagvarad saxaven viTarebas. cxadia, amJamad araviTari mniSvneloba ara aqvs imas, afxazebis winaprebi mkvidrni arian Tu Camosaxlebulni, maT aqvT da yovelTvis eqnebaT yovelgvari samoqalaqo uflebebi, Tanabrad saqarTvelos am kuTxis sxva mosaxleebisa, magram maT swored es gaTanabreba ar surT.

moskovis radio SarSan, 26 oqtomers ase gadmoscemda afxazeTSi arsebul viTarebas _ `marTalia, qarTvelebs aqvT ricxobrivi upiratesoba da teqnikis siWarbe, magram afxazTa mxaresaa moraluri upiratesoba Tavisi miwisaTvis mebrZoli jariskacisa, romelTac Crdilokavkasielebic eTanxmebian samarTlian omSi~. maSasadame, qarTvelebi arian sxvisi miwis dampyrobni, usamarTlo omis gamCaReblebi da amis gamo moraluradac dacemulni.

am sakiTxSi, marTlac, saWiroa meti sicxadis Setana. omis samarTlianobis sakiTxSi jariskacs unda hqondes sruli sicxade. raime eWvi damRupvelia. araTu axla, aramed XII saukuneSic ki Tavisi saxelmwifos udidesi siZlieris dros qarTvel jariskacs xmali ar dauZravs sxvisi miwis dasapyrobad. asea axlac.

xSirad gamouTqvamT wuxili imis Sesaxeb, rom informaciul omSi qarTuli mxare damarcxda, ruseTsa da ucxoetSi sainformacio saSualebebi afxazebis uWeren mxars. amaSi brali ara aqvT qarTvel Jurnalistebs. informaciuli omi ara axla, SarSan da wels wavageT, aramed maSin, wina wlebSi, roca ar gaviziareT simarTle, gamoTqmuli p. ingoroyvasa da n. berZeniSvilis mier afxazTa eTnikuri warmomavalobis Sesaxeb.

`leonis ordeni~, romelic arZinbas dauwesebia, rogorc `afxazeTis saxelmwifos~ umaRlesi jildo, pirvel rigSi ekuTvniT im qarTvelT, romelnic weren VIII saukuneSi `afxazi erovnebis~ arsebobisa da misi araqarTvelobis Sesaxeb, cxadia, maTi azriT VIII saukuneSi moRvawe afxazTa mefeebi leon I da leon II araqarTvelebi iyvnen, swored amgvar mecnierul safuZvlebze dgas arZinbas ideologiuri sicruis manqana.

gaz. `saqarTvelos respublika~, 17. III. 1992 w.

samegrelo adiReTa Semosevis Semdeg da ruseTis gabatonebis ჭობ
(korneli borozdini `samegrelo da svaneTi (1854-1861)~, mogonebani, Targmnili T.
saxokias mier, 1934).

saqarTvelos kuTxeebad (regionebad) danawevrebis gegma jer kidev me-20 saukunis 60-ian wlebSi Camoayaliba wiTeli ruseTis imperiis mTavarma ideologma suslovma. is werda: _ `qarTvelebi Cvengan Zlier gansxvavdebian. adre Tu gvian isini saqarTvelos damoukideblobis sakiTxs daayeneben da Tavisuflebas moiTxoven. maTTan brZola unda daviwyoT afxazeTidan. afxazeTis gamoyenebiT samegrelas, svaneTs, aWarasa da sxva kuTxees unda mivcet damoukidebloba. maTSi cal-calke unda gavaRvivoT kuTxur-erovnuli grZnoba. dasavleTi unda davupirispiroT aRmosavleTs. amis Semdeg maT Soris momrigeblis roli unda SevasruloT. paralelurad qarTvelebi mecnierulad unda davarwmunoT, rom sxvadasxva qveynidan Camosaxlebuli, sxvadasxva eris warmomadgenlebi arian, rac maTi saqarTvelos teritoriidan sabolood gaZevebis saSualebas mogvcems. qarTvelebi sanaxevrod likvidirebulni da asimilirebulni unda gavxadoT... da Tu mogvecema saSualeba, mTlianad movaxdinoT maTi likvidacia...~ (J. kvali, 2014, gv. 169).

suslovi Tavis moxsenebaSi politbiuros acnobda, rom es meTodi esaWiroebodaT qarTvelebis sruli asimilaciisaTvis da garusebisaTvis, maTi saqarTvelodan gaZevebisaTvis. `qarTvelebs Cven unda gavuRvivoT kuTxur-eTnikuri grZnobebi da regionebis mixedviT davupirispiroT erTmaneTs. amasTanave, qarTvelebi mecnierulad unda davarwmunoT, rom isini sxvadasxva qveynidan Camosaxlebuli sxvadasxva eris warmomadgenlebi arian~.

`mecnierulad~ darwmuneba qarTvelebisa, rom saqarTvelos sxvadasxva kuTxees aqvT sxvadasxva erovnuli warmomavloba, ar iyo Semoqmedeba piradad suslovisa da arc ruseTis komunisturi partiisa, es ideologia jer kidev XIX saukuneSi SeimuSaves rusebma qarTvelTa swrafi asimilaciis mizniT. amas gaxsnilad da pirdapir wers erT-erTi rusi didmoxele korneli borozdini Tavis mogonebebSi, romelic gamoaqveyna XIX saukunis 60-ian wlebSi, suslovamde asi wliT adre.

ruseTis imperiam mas Semdeg, rac gaauqma qarTuli saxelmwifoebrioba, Seudga dapyrobili qveynis marTvas rusi moxeleebis xeliT, romelTac centridan agzavnida,

ruseTi XIX saukunis 50-ian wlebSi aRiarebda samegrelas da svaneTis samTavros suverenitets, magram ukve ganzraxuli qonda maTi gauqmeba. ruseTs surda ise warmoCina samTavroTa gauqmebis suraTi, rom TiTqosda mTavrebi TviTonve iTxovdnen samTavros gauqmebis an da TiTqos TviTon am samTavroTa daCagruli mosaxleoba ruseTs Txovda gaETavisuflebina moZalade mTavris mmartvelobisagan. es iyo winaswardasaxuli, mizanmimarTuli gegma, romlis aRsasruleblad imperia mTavrebis karze agzavnida Tavis agentebis, romlebic sando pirebi xdebodnen TviTon mTavrebisaTvis.

aseTi misiiT gaigzavna korneli borozdini samegrelas dedofal ekaterinesTan 1854 wels.

k. borozdini msaxurobda kavkasiis mTavarmarTebli sammartveloSi, ekaterines uxdeboda xSiri miwer-mowera rusul centrebTan, rusul enaze da miwer-moweris sawarmoeblad da aseve

ekaterines Svilebis rusuli enis maswavleblad da aRmzrdelad korneli borozdinma SeaRwia dedoflis karze, sablood man da misma msgavsma rusma moxeleebma SeZles ekaterines gaZeveba samegrelodan, da amasTanave, sxvadasxva ukadrisi qmedebebiT mis ojaxs didZali qoneba CamoarTves.

korneli borozdini Zalze sainteresod gadmocems Tavis wignSi, К. Бороздин. Кавказские оспоминания, Мингрелия и сванетия с 1854-1861 г. samegrelosa da svaneTis yofas XIX saukunis 50- ian wlebSi.

borozdini wigni Targmna Tedo saxokiam, romelic gamosca saxelmwifo gamomcemlobam 1934 wels.

I. ruseTis imperiis politikuri sistema aRmosavleTSi, k. borozdini sityviT, Semdegi iyo:

rusi saxelmwifo moxele borozdini imperiis politikis Sesaxeb wers: `Cven, asimilaciis principiT vxelmZRvanelobT~, anu yovel dapyrobel ers ruseTSi eloda asimilacia, anu garuseba, risTvisac gamoiyeneboda sxvadasxva meTodi am eris daSla-danawevrebis, erovnuli mTlianobisa da TviTsemecnebis damcrobisaTvis.

evropis sxva imperiebi sxvagvarad iqceodnen. magaliTad, britaneTi ar ereoda indoeTis saSinao saqmeebSi da mxolod gadasaxadebiT kmayofildeboda. maSasadame, indoeTis xalxebs britanelebSi asimilacia ar emuqreboda da isini inarCunebdnen erovnul TviTmyofadobas. amis Sesaxeb borozdini wers _

`inglisi, gulmodgineT hzrunavs imisTvis, rom Tavis indoeTis samflobeloSi daicvas status quo da xeli ar axlos mis Sinaurs politikur weswyobilebas, rajebisagan inglisi Txoulobs mxolod wesierad Semotanas sakmaod did da gansazRvrul Tanxisas fuladi gadasaxadis saxiT, xolo mis Sinaur saqmeebSi garevas erideba. ingლის rezidenti yovel avtonomiur samflobeloSi rajebis despotizms Tavis farglebSi aCerebs xolme. roca romelime am rajaTagani usazomo fufunebas gamoekideba, gzebs upatronod da mouvlelad daagdebs da, dasasrul, Tavis qveSevrdomTa sicocxlesa da saxels abuCad agdebas dauwyebs, rezidenti oficiozurad gaafTxilebs, da Tu am gafrTxilebam ar gasWra, ukve ufro arsebiTs RonisZiebas mihmarTavs: rajas moakleben im pativsa da upiratesobas, romelic miniWebuli aqvs mTavrobisagan, saxeldobr: mis gamovlis dros zarbaznebs aRar gaisvrian, da rogorc viciT, am zarbaznebis gasroliT ganizomeba mdgomareoba da gavlena yovel mTavrisa; roca esec ar gasWris, srulebiT CamoarTmeven uflebas kanonier memkvidris sasargeblad, da Tu memkvidre ara hyavs _ misi ufleba gadava ingლის mTavrobis mier arCeul pirze.

ingლის sistemad aqvs SemoRebuli avtonomiis Sinaurs saqmeebSi ar Caerios, magram Cven asimilaciis principiT vxelmZRvanelobT~ (k. borozdini, samegrelo da svaneTi, 1934, gv. 148)

k. borozdini daufaravad aRiarebs ruseTis imperiis princips dapyrobili eris mimarT, is wers:

`ruseTis imperiis mTavroba afxazeTSi Zvels princips misdevda divide et impera (daanawile da ibatone)~ (k.borozdini, samegrelo da svaneTi, gv. 179)

marTalia, sabWoTa periodSi bevrs werdnen, rom saqarTvelo ruseTs TiTqosda nebayoflobiT SeuerTda, magram rusi moxele k. borozdini pirdapir uwodebs amas dapyrobas da wers, rom mefisnacval bariatinskis evaleboda kavkasiis `sablood dapyroba~, is wers:

`bariatinskis aseTis momzadebis wyalobiT, voroncovis mier ganzraxulis da bariatinskis mier mkafiod SeTvisebulis grandiozulis planis ganxorcieleba kavkasiis sablood dapyrobisa seriozulad iyo uzrunvelyofili~ (k.borozdini, samegrelo da svaneTi, gv. 191)

borozdini axorcielebda ruseTis imperiis gegmas, romelic erTi saukunis Semdeg ufro mkveTrad gamoTqva suslovma, `saqarTvelos kuTxeebSi, samegreloSi, svaneTSi, aWarasa da sxva kuTxeebSi, werda suslovi, Cven cal-calke unda gavaRvivoT kuTxur-erovnuli grZnoba, am kuTxeTa qarTvelebi mecnierulad unda davarwmunoT, rom isini sxvadasxva qveynidan Camosaxlebuli, sxvadasxva eris warmomadgenlebi arian, rac maTi saqarTvelos teritoriidan sabolood gaZevebis saSualebas mogvcems...~ (J. kvali 2014 #1,2 gv. 169).

rusuli imperiuli gegma dapyrobili eris sxvadasxva tomebad da socialur jgufebad daSlisa da Semdgom maTSi Canergva da `mecnieruli~ meTodiT darwmuneba rom isini sxvadasxva eTnosis warmomadgenlebi arian, muSaobda jer kidev XIX saukuneSi da is, rogorc Cans, pirvelad gamoiyena rusma moxelem k.borozdinma Tavisi mmarTvelobis dros samegreloSi, is amis Sesaxeb kidevac wers, rom misi mizani iyo samegrelos sazogadoeba daeyo fenebad da daenerga Tvalsazrisi, rom TiTqosda maRali fena ganekuTvneboda sxva eTnoss da dabali fena ki _sxvas, saboloo mizani ki iyo am regionis erTiani qarTuli sxeulidan CamoSoreba, Tavisi TeoriiT is qarTizaciis Teoriis erT-erT fuZemdeblad gvesaxeba, borozdini wers:

`am mdgomareobaSi movuswariT Cven samegrelos maRal wodebas, Cveni naTqvami sruliad sakmarisia imisTvis, rom kacma sTqvas, es wodeba feodaluris wes-wyobilebis naSTiao. es klasi umetes wilad gamosula qarTvelTa tomisagan, odesRac Seadgenda erTs mTlians samxedro Zalas, romlis saTaveSi idga mTavari Tavis naTesavebTan (batoniSvilebTan) erTad, xolo maT eqvemdebareboden rCeulni mxedarni, romelnic Sesdgeboden Tavadebisa da xelqveiTebisagan, iaraRis mtareblebisagan _ aznaurebisagan. roca mxare daipyro da Tavis sakuTrebad gaxada, mTavarma uwyaloba Taviss meomrebs xalxiT dasaxlebuli miwebi. es xalxi sul sxva toms ekuTvnode, aqedan gaCnda ori klasi. maRali da dabali klasi. es ori klasi rom sxvadasxva tomisaa, amas gviCvenebs is gansxvaveba, qarTulsa da megrul kilokavs Soris rom aris. qarTulad laparakobda maRali wodeba, xolo megrulad _ dabali wodeba; droTa ganmavlobaSi eseni SesamCnevad airivnen erTmaneTSi. magram Cems drosac iyo samegreloSi mTa adgilebis soflebi, sadac marto qarTulis codniT kaci verasfers gaawyobda. glexs gvarovnobiT saxeli erqva `margali~, anu megreli da es imas gviCvenebda, rom swored megrelSi unda gveZebna namdvili adgilobrivi mkvidri, romelic daipyro mosulma qarTvelTa tomma, da es meomruli, feodaluri weswyobileba dids xans iyo am mxareSi, sanam es ukanaskneli damoukidebelis cxovrebiTa scxovroba~ (k. borozdini, samegrelo da svaneTi, gv. 257).

k. borozdini Tavis SeniSvnaSi aRvniSnavs:

`imis garCeva, Tu ramdenad marTalia Cveni mosazreba, migvindvia momaval filologevisaTvis. jer ki, ramdenadac Cven viciT, aravin Sesdgomia seriozulad Seeswavla sadavo sakiTxi qarTul da megrul dialektebs Soris arsebul gansxvavebis Sesaxeb. miuxedavad amisa samoswavlo uwyebam samegrelos saxalxo skolebSi swavleba qarTul enaze SemoiRo. es ena ki xalxs naklebad esmis. ormocdaaTian wlebSi, pativcemuli dekanози daviT maWavariani, romelsac didi xani ucxovria samurzayanoSi megrelebs Soris, da romelsac es ena zedmiwevniT Seuswavlia, im daskvnamde mivida, rom megruli qarTulisagan srulebiT gansxvavdeba da am enaze saxarebac sTargmna; magram es Sroma ar dabeWdila, radgan qarTuli samRvdeloeba didi winaaRmdegi gauxda da daajera saqarTvelos ekzarxosi, romelic, rogorc rusi, am saqmisa xami iyo, rom mama d. maWavarianma saxareba sTargmna qarTul damaxinjebul kilokavze da rom calke, damoukidebeli megruli dialekti srulebiT ar arsebobso. es saqme samudamod arqivSi

moeqca, xolo samurzayanos skolebSi qarTulad daiwyes swavleba; qarTuli ki gaugebari iyo xalxisTvis da amitom megrelisaTvis zedmet bargs warmoadgenda, megrels sWiroda Tavis samSoblo kilokavi da rusuli~ (k. borozdini, samegrelo da svaneTi, gv. 258)

borozdini am Tavis Teoriuli ablabudiT amkvidrebs Tvalsazriss, rac misi saboloo mizania, rom samegrelo dan gaaZevon qarTuli ena da is Caanacvlon rusuliT, amitomac werda – „megrels sWiroda Tavis samSoblo kilokavi da rusuli“.

sinamdvileSi, rogorc TviT borozdini Tavis wignSi ambobs, samegreloSi qarTuli enis codna aucilebeli iyo, Tundac piradad misTvis. piradad misTvis da, saerTod, rusuli administraciisTvis, amitomac man samegreloSi Tavis muSaobis dros sagangebod Seiswavla qarTuli ena, rom is ar moetyuebinaT sasamarTlo da sxva procesebis dros. amis Sesaxeb mas Tavis Teoriac ki aqvs Camoyalibebuli, is wers: `samegreloSi ruis moxele uwinares yovlisa darwmunebuli unda iyos, rom misi Tarjimini patiosani da sandoa, da Tu es Tviseba akli Tarjimans, yovel nabijze unda moelodes motyuebas, da yovel nabijze unda inanos Tavis moqmedeba. eSmaki da amasTan urcxvi Tarjimini TeTrs Savad moaCvenebs enis ucodinar moxeles da es miT ufro savalalo iqneba, rac ufro didi Tanamdeboba uWiravs moxeles. qarTuli ena ukve imdenad mesmoda, rom motyuebis ar meSinoda...~ (k. borozdini samegrelo da svaneTi, 1934, gv. 229).

aqedanac Cans, rom rusi moxeleebisaTvis samegreloSi aucilebeli iyo qarTuli enis codna, es maT esaWiroebodaT glexebTan axlo kavSirisaTvis, raTa isini mTavris winaaRmdeg aemxedrebinaT. amisaTvis maT gadawyvites mtavris glexebis batonymobis uRlisagan gaTavisufleba.

rusebi samegreloSi TiTqosda glexebs aTavisuflebdnen batonymobis uRlisagan da mWidro urTierTobebis damyarebas cdilobdnen glexebTan. sinamdvileSi ki glexebas isini zizRiT uyurebdnen– es Cans momentidanac, romelsac aRwers borozdini– rusuli xelmZRvaneloba sagangebod Sexvda samegreloSi ajanyebul glexebs. maSinac maT glexebTan urTierTobisaTvis qarTuli ena gamoiyenes. borozdini xatovnad aRwers am ambavs, `merve versze generali Sedga erT gorakze, romelzedac zugdidis gza gadadioda, da mis win gadaiSala farTo mindori da dainaxa mravalricxovani brbo glexebisa, romelnic samxedro wesze dabanakebuliyvnen. Tamamad SeiZleboda Tqma, rom sul aTiaTas kacemde iqneboda; glexebi dids sivrceze iyvnen gaSlilni da boSebis uSvelebel urdos mogagonebdaT. qoxebi, saxeldaxelo farRalala fardulebi, urmebi, danTebuli cecxli, cxenebi, Zroxebi, cxvrebi, dedakacebi, mama-kacebi, naxevradSiSveli bavSvebi _ yvelaferi erTimeoreSi areuliyo da metad Wrels sanaxaobas warmoadgenda... generali, Tavis winaSe xedavda Tavis xalxis dundgos, Tavze xelaRebuls, da ar icoda, es dundgo rasa hfiqrobda, gulSi ra edo... generalma cxens dezebi hkra da sul miuaxlovda. xalxi gaCerde, aman cxens sadave moswia da xmamaRla SesZaxa. _moixadeT qudebi da daiCoqeT! (Tqva rusulad) ... roca raf. erisTavma misi naTqvami xmamaRla gadaTargmna qarTulad, xalxis dundgom im wamsve moixada qudebi da daiCoqa~. (k. borozdini, samegrelo da svaneTi, 1934 gv. 113) aqedanac Cans rom samegreloSi glexebas, miTumetes mis yvelaze farTo da dabal fenebs imJamad saerTod ar esmoda rusuli, magram qarTulad miRebuli brZaneba maSinve Seasrules da brZanebis Sesabamisad moiqcnen, daiCoqes rusi generlis win, sinamdvileSi rusebs swored amis miRweva, xalxis daCoqeba da damoneba surdaT.

Tavis wignis yvela adgilas borozdini Sekrebil glexebas brbos uwodebs, romlebic ifantebodnen rusi yazaxebis danaxvisas (iqve gv. 119, 155) magaliTad aRwers erT aseT ambavs,

Tu rogor dasajes glexebis aseTi brbo da wers, vubrZane Cems oficers Tarjimani daexmarebina da xalxis mwkrividan gamoeyvana yoveli mecxre kaci da ocdaxuTjer wkneli daertyaT, gawkepvliS Semdeg waeyvanaT satusaRoSi (iqve, gv. 157). yovelgvari legitimuri uflebis gareSe aseTi ZaladobiT SeiWra rusuli xelisufleba samegreloSi, Zalaufleba CamoarTves kanonier mmarrTvels, samegrelos dedofals ekaterines da amasTan ukadrissi svadasxva xerxebiT mTavris ojaxi gaaRatakes kidec, Semdeg ki samTavro CamoarTves. samegrelo ruseTis imperias miuerTes, yovelive amas xatovnad aRwers borozdini Tavis wignSi. iqve amatebs, rom glexebi mas rom ar damorCilebodnen maSin bevr maTgans cimbi ar ascdeboda (iqve, gv, 158), anu yvela am glexs daapatimrebdnen da gaacimbirebdnen. erTgan aRwers, Tu rogor aujanyda TviTon glexoba rusebs da sapsuxod rusebis qmedeba aseTi iyo: generalma `n. kolubiakinma swrafad iRonisZia windawinve am ganzraxvis winaaRmdeg, waiyvana erTi rota saxazo batalionisa da aseuli yazaxrusebisa da zanisaken gaemarTa, mTaze, Zvelebur cixeSi Causxdnen meamboxeni da pirvelad imaT astexes srola, roca momavali jari dainaxes; maSin yazaxrusebi SeiWrnen cixeSi. ahkafes TxuTmetiod kaci, imdenive dasWres, ris Semdeg danarCeni mawanwalebi kurdRelebiviT gaifantnen. daiWires 50-mde kaci~ (iqve, gv. 159).

ivane Ciqovanis monawileoba am saqmeSi aRmoCenil iqmna, daiWires da dauyovnebliv gadaasaxles samegrelo dan q. tambovSi saxovreblad (k. borozdini, samegrelo da svaneTi, 1934, gv. 159) aRsaniSnavia, rom samegrelos mosaxleobisa da xalxis is zne-Cveulebebi, romelic aRafrTovanebda arqanjelo lamberts, piriqit, borozdinisTvis srulebiT miuRebeli iyo. magaliTad, lamberti siyvaruliT arwers samTavro kars, mis saqmianobas, xolo borozdini ese aRwers mas: mTavars gars exvia erTi muWa fuqsavati xalxisa, romelmac icoda mxolod dros gatareba, qeifi da nadiroba (iqve gv, 42). igive iTqmisi samegreloSi qarTul enasTan dakavSirebiT. magaliTad, Tu lambertis TqmiT, `qarTuli ena warmoadgenda samegrelos xalxisaTvis Zvel da wmindana enas~, romelic gamoiyeneboda RvTismsaxurebaSi, ganaTlebaSi, urTierTobisa da saerTod kulturaSi, borozdinisaTvis qarTuli ena garedan Semotanili ena iyo. amiT, rogorc aRniSna, man erT-erTma pirvelma Cauyara safuZveli qarTizaciis Teorias, romlis mixedviTac saqarTvelos mosaxleoba iyo svadasxva warmoSobisa. misi suliskveTeba ar warmoadgenda erTaderT SemTxvevas ruseTis imperiaSi. qarTvel xalxis imperiam misi yvelaze udidesi monapovari _ saxelmwifoebrioba da eklesiis avtokefalia waarTva. amis miuxedavad, XIX s-is II naxevidan erma daiwyo swrafi konsolidacia-gamTlianeba, is TvaldaTval naciad yalibdeboda da gamoRviZeuli nacia erovnuli saxelmwifosa da eklesiis gaTavisuflebas lamobda. amitomac imperiam aamuSava borozdinis msgavsi pirebi. magaliTad, peterburgis universitetis profesori q. patkanovi, `misi Segirdi n. mari~ (rogorc ilia uwodebda) da sxvani. maTi Teoria TiTqmisi igivea, rac borozdinisa, mas saerTod `qarTizaciis Teoria~ ewodeba. SemdegSi, ukve XX s-is 60-ian wlebSi, am Teoriis qmediTi saxe kargad gadmoca komunisturi partiis liderma suslovma Tavis direktivaSi. `rusuli Sovinizmis erT-erTi mTavari ideologi~ mixeil suslovi 1961 wels werda:

`komunisturi partia ruseTis weboa da sanam webo Zalas, Tavis Tvisebas dakargavdes, manamde unda avamuSaoT ruseTis gadarCenis gegma, romelic svadasxva respublikaSi svadasxvanairi iqneba. Soreul aRmosavleTSi momsaxure Cvens generlebs unda mivceT cxovrebi normaluri saSualeba. maT Casasaxleblad gvWirdeba Savi zRvis sanapiro teritoria, sadac, rogorc mogexsenebaT, qarTvelebi saxloben“ saWiro iyo maTi gasaxleba imperiaSiTvis da eTnowmendis gziT naxevarmilonamde qarTveli gamoaZeves kidec afxazeTidan da cxinvalis regionidan..

დასკვნა

ქართლის ცხოვრების, ვახუშტისა და თეიმურაზ ბაგრატიონის ცნობების თანახმად ჩრდილოეთ კავკასია უძველესი ხანიდანვე დასახლებული იყო ქართველთა მოდგმის, ქართველთა მონათესავე ჯგუფებით.

მემეტიანეთა ეს მტკიცებანი საყოველთაოდ უგულვებელყოფილი იყო თანამედროვე ისტორიკოსთა მიერ, მაგრამ გენეტიკურმა კვლევებმა დაადასტურა რომ კავკასია მართლაც ერთი პოპულაციით, ერთი წარმოშობის ადამიანებით იყო და ამჟამადაც ერთი მოდგმის ხალხითაა დასახლებული, რომელიც გამოიხატება ერთიანი გენეტიკური სურათით, ძირითადი გაპლოჯგუფებით G2 (G2a) და J2.

ეს ჰაპლოჯგუფები აქვს ასევე ქართველების აბსოლუტურ უმეტესობას, რითაც დასტურდება ქართულ წყაროთა მტკიცებანი კავკასიის ერთნათესაობის შესახებ.

ჰაპლოჯგუფები გენომის (გენეტიკური ჯაჭვის) მცირე მონაკვეთია, რომელიც პერიოდულად მუტაციას (ცვლილებას) განიცდის. მუტაციები მემკვიდრეობით თაობიდან თაობაში გადაეცემა. თანამედროვე ტექნოლოგიების წყალობით შესაძლებელი გახდა, როგორც თანამედროვე, ისე ათასწლეულების წინ მცხოვრები ადამიანების ჰაპლოჯგუფის შედარება, მათ შორის მსგავსი მუტაციების (ანუ მონათესაობის) დადგენა და მათი საერთო წინაპრის მოძიება.

პლანეტაზე მცხოვრებ ადამიანებში დღესდღეობით Y ქრომოსომული (მამაკაცის) 20 ჰაპლოჯგუფია აღმოჩენილი, მათ შორისაა საერთო კავკასიური G G2 (G2a) და J2 .

ჰაპლოჯგუფების მეშვეობით შესაძლებელია არა ეროვნული, არამედ პოპულაციური კუთვნილების დადგენა. პოპულაცია წარმოადგენს ადამიანთა ჯგუფს, რომელთაც ჰყვავდათ საერთო ახლო წინაპარი, შესაბამისად ისინი ერთმანეთს ენათესავებიან. რადგანაც კავკასიელების უმეტესობას გააჩნია საერთო G2 (G2a) ჰაპლოჯგუფი ისინი ერთმანეთს ენათესავებიან. მათ ახლო საერთო წინაპრი ჰყვავდათ, იგივე ითქმის კავკასიელთა ასევე საერთო J2 გაპლოჯგუფის მქონე ხალხთა შესახებ, მათ ასევე საერთო ახლო წინაპარი ჰყვავდათ და შესაბამისად ისინი ერთმანეთს ენათესავებიან. თავის მხრივ G2 და J2 ერთმანეთის ახლო გაპლოჯგუფებია. ამასთანავე ქართველი ხალხი მთელი კავკასიის ყველა მკვიდრ ხალხს აერთიანებს, რადგანაც G2(G2a) და J2 გაპლოჯგუფები ჯამურად ქართველების თათქმის 80 % -ს აქვს, ისინი ასევე, როგორც

აღინიშნა, კავკასიის თითქმის ყველა ხალხის ჰაპლოჯგუფებია. კავკასიის მკვიდრი ხალხები ქართველების ერთადერთი მონათესავე ხალხებია, რადგანაც დედამიწაზე მხოლოდ კავკასიაშია ასეთი დიდი პროცენტული შემადგენლობით ეს (G2 და J2) ჰაპლოჯგუფები წარმოდგენილი. შესაბამისად, კავკასია ქართული პოპულაციით იყო და არის დასახლებული.

მაგალითად, საერთო წინაპარი სუბჯგუფისა **G2a1-P18** ჩრდილო-დასავლეთ და ცენტრალურ კავკასიაში ცხოვრობდა დაახლოებით ათასობით წინ და არის საერთო წინაპარი ქართველებისა, ადიღებისა (ჩერქეზებისა, მათ შორის, აფსუებისა) და ოსებისა. ყველა ისინი - ძმებია, ერთი და იმავე გვარისა - წერს ა. კლიოსოვი.

კავკასიაში დომინირებს სამი გაპლოჯგუფი - G2a, J2 და J1
G2a - თითქმის ერთი მესამედია მთელი კავკასიის მოსახლეობისა, გაპლოჯგუფი **J2** და **J1** - მეოთხედამდე, ისინი არიან თითქმის 80% მამაკაცებისა.

არა მხოლოდ კავკასია, არამედ ევროპა, განსაკუთრებით მისი დასავლეთი ნაწილი რამდენიმე ათასი წლის წინ დასახლებული იყო ქართველთა პოპულაციის G2 (G2a) ჰაპლოჯგუფით პალეოარქეოლოგების კვლევების თანახმად.

საერთოდ პალეოარქეოლოგები ყველგან ევროპაში პოულობენ ძველ გალოჯგუფ **G2a**, მაგალითად, საფრანგეთის სამხრეთში 5000 წლის წინანდელი დათარიღებით. გერმანიაში, 6000 წლის წინ.

„ყინულის კაცი ეტცი“ ალპებში მოკლული ავსტრია-იტალიის საზღვარზე 4550 წლის წინ ატარებდა გაპლოჯგუფ **G2a** -ს.

არის ვარაუდი, რომ ევროპაში **G2a** - ჰაპლოჯგუფის მატარებელი მამაკაცები მთლიანდ ამოხოცეს იქ შესულმა **R1b** ჰაპლოჯგუფის მატარებელმა ე.წ. ერბინებმა III ათასწლეულში ძველი წელთაღრიცხვისა. ამ დევნის გამო **G2a** გადაადგილდა მცირე აზიაში, აქედან მესოპოტამიაში და შემდეგ კავკასიაში.

ჰაპლოტიპების ხის გამოკვლევა აჩვენებს, რომ საერთო წინაპარი სუბჯგუფისა **G2a1-P18** ჩრდილო-დასავლეთ და ცენტრალურ კავკასიაში ცხოვრობდა დაახლოებით 5000 წლის წინ და ის არის საერთო წინაპარი ქართველებისა, ოსებისა (ირონელებისა და დიგორელებისა), შაპსულებისა, ადიღებისა (ადიღები) და აფხაზებისა. ყველა ისინი-ძმებია, ერთი და იმავე გვარისა, თუმცა ყველას თავისი ხვდრი ჰქონდა. გაპლოტიპი საერთო წინაპრისა თითქმის 5000 წლოვანი სიძველისაა -როგორც აღინიშნა წერს ა. კლიოსოვი.

ქვეჯგვის G1a1a1-P18 ქართული განშტოებები აჩვენებს, რომ მათი საერთო წინაპარი ცხოვრობდა 3525 წლის წინ.

G2a ქვეჯგუფი შემდგომში დანაწევრდა უფრო ახალგაზრდა ტოტებად, მაგრამ ისინი არ იყოფიან ჩამოთვლილი ეთნოსების მიხედვით, ყველანი რჩებიან ძმებად ერთ გვარში.

ზემოთაღნიშნულის გაანალიზება აჩვენებს რომ ქართველები, ადიღები და სხვა კავკასიის მკვიდრ ხალხები მონათესავენი არიან, მაგრამ რატომ განეკუთვნებიან მათი ენები ძალზე განსხვავებულ ენობრივ ჯგუფებს?

მნიშვნელოვანია ადიღე ხალხების ენობრივი კუთვნილების საკითხი.

ადიღე ხალხები ძირითადად ჩრდილოეთ კავკასიაში ცხოვრობდნენ. ისინი ენობრივად განეკუთვნებიან ე. წ. სინოკავკასიურ ენათა ოჯახს.

ს.ა. სტაროსტინის მოსაზრებით, ჩრდილოკავკასიური ენები (აფხაზურ-ადიღური და ნახურ-დაღესტნური) ერთოულად გენეტიკურად უკავშირდებიან ენისეურს და სინო-ტიბეტურს.

სინურ ანუ ჩინურ-ტიბეტურ ენათა მაკროოჯახში შედიან კავკასიისაგან ძლიერ დაშორებულ ისეთ ხალხთა ენები, როგორცაა ჩინელები, ტიბეტელები, ბირმელები და სხვანი, ამიტომაც ჩრდილოკავკასიაში მის გავრცელებას თავისი ახსნა უნდა მოეძებნოს.

მიიჩნევა, რომ სინური (ჩინური) ფუძეების მატარებელი ხალხი ძველი წელთაღიგზვის ათასწლეულებში მცირე აზიიდან შევიდა კავკასიაში, მისი ნაწილი აქ დარჩა, ხოლო უმეტესობა (ამ ენათა მატარებელები) ქრისტეშობამდე ათასწლეულებით ადრე კავკასიიდან წავიდა და დასახლდა არა მხოლოდ ჩინეთსა და ინდოჩინეთში, ამერიკაშიც კი გადავიდა ბერინგის ყელით.

ესაა სტაროსტინისა და მისი მიმდევრების ჰიპოთეზა. მისი, ვითარცა თეორიის, მხოლოდ ნაწილობრივი გაზიარება შეიძლება, რადგანაც სხვას მიუთითებს გენეტიკური მაჩვენებლები.

გენეტიკურად ჩრდილო კავკასიელებს (მათ შორის ადიღეელებს, დაღესტნელებს და ჩეჩნებს) აქვთ არა ჩინურ-ტიბეტური გენები, არამედ იგივე რაც ქართველ ხალხს - როგორც აღინიშნა, ესაა გაპლოჯგუფი (გაპლოტიპი) - **G2a და გაპლოჯგუფი (გაპლოტიპი) J2.**

მსოფლიოში მხოლოდ საქართველოსა და მის ყოფილ ისტორიულ ნაწილებშია დაფიქსირებული გაპლოტიპი G2a დიდი პროცენტული შემადგენლობით, ხოლო J2 - ის მატარებელი ყველაზე უძველესი ადამიანის ნაშთი საქართველოშია აღმოჩენილი, ამიტომ, მათ (ამ გაპლოჯგუფებს) პირობითად ვუწოდოთ „საქართველოს გენი“.

როგორც აღინიშნა გაპლოჯგუფი G2a დიდი პროცენტული შემადგენლობით აქვს ადიღე ახლხს - 54%, ანუ გენეტიკური მაჩვენებლებით ის ქართველთა უახლოესი მონათესავეა.

ამის გამო ისმის კითხვა, გენეტიკურად ქართველთა მონათესავე ხალხი ენობრივად რატომ არის სინურ-ტიბეტურ ენათა ოჯახში შემავალი?

როგორც ითქვა, გენეტიკური მაჩვენებლების მიხედვით ადიღები კავკასიურ-ქართველურ ოჯახში შემავალი ხალხია, რაც უფლებას გვაძლევს გამოვთქვათ

მოსაზრება, რომ ქართული გენების მქონე ჩრდილოკავკასიის მოსახლეობის ენობრივი ასიმილაცია მოხდა ისტორიის გარკვეულ ეტაპზე.

იგივე მოსაზრება უფრო ადრე გამოთქვა პროფ. ჩუხუამ. ანუ ქართული გენის (ანუ საქართველოს გენის - **G2a, J2**) მატარებელი ჩრდილოკავკასიის მოსახლეობა ენობრივად ასიმილირდა რომელიღაც სინურენოვანი ხალხის მიერ რომელიღაც საუკუნეში.

დასმულ კითხვას პასუხობს ჩვენი კვლევა, რომლის მიხედვით ჩრდილო კავკასიის „ქართული გენის“ („საქართველოს გენის“ G2, J2) მქონე ეთნოჯგუფების ასიმილირება მოხდა კავკასიაში ოქროს ურდოს სარდლის ედიგის მიერ შემოყვანილ სინურ (ენისეური) ენათა ჯგუფის მატარებელთა მიერ (თემურლენგის შემოსევათა შემდეგ).

ჩვენი კვლევის მიხედვით, ადიღები ის ქართველურ -კავკასიური ეთნოსია, რომლის ასიმილაციაც მოახდინა მე-15 საუკუნის შემდეგ ენისეურენოვანმა, ანუ სინო ტიბეტურ ენათა ოჯახში შემავალმა მომთაბარე მეომართა ჯგუფმა (ურდომ, ულუსმა), რომელიც კავკასიაში საომრად შემოიყვანა ოქროს ურდოს ცნობილმა სარდალმა ედიგემ.

კავკასიაში შემოსულ ურდოს და მის მიერ ასიმილირებულ ხალხებს ზოგადი სახელი ეწოდა დიდი წინამძღვრის „ედიგის“ სახელის მიხედვით - ისინი იწოდნენ „ადიღებად“.

ედიგის ურდოს მიერ ადგილობრივ კავკასიელთა დამარცხების შემდეგ ჩრდილო კავკასიის პოლიტიკური მმართველობის სათავეში აღმოჩნდა სინურენოვანი პოლიტიკური ელიტა, გამარჯვებული მეომრების ჯგუფი, დვრიტა რომელიც თავისი ძალაუფლების მეშვეობით ენობრივად და ადათ ჩვევებით ახდენდა დაპყრობილი მოსახლეობის ასიმილირებას. სავარაუდოდ ამ შემოსული ჯგუფის გენეტიკა იყო გაპლოჯგუფი R1a (группа R1a, ის აღმოაჩნდა ჩერქეზების 20 %-ს, ყარაჩაელების 27%, და ბალყარელების 26 %-ს. ხოლო, დამხვდური ადგილობრივი მოსახლეობა ატარებდა ძირითადად გაპლოჯგუფი G2 -ს, ამიტომაც მისი კონცენტრაცია დიდია ადიღებში (группа G2. ჩრდილოკავკასიის მიმდებარე ქართულ მხარეებში ამ გაპლოჯგუფის კონცენტრაცია მაღალია, სვანებში 90%, შაფსულებში 86%, ადიღებში 54 %, აფხაზებში 47%, ყაბარდოელებში 38 %, დანარჩენ ქართველებში 37 %, ოსებში 70%).

ედიგის მიერ ჩრდილოკავკასიაში გაბატონებული პოლიტიკური ელიტა წარმოადგენდა პრივილეგირებულ ფენას, ჯგუფს, რომელსაც ჰქონდა ხელმძღვანელი პოზიციები სამმართველო სტრუქტურებში. სინურენოვანი პოლიტიკური ელიტა თავისი ძალაუფლების გამოყენებით უშუალოდ იღებდა ყელაზე მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებს ჩრდილოკავკასიის დაპყრობილ ტერიტორიებზე მცხოვრებთა, ახლა უკვე დატყვევებულ-დამორჩილებულთა (გაპლოჯგუფ G2-ის) მატარებელთა მიმართ.

ამ პოლიტიკური ელიტის სინურენოვნება გამოიწვია იმან, რომ თვით ედიგეი იყო სინურენოვანი, წარმოშობით ენისეისპირეთიდან და მისი ულუსისის სამმართველო სტუქტურაც ენისეისპირელებისაგან შედგებოდა.

სინურენოვან მეომართა ფენა, ვითარცა ახლა უკვე ჩრდილოკავკასიაში ბრძოლის შედეგად გამარჯვებული პოლიტიკური ელიტა, სრულიად ფლობდა ძალაუფლებას და წარმოადგენდა აქაურ ე.წ. უმაღლეს კლასს.

ჩრდილოკავკასიის სინურენოვან ელიტპოლიტიკურ ელიტაში შემავალ პირებს გააჩნდათ უმაღლესი-პოლიტიკური ძალაუფლება სახელმწიფო და იდეოლოგიურ ინსტიტუტებში. ისინი, როგორც წესი, ამუშავებენ თავიანთი დაქვემდებარების ქვეშ მყოფი ინსტიტუტების მოქმედების სახელმძღვანელო სტრატეგიას.

მათ ხელში იყო საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ძალაუფლება.

ამის შედეგად ჩრდილოკავკასიის დაპყრობილ ტერიტორიებზე ჩამოყალიბებული ეთნოსების ენებიც სინურენოვანი გახდა, პოლიტიკური ელიტის ენის შესაბამისი, ცხადია ეს ენები ჩამოყალიბდა ადგილობრივი ენებისა და მმართველი კლასის სინური ენის ურთიერთაღრევის შედეგად.

ამის გამო ჩრდილო კავკასიურ ენებს მკვლევარების ერთი ნაწილი უწოდებს სინო-კავკასიურ ენებს, ხოლო მეორე ნაწილი იბერიულ-კავკასიურ ენებს, თუმცა გენეტიკა მოსახლეობისა ამჟღავნებს მათ ადგილობრივ-იბერიულ წარმომავლობას.

იგივე ითქმის ამავე ეპოქაში (ანუ თემურ-ლეგ-თოხტამიშ-ედიგეის მმართველობის წლებში) ჩრდილოკავკასიაში გამოჩენილი **ირანულენოვანი** ტომების მიამართაც.

ჩრდილოკავკასიაში ძირითადად მონღოლების, განსაკუთრებით კი თემურ ლენგის შემდგომ გამოჩენდა ირანულენოვან ტომები, ვითარცა ამ დამპყრობლების მოკავშირეები. ამ დროისათვის ჩრდილო კავკასიის დიდი ნაწილი მონღოლების შემოსევის გამო გაუკაცრიელებული იყო, ეს იტქმის განსაკუთრებით იმ ტერიტორიაზე, რომელსაც ქართველები (ვახუშტი) „ძველ ოსეთს“ უწოდებდნენ. იქამდე იქ ცხოვრობდნენ ე. წ. ძველი ოსები, ანუ ის ოს-ალანები, რომელნიც მედგრად ებრძოდნენ მონღოლებს, და ტავის მხრივ მონღოლებმეაც სასტიკად რამდენიმეჯერ დაამარცხეს ისინი და საბოლოოდ ამოხოცეს კიდევ. მასასადამე ძველო ოსები მონღოლებს მტრობდნენ, მატგან განსხვავებით მათ მიწაწყალზე დასახლებული ირანულენოვანი ტომები მტერთან მეგობრობდნენ, ეხმარებოდნენ მათ ლაშქრობების დროს.

ერთგულების ჯილდოდ მტერმა ირანულენოვან ტომებს უფლება მისცეს სამომთაბარეოდ აერჩიათ ე.წ. „ძველი ოსეთის“ უკვე გაუკაცრიელებული ტერიტორია, ოსეთში ანი ძველ ოსეთში მცხოვრებლებს ამ ირანულენოვან ტომებს ქართველებმა „ოსები“ უწოდეს, რადგანაც ისინი მომთაბარეობდნენ ძველი ოსეთის ტერიტორიაზე, რომელსაც ვახუშტის ცნობით -შმდგომ, თანდათან საბოლოოდ, „ჩერქეზი“ ეწოდა, რადგანაც ამ ტერიტორიიდან „ახალი ოსები“ ანუ ირანულენოვანი ტომები გადაადგილდა უფრო სამხრეთით და დაიპყრო საქართველოს ნაწილი ჩრდილო კავკასიაში-დვალეთი.

ე. წ. ძველი ოსეთის ტერიტორიაზე იქამდე (მონღოლებამდე) მომთაბარე „ძველი ოსები“, ანუ მონღოლებამდელი ოს-ალანები, როგორც წყაროები (აბულფედა, ალ-დიმაშკი, ქართლის ცხოვრება მიუთითებს) - თურქულენოვანი ხალხი იყო, ისინი სასტიკად ეპრობდნენ მონღოლებს, და მონღოლებმა ეს ალანები ამოწყვიტეს კიდეც, ხოლო ე. წ. „ახალი ოსები“ მონღოლებთან მეგობრობდნენ ანუ ერთად ეპრობდნენ მონღოლების სამიზნეებს, მონღოლთა გვერდით იდგნენ, ასე რომ სულ სხვა ხალხი იყო ძველი მონღოლებამდელი ოსები, და სულ სხვაა ახალი ოსები.

„ახალი ოსები“, ანუ ძველი ოსეთის ტერიტორიაზე დასახლებული ირანულენოვანი ჯგუფი, როგორც ითქვა, მონღოლებს არ ეპრობდა, პირიქით ისინი მეგობრობდნენ მონღოლებთან. მონღოლების ერთგვარი თანმხლები, გარკვეულწილად პარაზიტული ჯგუფი იყო, რომელთაც ევალეობდათ მონღოლთა მიერ დამარცხებული ხალხის საბოლოო დამორჩილება, განეიტრალება და მათი ტერიტორიის საბოლოო ათვისება.

ე.წ. „ახალი ოსები“ მოკავშირეობდნენ ოქროს ურდოს მმართველებთან, ამ ერთგულების ნიშნად მათ სამართავად მიიღეს ისტორიული დვალეთი, ქართულ-კავკასიური ტომის დვალეების ოლქი და დვალეთის გარდა, ასევე, მისი მეზობელი, იქამდე სვანებით (და „რაჭველებით“) დასახლებული (დვალეთის მომიჯნავე) ოლქი დიგორი, ოლქ ბასიანის ერთ ნაწილთან ერთად.

დვალეების, დიგორელებისა და დანარჩენი ქართველების გენეტიკა ერთიდაიგივე იყო და არის ამჟამადაც, მაგრამ ასიმილაციის შედეგად სეიცივალა მათი თვითშეგნება, იდენტობა. დიგორელები და დვალეები გაოსდნენ იმით რომ შეიცივალა მათი ეთნოგნობიერება და ენა, ხოლო გენეტიკა იგივე დარჩათ - გაპლოჯგუფი G2 (G2a).

დვალეთი იყო საქართველოს ნაწილი, ქართულენოვანი საეკლესიო მოღვაწეების ქვეყანა, იქამდე დასახლებული ძველი ქრისტიანი დვალეებით, ქართული ეკლესიის ერთგული მრევლით, რომელნიც, როგორც ითქვა, ატარებდნენ გაპლოჯგუფ G2 -ს. დვალეთში და დიგორში გაბატონებული ოსები წარმოადგენდა ძალზე მცირერიცხოვან პოლიტიკური ელიტას, მართალია რაოდენობრივად მცირეს, მაგრამ მჭიდროდ შეკავშირებულ მეომართა გუნდს.

დვალეთში და დიგორში გაბატონების შემდეგ, ოსების პოლიტიკურმა ელიტამ, ედიგეის ურდოს მსგავსად, შეძლო დვალეებისა და დიგორელების სრული დამორჩილება, შეცვალეს დვალეებისა და დიგორელების ენა, ენობივი ასიმილირების შედეგად ისინი ჩამოყალიბდნენ თანამედროვე ოს ხალხად, მაგრამ გენეტიკა უცვლელი -კვლავ ქართული დარჩა - G2(G2a). (შესაბამისად ადგილებზე ჩამოყალიბდა ოსური ენის სხვადასხვა დიალექტი, დიგორული და დვალეტში - ირონული).

იგივე ითქმის **დაღესტანსა და ჩეჩნეთ- ინგუშეთზე**, რომელის ძველი მოსახლეობა ატარებდა ასევე ქართულ გაპლოჯგუფ **G2 -ს. აქ სარწმუნოებრივი ნიშნით შემოსულმა მმართველმა ფენამ, რომელიც ასევე სინურენოვანი იყო, შეძლო, ედიგეის ულუსის მსგავსად, თავისი ენის გავრცელება სხვადასხვა ოლქში სხვადასხვა პროცენტითა და სხვადასხვა სახით.**

თეიმურაზ ბატონიშვილი მიუთითებდა ძველად აქაური მოსახლეობის ეთნიკურ ქართულობასა და ქართულენოვნებას, რასაც წყაროთა და ხალხურ დადმოცემათა გარდა, მატერიალური არტეფაქტებიც ადასტურებს.

როგორც ითქვა, ამჟამად საყოველთაოდაა აღიარებული არასწორი მტკიცება, რომ სინურენოვანი ადილები დასავლეთ საქართველოს თავდაპირველი მოსახლეობაა, საიდანაც მათი ნაწილი თემურლენგის შემდეგ გადასახლდა ჩრდილოეთ კავკასიაში. სამწუხაროდ, ეს არასწორი თეორია შეიმუშავეს ქართველმა ისტორიკოსებმა მე-20 საუკუნის შუა წლებში და ამით ფაქტიურად საფუძველი დაუდეს ე.წ. „აფხაზურ“ სეპარატიზმს.

ჩვენი კვლევით, კი, როგორც ითქვა, ჩრდილო კავკასიის ქართული გენეტიკის მოსახლეობა სინურენოვანი გახდა მხოლოდ მე-15 საუკუნის დასაწყისიდან, იმის შემდეგ რაც მათი ასიმილირება მოახდინა ჩრდილო კავკასიაში გაბატონებულმა სინურენოვანმა (სარდალ ედიგის) ულუსმა, მის მიერ ასიმილირებულ ხალხებსაც „ადილელები“ ეწოდა წინამძღვრის სახელის „ედიგის“ მიხედვით.

როგორც ითქვა ჩრდილო კავკასიის მოსახლეობის ასიმილირება დაიწყო 15 საუკუნის დასაწყისიდან.

საბოლოოდ, თემურ ლენგის, თოხტამიშისა და ედიგის ჩრდილო კავკასიაში ბრძოლების შედეგად, სრულად შეიცვალა ჩრდილო კავკასიის ეთნიკური სახე, (მაგრამ არა გენეტიკა), ძველ ხალხებს ჩამოუყალიბდათ ახალ ეთნომემცენება, ჩამოყალიბდნენ ახლი ხალხები ძველი გენით და ახალი ეთნომემცენებით, სინურენოვანი ელფერით, ევლია ჩელებიც მიუთითებდა მის დროს ჩრდილოეთ კავკასიაში მონღოლური და ჩინური ენების ჯგუფების გავრცელების შესახებ.

ჩრდილო კავკასიის სრულად ათვისებისა და დიდ ხალხად ჩამოყალიბების შემდეგ ადილე-ჩერქეზებმა მე-16 საუკუნისათვის შეძლეს კავკასიის ქედის გადმოლახვა, მათ თავდაპირველად დაიჭირეს აფხაზთა მცირე სამთავრო, აქ გაბატონების შემდეგ (ისევე როგორც ჩრდილოეთ კავკასიაში) წარმოიქმნა მოსახლეობის ორი ფენა, მმართველი ფენა მეომარ-დამპყრობლებისა და მათი ქვეშევრდომი-დამორჩილებული ადგილობრივებისა (თუმცა ძველი აფხაზების თავადებმა ნომინალური პრივილეგიები შეინარჩუნეს),

„აფხაზეთის“ სახელის მიხედვით მის მპყრობელ ადილებს (აფსუებს - ანუ აფხაზეტში მცხოვრებ ახლ მოსახლეობას), თვითვე ეწოდა აფხაზები, როგორც ითქვა ქვეყნის სახელის მიხედვით.

გამლიერების შემდეგ, მე-17 საუკუნისათვის, აქედან მათ შეუტიეს სამეგრელოს, რომილის დასაცავად ლევან მეორე დადიანმა ააგო ე. წ. აფხაზეთის დიდი კედელი დრანდელი, მოქველი და ბედიელი ეპისკოპოსების თანამონაწილეობით (სინამდვილეში კი ეს კედელი ანუ ციხე-სიმაგრეთა სისტემა, სამეგრელოს სამთავროს ამ „აფხაზთაგან“ დასაცავი დიდი ზღუდე იყო), რომელიც გადალახეს ახლა უკვე „აფხაზებად“ წოდებულმა ადილე-ჩერქეზ-აფსუებმა და დაიპყრეს სამეგრელოს დიდი ნაწილი კელასურიდან (კლისურიდან) ენგურამდე.

ჩვენი ნაშრომი სიახლეა იმით, რომ ჩვენი კვლევით ადილური ცნობიერების სინურენოვანი ხალხები არ ცხოვრობდნენ კავკასიაში მე-15 საუკუნემდე.

მხოლოდ ოქროს ურდოს სარდალ „ედიგის“ მიერ ციმბირიდან კავკასიის დასაპყრობად შემოყვანილ სინურენოვან ზედაფენასა და შემდგომ მის მიერ ასიმილირებულ ქვედაფენას (კავკასიელ ხალხებს) ეწოდათ „ადილველები“ მე-15 საუკუნის დასაწყისიდან.

ჩრდილო კავკასიის ადგილობრივი ეთნოსები საქართველოს გენეტიკური გაპლოჯგუფის (G2, J2) მქონე ეთნოსები იყვნენ, ისინი სასტიკად დაამრცხა თემურლენგმა, ამის შემდეგ, მალევე, ისინი საბოლოოდ დაიმორჩილეს „ედიგის“ მიერ შემოყვანილი სინურენოვანი ულუსის ტომებმა.

ედიგის ტომებმა, მე-15 საუკუნის დასაწყისიდან, მოახდინეს ჩრდილო კავკასიური ეთნოსების ასიმილაცია, რის შედეგადაც ჩამოყალიბდა ჩრდილო კავკასიის ყველაზე მრავალრიცხოვანი „ადილე“ ხალხები და სხვა ხალხები.

გენეტიკური გაპლოჯგუფის შეცვალა ასიმილატორებმა ვერ მოახერხეს, რადგანაც ქვედა ფენასთან შედარებით მცირერიცხოვანები იყვნენ, მაგრამ, მიუხედავად მცირერიცხოვნებისა, კარგად შეკავშირებულმა და ორგანიზებულმა მეომრებმა მოახდინეს ქვედა მრავალრიცხოვანი ფენის ცნობიერების, სარწმუნოებრივი ორიენტაციის, ადათ წესებისა და ტრადიციების შეცვლა, ამის შედეგად ისინი ჩამოყალიბდნენ თანამედროვე ხალხებად, თუმცა, ძველი G და J გაპლოჯგუფებით.

ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხების ასიმილაციის შემდეგ, თანდათანობით, სინურენოვან მეზობლთა ჯგუფებმა (დაახლოებით მე-16 საუკუნისათვის) გადმოლახეს კავკასიის ქედი, დაიპყრეს აფხაზეთი და მე-17 საუკუნისათვის სამეგრელოს ნაწილი (კელასურ-კოდორიდან ვიდრე ენგურამდე) და მოახდინეს მკვიდრი მოსახლეობის ასიმილაცია.

ჩრდილოეთ კავკასიის დასავლეთი ნაწილის გარდა სინურენოვანი ზედაფენა გამოჩნდა ასევე კავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილში.

გამარჯვებული სინურენოვანი და სხვა მეომართა ჯგუფები ამავე ეპოქაში, (თემურ-ლენგის ლაშქრობიდან ვიდრე შაჰ-აბასამდე), შევიდნენ დაღესტანში, დაიმორჩილეს ეთნოსები და მოახდინეს მათი ასიმილირება ენობრივად, ხოლო, გენეტიკურად თითქმის უცვლელი დარჩა მათ მიერ ენობრივად ასიმილირებული დაღესტნური და ჩეჩნურ-ინგუშური ეთნოჯგუფების წინაპრები.

სიახლეა ასევე კვლევა ამჟამინდელი ირანულენოვანი ხალხის (ოსების) წინაპრების კავკასიაში დამკვიდრების საკითხისა.

როგორც აღინიშნა, მონღოლებამდე კავკასიელი ალანები და ე.წ. „ძველი ოსები“ აბულფედას ცნობით არა ირანულენოვანი, არამედ თურქულენოვანი ხალხები იყვნენ, ისინი მონღოლებს მტრობდნენ და მონღოლებმა გაანადგურეს კიდეც ისინი, მხოლოდ ამის შემდეგ, გამოჩნდნენ ირანულენოვანი ტომები (ე.წ. „ახალი ოსები“) კავკასიაში, ისინი განსხვავებით ძველი ალანებისა და ოსებისაგან მონღოლების მოკავშირეები და ერთგული დამხმარეები იყვნენ.

ახალი ანუ თანამედროვე ირანულენოვანი ოსების წინაპრები, განსხვავებით თურქულენოვანი ძველი ალან-ოსებისაგან, კავკასიაში მხოლოდ მონღოლებისა და თემურ-ლენგის შემდგომ გამოჩნდნენ.

„ქართლის ცხოვრება“ ძველ ოსებს „ხაზარების“ ანუ თურქულენოვანი ხალხის შთამომავლად მიიჩნევდა (იხ. ჩემის საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში), ხოლო აბუღედა მათ (ალანებსა და ოსებს) ორ სხვადასხვა ერთმანეთის მეზობელ თურქულენოვან ხალხებად მიიჩნევდა.

მონღოლებმა ამოწყვიტეს და აქედან განდევნეს თურქულენოვანი ალანები და ძველი ოსები, მათ გაუკაცრიელებულ მიწაწყალზე ირანულენოვანი ტომები ჩაასახლეს, ეს ირანულენოვანი ტომები დამპყრობლებმა როგორც ითქვა, ყაზახეთ - შუა აზიის მხრიდან შემოიყვანეს კასპიის ზღვის ჩრდილოეთის გზით. ამ ტერიტორიის (ანუ ძველი ოსეთის) ფლობის გამო ირანულენოვან ტომებს ქართველებმა „ოსები“ (ახალი ოსები) უწოდეს.

ირანულენოვანი ტომები მონღოლების და თემურ ლენგის მოკავშირეები იყვნენ, ამიტომ თავდაპირველად მათ თავიანთ მოკავშირეებს (ამ ირანულენოვან ტომებს) ჩააბარეს „ძველი ოსეთის“ უკვე გაუკაცრიელებული მიწაწყალი (შემდეგდროინდელი ჩერქეზეთი).

შემდეგში მათ, ამ ირანულენოვან ოსებს, ვითარცა მოკავშირე ტომებს, ერთგულების ჯილდოდ დაახლოებით მე-16 საუკუნისათვის, სამართავად გადევადვალეთი და დიგორი, იქამდე დასახლებული დვალეებითა და სვანებით. მათ (დვალებსა და დიგორელ სვანებს) G2 ანუ ქართული გენეტიკური გაპლოჯგუფი ჰქონდათ.

დვალეთისა და დიგორში შემოსულმა ირანულენოვანმა ოსებმა, ვითარცა გაბატონებულმა ზედაფენამ, თანდათან შეძლო ასიმილირება ადგილობრივი, კავკასიელი დვალეებისა და დიგორელებისა ენობრივად და შემეცნებით, მაგრამ გენეტიკა იგივე დარჩა. ვახუშტიც ამავეს მიუთითებდა, დვალეთში მისი დროისათვის ზედაფენა ოსები იყვნენ, ხოლო ქვედაფენა დვალეები, რომელთაც ოსებისაგან განსხვავებული ენა ჰქონდათ მე-18 ს. დასაწყისშიც კი.

გაოსებულებს (ანუ ოსებს) აქვთ ე. წ. „საქართველოს გენი“ G2, მაშინ, როცა სკვითებისა და ალანების გენი იყო R1a.

ფაქტი, რომ ოსებს არა აქვთ სკვითურ-ალანური გაპლოჯგუფი R1a, და აქვთ ქართული G2a, ნიშნავს, რომ ოსები გენეტიკურად არ არიან ალანები, და არიან ასიმილირებული ქართველები (დვალეები, სვანები, ქართლები).

ანუ თეორია რომ ამჟამინდელი ოსები არიან ალანთა შთამომავლები არასწორია, არ დასტურდება გენეტიკური მონაცემებით.

როგორც აღინიშნა, ალანებისა და სკვითების გენეტიკა - გაპლოჯგუფი იყო R1a, მაშინ როცა ამჟამინდელ ოსებს აქვთ ქართული გაპლოჯგუფი G2a. ეს იმას ნიშნავს, რომ როგორც ვახუშტი მიუთითებდა ოსი ირონები არიან მენტალობით ასიმილირებული ქართული გენის (G2a) მქონე დვალეები, ხოლო ოსი დიგორები არაიან ასევე ქართული გენის (G2a) მქონე ასიმილირებული სვანები,

აღწერილობითი გენი R1a ოსებს უმნიშვნელოდ აქვთ, მაშასადამე ენობრივი და შემეცნებითი ასიმილირების შემდეგაც ადგილობრივი ქართველების (დვალებისა და დიგორელების) გენი (ჰაპლოჯგუფი) G2 უცვლელი დარჩა, რადგანაც ასიმილატორი მმართველი ზედაფენა ძალზე მცირერიცხოვანი იყო.

გენეტიკური კვლევა მიუთითებს, რომ იგივე ითქმის ყარაჩაელებისა და ბალყარელების წინაპრების შესახებაც, მსგავსადვე, ჩრდილოკავკასიის სვანეთსა და ბასიანში (ამჟამინდელ ყარაჩაისა და ბალყარეთში), მე-16 საუკუნისათვის, ყირიმის ხანის ნებით შევიდნენ დონელი თათრები (ანუ თურქულენოვანი მოსახლეობა).

ჩრდილოკავკასიის სვანეთი (ამჟამინდელი ყარაჩაი და ბალყარეთი) „საქართველოს გაპლოჯგუფ“ G2 -ის მქონე ხალხით იყო და ახლაც არის დასახლებული, თუმცა ენობრივ-სარწმუნოებრივი ასიმილირების შემდეგ აქაურთა შემეცნება შეიცვალა., აქაც თურქულენოვანმა ზედაფენამ შეძლო ასიმილირება მკვიდრებისა, თუმცა გაპლოჯგუფი ძირითადად იგივე დარჩა.

ნაშრომში სხვა საკითხებიც განიხილება სიახლის კუთხით.

საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ, ჩრდილოკავკასიის ამჟამინდელი ეთნოსები ჩამოყალიბდნენ მათი კავკასიელი წინაპრების ასიმილაციის შემდეგ სტებებიდან შემოსულ სინურენოვან, ირანულ და თურქულენოვან მომთაბარეთა ჯგუფებში, თემურ ლენგის შემოსევათა შემდეგ, რის შესახებაც მუთითებდა კიდევ გამოჩენილი რუსი მეცნიერი ვ. მილერი.

22.09.2019

=====

სარჩევი

adiReბის დამკვიდრება
ჩრდილოეთ კავკასიასა და აფხაზეთში
(XV-XVII სს.)

შესავალი . . . გვ. 3

თავი 1

წყაროები და ლიტერატურა

კავკასიელთა გენეტიკის, წარმოშობისა და სოციალური სისტემების შესახებ

1. კავკასიის გენეტიკური ისტორია . . . გვ.12

გაპლოჯგუფი J2

გაპლოჯგუფი J1

გაპლოჯგუფი G2

გაპლოჯგუფი R1a

გაპლოჯგუფი R1b

2. პროფ. ა. კლიოსოვი კავკასიელთა დნმ - გენეოლოგიის შესახებ . . . გვ.14

3. გაპლოჯგუფი G . . . გვ.24

4. ვ. მილერი ჩრდილო კავკასიის ხალხების სტეპური წარმოშობის შესახებ . . . გვ. 27

5. ევლია ჩელეზისა და არაბული წყაროების ცნობები ჩრდილო კავკასიაში ქართული ენისა და ქართული სოციალური სისტემების გავრცელების შესახებ . . . გვ.30

თავი 2

თეორიები ჩრდილო კავკასიელი ეთნოსების შესახებ

1. თეორიები adiRe xalxis warmoSobის შესახებ . . . გვ.40

2. თეორია თემურ ლენგის შემდეგ ჩრდილო კავკასიის ახალი ეთნოჯგუფების ჩამოყალიბის (ასიმილირების) შესახებ . . . გვ.43

3. თეორია შავიზღვისპირეთიდან ჩრდილოეთ კავკასიაში ადილების ჩასახლების შესახებ . . . გვ.50

თავი 3

სინურ-ტიბეტური მაკროოჯახის წრის ენები ჩრდილოეთ კავკასიაში

1. ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ენებისა და სინურ-ტიბეტური (ენისეური) ენების ნათესაობა . . . გვ.54
2. sino-kavkasiuri enebi (dene-kavkasiuri) . . . გვ.61
3. ენისეური ენების კლასიფიკაცია და მათი დაკავშირება ჩრდილოკავკასიურ ენებთან . . . გვ.65
4. ენისეის მოსახლეობის ანთროპოლოგია . . . გვ.69
5. afxazur-adiReuri enebi („dasavlurkavkasiuri“ enebi) . . . გვ.71

თავი 4

სარდალი ედიგეი და მისი სინურენოვანი ულუსის გზა ციმბირიდან კავკასიისაკენ

1. ედიგეი და მისი სინურენოვანი ენისეის ულუსი . . . გვ.77
 2. ედიგეი (1352-1419) -ოქროს ურდოს მმართველი (ტემნიკი) . . . გვ.79
 3. „mokla ToxTamiSi da dajda mis urdoze“
(edigeis urdo anu adiRe xalxi) . . . გვ. 81
 4. noRaisa da adiRes urdo . . . გვ. 84
-
-

თავი 5

ადილეს (ედიგეის) ხალხის მიერ ჩრდილო კავკასიური ეთნოსების ასიმილირება

1. ედიგეის მიერ ჩრდილო კავკასიის მმართველი პოლიკური ელიტის ჩამოყალიბება . . . გვ. 88

1.ori tiumeni (cimbirisa da kavkasiis tiumeni) . . . გვ.89

2.kavkasiis tiumeni . . . გვ.90

3.eTnonimi adiRe . . . გვ.91

4.eTnonimi Cerqezi . . . გვ. 92

5.zogierTi eTnonimi Crd. kavkasiaSi . . . გვ.93

6. უბიხები და G2 გაპლოჯგუფის მქონე ადილები . . . გვ. 95

7. adiRebis winaprebi . . . გვ. 98

9. jiqebi (Zuxu) . . . გვ.103

თავი 6

ალანია, ყარაჩაი, ჩრდილოკავკასიის სვანეთი

1. v. kuzminis naSromi „CrdiloeTi kavkasiis Zveli qristianuli taZrebi, restavratoris Canawerebi“ . . . გვ. 104

2. alan mefeTa mier bizantiel sasulieroTa gandevna (კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანის ეპარქიის ლოკალიზაცია) . . . გვ. 111

3. ჩრდილოკავკასიელ სვანთა ბრძოლები შემოჭრილ ადილებთან და ყირიმელ თათრებთან . . . გვ. 118

4. mahmadian svanTa gvarebi yabardo-balyareTSi da adiRe-Cerqezeti T. mibCuanis mixedviT . . . გვ. 120

5. yaraCaისა da balyareთის Turqulenovani svanebi საინტერნეტო სივრცეში . . . გვ. 127

თავი 7

ადილე - ჩერქეზების გაბატონება აფხაზეTSი (მე-17 ს.)

1. Sesavali . . . გვ.128

2. Cerqezul-adiReuri tomebis Semolseva ძველ აფხაზეთში . . . გვ.134

3. ადილე -Cerqezebis (afsuების) dasaxleba samegreloSi (amJamindel gulrifS-oCamCire-galis raionebSi) . . . გვ. 136

4. sarwmunoebis Seryeva axal აფხაზეTSი . . . გვ. 137

5. n. berZeniSvili „axali აფხაზეbis“ Sesaxeb . . . გვ. 138

6. afsarTa ena da ucxouri cnobebi axali აფხაზეbis Sgsaxeb . . . გვ. 141

7. gadmocemebi da wyaroebi adiReel tomTa აფხაზეTSი Casaxlebis Sesaxeb . . . გვ. 144

8. evropeli mogzaurebi gamba da spenseri axali აფხაზეbis adiRevelobis Sesaxeb . . . გვ. 147

9. gaafxazebulTa gvarebi

10. აფხაზებად სახელწოდებული აფსუების ძველი sacxovrisi Crdilo kavkasiaSi . . . გვ. 158

11. g. gasviani აფხაზეTis Sesaxeb . . . გვ. 164

თავი 8

ადილე- ჩერქეზების გაბატონება ისტორიული samegreლოს ნაწილში (კოდორიდან ენგურამდე) მე-17 საუკუნეში

1. სამეგრელო ადილე-აფსუათა შემოსევის წინ არქანჯელო ლამბერტის აღწერით. .
. გვ. 174

2. თავდაცვითი ბრძოლები ადილებთან
“megrelTa sisxli swyurodaT...” . . . გვ. 188

3. samegrelo adiReTa Semosevis Semdeg da ruseTis gabatonebis წინ
(korneli borzdini `samegrelo da svaneTi (1854-1861)~ . . . გვ. 194

დასკვნა . . . გვ. 200

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე
22.09.2019